

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПЕТРЕНКО АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 811.161.2'23'27

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ В ЗАГОЛОВКАХ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ
МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ДЖЕРЕЛА, СТРУКТУРА, РЕЦЕПЦІЯ**

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі
гуманітарних наук за спеціальністю 035 Філологія

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. С. Петренко

Науковий керівник: **Єрмоленко Світлана Яківна**, член-кореспондент
НАНУ, професор, доктор філологічних наук

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Петренко А. С. Прецедентні феномени у заголовках сучасних засобів масової комунікації: джерела, структура, рецепція. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі гуманітарних наук за спеціальністю 035 Філологія. – Інститут української мови НАН України. Київ, 2021.

Виконана дисертація – це комплексне дослідження прецедентних феноменів в сучасній українській мові: їх джерел, структури та рецепції. Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що в ній уперше здійснено лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний аналіз заголовків із прецедентними феноменами українськомовного дискурсу засобів масової комунікації 2014 – 2018 рр.. Крім того, уточнено диференційні ознаки базових понять когнітивної лінгвістики, зокрема схарактеризовано лінгвістичні відмінності між прецедентним феноменом і прецедентною мовною одиницею. Структуровано джерельну базу прецедентних феноменів сучасного медійного дискурсу, а також виокремлено неопрецедентні феномени як ментефакти, що фіксують новий зріз знань як результат осмислення реалій сьогодення. Зафіксовано наявність явища поліпрецедентності, яке, з одного боку, може бути наслідком функціонування поліпрецедентних феноменів або, з іншого боку, може виникати під час творення поліпрецедентних заголовків. Змодельовано асоціативні поля частотних прецедентних феноменів і виокремлено національно марковані семантичні складники.

Застосований комплексний підхід до вивчення прецедентних феноменів, зафіксованих у певний період розвитку мовно-культурної спільноти, дозволив визначити її морально-етичні, соціально-економічні, історико-культурні та ін. пріоритети.

Аналіз сутності активно вживаних у когнітивно-дискурсних дослідженнях термінів *інтертекстуальність* і *прецедентність* мотивував

спільність та відмінність їхніх ознак. Порівняння сучасних інтерпретацій цих понять, з одного боку, засвідчило їхню суттєву схожість як явищ, що а) пов'язують старе й нове знання, б) реалізуються у текстах, а також в) є виявом їхнього суб'єктивного начала, з другого боку, виявило відмінності між ними як явищами а) різного рівня аналізу: текстового й когнітивного, б) до яких застосовуються різні методи та прийоми дослідження, в) різного ступеня лінгвокультурної значущості і, відповідно, різного характеру національно маркованої вартості, г) різної часово-просторової фіксованості. *Прецедентність* визначено як властивість людської свідомості використовувати у створюваних текстах вербальні та невербальні (паралінгвальні) знаки-символи (прецедентні феномени), що є носіями семантичної інформації, значущої для носіїв певної лінгвокультури у конкретний період її розвитку.

Основними компонентами, або одиницями, загального для усіх членів лінгвокультурної спільноти ядра знань і уявлень, у дисертації визнано *прецедентні феномени*: 1) добре відомі усім представникам національно-лінгвокультурної спільноти ментефакти, що мають надособистісний характер; 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному і емоційному) плані; 3) постійно поновлювані в мові представників тієї або іншої національно-лінгвокультурної спільноти.

У дослідженні розрізнено прецедентний феномен як ментефакт людської свідомості та прецедентну мовну одиницю як варіант його мовної репрезентації у різних дискурсах. *Прецедентними мовними одиницями* названо такі мовні одиниці, які актуалізують / вербалізують прецедентний феномен (= прецедентну одиницю) у процесі комунікації і, крім власне лінгвальних ознак, є семіотично важливими знаками національної культури, носіями історико-культурних, побутово-релігійних, етнографічних, соціально-психологічних цінностей (стереотипів, кодів, символів) у межах або і за межами певного національно-культурного та часового / позачасового простору.

Запропоновано уведення терміна *поліпрецедентність*, яким названо явище, сутність якого полягає в багатовекторному зв'язку з джерелами прецедентності, що виявляється як на рівні прецедентних феноменів, так і на рівні тексту (заголовок). Диференційовано дві форми поліпрецедентності: поліпрецедентний феномен (прецедентна мовна одиниця, що має не одне джерело походження) і поліпрецедентний заголовок (текст, побудований не з однієї прецедентної мовної одиниці).

Характеристика сфер-джерел у дисертації стала засобом опису ментальності мовця в цілому (як автора, так і читача), як засіб встановлення їх лінгвокультурологічних цінностей і пріоритетів. У дисертації виокремлено, описано та структуровано 7 сфер-джерел прецедентності, а саме: «Література», «Фраземні джерела», «Фольклор», «Історико-культурна інформація», «Сучасність», «Аудіовізуальне мистецтво», «Спеціальні знання». Здійснено змістовий і структурний аналіз кожної із сфер. Кожну сферу кваліфіковано як багатоструктурний феномен, у якому в результаті якісно-кількісного аналізу виокремлено *субсфери* та *зони-джерела походження*, що у свідомості мовців представлені прецедентними особистостями і прецедентними текстами, актуалізованими у комунікативно-дискурсивній реальності такими прецедентними мовними одиницями, як прецедентні імена, прецедентні цитати чи прецедентні висловлення, прецедентні ситуації.

Комунікативно-прагматичні особливості дискурсу засобів масової комунікації, зумовлені необхідністю реагувати й відображувати динамічні соціально-політичні рухи українського суспільства, створили умови для виникнення та фіксації феноменів, які в дисертаційному дослідженні визначено як неопрецедентні. *Неопрецедентними* названо феномени, поява яких пов'язана з подіями новітньої історії, з актуальним сьогоденням, що й створює історико-культурне, політичне, соціально-економічне тло їхнього осмислення й умови експлікації мовцями. Неопрецедентні феномени

утворюють той рухомий прошарок одиниць з ознаками прецедентності, що можуть зберегти чи не зберегти ці ознаки у подальшій комунікації.

Широке використання різних джерел прецедентності у заголовках українських засобів масової комунікації, що функціонували в масмедійному дискурсі України 2014 – 2018 років (на матеріалі заголовків українських періодичних видань «Сільські вісті», «Україна молода» та «Урядовий кур'єр») виявляє всебічну обізнаність з багатьма сферами людського життя як авторів публікацій, так і читачів, уміння оперувати набутими знаннями та інтерпретувати їх.

У дисертації прецедентний феномен розглянуто як ментефакт, що є носієм національно-прецедентних і узагальнено-оцінних смислів. Виявлено актуалізацію релевантних українській лінгвокультурній спільноті мовно-культурних кодів за допомогою фразеологічних прецедентних феноменів. Встановлено також, що національно маркованими є прецедентні імена, джерелом виникнення прецедентності яких стали: а) реальні прецедентні особистості, пов'язані із суспільно-політичним, культурним життям українського суспільства у різні відтинки часу, б) віртуальні прецедентні особистості, описані в текстах-першоджерелах української літератури. Національно марковані прецедентні імена є носіями і виразниками тих вартісних для української лінгвокультурної спільноти значень, що узагальнюють схвальне чи критичне ставлення суспільства до поведінкових, морально-етичних та ін. норм, експлікованих прецедентними іменами. Зафіксовано, що вживаючи національно марковані прецедентні імена, автори апелюють не до об'єктивних рис того чи того феномену, а з їх допомогою висловлюють власне суб'єктивне ставлення до цих рис.

Диференційовано окрему групу неопрецидентних національно маркованих номінативних одиниць – *соціонімів*, що називають групу людей або окрему особу за соціально-психологічною, морально-етичною поведінкою в певних політичних умовах. Вказано також на їх національну

маркованість і унікальну першоісторію, де укорінені узагальнено-оцінні, емоційно-експресивні, образно-метафоричні конотації.

Виявлено традиційну функційну активність топонімів, що не тільки називають географічні, топографічні, гідронімічні та ін. реалії, пов'язані з територією України, а, насамперед, передають історико-культурну, соціально-психологічну, емоційно-експресивну інформацію, важливу для представників української лінгвокультурної спільноти.

Асоціативний експеримент дозволив визначити місце і значення прецедентного феномену у когнітивній базі сучасного мовця. Виявлено ознаки прецедентних феноменів, що входять до когнітивної бази сучасних мовців, а також сконструйовано асоціативне поле заголовка-стимулу, встановлено відображені в ньому національно зумовлені компоненти. У результаті скерованого експерименту зафіксовано усвідомлення національної маркованості прецедентних феноменів носіями української лінгвокультури, незважаючи на різний характер і семантичну складність заголовків (монопрецедентні, поліпрецедентні заголовки, заголовки з поліпрецедентним(-и) феноменом(-ами)).

Практична цінність одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані теоретичні положення та інтерпретований матеріал у сфері прецедентного феномену можуть бути використані: а) для написання нових праць з когнітивної лінгвістики, лінгвостилістики, дискурсології; б) для поглибленого опрацювання проблем прецедентності; в) для всебічного вивчення особливостей медійного дискурсу України; г) для укладання словників прецедентних феноменів українськомовного дискурсу різних періодів; ґ) для викладання курсів сучасної української літературної мови і медіалінгвістики.

Ключові слова: прецедентний феномен, прецедентна мовна одиниця, сфера-джерело, неопрецедентність, поліпрецедентність, заголовок, медіадискурс, асоціативний експеримент.

SUMMARY

Petrenko A. S. Precedent phenomena in the headlines of modern mass media: sources, structure, reception. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for Doctor of Philosophy (035 Philology (the Ukrainian language). – Institute of Ukrainian Language of NAS of Ukraine. Kiev, 2021).

The completed theses is a comprehensive study of precedent phenomena in the modern Ukrainian language: its sources, structures and receptions. The scientific novelty of the research results is that for the first time a linguo-cultural and linguocognitive analysis of headlines with precedent phenomena of the Ukrainian language discourse of the mass media of 2014 – 2018 was carried out. The differential features of the basic concepts of cognitive linguistics are specified, in particular the linguistic differences between the precedent phenomenon and the precedent language unit are characterized. The source of precedent phenomena's modern media discourse base is structured, as well as neo-precedent phenomena are singled out as mentefacts, fixing a new slice of knowledge as a result of understanding the realities of today. The presence of the phenomenon of polyprecedence has been recorded, which, on the one hand, may be a consequence of the functioning of polyprecedent phenomena or, on the other hand, may occur during the creation of polyprecedent headlines. The associative fields of frequency precedent phenomena are modeled and the nationally marked semantic components are singled out.

An integrated approach to the study of precedent phenomena recorded in a certain period of development of the linguistic and cultural community, allowed to determine its moral and ethical, socio-economic, historical and cultural, and others priorities.

The analysis of the essence of terms *intertextuality* and *precedence* actively used in cognitive-discourse research motivated the commonality and difference of their features. Comparison of modern interpretations of these concepts, on the one hand, showed their significant similarity as phenomena that a) connect old and new

knowledge, b) are realized in texts, and c) is a manifestation of their subjective origin, on the other hand, revealed differences between them as phenomena a) different levels of analysis: textual and cognitive, b) to which different research methods and techniques are applied, c) different degrees of linguistic and cultural significance and, accordingly, different nature of nationally marked value, d) different temporal and spatial fixation. *Precedence* is defined as the property of human consciousness to use in the created texts verbal and nonverbal (paralingual) signs-symbols (precedent phenomena), which are carriers of semantic information relevant to the bearers of a certain linguistic culture in a particular period of its development.

The main components, or units, of the common core of knowledge and ideas for all members of the linguistic and cultural community, are recognized in the dissertation as *precedent phenomena*: 2) relevant in cognitive (cognitive and emotional) terms; 3) constantly updated in the language of representatives of one or another national-linguistic-cultural community. The study distinguishes between the precedent phenomenon as a counterfeit of human consciousness and the precedent language unit as a variant of its linguistic representation in different discourses. *Precedent language units* are those language units that actualize / verbalize the precedent phenomenon (= precedent unit) in the process of communication and, in addition to the actual linguistic features, are semiotically important signs of national culture, carriers of historical-cultural, domestic-religious, ethnographic values (stereotypes, codes, symbols) within or outside a certain national-cultural and temporal / timeless space.

It was proposed to introduce the term *polyprecedence*, which refers to the phenomenon, the essence of which lies in the multi-vector connection with the sources of precedent, which is manifested both at the level of precedent phenomena and at the level of text (headline). Two forms of polyprecedence are differentiated: a polyprecedent phenomenon (a precedent language unit with more than one source of origin) and a polyprecedent title (a text constructed from more than one precedent language unit).

The characterization of the spheres-sources in the dissertation became a means of describing the mentality of the speaker as a whole (both the author and the reader), as a means of establishing their linguistic and cultural values and priorities. In the dissertation 7 spheres-sources of precedence are singled out, described and structured: "Literature", "Phrase sources", "Folklore", "Historical and cultural information", "Modernity", "Audiovisual art", "Special knowledge". The semantic and structural analysis of each of the spheres is carried out. Each sphere is qualified as a multistructural phenomenon, in which as a result of qualitative and quantitative analysis the subspheres and zones-sources of origin are singled out, which in the minds of speakers are represented by precedent personalities and precedent texts, actualized in communicative-discursive reality by precedent names, precedent quotations or precedent statements, precedent situations.

Communicative and pragmatic features of the discourse of the media, due to the need to respond and reflect the dynamic socio-political movements of Ukrainian society, created the conditions for the emergence and fixation of phenomena that are identified in the dissertation research as neoprecedent. The phenomena, the appearance of which is connected with the events of modern history, with the actual present, which creates the historical-cultural, political, socio-economic background of their comprehension and the conditions of explication by the speakers, are called *neoprecedent*. Neoprecedent phenomena form a moving layer of units with signs of precedent that may or may not retain these features in subsequent communication.

The widespread use of various sources of precedent in the headlines of the Ukrainian media, which functioned in the mass media discourse of Ukraine in 2014-2018 years (based on the headlines of Ukrainian periodicals "Rural News", "Young Ukraine" and "Government Courier") shows a comprehensive awareness of many areas of human life, both authors of publications and readers, the ability to operate with the acquired knowledge and interpret them.

In the dissertation the precedent phenomenon is considered as a mentefact, which is the bearer of national-precedent and generalized-evaluative meanings. The actualization of language and cultural codes relevant to the Ukrainian linguistic and cultural community with the help of phraseological precedent phenomena is revealed. It is also established that precedents are nationally marked, the source of precedence of which were: a) real precedent personalities associated with the socio-political, cultural life of Ukrainian society at different times, b) virtual precedent personalities described in the original texts of Ukrainian literature. Nationally marked precedent names are the bearers and exponents of those values that are valuable for the Ukrainian linguistic and cultural community, which generalize the approving or critical attitude of society to behavioral, moral and ethical, and others norms explained by precedent names. It is recorded that using nationally marked precedent names, the authors do not appeal to the objective features of a phenomenon, but with their help express their own subjective attitude to these features.

A separate group of neoprecedent nationally marked nominative units – *socionyms*, which name a group of people or an individual by socio-psychological, moral and ethical behavior in certain political conditions, was differentiated. Their national labeling also points to a unique prehistory, where generalized-evaluative, emotionally-expressive, figurative-metaphorical connotations are rooted.

The associative experiment allowed to determine the place and significance of the precedent phenomenon in the cognitive base of the modern speaker. The signs of precedent phenomena that are part of the cognitive base of modern speakers are revealed, as well as the associative field of the headline-stimulus is constructed, the nationally conditioned components reflected in it are established. As a result of the directed experiment, the awareness of the national labeling of precedent phenomena by the bearers of Ukrainian linguistic culture was recorded, despite the different nature and semantic complexity of the headlines (monoprecedent, polyprecedent headlines, headlines with polyprecedent phenomenon (a)).

The practical value of the obtained results is that the formulated theoretical positions and interpreted material in the field of precedent phenomenon can be used: a) to write new works on cognitive linguistics, linguistic stylistics, discourse; b) for in-depth study of the problems of precedent phenomena; c) for a comprehensive study of the peculiarities of the media discourse of Ukraine; d) for compiling dictionaries of precedent phenomena of Ukrainian language discourse of different periods; e) to teach courses in modern Ukrainian literary language and media linguistics.

Keywords: precedent phenomenon, precedent language unit, sphere-source, neoprecedent, polyprecedence, headline, media discourse, associative experiment.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Петренко А. С. Історія як сфера-джерело прецедентних феноменів у мові українських ЗМК. *UcrainicaVIII: SoučasnáUkrajínistika: Problémyjazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2020. С. 160 – 166.
2. Петренко А. С. Національно-прецедентне ім'я Лесі Українки у рецепції мовців. *Культура слова*. Київ, 2020. Вип. 93. С. 163 – 173.
3. Петренко А. С. Сучасність як джерело неопрецедентних феноменів українського медійного дискурсу. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції (Дніпро, 12 – 13 квітня 2019 року)*. Дніпро: Ліра, 2019. С. 145 – 147.
4. Петренко А. С. Термінологічне уточнення базових понять прецедентності. *Українська мова*. Київ, 2019. 4(72). С. 112 – 121.
5. Петренко А. С. Універсальні та національні прецедентні феномени у заголовках українських медійних видань. *Культура слова*. Київ, 2019. Вип. 90. С. 165 – 175.
6. Петренко А. С. Фразеологічні прецедентні феномени у сучасних газетних заголовках як засоби виявлення мовно-культурного коду нації. *Мова і культура*. Київ, 2019. Випуск 22. Том ІІІ (198). С. 245 – 252.
7. Синиця А. С. Асоціативний експеримент як метод вивчення прецедентного імені. *Актуальні питання російської філології: теорія, методика, переклад: зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 10 – 11 квітня 2014 року)*. К.: Вид.центр КНЛУ, 2014. С. 120 – 122.
8. Синиця А. С. До питання розрізнення інтертекстуальності та прецедентності. *UcrainicaVIII: SoučasnáUkrajínistika: Problémyjazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2018. С. 130 – 136.
9. Синиця А. С. Інтерпретація прецедентного імені в публіцистиці Олесея Гончара. *Культура слова*. Київ, 2018. Вип.88. С. 78 – 91.
10. Синиця А. С. Когнітивна база – ядро культурного простору. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2017. С. 154 – 157.
11. Синиця А. С. Літературні джерела прецедентності. *Культура слова*. Київ, 2017. Вип. 87. С. 234 – 245.
12. Синиця А. С. Прецедентність в колі актуальних напрямів сучасного мовознавства. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної лінгвістики*. Слов'янськ, 2017. Вип. 5. С. 119 – 127.

- 13.Синиця А. С. Прецедентність як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Сучасні слов'янські мови: традиції і сьогодення. Лінгвістичні студії молодих дослідників V*: зб. наук. праць. Оломоуць, 2014. С. 115 – 120.
- 14.Синиця А. С. Реалії сьогодення як джерело прецедентності. *Східнослов'янська філологія: від Нестора до сьогодення*: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (Бахмут, 10 квітня 2018 року). Бахмут, 2018. С. 160 – 162.
- 15.Синиця А. С. Чи може бути сенс без смислу або смисл без сенсу? *Культура слова*. Київ, 2017. Вип.86. С. 185 – 194.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ЯК ОБ'ЄКТ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	26
1.1. Теоретичні засади вивчення прецедентності	26
1.2. До питання розрізнення інтертекстуальності та прецедентності.....	30
1.3. Прецедентність як ключове поняття когнітивної лінгвістики	47
1.4. Прецедентний феномен, прецедентна одиниця, прецедентна мовна одиниця	56
1.5. Види прецедентних феноменів і прецедентних мовних одиниць.....	63
1.5.1. Прецедентний текст	65
1.5.2. Прецедентна ситуація	66
1.5.3. Прецедентне висловлення	68
1.5.4. Прецедентне ім'я і прецедентна особистість	69
1.5.5. Прецедентні артефакти	72
1.6. Поліпрецедентні феномени і тексти	78
Висновки до розділу 1	84
РОЗДІЛ 2. СФЕРИ-ДЖЕРЕЛА ЗАГОЛОВКОВИХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ГАЗЕТ ЗА ПЕРІОД 2014 – 2018 РР.	87
2.1. Література як сфера-джерело прецедентності	90
2.1.1. Українська література як сфера-джерело прецедентних феноменів.....	94
2.1.1.1. Давня українська література	94
2.1.1.2. Українська література ХІХ ст. – поч. ХХ ст.	97
2.1.1.3. Українська література другої половини ХХ ст.	107
2.1.1.4. Сучасна українська література	110

2.1.2. Зарубіжна література як сфера-джерело прецедентних феноменів.....	112
2.1.2.1. Давня зарубіжна література	113
2.1.2.2. Європейська та американська літератури	117
2.1.2.3. Література близького зарубіжжя	122
2.1.3. Наднаціональна література (Біблія) як сфера-джерело прецедентних феноменів.....	129
2.2. Фраземні джерела прецедентності	137
2.3. Фольклорні джерела прецедентних феноменів	148
2.3.1. Народні пісні	150
2.3.2. Тексти казок як джерело прецедентності	153
2.3.3. Анекдоти як субсфера-джерело прецедентності	156
2.3.4. Загадки, ігри та народні свята і традиції	158
2.4. Історико-культурна інформація як джерело прецедентних феноменів	160
2.4.1. Вітчизняна історія	162
2.4.2. Світова історія	165
2.4.3. Вітчизняна культура	167
2.4.4. Світова культура	168
2.5. Сучасність як джерело неопрецедентних феноменів	170
2.6. Прецедентні феномени із сферою-джерелом «Аудіовізуальне мистецтво».....	177
2.6.1. Кіномистецтво	178
2.6.2. Музичне мистецтво	183
2.6.3. Мистецтво анімації	187
2.6.4. Театральне і телевізійне мистецтво	188
2.6.5. Реклама	190
2.7. Спеціальні знання як джерело виникнення прецедентних феноменів.....	191
2.7.1. Наукові знання	192

2.7.2. Спортивні знання	195
Висновки до розділу 2	197
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЛІКАЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ФЕНОМЕНУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ КОГНІТИВНІЙ БАЗІ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ	204
3.1. Національно-прецедентні та національно марковані прецедентні феномени як компоненти заголовків засобів масової комунікації	204
3.2. Національно марковані прецедентні феномени у заголовках засобів масової комунікації.....	207
3.2.1. Національно марковані фраземні прецедентні феномени.....	208
3.2.2. Національно марковані прецедентні імена	218
3.2.3. Національно марковані прецедентні соціоніми	224
3.2.4. Національно марковані прецедентні топоніми	227
3.3. Підтвердження наявності прецедентних феноменів у національній когнітивній базі українців під час вільного і скерованого асоціативних експериментів.....	232
3.3.1. Умови проведення вільного і скерованого експериментів	234
3.3.2. Опис результатів вільного асоціативного експерименту	237
3.3.3. Опис результатів скерованого асоціативного експерименту.....	252
Висновки до розділу 3	255
ВИСНОВКИ	260
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	271
I. Теоретична література.....	271
II. Довідкова література.....	295
ДОДАТКИ	298

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Скорочення

- ЗМК** – засіб масової комунікації
ПА – прецедентний артефакт
ПВ – прецедентне висловлення
ПГід – прецедентний гідронім
ПІ – прецедентне ім'я
ПМО – прецедентна мовна одиниця
ПО – прецедентна одиниця
ПОс – прецедентна особистість
ППФ – поліпрецедентний феномен
ПС – прецедентна ситуація
ПТ – прецедентний текст
ПТоп – прецедентний топонім
ПФ – прецедентний феномен
ПФр – прецедентний фразеологізм
ПЦ – прецедентна цитата

Лексикографічні джерела

Бибик 2006 – Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / Упоряд. Бибик С.П., Сюта Г.М. За ред. С.Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.

Білоноженко 2003 – Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк та ін. [відпов. ред. В.О. Винник]. К. : Наукова думка, 2003. 788 с.

Жайворонок 2006 – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.

- Коваль 1975** – Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати, образні вислови. К. : «Вища школа», 1975. 334 с.
- Коваль 2001** – Коваль А.П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К.: Либідь, 2001. 312 с.
- Коломієць 1985** – Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є.С. Регушевський; за ред. М. М. Пилинського. Київ: Рад. шк., 1985. 151 с.
- Козовик 2006** – Словник античної мітології / Упоряд. Козовик І.Я., Пономарів О. Д. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006. 312с.
- Лепта 2014** – Лепта библейской мудрости : библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / авторы-составители: Д. Балакова [и др.]. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2014. 208 с.
- Номис 1993** – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. К.: Либідь, 1993. 768 с
- Серов 2005** – Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений: Более 4000 статей /Авт.-сост. В. Серов. 2-е изд. М.: Локид-Пресс, 2005. 880 с.
- Мишанич 1984** – Українські прислів'я та приказки / Упорядкування С. В. Мишанича, М. М. Пазяка. К.: «Дніпро», 1984. 391 с.
- Ужченко 1998** – Ужченко В. Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ, 1998. 224 с.
- Федоров 2009** – Психологія народної мудрості : Пареміологічний довідник. Тернопіль, 2009. 352 с.
- ФСУМ 1993** – Фразеологічний словник української мови : В 2-х кн. / [В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін. (уклад.)]. Київ: Наукова думка, 1993. Кн.1: А-Н. 528 с.; Кн.2: Н-Я. – С. 529-980.
- Молотков 1968** – Фразеологический словарь русского языка / под ред. А.И. Молоткова. Москва: «Советская энциклопедия», 1968. 543 с.

Ілюстративний матеріал

СВ – газета «Сільські вісті»

УК – газета «Урядовий кур'єр»

УМ – газета «Україна молода»

ВСТУП

До актуальних напрямів сучасних лінгвістичних досліджень належить антропоцентрична проблематика – вивчення мови у зв'язку з пізнавальною діяльністю людини. Сьогодні більшість мовознавців розвивають думку В. фон Гумбольдта про буттєву сутність мови як дому людського духу. Численні праці О. О. Потебні, Ф. де Сосюра, О. М. Веселовського, Ю. М. Караулова, Ю. О. Сорокіна та ін. створили підґрунтя для лінгвокультурологічної інтерпретації мовних явищ і започаткували когнітивні підходи до висвітлення мови.

Відносна новизна когнітивної лінгвістики не стала завадою для виникнення і розвитку різних напрямів когнітивістики, зокрема в семантиці, започаткованій Дж. Лакоффом, Р. Лангакером, Ч. Філлмором, Л. Талмі та ін. Внесок українських мовознавців у лінгвокогнітивний аналіз мови помітний у працях, присвячених дослідженню ментальних репрезентацій різних структур свідомості та мислення людини. Доробок С. А. Жаботинської, Т. В. Радзієвської, Г. М. Яворської, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, О. П. Воробйової та ін. ілюструє стан та перспективи вивчення соціально-політичних, ідеологічних, філософських, культурних, міфологічних ментальних концептів.

Зв'язок психо- та когнітивної лінгвістики простежуємо у працях, що вивчають двоїсту сутність мовомислення, зосереджуючись на аналізі ментефактів. Розглядаючи ментефакти як одиниці змісту свідомості, В. В. Жайворонок, В. В. Красних, Д. Б. Гудков, О. О. Селіванова, М. В. Скаб, В. Л. Іващенко, О. А. Гапченко, та ін. аналізують вербальні засоби вираження фрагментів знань у мовній практиці представників національної лінгвокультури.

Серед ментефактів особливе місце належить прецедентним феноменам. Праці українських та зарубіжних дослідників (Ю. М. Караулов, В. В. Красних, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко, Д. В. Багаєва, В. Г. Костомаров, О. О. Селіванова, Г. Г. Слишкін, Р. С. Чорновол-Ткаченко, Ю. Є. Прохоров,

Г. М. Сюта, І. А. Казими́рова, М. О. Шаповал, Ю. О. Шепель, І. В. Богданова, М. В. Рослицька, О. О. Телєжкіна, О. П. Яцура, Ю. М. Великорода та ін.) становлять теоретичне підґрунтя для вивчення явищ прецедентності. Побутування різних видів прецедентних феноменів у сучасному живомовленні вимагає їх систематизації та узагальнення, що і є обґрунтуванням необхідності вивчення цих носіїв ментального змісту на засадах когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. Все це визначає актуальність здійснюваного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах комплексного наукового дослідження відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики «Сучасна лінгвостилістика в інтегративній науковій парадигмі» (державний реєстраційний номер 0113U1489) та «Лінгвософія українських текстів ХХІ ст.» (державний реєстраційний номер 0118U002069).

Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Інституту української мови НАН України (протокол № 14 від 28 листопада 2016 року та протокол №10 від 22 жовтня 2019 року).

Мета дисертаційної праці – лінгвокогнітивне та лінгвокультурологічне дослідження створеного корпусу прецедентних феноменів, актуалізованих у масмедійному дискурсі 2014–2018 рр. ХХІ ст.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– проаналізувати стан вивчення окресленої проблематики у сучасному вітчизняному й закордонному мовознавстві;

– аргументувати необхідність уведення поняття «прецедентна мовна одиниця», визначити його лінгвістичний статус і місце серед суміжних термінів прецедентності, а також потребу розрізнення термінів *поліпрецедентний феномен* і *поліпрецедентний текст*;

– виявити й класифікувати прецедентні феномени українського медійного дискурсу;

– схарактеризувати за джерельною базою прецедентні феномени медійного дискурсу 2014–2018 рр. XXI ст.

– провести психолінгвістичний експеримент й описати асоціативні поля прецедентних феноменів на основі систематизації та узагальнення їх семантичних складників;

– встановити прецедентні феномени з національно маркованим компонентом, вивчити умови і чинники їх виникнення й експлікації у медійному дискурсі 2014 – 2018 рр. XXI ст. та їхнє місце в національній картині світу сучасного українця.

Об’єктом дослідження є заголовки текстів українських засобів масової комунікації як сфера функціонування прецедентних феноменів, що є елементами когнітивної бази сучасного мовця.

Предмет дослідження – структурні, джерельні та рецептивні ознаки прецедентних феноменів, зафіксованих в українськомовних засобах масової комунікації у 2014 – 2018 рр. XXI ст.

Методологія дослідження зумовлена особливостями предмета вивчення і тому є комплексною, тобто ґрунтується на використанні традиційних і сучасних лінгвістичних **методів**. *Описовий метод* застосовано під час виокремлення семантичних ознак прецедентних одиниць, а також у кваліфікації асоціацій, виявлених під час експерименту. *Метод контекстуально-культурологічного аналізу* використано з метою змістової інтерпретації прецедентних одиниць. Семантичний обсяг прецедентних одиниць розкрито завдяки *методу семного аналізу*. Елементи *методу кількісного аналізу* допомогли нам встановити якісно-кількісну структуру сфер-джерел прецедентних феноменів українського масмедійного дискурсу та якісно-кількісну структуру асоціативних полів. *Методи вільного та скерованого асоціативних експериментів* використано для емпіричної перевірки отриманих результатів. *Метод моделювання* допоміг визначити структуру сфер-джерел та рецепцію мовців щодо прецедентних одиниць медійного дискурсу 2014 – 2018 рр..

Матеріал дисертації – тексти українськомовних засобів масової комунікації України, а саме «Урядовий кур’єр», «Україна молода», «Сільські вісті» за період 2014–2018 рр.. Була створена джерельна база дисертаційного дослідження – 3535 заголовків із прецедентними компонентами.

Наукова новизна отриманих результатів. Уперше здійснено лінгвокультурологічний та лінгвокогнітивний аналіз заголовків із прецедентними феноменами українськомовного дискурсу засобів масової комунікації 2014 – 2018 рр.. Зокрема:

- уточнено диференційні ознаки базових понять когнітивної лінгвістики;

- схарактеризовано лінгвістичні відмінності між прецедентним феноменом і прецедентною мовною одиницею;

- структуровано джерельну базу прецедентних феноменів сучасного медійного дискурсу;

- виокремлено неопрецедентні феномени як ментефакти, що фіксують новий зріз знань як результат осмислення реалій сьогодення;

- зафіксовано наявність явища поліпрецедентності, яке, з одного боку, може бути наслідком функціонування поліпрецедентних феноменів або, з іншого боку, може виникати під час творення поліпрецедентних текстів (заголовків);

- змодельовано асоціативні поля частотних прецедентних феноменів;

- виокремлено національно марковані семантичні складники.

Особистий внесок здобувача. Усі результати та публікації одноосібні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані висновки та узагальнення, а також проаналізована база прецедентних феноменів можуть бути використані: а) як джерельний матеріал для нових праць з когнітивної лінгвістики, лінгвостилістики, дискурсології; б) для опрацювання проблем прецедентності; в) для всебічного вивчення лексико-стилістичних особливостей масмедійного дискурсу України; г) для укладання словників прецедентних феноменів

українськомовного дискурсу різних періодів; г) для викладання курсів сучасної української літературної мови, стилістики, когнітивної та комунікативної лінгвістики.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Концепцію та результати дослідження обговорено на засіданні відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики і засіданні ради молодих учених Інституту української мови НАНУ.

Основні положення дисертації представлено в доповідях на таких наукових заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Лінгвістика XXI століття: здобутки та перспективи», Херсон (Україна), 2017; Міжнародній науково-практичній конференції «Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії», Львів (Україна), 2017; Круглому столі «“Культура слова” і час: до 50-річчя видання», Київ (Україна) 2017; IV Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ», Київ (Україна), 2018; VI Міжнародній науковій конференції «Східнослов'янська філологія: від Нестора до сьогодення», Бахмут (Україна), 2018; IX Оломоуцькому симпозиумі українців Середньої і Східної Європи, Оломоуць (Чехія), 2018; XXVII Міжнародній науковій конференції ім. проф. Сергія Бураго, присвяченій 100-річчю Національної академії наук України «Мова і культура», Київ (Україна), 2018; Міжнародних Довженківських читаннях «Ношу я царство свободи у своєму серці», Київ (Україна), 2018; V Міжнародній науковій конференції «Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасних університетів» (у рамках II Міжнародного наукового конгресу SMART SOCIETY), Київ (Україна), 2019; IX Міжнародній науковій конференції «Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах», Дніпро (Україна), 2019; Міжнародній науковій конференції, присвяченій 100-річчю від дня народження Г. П. Їжакевич, Київ (Україна), 2019; II Міжнародній науково-практичній конференції «Лінгвістика XXI століття: здобутки та перспективи», Херсон (Україна), 2019; XXVIII Міжнародній

конференції ім. проф. Сергія Бураго «Мова і культура», Київ (Україна), 2019; XIV Міжнародній науковій конференції «Проблеми зіставної семантики», Київ (Україна), 2019; X Оломоуцькому симпозиумі українців Середньої і Східної Європи «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури і культури», Оломоуць (Чехія), 2020.

Публікації. Основний зміст дисертації викладено у 15 одноосібних публікаціях, із них 9 статей опубліковано у фахових журналах України, затверджених ДАКом України, 2 статті – в іноземних наукових виданнях, 4 публікації – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох основних розділів із підрозділами, висновків, списку використаної літератури та додатків. Загальний обсяг роботи – 332 сторінки, із них основного тексту – 254 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ПРЕЦЕДЕНТНІ ФЕНОМЕНИ ЯК ОБ'ЄКТ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

1.1. Теоретичні засади вивчення прецедентності

Існування ідейно-тематичних, змістових зв'язків, що виявляються між різними формами реалізації культури, не викликає жодних сумнівів. Зв'язок між ментальними одиницями, що функціонують у різних видах текстів, створюючи непомітні паралелі-перегуки між ними, був помічений давно. Спроби його теоретичного осмислення знайшли відображення у різних підходах до аналізу цих явищ в межах філології, для якої зв'язок мови і культури є одним із наріжних каменів. Взаємодія між ними як явищами соціальними викликала потребу вивчення феноменів мовної особистості, фонових знань, мовної картини світу, ментальності, а також понять, які визначаються в науковій літературі як прецедентні.

Одиниці тексту, за допомогою яких здійснюється зв'язок між творами, в науковій літературі отримали назву цитат, крилатих слів і виразів, текстових ремінісценцій, алюзій, інтертекстем, логоепістем та ін. Як справедливо вказують дослідники, ці терміни, певним чином перетинаючись, не збігаються за змістом. Вони є відображенням різних наукових поглядів на належність відповідних феноменів до ментальної, мовної, культурної або понятійної сфер. Функціонуючи в різних наукових парадигмах, ці терміни відображають різний характер стосунків між ними і текстом чи дискурсом, між адресантом, його інтенціями і прагматичним впливом на адресата. Проте одноголосно у багатьох дослідженнях вказується давня традиція вживання цих мовних феноменів, які набувають особливого значення у сучасній масовій комунікації [див., напр.: Гурбанська 2015; Дядечко 2002; Єрмоленко 2007; Касім 2016; Лавриненко 2009; Нахимова 2007; Сьота 2017 та ін.].

Цитати, крилаті слова і вирази – традиційні терміни у філології. Сутність і стосунки між цими термінами були об'єктом вивчення І. В. Арнольд, М. С. Ашукіна, Д. Х. Баранник, А. П. Коваль, Г. Ю. Касім, М. П. Коломійця, Г. М. Сюті, Т. О. Смірної та ін.

К. П. Сидоренко, В. М. Мокієнко, А. С. Жулинська, О. С. Переломова використовують термін *інтертекстема*. Так, за К. П. Сидоренко інтертекстема – це «одиниця інтертексту, функціонально зорієнтована міжтекстово, представник прототексту, міжрівневий реляційний (співвідносний) сегмент змістової структури тексту, утягнений у міжтекстові зв'язки» [Сидоренко 2005: 143].

Як термін на позначення інтертекстуального уведення дослідники часто використовуються термін *логоепістема*, що був запропонований В. Г. Костомаровим та Н. Д. Бурвіковою. *Логоепістемі* – це «одиниці семіотичної системи мови або елементи об'єктивної культурної реальності, відбиті у свідомості і закріплені в мові (від греч. логос – слово, епістеме – знання, тобто "знання, що зберігається в одиниці мови")» [Костомаров, Бурвікова 2001: 3]. Логоепістемі функціонують, будучи занурені в якийсь культурний континуум або культуросферу, заповнений різнотипними і такими, що знаходяться на різному рівні організації, культурними утвореннями, до яких належить і текст). «Логоепістема символічна, як символічна культура... Логоепістема – пограничний двосторонній знак між мовою і культурою, оскільки означає елементи культурної реальності через мовну оболонку. Це вербальна основа мовноповедінкових тактик, які є в мовній культурі, мовному етикеті кожного народу. Це "голоси минулого", які звертаючись до культурної пам'яті, носіями якої вони є, забезпечують відчуття приналежності до певної соціально-культурної групи, до нації» [Там само: 4]. За допомогою цих одиниць у дискурсі відтворюється культуросфера, вони сприяють виміру ступеня вираження культури в даному тексті. Цікаво, що деякі дослідники прецедентних феноменів звертаються до терміну *логоепістема* у випадках неможливості віднести знайдені мовні факти, що

відображають реалії певної культури, до існуючих видів ПФ внаслідок їх невідповідності прийнятим дефініціям. Такий вихід із ситуації запропоновано, наприклад, у дисертаційному дослідженні О. В. Тупчій [Тупчій 2018: 6, 11], яка однак не вказала на сутнісні відмінності між цими явищами.

Звернемо увагу на те, що до теперішнього часу існують різні підходи до визначення ремінісценції й алюзії. Алюзія традиційно розглядається як стилістичний прийом, стилістична фігура, прийом текстотворення, тобто як текстове явище, що полягає у вживанні якого-небудь слова (зокрема імені), фрази, цитати як натяк на якийсь загальновідомий, як правило, суспільно значимий факт, наприклад, за визначенням А. А. Тютенка, *алюзія* – це різновид натяку, який є посиланням через відповідний знак (що може належати до будь-якої семіотичної системи) на певний культурний денотат, а не тільки на інший текст [Тютенко 2000: 5-6]. У зв'язку з цим до алюзій зараховують непрямі посилання на факти дійсності (історичні, культурні, соціальні тощо), які О. О. Лавриненко кваліфікує як *фактуальні алюзії* [Лавриненко 2009: 12]. Ряд дослідників звертає увагу на ментальні механізми виникнення алюзії: «Алюзія – прийом, що полягає в асоціативному відсиланні до відомого для адресата факту віртуальної або реальної дійсності» [Москвин 2002: 65].

Ремінісценція найчастіше визначається як навмисне або мимовільне відтворення автором мотиву, деталей, образів іншого художнього твору. Текстовий характер явища підкреслює термін *текстова ремінісценція* – «усвідомлені / неусвідомлені, точні / перетворені цитати чи іншого роду відсилання до більш-менш відомих раніше вироблених текстів у складі пізнішого тексту...» [Супрун 1995: 17]. Слід зазначити, що до числа текстових ремінісценцій А. Є. Супрун зараховує будь-які цитати та відсилання на створені раніше тексти, незалежно від ступеня їх відомості для інших представників лінгвокультурної спільноти. Отже, до текстових ремінісценцій, за А. Є. Супруном, належать: 1) відсилання на існуючий текст,

що не є прецедентним; 2) цитати, імена, назви, що не можуть бути визнаними прецедентними; 3) індивідуальні неологізми (які саме через свою індивідуальність не можуть бути прецедентними); 4) цитати, імена, назви, що використовуються на означення денотата (напр., *Її улюбленою героїнею була Мавка з «Лісової пісні»*); 5) власне прецедентні феномени: прецедентні тексти та імена.

Отже, алюзію й ремінісценцію традиційно вивчають як стилістичні фігури. Н. О. Фатєєва називає алюзією «запозичення певних елементів прототексту, за якими відбувається їх впізнавання в тексті-реципієнтові, де і здійснюється їх предикація» і вважає, що «іменна алюзія може виступати як ремінісценція». Під ремінісценцією Н. О. Фатєєва розуміє «відсилання не до тексту, а до події з життя іншого автора, яка, безумовно, впізнана» [Фатєєва 2000: 128–133].

Вважаємо, що терміни *цитата*, *крилаті слова і вислови*, *алюзія*, *ремінісценція*, *інтертекстема*, *логоепістема* не досить повно характеризують явище прецедентності з лінгвістичного погляду, тому в нашому дослідженні надаємо перевагу термінам із деривативним ядром «прецедент» (від фр. *precedent* – «випадок, що мав раніше місце і слугує прикладом або виправданням для подальших випадків подібного роду»). Термін *прецедентність* та його деривати належать, з одного боку, до числа найбільш активно вживаних у сучасному теоретичному та прикладному мовознавстві, з іншого – поняття «прецедентність» досі не отримало адекватного однозначного тлумачення, про що почасти свідчить різноманіття термінів у сучасній науковій літературі: «прецедентний текст» (Ю. М. Караулов, В. Г. Костомаров, Ю. О. Сорокін, Г. Г. Слишкін, Н. Д. Бурвікова та ін.), «текстова ремінісценція» або «прецедентна текстова ремінісценція» (А. Є. Супрун), «прецедентне висловлення» (В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвікова, В. В. Красних, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко та ін.), «прецедентна ситуація», «прецедентне ім'я» (В. В. Красних, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко), «прецедентне порівняння» (О. В. Степанов). Ситуацію

ускладнює і той факт, що в авторів трапляється іноді навіть відмінне розуміння терміна *прецедентність* і різні погляди з цього приводу.

Термін *прецедентність* був уперше введений в наукову практику Ю. М. Карауловим (в доповіді «Роль прецедентних текстів у структурі і функціонуванні мовної особистості» в 1986 році на VI конгресі МАПРЯЛ). Учений характеризує, насамперед, прецедентні тексти: «(1) значимі для тієї або іншої особи в пізнавальному й емоційному відношеннях, (2) такі, що мають надособистісний характер, тобто добре відомі і широкому загалу цієї особистості, включаючи її попередників і сучасників, і, нарешті, такі, (3) звернення до яких поновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [Караулов 2007: 216]. Ю. М. Караулов відзначає, що знання прецедентних текстів є показником належності до цієї епохи та її культури, тоді як їх незнання, навпаки, є передумова відторгнення відповідної культури [Там само: 105 – 106].

Термін *прецедентність* і його похідні належать до найбільш вживаних у сучасній теоретичній і прикладній лінгвістиці, не маючи і досі однозначного, прийнятого усіма визначення. «Термін "прецедентний феномен" ще не може бути віднесений до числа однозначно сталих», – констатує В. В. Красних [Красных 1997: 5]. Це пов'язано зі складністю такого поняття і з різними теоретичними підходами до вивчення цього явища.

Складність і неоднозначність розуміння прецедентності частково пояснюємо також її суголосністю з не менш актуальним і популярним філологічним поняттям «інтертекстуальність».

1.2. До питання розрізнення інтертекстуальності та прецедентності

Мабуть, кожен із нас, розмірковуючи над певною чи то теоретичною, чи то суто практичною, життєвою проблемою, неодноразово ловив себе на думці про те, що про це вже хтось інший щось сказав, рекомендував, робив і т. п. Ми опиняємося у певному (культурному, семіотичному) колі, що

сформоване навколо певного питання. Такі випадки, напевно, мав на увазі М. М. Бахтін, говорячи про складність сказати щось нове людині в ситуації, коли свідомість повністю вже сформована культурою, коли, умовно кажучи, всі слова вже кимось мовлені. З роздумів М. М. Бахтіна гуманітарна думка зосереджується над проблемою «чужого слова» в різних його виявах. Особливу увагу привертає висновок науковця про діалогічність «чужого слова» і всього тексту, а отже, і про функціонування одного тексту в іншому, або «про принципи “поведінки” одного тексту в іншому».

Питання міжтекстових зв'язків, потрапивши в поле зору дисциплін гуманітарного циклу, зайняло почесне місце серед проблем, що стали фундаментальними у гуманітарно-науковій парадигмі ХХ століття і продовжують залишатися актуальними сьогодні. Це цілком аргументовано тим, що для історії науки сто років не є великим терміном для вирішення фундаментальних питань. Навпаки, сьогодні науковці отримують реальні шанси для осмислення інтертекстових зв'язків на основі залучення максимально широкого спектру методів і прийомів аналізу цього явища на тлі інших інтра- та позатекстових явищ. Проте, маючи величезне науково-теоретичне підґрунтя, створене науковцями різних напрямів, на думку А. В. Кремневої, дослідник, який «наважується писати щось про інтертекстуальність, наражає себе на небезпеку лише підтвердити відому тезу одного з найбільших представників цієї теорії Р. Барта про «смерть автора», тобто про неминучість повторення того, що вже було сказано іншими і вже існує в універсумі Тексту, що оточує нас і частиною якого є ми самі» [Кремнева 2014: 55]. І все ж таки знову й знову наукова думка повертається до питання міжтекстових зв'язків із спробою їх осягнення. Теорія інтертекстуальності й історія її виникнення детально описана у багатьох дослідженнях. Загальновизнано, що теорія інтертекстуальності по суті є результатом узагальнення теорії діалогічності та смислової поліфонії М. М. Бахтіна, теорії Ю. М. Тинянова про пародію, теорії анаграм Ф. де Сосюра, що свідчить про її дуалістичну природу, яка охоплює

літературознавство й лінгвістику. Крім того, вона пов'язана з такими поняттями, як «семіотична пам'ять культури» (Ю. М. Лотман), дериваційна історія тексту, «діахронічна матриця» (В. М. Топоров), крізь яку можна побачити інший текст. Завдячуючи інтертекстуальності, дослідники вказують на таку властивість тексту, як смислова багатовимірність, «розтягнутість для нових відвертостей думки», а також згадують про «мандрівні сюжети» і про «словник типових схем і положень, до яких фантазія звикла звертатися для вираження того чи того змісту» (О.М. Веселовський) та ін.

Праці М. М. Бахтіна в галузі теорії літератури ініціювали розвиток теорії інтертекстуальності. Дослідження російського науковця творів Ф. М. Достоєвського наштовхнули французьку дослідницю болгарського походження Ю. Крістеву на думку про те, що будь-який текст побудований як «мозаїка цитат», будь-який текст – «це всмоктування і трансформація якого-небудь іншого тексту. Тим самим на місце поняття інтерсуб'єктності стає поняття інтертекстуальності, і виявляється, що поетична мова піддається як мінімум подвійному прочитанню» [Крістева 2000: 429]. За спостереженнями дослідниці, саме «бахтінський діалогізм» виявляє у письмі не лише суб'єктні, а й комунікативні засади, тобто «інтертекстове начало» [Там само: 432]. Справді, дослідниця першою ввела у науковий обіг терміни «інтертекст», «інтертекстуальність» та деякі інші. Розвиток теорії інтертекстуальності знаходимо у працях таких дослідників, як Р. Барт, Г. Блум, М. Риффатер, Ж. Женнет, Н. Пьєге-Гро та ін.

Еволюція теорії інтертекстуальності та її теоретичні підвалини детально розглянуті у працях Б. М. Ямпольського, Г. В. Денисової, Н. А. Кузьміної, А. В. Кремневої, Н. Пьєге-Гро, О. С. Переломової, О. К. Рябініної, М. О. Шаповал та ін.

Незважаючи на те, що підвалини вивчення «чужого» в тексті спершу були закладені у літературознавчих студіях, все ж результати були отримані у працях, де органічно поєднувалися літературознавчі та лінгвістичні методи аналізу. Такий синтез привів до розуміння інтертекстуальності як форми

існування художньої літератури. Крім того, літературні твори й спровокували дослідників до необхідності осмислення їхніх особливостей, що виявляються у різноманітних перегуках.

Сьогодні українські дослідники інтертекстуальності використовують різні методи і прийоми її вивчення. Так, літературознавчий підхід до висвітлення теорії інтертекстуальності знаходимо у дослідженнях О. Астаф'єва, Л. І. Біловус, П. В. Іванишина, Н. В. Корабльової, М. О. Шаповал, Т. А. Шеховцової та ін., у яких науковці одногосно визначають інтертекстуальність стратегією літературного твору/тексту. Зокрема для Л. І. Біловус інтертекстуальність є «епістемологічною» стратегією дослідження діалогу письменників з літературною традицією й одночасно є показником модусу новаторства їхньої творчості [Біловус 2003: 41]. П. В. Іванишин розглядає інтертекстуальність як «інтерпретаційну» стратегію [Іванишин 2013]. Н. Римар, переосмислюючи поняття «інтертекстуальність» крізь призму індивідуального стилю автора, побудови композиційно-сюжетної, художньо-образної, стильової основ твору, тобто його наративного тла, визначає її як «нاراتивну» стратегію побудови художнього твору [Римар 2015: 181].

У цілому дослідники української художньої літератури проголошують відхід від постструктуральної концепції інтертекстуальності, яка, на думку П. В. Іванишина, є «прямим вираженням нігілістичної ідеології постмодернізму, – може розглядатись як частково продуктивна на теоретично-спекулятивному рівні філософської або дослідницької свідомості і вельми сумнівна, контрверсійна як літературознавчий інтерпретаційний метод. Інша теорія – наукова, літературознавча, котра, інтегруючи традиційні та новітні філологічні методології (компаративістику, герменевтику, феноменологію, діалогізм М. Бахтіна, формалізм, структуралізм, семіотику та ін.), пропонує цілком адекватну та інтерпретаційно ефективну концепцію міжтекстової взаємодії чи літературного діалогу на рівні різних творів» [Іванишин 2013].

М. О. Шаповал також відмежувалась від бартівського широкого трактування цього явища, від його концепції «інтертекстуальності без берегів», оскільки, за словами дослідниці, «за такого підходу передбачається вільна гра текстів та ігнорується авторська інтенція, тобто у постструктуралістських теоріях інтертекст «не функціонує», а розчиняється у нескінченності текстового простору. Якщо ж розглядати це явище і з боку автора, і з боку читача, у його креативних та рецептивних компетенціях, то відкриваються ширші можливості для цікавих спостережень над міжтекстовими взаємодіями, які збагачують твір новими смислами і сприяють глибокому розкриттю творчого задуму, що, на нашу думку, є вагомою підставою для використання інтертекстуального підходу у літературознавстві» [Шаповал 2010: 13].

На парадигмальний характер інтертекстуальних контактів художнього світу та множинність інтертекстуального дискурсу поетів-дисидентів вказує Г. І. Віват [Віват 2011: 3].

Особливості інтерпретації інтертекстуальності відносно теорії перекладу знаходимо у публікаціях Л. В. Грек, яка констатує відкритість до цього часу дослідження інтертекстуальності як проблеми художнього перекладу, незважаючи на досить широке вивчення цього явища в літературознавстві. Дослідниця говорить про те, що «невирішеним залишається і питання виявлення конкретних способів відтворення інтертекстуальних одиниць: сучасні дослідження перекладознавчого характеру мають загальнотеоретичний характер (П. Тороп, Г. Денисова) або містять окремі спостереження про відтворення інтертекстуальності у перекладі (І. Клюканов, М. Гаспаров, А. Попович, У. Еко, Л. Венуті та ін.) в рамках концепції „очуження” / „одомашнення”», і вважає, що актуальність дослідження визначається необхідністю системного вивчення постмодерністської інтертекстуальності як перспективної проблеми художнього перекладу» [Грек 2006: 3].

Таку ж думку про актуальність перекладознавчого аспекту вивчення інтертекстуальності висловлює В. Б. Приходько, яка одночасно говорить про необхідність подальшого розв'язання питання, «чи потрібно адаптувати інтертекстуальність оригіналу, тобто замінювати певні національні та індивідуальні інтертекстуальні знаки оригіналу іншими знаками, що зв'язують текст перекладу із текстами приймаючої культури. Або, користуючись «прийомом відчуження» ..., зберегти культурну дистанцію між автором і читачем». І хоча ця проблема давня, її розв'язання залишається актуальним і відкритим [Приходько 2017: 262].

Варто зазначити, що в публікаціях останніх десятиліть усе помітніше звучить семіотична інтерпретація інтертекстуальності, де вона постає в образі інтерсеміотичності, інтермедіальності. Інтерсеміотичність як ознака тексту в його широкому розумінні представлена у працях Д. С. Наливайка, О. Г. Астаф'єва, О. К. Кіклевича, Л. В. Грек та ін. Наприклад, І. М. Жодані вважає синтез мистецтв «одним із проявів інтерсеміотичності», адже «поєднання різних вторинних моделюючих систем в одне ціле передбачає перекодування знаків однієї системи на знаки іншої. Синтез є природним прагненням мистецтв подолати свою видову обмеженість за допомогою засобів іншого виду, що дає їм можливість створювати об'ємні, а не однопланові образи, висвітлюючи зображуване з різних боків» [Жодані 2007: 5]. Дослідниця вивчає інтерсеміотичність літератури й аналізує, «що вона запозичує в інших видів мистецтва, якими засобами відтворюються в літературі образи живопису, скульптури, архітектури і як це впливає на форму художнього твору» [Там само: 2]. Ми вважаємо, такий аспект вивчення цього явища перспективним як у літературознавстві, так і в мовознавстві. Одночасно варто прислухатися до застереження М. О. Шаповал: «...досліджуючи інтертекстуальність, треба пам'ятати про суто лінгвістичну специфіку її функціонування: слід розрізняти інтертексти літературні й інтертексти загальномовні, причому останні можуть бути предметом дослідження і літературознавців, і лінгвістів» [Шаповал 2010:13].

Порівняно з літературознавчими дослідженнями, лінгвісти пропонують дещо інший підхід. Зокрема Р. Лахман, Н. А. Кузьміна, Г. В. Денисова, О. К. Рябініна, шукаючи теоретичні джерела вивчення інтертекстуальності у мовознавстві, наголошують на тому, що поштовхом до нового бачення культурного процесу було психологічне мовознавство О. О. Потебні, з його розумінням мови як діяльності (*energeia*). Про необхідність мовознавчих осягнень цього явища, про його лінгвістичну природу свідчить факт функціональної тотожності засобів інтертекстуальності в художньому і нехудожньому текстах функціям мови взагалі [Переломова 2008: 74].

Лінгвісти чимало зробили для пізнання явища інтертекстуальності. Проте і сьогодні можна констатувати термінологічну невизначеність цього поняття. Доказом може бути факт відсутності його дефініції в авторитетних лінгвістичних енциклопедіях, приємним винятком з яких є «Українська мова. Енциклопедія». Г. М. Сюта вказує тут на два можливі тлумачення інтертекстуальності: 1) «спектр міжтекстуальних відношень з огляду на те, що будь-який текст завжди є складником широкого культурного контексту й існує за рахунок численних текстів-попередників», 2) «інтертекстуальність як спосіб взаємодії різних дискурсів у межах одного тексту (Р. Барт, П. ван ден Гевель, Л. Делленбах, Ж. Курте та ін.): в тексті наявна своєрідна конотація, що стає маркером, спроможним відіслати читача до інших текстів» [Сюта 2007: 234]. Визначення інтертекстуальності знаходимо і в «Энциклопедическом словаре-справочнике. Культура русской речи»: інтертекстуальність – це «різні види відношень між текстами, які можна описувати й вивчати з двох позицій – читацької й авторської» [Культура русской речи 2003: 221].

Хоч ми й говоримо про відсутність загальновизнаного визначення терміна, однак спостерігаємо надзвичайну активність його осмислення представниками різних лінгвістичних напрямів. Як свідчать наведені вище словникові дефініції, а також численні праці, в цілому можна говорити про широке тлумачення інтертекстуальності, що пов'язане з інтерпретацією

культури як єдиного тексту, та вузьке – пов'язане з вивченням міжтекстових зв'язків за допомогою різних мовних знаків.

Підтвердженням цього є думка А. В. Кремневої про те, що лінгвістичні засади осмислення інтертекстуальності пов'язані, насамперед, з пошуками кодування смислу «чужого слова» [Кремнева 2014: 56], яку авторка доповнює міркуваннями французької дослідниці Наталі Пьєге-Гро про те, що інтертекстуальність призводить до порушення лінійного характеру читання, оскільки відсилає читача до іншого тексту, а принцип лінеарності впливає і на вимоги до літератури. Цікавим і перспективним вважаємо висновок науковця: «Інтертекстуальність – це слід, що залишають історія й ідеологія... інтертекстуальність постає не лише у світлі вертикальної моделі – моделі традиції та філіації, але й у світлі моделі горизонтальної, яка передбачає взаємообмін з усією сукупністю навколишніх мов» [Пьєге-Гро 2008: 70]. Н. Пьєге-Гро стверджує: у «сучасній естетиці наголошується на різномірності і дискретності як на конститутивних особливостях усякого тексту, до якого вриваються елементи іншого. Тому інтертекстуальність виводить на сцену смислові особливості літературного тексту, умови його прочитання, його сприйняття і глибинну природу» [Там само: 112].

На вертикальні виміри інтертекстуальності вказує і О. К. Кіклевич. Систематизуючи різні аспекти розуміння тексту (структурно-мовний, системно-мовний, ситуативний, когнітивний, інтерактивний, соціо-регулятивний, композиційний), науковець називає також інтертекстуальний (асоціативний), який визначає як віртуальні відношення знаків, тобто знання інших текстів [Кіклевич 2007: 247]. На думку О. К. Кіклевича, для розуміння тексту важливим є не лише «горизонтальний», але й «вертикальний» вербальний контекст, не лише синхронні (системні), але й діахронні (історичні) зв'язки між текстами. Тому науковець стверджує, що художній текст є багатовимірним семантичним простором, утвореним не лише одиницями, функціональна значимість яких обмежена рамками певного мовного акту, а й одиницями, які можуть бути функціонально інтерпретовані

з покликанням на інші мовні акти й на інші тексти. Він звертає увагу, що в семіозисі культури текст не ізольований від інших текстів, навпаки – він вступає з ними в діалогічні відношення, що виявляється в наявності різних асоціацій, алюзій, ремінісценцій, спільних мотивів, прямих і прихованих цитат. Знання ж цих відношень учасниками інформаційного обміну здатне оптимізувати розуміння тексту, збільшити міру його глибини [Киклевич 2007 : 263].

Про два інші аспекти розуміння інтертекстуальності художнього тексту говорить О. С. Переломова. Узявши за основу пропоновані російськими дослідниками лінгвокультурології два аспекти інтертекстуальності: як принциповий художній прийом і як метод прочитання будь-якого тексту, науковець говорить, що «інтертекстуальність можна описувати і вивчати з двох позицій – читацької і авторської. З погляду читача, спроможність виявлення в тому чи іншому тексті інтертекстуальних покликань пов'язана з настановою на більш поглиблене його розуміння. З погляду автора, інтертекстуальність – це також спосіб породження власного тексту й утвердження своєї творчої індивідуальності через вибудовування складної системи відношень із текстами інших авторів. Це можуть бути відношення ідентифікації, протиставлення або маскування (приховування). Різниця в інтерпретації й способах прочитання, а також і сам принцип інтертекстуальності дали можливість розвинути не тільки літературознавчі та культурологічні моделі інтертекстуальності, але й модель психоаналітичну, коли сприйняття здійснюється різними реципієнтами. Інтертекстуальність базується на запозиченні і постійно комбінує прийоми та методи різних дисциплін» [Переломова 2008: 26]. Такий підхід до аналізу інтертекстуальності українського художнього дискурсу привів дослідницю до висновку про лінгвокультурні коди як засоби творення інтертекстуальності, які «в мовних знаках кодують світ реалій і уявлень, емоцій лінгвокультурної спільноти, зберігають і передають наступним поколінням психічний досвід попередніх» [Там само: 188].

Інтертекстуальність художніх творів забезпечує єдність етнокультурного простору певної мовно-культурної спільноти.

Лінгвістична інтерпретація інтертекстуальності дала можливість науковцям наділити її властивостями текстової категорії зі своєю одиницею – інтертекстею. Так, А. С. Жулинська розуміє інтертекстуальність «як багатоаспектну психолінгвістичну категорію тексту, що вказує на його комунікативні відношення з іншими текстами на змістовому, лексичному, синтаксичному і стилістичному рівнях і що виражена за допомогою мовних маркерів – інтертекстем. Інтертекстема ... – це лінгвістичний засіб реалізації інтертекстуальних зв'язків» [Жулинская 2006: 74]. Безсумнівно, це визначення фіксує комунікативний аспект аналізу інтертекстуальності як текстової категорії, що має власний засіб вираження – інтертекстему. У зв'язку з цим цілком слушним є висновок О. С. Гурбанської, яка у межах вивчення постмодерністського художнього дискурсу розглядає інтертекстуальність як текстову категорію, що «займає одне з центральних місць серед інших категорій тексту (інформативність, когезія (внутрішньотекстові зв'язки), континуум (часовий і просторовий), ретроспекція і проспекція, завершеність, автосемантия, подільність, інтеграція, підтекст, модальність тощо)» [Гурбанська 2015: 61]. Завдячуючи розширенню розуміння поняття інтертекстуальності, змінюються уявлення про художні тексти як гомогенні структури, натомість виникає їхнє розуміння як «гетерогенних структур» [Там само: 62].

З погляду дискурсивного підходу до аналізу мовних явищ, інтертекстуальність розуміють як «дискурсивну категорію», що вказує на рекурсивний та прокурсивний зв'язки тексту з культурою, що реалізується у вигляді включення в текст різних мовних засобів, які будь-яким чином є культурно значущими, а під кутом зору лінгвосеміотики – як «нероздільний сигнал у знаковому просторі культури» (Ю. Лотман), який при посиленні на нього в іншому тексті розвиває закладену в нього попередньо семіотичну ситуацію в тому тексті, у який він уводиться» [Швець 2010: 197].

Якщо літературознавці зосереджують свої наукові пошуки навколо встановлення присутності «чужого» слова, думки, тексту у художньому творі/тексті з подальшою їх «ідеологічною» інтерпретацією, то лінгвістику цікавить кодування цього чужого у тексті/дискурсі різними мовними засобами. Про це почасти свідчить предмет дослідження численних публікацій, зосереджених на виявленні засобів і різноманітних способів реалізації, експлікації інтертекстуальності у текстах різних стилів і жанрів, у різних дискурсах. Різноманітні засоби включення чужого тексту вчені-лінгвісти визначають як маркери інтертекстуальності, інтертекстеми, засоби вираження прецедентності, інтертекстуальні покликання тощо [див., напр.: Жулинская 2006; Переломова 2008; Левченко 2015 та ін.].

За нашими спостереженнями, перетин понять «інтертекстуальність» і «прецедентність» починається під час пошуку шляхів уведення/виявлення «чужого» компонента в тексті. У зв'язку з цим виникає потреба з'ясувати спільне й відмінне цих двох понять.

Численні публікації, присвячені різним виявам прецедентності, на наш погляд, обґрунтовано утворюють теорію прецедентності. Серед її засновників уже згадані вище імена Ю. М. Караулова, В. Г. Костомарова, В. В. Красних, Д. Б. Гудкова, І. В. Захаренка, Д. В. Багаєвої, О. О. Селіванової, Г. Г. Слишкіна, Р. С. Чорновол-Ткаченко та ін., однак і сьогодні виникає багато питань щодо сутності цього явища, щодо того, які мовні факти варто розглядати як прецедентні, щодо функціональної значущості прецедентних феноменів і багато ін. Говорячи сьогодні про прецедентність, не можна не звернути увагу, з одного боку, на достатню наукову опрацьованість цього терміна як у мовознавстві, так і в ряді вузькоспеціальних дисциплін (наприклад, у праві), де він має предметно обґрунтовані відмінності, з іншого боку, на функціональну різноманітність його вживання і, відповідно, інтерпретацію з різних лінгвопарадигмальних позицій. У зв'язку з цим виникає необхідність визначення як меж цього

мовного явища на тлі суміжних мовних феноменів, так і перспективних напрямів його вивчення.

У ході дискусії щодо феномену прецедентності і прецедентних феноменів, що відбулася в Інституті мовознавства РАН у 1998 році і в якій брали участь Ю. О. Сорокін, Д. Б. Гудков, В. В. Красних, науковці визначили ознаки прецедентності. Зокрема Д. Б. Гудков констатував, що «прецедентність – це така специфіка відношень, коли за А однозначно йде Б» [Феномен прецедентности 1998: 8]. Ю. О. Сорокін назвав прецедентним феноменом «образ з певним алгоритмом поведінки і деяким алгоритмом оцінок» [Там само]. Висновковуючи, учасники дискусії встановили, що «той чи той феномен, культурний предмет може претендувати на статус прецедентного, якщо має наступний набір ознак: 1) є фактом; 2) відрізняється повторюваністю; 3) наділений маркованістю; 4) має рефлексованість (сильну або слабку); 5) відрізняється клішованістю (сильною або слабкою); 6) є згорнутим асоціативним ланцюгом; 7) має шкалу оцінок. Прецедентність, таким чином, вочевидь, є сукупністю цих ознак» [Там само: 32-33].

Результатом цієї дискусії стали такі поняття, як «прецедентне висловлення», «прецедентне ім'я», «прецедентна ситуація», «прецедентний культурний знак» та інші. В. В. Красних уточнює поняття «прецедентний феномен», зазначаючи, що це «1) добре відомі усім представникам національно-лінгвокультурної спільноти («що мають понадособистісний характер»), 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані, 3) звернення (апеляція) до яких постійно відновлюється в мові представників тієї чи тієї національно-лінгво-культурної спільноти» [Красных 2002: 44 – 48]. За прецедентним феноменом завжди стоїть якийсь загальне і необхідне уявлення про нього, яке робить усі покликання на прецедентний феномен зрозумілими і конотативно забарвленими. У такому ж плані розуміють прецедентність і українські науковці.

О. С. Переломова говорить про прецедентність як «властивість загальнонаціональної мови», що використовується авторами художніх творів [Переломова 2008: 25].

Даючи визначення прецедентному тексту, М. О. Шаповал вказує, що це «багатократно відтворюваний текст культури, що формує свідомість певної групи мовців, їхнє асоціативне коло» [Шаповал 2010: 15].

Прецедентність, таким чином, насамперед пов'язана з носіями певної національної мови, які виявляють здатність відтворювати у процесі говоріння (усного чи письмового) певні вербалізовані факти, що свідчать про володіння ресурсами спільної когнітивної бази. Ці ресурси повинні мати перераховані вище ознаки: повторюваність, маркованість, рефлексованість, клішованість, асоціативність, аксіологічність.

Отже, поняття «інтертекстуальність» і «прецедентність», за нашими спостереженнями, перетинаються, по-перше, на рівні текстів, тобто мають формальне вираження. Ми не можемо аналізувати їх без посилань на текст.

По-друге, пов'язаність цих двох понять багато дослідників аргументують ще й на основі їх онтологічної ознаки, адже інтертекстуальність і прецедентність, насамперед, експлікують взаємодію між тим, що вже було, і тим, що є зараз. Так, проблему інтертекстуальності Н. О. Фатєєва визначає як «проблему міжтекстових взаємодій» [Фатєєва 2000: 4], напрямок вивчення якої зазвичай здійснюється від наступного тексту до попереднього, – напрямок, що був визначений Р. Бартом. Дослідник пропонував «до явища, яке прийнято називати інтертекстуальністю», «включати і тексти, що виникають пізніше за твір» [Барт 1989: 39 – 40]. За Ю. Кристєвою, будь-який текст є «пермутацією інших текстів» [Кристєва 2004: 135], а інтертекстуальність – це перетин висловлень, узятих з інших текстів [Там само: 138], перенесення в комунікативну мову попередніх або синхронних з нею висловлень [Там само: 153 – 156], множинність кодів, що взаємовиключають один одного [Там само: 208 – 213, 270 – 272]. Таким

чином, обидва поняття ґрунтуються на існуванні попереднього смислу, вагомого для певної лінгвокультурної спільноти й актуалізованого в тексті.

По-третє, обидва явища неможливі без носіїв певної лінгвокультури. Вважаємо, що цих носіїв як мінімум має бути двоє: автор (адресант) і читач (адресат), один використовує спеціальний мовний код, другий його декодує.

Тож поняття «інтертекстуальність» і «прецедентність», за нашими спостереженнями, перетинаються на рівні текстів (усних чи письмових), створених певним індивідом, і таких, що актуалізують смислові вузли, релевантні для мовців певної лінгво-, культурно-, соціо- спільноти і значущо вагомі у просторі та часі.

Виникає питання: чи потрібні ці два терміни, чи варто їх розрізняти?

Відмінності між цими поняттями, на думку А. В. Кремневої, полягають в аспекті їхнього дослідження: інтертекстуальність трактують як властивість чи категорію тексту, а прецедентність пов'язують, насамперед, з феноменом свідомості, пам'яті, способами збереження інформації в когнітивній базі письменника / читача та її ролі в кодуванні й інтерпретації смислу [Кремнева 2009; 2014].

Такого ж погляду дотримується й Е. М. Анікіна, за спостереженнями якої, розмежування цих понять потрібно здійснювати за їхньою локалізацією: інтертекстуальність належить тексту, виявляє себе в тексті як особливий спосіб кодування смислу за допомогою «чужого слова», а прецедентність локалізується в тезаурусі людини, тобто у свідомості, і на цій основі може бути визначена як тезаурусна форма існування інтертекстуальності, як інструментарій при створенні та вивченні інтертекстуальності [Анікіна 2004; 2006]. Більш точну «локалізацію» прецедентності визначили представники когнітивної лінгвістики, для яких прецедентні феномени у вигляді ментефактів утворюють когнітивну базу носіїв певної мови.

Крім того, дослідники вказують на ще один критерій відмінностей між інтертекстуальністю і прецедентністю, а саме на їхню значущість у часовому й культурному просторі: «Інтертекстуальність співвіднесена з естетичною

цінністю, культурною значущістю, позачасовістю (інтертекстуальні знаки – феномени культури, що передбачає зв'язок між поколіннями), прецедентність – з тим, що відбувається зараз й актуально сьогодні, але зовсім не обов'язково буде значущим завтра. Інтертекстуальні знаки перевірені часом і традицією: вони існують упродовж життя декількох поколінь людей у вигляді певного культурного коду, існування прецедентних феноменів обмежено часом їх рецепції та реінтерпретації. Саме для прецедентних феноменів важлива «технічна» підтримка, перш за все засобами масової комунікації, яка забезпечує тотальну їх рецепцію максимально широким колом споживачів. Таким чином, інтертекстуальність – це трансльований код культури як системи традиційних для людства цінностей матеріального і духовного характеру, прецедентність – явище життя, що може стати чи не стати фактом культури» [Кузьміна 2011].

Про таку ж відмінність між цими поняттями пише і Н.О. Сунько, розглядаючи інтертекстуальність в якості «трансльованого коду культури як системи традиційних для людства цінностей матеріального і духовного характеру, а прецедентність як явище життя, що може стати або не стати константою культури», і по суті підтверджує висновки Н. А. Кузьміної [Сунько 2011: 208; 2015: 19 – 20].

Отже, взаємопов'язаність і взаємозумовленість цих термінів не викликає сумнівів і відображає різні аспекти розгляду питання міжтекстових відношень. Хочемо також звернути увагу на те, що, за нашими спостереженнями, інтертекстуальність і прецедентність мають різні засоби мовного вираження, хоча й у цьому питанні немає одностайності.

Схожість цих явищ також пояснюють і спільними для них засобами реалізації та інструментами аналізу, коли інтертекстуальність аналізують за допомогою прецедентних феноменів, а прецедентність на основі опису алюзій, цитацій тощо. Факт використання термінів, за допомогою яких досліджують інтертекстуальність, для вивчення прецедентності і навпаки, зафіксовано дослідниками неодноразово. Дослідники не приховують

існування тісних зв'язків між цими теоріями. Саме цим визнанням Ю. В. Самойлова пояснює «втягування» таких термінів, як *інтертекст*, *інтертекстема*, *алюзія*, *цитація*, *ремінісценція*, *логоеністема* (термін теорії міжкультурної комунікації), *елемент вертикального контексту* та ін. у вивчення прецедентності. Таке термінологічне різнобарв'я дослідниця пояснює належністю авторів до певного наукового напрямку [Самойлова 2014]. Таку ж тенденцію спостерігаємо і у Г. Ю. Касім, яка зараховує до прецедентних феноменів інтертекстуальні одиниці, в т. ч. цитати й крилаті вислови [Касім 2016: 205-206].

З другого боку, існує чимало досліджень інтертекстуальності, у яких активно вживаються терміни теорії прецедентності. Так, ґрунтовний і глибокий аналіз інтертекстуальності українського інтернет-дискурсу пореволюційного періоду О. П. Левченко здійснює на основі всебічного вивчення маркерів інтертекстем, до яких включає «прецедентні цитати, фразеологізми, паремії» [Левченко 2015: 60]. Вважаємо за необхідне відзначити плідність застосованого дослідницею частотного методу, який надав авторці ґрунтовні підстави для встановлення «значущих явищ в культурному просторі лінгвоспільноти, домінування тих чи інших культурних впливів», для висновку про те, що «симптоматичною ознакою українського інтернет-дискурсу є використання інтертекстем іншими мовами, цитування «радянців»» [Там само: 63].

Інтертекстуальність як текстова категорія виражається різними мовними засобами на текстовому рівні. Вони представлені такими одиницями й прийомами, як інтертекст, інтертекстема, алюзія, цитація, ремінісценція тощо. Саме такі вияви інтертекстуальності проаналізовано у дослідженнях Л. І. Біловус, Г. І. Віват, Л. В. Грек, С. В. Ленської, О. С. Переломової, М. О. Шаповал та ін.

Виявами прецедентності є ментефакти, реалізовані засобами мови у вигляді прецедентних феноменів, серед яких називають такі, як прецедентний текст (Ю. М. Караулов, В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвікова,

Ю. О. Сорокін, Г. Г. Слишкін та ін.), текстова ремінісценція або прецедентна текстова ремінісценція (А. Є. Супрун), прецедентне висловлення (В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвікова, В. В. Красних, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко та ін.), прецедентна ситуація, прецедентне ім'я (В. В. Красних, Д. Б. Гудков, І. В. Захаренко), прецедентне порівняння (О. В. Степанов) та ін.

Отже, *прецедентність* ми розуміємо як властивість людської свідомості використовувати у створюваних текстах вербальні та невербальні (паралінгвальні) знаки-символи (прецедентні феномени), що є носіями певної семантичної інформації, значущої для носіїв певної лінгвокультури у конкретний період її розвитку.

Таке розуміння прецедентності цілком узгоджується з інтерпретацією прецедентних феноменів як таких, які, за висловом О. О. Селіванової, належать до сфери культурно-мовної компетенції, яка «уможливлює самоідентифікацію людини як представника певного етносу та носія відповідної культури, тобто визначає параметри етнічності й культурної ідентичності – усвідомлення людиною своєї належності до певної культури шляхом визнання її цінностей, норм, ідей, пріоритетів, смаків, традицій тощо, ототожнення себе з культурними зразками, що дає змогу орієнтуватися в певному соціокультурному середовищі, упорядковувати власне життя, передбачувати її наслідки, обирати той чи інший тип, манеру й форму спілкування» [Селіванова 2009: 129].

Таким чином, аналіз існуючих сьогодні інтерпретацій понять «інтертекстуальність» і «прецедентність», з одного боку, засвідчив їхню суттєву схожість як явищ, що а) пов'язують старе й нове знання, б) реалізуються у текстах, а також в) є виявом їхнього суб'єктивного начала (пов'язаного з автором, адресантом, творцем / читачем, адресатом, сприймачем), з другого боку, виявив відмінності між ними як явищами а) різного рівня аналізу: текстового й когнітивного, б) до яких застосовуються різні методи та прийоми дослідження, в) різного ступеня лінгвокультурної значущості і, відповідно, різного характеру національно

маркованої вартості, г) різної часово-просторової фіксованості. Однак пошуки критеріїв розрізнення інтертекстуальності та прецедентності вимагають свого подальшого вивчення.

Багатоаспектність вивчення цих мовних феноменів не лише розширює межі пізнавального уявлення про інтертекстуальність і прецедентність, а й поглиблює ступінь проникнення до їхньої сутності, створюючи умови для її осягнення.

1.3. Прецедентність як ключове поняття когнітивної лінгвістики

Розуміння прецедентності як однієї з властивостей свідомості людини беззаперечно робить її предметом вивчення когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, психолінгвістики, комунікативної лінгвістики та інших напрямів сучасного мовознавства, що формують антропоцентричну парадигму лінгвістики. Саме в такому аспекті її аналізують Ю. М. Караулов, Б. Д. Гудков, В. В. Красних, І. В. Захаренко, Ю. О. Сорокін, І. М. Михальова та ін. Зокрема Ю. Є. Прохоров, услід за Д. Б. Гудковим, співвідносить прецедентні феномени з рівнями мовної особистості та виділяє чотири рівні прецедентності. Перший рівень прецедентності відповідає мовній особистості як індивідууму «зі своєю власною свідомістю, об'ємом пам'яті, лексиконом». Другий рівень прецедентності характеризує мовну особистість як члена певного соціуму. Мовна особистість цього рівня має «загальні знання, уявлення, ціннісні орієнтації та засоби їх семіотизації з іншими членами цього соціуму». Третій рівень прецедентності свідчить про сформованість мовної особистості як члена певної національно-культурної спільноти, «який володіє спільним для всіх уключених у дану спільноту набором «культурних предметів» та їх символів». Четвертий рівень прецедентності – це мовна особистість як член роду людського, «який володіє спільними для всіх людей знаннями та уявленнями» [Прохоров 2004: 148; Гудков 2000: 24 – 29].

Когнітивні засади вивчення прецедентності надають можливість розглядати її в різних напрямках сучасної лінгвістики. Прецедентні феномени в різних жанрах художнього, публіцистичного, навчально-наукового та ін. дискурсів різних мов стали предметом аналізу в наукових дослідженнях різного рівня.

Лінгвокультурологічний аспект прецедентних феноменів досліджується в роботах В. І. Кононенко, Л. І. Даниленко, Т. Ю. Кальченко, Н. М. Шарманової та ін.

Функціонально-семантичним особливостям прецедентних імен, висловлень, ситуацій в різних типах дискурсів присвячено чимало публікацій останніх років. Окреме місце вони займають серед праць, що виконуються в межах політичної лінгвістики і вивчають особливості публіцистичного дискурсу (див. роботи Н. В. Кондратенко, Т. О. Космеди, О. А. Нахімової, О. А. Ільченко, О. П. Левченко, О. В. Спиридовського, І. В. Сахарук, Н. О. Сегал та ін.). Прецедентні феномени й різні аспекти їх функціонування у молодіжному середовищі аналізує Г. Г. Сергєєва, в англomовному гумористичному дискурсі – Г. О. Проскуріна, в епістолярному дискурсі І. Я. Франка – Л. М. Саліонович, в автобіографічному дискурсі – Н. С. Щаслива, в історичному дискурсі к. ХХ – п. ХХІ ст. – В. Крищук, в релігійному дискурсі – А. А. Берестова, А. П. Коваль та ін. Лінгвостилістичний аспект прецедентних текстів вивчає також Р. С. Чорновол-Ткаченко та ін. Функціонально-семантичні особливості прецедентних імен в поетичних і прозових текстах А. Вознесенського й Є. Євтушенко висвітлено у монографії О. П. Яцури. Оригінальний підхід з позицій міжмовної взаємодії та стилістики застосував О. О. Тараненко під час аналізу прецедентних текстів мовою оригіналу. Вибір такого аспекту висвітлення прецедентних висловлень (за термінологією автора – прецедентних текстів) створив підґрунтя для їх інтерпретації як «текстуальних вкраплень мовою оригіналу», що виконують у тексті різні стилістичні функції [Тараненко 2010: 22 – 39].

Прецедентність знайшла своє відображення і при вивченні наукового дискурсу. А. Р. Габідулліна, аналізуючи особливості вставних конструкцій (парентез) у науково-популярному лінгвістичному дискурсі, услід за О. О. Баженовою, М. П. Котюровою, розглядає серед восьми типів субтекстів науково-популярного лінгвістичного дискурсу і прецедентний субтекст. Автор розглядає його як один із різновидів субтекстів старого знання як «епістемічного чи культурного знака», який часто використовується як ілюстративний матеріал і представлений в редукованому варіанті [Габідулліна 2016:158].

Численність праць й різноманітність пропонованих у них визначень, по-перше, створюють підґрунтя для багатоаспектного вивчення питання прецедентності, по-друге, ускладнюють розуміння суті цього мовно-когнітивного феномену, по-третє, фіксують розвинене функціонально-термінологічне поле з ядром «прецедент».

Прецедентність розглядаємо як властивість мовної свідомості, що полягає в осмисленні й оцінці життєвих цінностей представниками певного національно-мовного соціуму, яка здійснюється засобами образно-оцінних мовних символів, що стали експлікаторами культурно значущих смислів і знаходяться в когнітивній базі мовців, тобто прецедентність розглядається як компонент мовної свідомості соціуму. **Прецедентні феномени** є ментефактами, що представлені у свідомості інваріантами і утворюють основу національної когнітивної бази, актуальні для носіїв певної лінгвокультури у конкретний період її розвитку. Ці ментефакти стають прецедентними у межах певного лінгвокультурного соціуму, відображуючи його культурні, естетичні, морально-етичні та ін. цінності, експлікуючи їх кожного разу під час текстової взаємодії мислячих особистостей.

Дослідники виділяють різні види прецедентних феноменів. В. В. Красних стверджує, що за термінами *прецедентний текст*, *прецедентне висловлення*, *прецедентне ім'я* і *прецедентна ситуація* постають поняття близькі, часто однієї природи (хоча і не завжди), але,

безумовно, різнопорядкові. Це пояснюється, думаємо, тим, що ключовим словом (і поняттям) в цьому разі є слово «прецедентний», яке дослідники розуміють і трактують приблизно однаково. Різниця торкається, насамперед, аналізованих феноменів і «міри» (в інших термінах – «глибини») прецедентності [Красных 1997: 5].

Категорія прецедентних феноменів в українській лексикографії представлена лише кількома словниковими статтями. У лінгвістичній термінологічній енциклопедії О. О. Селіванової, де дослідниця означає прецедентний феномен як «компонент знань, позначення й утримання якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використовуваний в когнітивному та комунікативному плані» [Селіванова 2011: 591], виділяючи такі його різновиди, як прецедентне ім'я та прецедентний текст. У «Словнику термінів міжкультурної комунікації» Ф. С. Бацевич розрізняє серед прецедентних феноменів *феномен культурний* – загальне поняття, яке стосується вияву всіх типів культурної специфіки життя певного етносу, *феномен національно-прецедентний* – прецедентний феномен, відомий пересічному представникові певної національної лінгвокультурної спільноти, який входить у національну когнітивну базу і віддзеркалюється в семантиці одиниць мови, *феномен соціумно-прецедентний* – прецедентний феномен, відомий пересічному представникові певного соціуму (генераційного, професійного, сформованого за інтересами тощо), який входить у когнітивну базу учасників спілкування, *феномен універсально-прецедентний* – прецедентний феномен, відомий будь-якій пересічній людині, входить в «універсальний» когнітивний простір будь-якої людини незалежно від етнічної та культурної її приналежності [Бацевич 2007].

А. А. Адзінова у своїх наукових розробках використовує термін *прецедентизм*, під яким розуміє мовну одиницю з ознаками прецедентності. «Прецедентизми – це одиниці мови, що містять прецедентність, джерелами

якої є різні типи відтворюваних / стійких у комунікації соціокультурних значущих імен і висловів» [Адзинова 2007: 6; Адзинова 2017].

Н. О. Голубева використовує термін *прецедентна одиниця*, яка є засобом уведення звичайного тексту в дискурс, актуалізує його в інтелектуально-емоційному полі мовця. Формуючи номінативну систему, прецедентні одиниці є сукупністю різнорідних формальних, граматичних, лексичних і прагматичних засобів мови, які об'єднуються в складне ціле, створене за єдиною понятійно-знаковою, когнітивно-значущою моделлю – *прецедентемі* [Голубева 2007; 2017].

О. В. Найдюк вважає доцільним використовувати поняття *прецедентний знак*, який може апелювати не тільки до культурного, але й політичного, наукового та ін.. концепту, тобто бути знаком будь-якої життєвої ідеології суспільства (чи окремих соціальних груп, а також окремих індивідів як членів таких груп) та дає таке визначення цього терміна: «як мовний, так і немовний знак, який апелює до попереднього прикладу, активізує його у свідомості мовця / слухача як прецедента» [Найдюк 2009].

Спроба узагальнення мікротерміносистеми прецедентності представлена у статті І. А. Казимірової «Представлення термінополя прецедентності в словнику лінгвістичних термінів». Ключовий термін *прецедент* дослідниця визначає як «зразковий факт, що слугує моделлю для відтворення подібних фактів; представлений у мові певними вербальними сигналами, що актуалізують стандартний зміст, який не створюється кожного разу заново, а відтворюється», а мінімальною одиницею прецедентності вважає *прецедентему*, яку означає як «мінімальну понятійно-знакову, когнітивно значиму модель, в якій реалізується єдність прецедентного значення, прецедентної функції і знакової форми» [Казимірова 2010: 145]. Дослідниця вважає, що теорія прецедентних феноменів у словниках лінгвістичних термінів повинна бути представлена такими словниковими статтями: *прецедент*, *прецедентема*, *прецедентність*, *прецедентна одиниця*, *прецедентний зміст*, *прецедентний жанр*,

прецедентне значення, прецедентні конструкції, прецедентний концепт, прецедентна лексема, прецедентний метод, прецедентна номінація, прецедентне поле, прецедентний твір, прецедентна роль, прецедентне слово, прецедентний засіб, прецедентна тематика, прецедентний тип, прецедентна функція, прецедентне явище, ступінь прецедентності, універсальний простір прецедентності, маркер прецедентності, прецедентні ланцюжки, прецедентні парадигми, прецедентні контамінанти, поле прецедентних феноменів, вербальний прецедентний феномен, невербальний прецедентний феномен.

Цей перелік не є завершеним. Сьогодні ми можемо розширити його такими термінами, як *граматична прецедентна одиниця* [Голубева 2010а], *граматична прецедентність* [Космеда, Халіман 2013: 39], *прецедентний знак* [Найдюк 2009; Высоцкая 2012: 134], *прецедентна іконема* [Кальченко 2015: 4] та ін.

Основними компонентами, або одиницями, загального для всіх членів лінгвокультурної спільноти ядра знань і уявлень сучасною лінгвістикою визнаються прецедентні феномени: 1) добре відомі всім представникам національно-лінгвокультурної спільноти (що мають надособистісний характер); 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані; 3) звернення (апеляція) до яких постійно поновлюється в мові представників тієї або іншої національно-лінгвокультурної спільноти.

Імовірно, до таких феноменів можна зарахувати тексти культури, в яких фіксуються і/або інтерпретуються події та діячі національної історії. Вони, як і фольклорні або літературні твори, пов'язують різні покоління. Символами таких текстів можуть бути прецедентні імена, дати, фразеологізми, крилаті вислови (чи їх фрагменти). Г. Г. Слишкін звертає увагу на те, що ремінісценції, ґрунтовані на апеляції до концептів прецедентних текстів, повинні відповідати таким умовам: 1) усвідомленість адресантом факту здійснюваної ним ремінісценції до певного тексту; 2) знайомство адресата з початковим текстом і його здатність розпізнати

відсилання до цього тексту; 3) наявність у адресанта прагматичної пресупозиції знання адресатом цього тексту [Слышкин 2000: 28]. Іншими словами, прибігаючи до концепту прецедентності, відправник інформації усвідомлює це сам і розраховує на те, що це буде зрозуміло одержувачу.

До класифікації за критерієм широти охоплення, описаної вище і яка включає соціумно-прецедентні, національно-прецедентні, універсально-прецедентні феномени [Красных 2003: 174], варто додати і автопрецеденти, які розглядає Д. Б. Гудков як еталонні феномени, значимі для окремого індивіда [Гудков 1999: 97 – 98]. С. В. Баннікова, В. Л. Латышева виділяють ще й таку групу феноменів, як транснаціональні – ті, що «ґрунтуються на загальновідомих текстах і реаліях-джерелах (світова література, комічна ситуація, мистецтво і т. ін.). Транснаціональні феномени можуть бути запозиченими з однієї культури в іншу, зберігаючи статус прецедентних, а також колишній або змінений обсяг знань» [Банникова 2004: 6 – 7; Латышева 2010: 112; Латышева 2011]. Основною ознакою прецедентності в цій класифікації є рівень поширеності, охоплення «території» розповсюдження феномену, кількість носіїв мови, які здатні експлікувати прецедентну інформацію.

Г. Г. Слишкін характеризує прецедентність ширше, знявши деякі обмеження, виділені Ю. М. Карауловим. Йдеться про кількість носіїв прецедентних феноменів. По-перше, на думку Г. Г. Слишкіна, можна говорити про феномени, прецедентні для вузького кола людей, – для малих соціальних груп (сімейний прецедентний текст, прецедентний текст студентської групи і т. д.). По-друге, автор вказує на часові обмеження прецедентності: деякі феномени виявляють ознаки прецедентності тільки в певний відтинок часу (наприклад, рекламний ролик, анекдот). Учений виділяє різні класи прецедентних феноменів: мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні і загальнолюдські прецедентні тексти [Слышкин 2000: 28].

Таким чином, прецедентним може бути текст, ім'я, висловлення будь-якої протяжності: від слова або афоризму до епосу. Часті відсилання до тексту в процесі побудови нових феноменів у вигляді ремінісценцій є показником ціннісного відношення до цього феномену і, отже, його прецедентності [Слышкин 2000: 28]. Отримання і збереження феноменом статусу прецедентності зумовлене тим, наскільки він відповідає запитам життєвої ідеології конкретного соціуму. В процесі формування концепту прецедентного феномену в колективній свідомості на нього впливає не лише авторське слово, поміщене в текст-джерело, але і ряд чинників, пов'язаних з існуванням цього феномена як артефакту культури.

О. А. Земська вважає, що прецедентними можуть бути феномени, включені в текст в незмінному вигляді (цитатія) і в трансформованому, переінакшеному (квазіцитатія), оскільки вони добре відомі широкому колу осіб, мають властивість повторюваності в різних текстах [Земская 1996: 157].

Але, говорячи про феномен «прецедентність», московські дослідники Д. Б. Гудков, В. В. Красних, І. В. Захаренко, Д. В. Багаєва знімають багатозначність терміна «текст», підкреслюючи, що прецедентний текст, в їхньому розумінні, – «закінчений і самодостатній продукт мовномисленнєвої діяльності; (полі)предикативна одиниця», звернення до якого «багаторазово поновлюється в процесі комунікації через пов'язані з цим текстом прецедентні висловлення або прецедентні імена» [Захаренко и др. 1997: 83]. Отже, *прецедентність* є одиницею осмислення людських життєвих цінностей, що засобами мови представлені в культурній пам'яті, тобто є компонентом мовної свідомості соціуму.

Одне з дискусійних питань у теорії прецедентності пов'язане з формалізацією прецедентних знань, маємо на увазі вербальне і невербальне вираження прецедентних феноменів. Складність розв'язання цього питання пояснюється декількома чинниками.

За спостереженнями О. О. Селіванової, на референційному рівні прецедентність завжди представлена ситуацією або сукупністю ситуацій, які

розрізняються раціональною (реальною) чи міфологізованою (вигаданою) природою. На когнітивному рівні прецедентність «виявляється у вигляді концептуальної структури репрезентації ситуації (пропозицій, фрейму, ментальної моделі тощо). На вербальному рівні такі прецедентні концептуальні структури можуть бути репрезентовані іменем (онімом), сполукою; висловленням, яке має предикативну природу; текстовим фрагментом і цілісним текстом» [Селіванова 2011: 591]. Відповідно і В. В. Красних, і О. О. Селіванова говорять про можливість вербалізації інваріантів, що зберігаються у когнітивній базі, в разі їх актуалізації. У зв'язку з цим О. О. Селіванова ставить питання: чи може існувати прецедентний феномен поза вербальними формами. Однозначної відповіді сьогодні поки що немає.

В. В. Красних прецедентні феномени ділить на вербальні й невербальні: до перших дослідниця зараховує різноманітні тексти як продукти мовномисленнєвої діяльності, до других – твори живопису, скульптури, архітектури, музичні твори та ін. Апелювання до невербальних феноменів під час мовлення, на думку вченої, можливе за допомогою прецедентних і не прецедентних феноменів, завдяки яким відбувається їх вербалізація [Красних 2003: 171].

Услід за В. В. Красних, серед прецедентних феноменів науковці виділяють такі: а) власне вербальні: прецедентне ім'я і прецедентне висловлення; б) вербалізовані: прецедентний текст і прецедентна ситуація. Такий поділ ПФ спостерігаємо у дослідженнях І. В. Богданової [2016], А. А. Берестової [2016], Ю. М. Великороди [2012], Т. Ю. Кальченко [2016] та ін.

Виділення невербальних феноменів значно розширює розуміння явища прецедентності і предмет вивчення. У такому випадку, як вказує О. О. Селіванова, до прецедентних явищ слід віднести «відомі всім пересічним представникам етносу паралінгвістичні засоби мовлення, зокрема, жести, міміку, рухи тіла, які постійно відтворюються у процесах комунікації і

мають етнокультурну маркованість», а це створює «значні труднощі для опису і кваліфікації прецедентності, особливо у випадках поєднання вербальних і невербальних засобів» [Селіванова 2011: 591].

Отже, прецедентні феномени – це особлива група вербальних або вербалізованих феноменів, що відомі будь-якому пересічному представникові тієї або тієї лінгвокультурної спільноти, входять в його когнітивну базу. У зв'язку з цим актуальним видається дослідження прецедентних одиниць, що актуалізують у мові тексти і ситуації, які зберігаються у свідомості носіїв мови. При цьому важливо враховувати той факт, що національно-культурний компонент мовної особистості формується у процесі її соціалізації, входить у культурну компетенцію комунікантів і визначає національну специфіку комунікації. Ця специфіка виявляється в наборі національних прецедентних феноменів, що добре відомі всім представникам лінгвокультурної спільноти, є актуальними в когнітивному плані, звернення до яких постійно відбувається у процесі мовлення представників цієї спільноти.

1.4. Прецедентний феномен, прецедентна одиниця, прецедентна мовна одиниця

Активне вивчення явищ прецедентності спричинило деяку термінологічну неточність щодо вживання термінів «прецедентний феномен» і «прецедентна одиниця», що позначилося на їх нерозмежуванні у багатьох згаданих дослідженнях, наприклад, Д. Б. Гудкова, В. В. Красних, Г. М. Вокальчук, О. О. Ворожцової, Н. Г. Вартанової, С. Л. Кушнерук, О. А. Нахімової, О. В. Найдюк, М. В. Рослицької, Р. Х. Туови, О. О. Тележкіної, Ю. О. Шепель, І. І. Чумак-Жунь, Р. С. Чорновол-Ткаченко та ін. Водночас необхідність диференціації цих понять визнають також чимало науковців.

Ми вважаємо, що причиною неточності у вживанні цих термінів стало недотримання когнітивного чи іншого аспекту вивчення явищ прецедентності. Після виникнення на теренах когнітивної лінгвістики (див. попередні параграфи) прецедентний феномен дуже швидко став вивчатися в його текстово-дискурсних реалізаціях, про що почасти свідчить попередній аналіз науково-теоретичної літератури. А це вимагає акцентування уваги не на ментефактах, а на їх вираженні в текстах різних жанрів і стилів. Межа між описом того, що відбувається у людській свідомості, і тим, що вербалізується за допомогою мови, не є чіткою, що частково відображає дихотомія мови і мислення чи мовомислення.

У зв'язку з цим деякі дослідники під час аналізу ПФ кваліфікують ПО як засоби вербалізації ПФ, при цьому роблячи акцент на терміні *одиниця*, який насамперед пов'язаний з вербалізованою формою вираження певного значення, а вже потім, на вищому рівні абстракції, асоціюється з одиницями свідомості. Це зумовлює інтерпретацію термінологічного словосполучення *прецедентна одиниця* в межах традиційних лінгвістичних уявлень про мовний знак. Саме так використовують цей термін Л. В. Моїсеєнко [2010; 2015], І. В. Богданова (І. В. Сахарук) [Богданова 2016; 2016а; Сахарук 2011; 2015] та ін. Так, Л. В. Моїсеєнко зазначає, що «категорія прецедентності актуалізується за допомогою прецедентних одиниць, структура, зміст і функціонування яких національно марковані» [Моїсеєнко 2015: 9 – 10], і характеризує ПО як «комунікативно-релевантні структури», що стали «результатом інтерактивного процесу між адресантом і адресатом», відображаючи взаємодію їхніх когнітивних систем. Застосовуючи фреймову процедуру до аналізу когнітивних процесів, авторка наголошує на здатності ПО активувати весь фрейм, частиною якого вона є [Моїсеєнко 2010: 266]. Вона характеризує їх як «універсальні (для конкретного соціуму) одиниці інтеракції, що беруть участь у процесах вербалізації та розуміння повідомлення» [Там само: 11].

Отже, дослідниця розглядає ПО як засоби актуалізації певних смислів, що виникають у процесі інтеракції між комунікантами, тобто переводить їх із площини свідомості – із ментефактів – у площину «комунікативно-релевантних структур», що беруть участь у вербалізації тих чи тих смислів.

У дисертаційному дослідженні І. В. Богданової термін *ПО* використано винятково щодо *ПІ* та «виразу» (у розумінні І. В. Богданової), що вербалізують *ПФ* і є інтертекстуальними елементами [Сахарук 2015: 340; Богданова 2016: 6]. Авторка наголошує, що «прецедентними одиницями можуть бути прецедентні імена (переважно це власні імена прецедентних особистостей або значущих локацій) та прецедентні вирази (слова, словосполучення та речення, що актуалізують певний прецедентний феномен)» [Богданова 2016: 6]. Крім того, І. В. Богданова «розмежовує» три типи *ПФ*: прецедентна особистість, прецедентний текст і прецедентна ситуація. Погоджуючись з розрізненням *ПФ*, вербальних (*ПТ*) або невербальних (*ПС* та *ПОс*), дослідниця говорить про їх регулярну вербалізацію через «прецедентні одиниці, які становлять атрибути прецедентних феноменів (специфічні диференційні ознаки, що дозволяють правильно витлумачити прецедент)» [Там само: 8].

У такій інтерпретації помічаємо певне переплетення когнітивного та лінгвокультурологічного (комунікативного) аспектів розуміння цих явищ. Кваліфікуючи *ПФ* як «суспільне, історичне або культурне явище, текст або особу, які є широко знаними і значущими для певної соціальної спільноти та до яких здійснювано регулярну апеляцію в дискурсі», авторка виділяє лінгвокультурологічний аспект *ПФ*, що є їхньою загально визнаною ознакою. Однак безпідставно, на нашу думку, вона позбавляє родового значення таких видів *ПФ*, як *ПІ*, *ПТ*, *ПВ*, *ПС*. Уточнення і конкретизацію функціонально-семантичних особливостей терміносполучень *ПОс* і *ПІ* вважаємо доцільними, додавши до цього ряду понять окремий вид – *ПФ* – *прецедентні артефакти* (*ПА*).

Н. О. Голубева кваліфікує ПО як «одну з домінантних моделей мовотворчості», що функціонують як «зразкові мовні факти, що є моделлю для відтворення подібних фактів і представлені в мові певними вербальними сигналами, які актуалізують стандартний або нестандартний (за своєю креативністю) зміст» [Голубева 2007: 153]. Широко розуміючи прецедент як певний «стереотипний образно-асоціативний комплекс» (термін В. М. Телії [1988: 181]), значущий і відтворюваний у мові представників певного соціуму, дослідниця називає прецедентні одиниці *когнітивними трансформами*, що є результатом «семантичної деривації у взаємодії з прагматичними факторами», та *лінгвокогнітивними знаками прецедентів у широкому розумінні*. На думку Н. О. Голубевої, ПО – це одиниці, утворені від мовних знаків, що раніше були в мові і що стали прикладом, основою (смысловим і структурним елементом) для наступних випадків їх мовного використання у новій констеляції [Голубева 2007: 154]. Серед категорійних ознак ПО авторка називає ментальність, похідність, релятивність, відсильність, репрезентаційність, стереотипність (повторюваність, впізнаваність), з одного боку, і гетеронімінативність (номінативно-знакова варіативність), лінгвокреативність (неординарність, словотворче новаторство), з іншого [Голубева 2007: 156; Голубева 2009; 2010].

Таке трактування ПО найбільш відповідає когнітивному аспектові вивчення явищ прецедентності.

Варто ще раз нагадати одне з перших тлумачень ПФ, запропонованих В.В. Красних. Дослідниця називає їх одними з основних складників когнітивної бази: когнітивна база зберігає сам вербальний феномен (ім'я або висловлення) і те, що за ним стоїть і що робить його прецедентним, тобто сукупність диференційних ознак і атрибутів (прецедентні імена) і сукупність значень-смыслів (прецедентні висловлення) [Красных 2002: 79].

Для відображення явищ довкілля, що набувають певного культурного значення в межах національно-мовного соціуму й зафіксовані в свідомості людей, науковці вдаються до певних абстракцій-узагальнень.

Виокремлюючи поняття ПФ, зазвичай мають на увазі здатність мовних одиниць бути носіями культурно значущої інформації для певної лінгвокультурної спільноти в певний історичний відтинок часу. ПФ «живуть» у людській свідомості. Термін *ПФ*, за визначенням Ю. М. Караулова, Д. Б. Гудкова, В. В. Красних та ін., у його 5 різновидах (ПТ, ПС, ПІ, ПВ, ПА), називає явище, що стало першоджерелом (першотекст, першоситуація, першоособистість та ін.), на основі якого виник певний стереотип, сформувався символ, закріпилося образно-символічне, культурно-кодове значення в межах конкретної мовно-культурної спільноти.

ПФ можуть бути репрезентовані ПТ, ПС, ПОс, ПА, які у свідомості носіїв певної мови і культури мають деяке інваріантне образно-оцінне стереотипне значення, що змінюється в різних умовах комунікації.

Різновиди ПФ можуть бути вербальними (ПТ) або вербалізуватися (ПОс, ПС, ПА). Єдиними засобами актуалізації ментефактів – ПФ у різних текстах-дискурсах є **прецедентні мовні одиниці** (ПМО) – мовні одиниці з ознаками прецедентності (прецедентними однослівними чи словосполученнєвими номінаціями або прецедентними висловленнями).

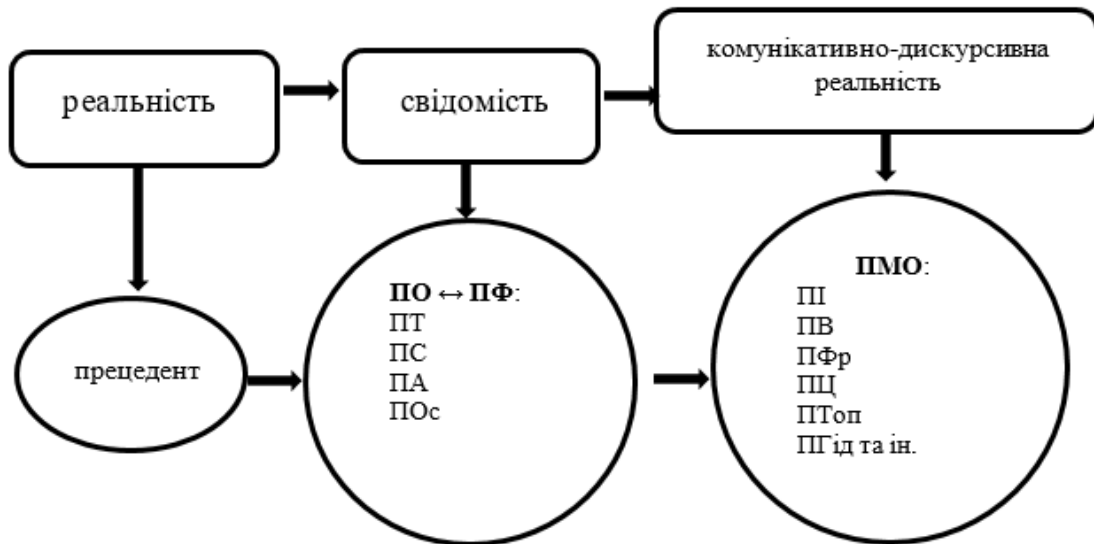
Тому текст може бути ПФ, але не ПМО. Текст у цілому не може бути відтворений мовними засобами в межах іншого тексту, оскільки відтворюється не власне текст-першоджерело, а закодований у ньому смисл. Актуалізується він лише мовними засобами, тобто знаками, здатними акумулювати, зберігати і передавати культурно значущу для мовної спільноти інформацію: прецедентним іменем (= словом), або прецедентним висловленням, або іншою прецедентною номінативною одиницею. Саме ці ПМО будуть у межах тексту семіотично важливими вербальними символами, що актуалізуватимуть ПОс, ПТ, ПС, ПА – прецедентні феномени – ментефакти з когнітивної бази представника певного мовно-культурного соціуму.

Узагальнюючи наведені тлумачення термінів і врахувавши власні спостереження, вважаємо, що номінативні одиниці мови можуть набувати

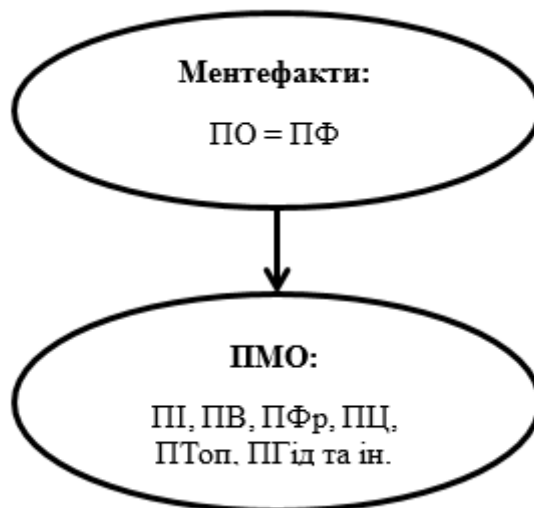
прецедентних ознак тоді, коли вони називають явища, факти, особистості, ситуації з певним культурно знаковим змістом у межах конкретного мовно-національного соціуму, тобто перетворюються на ментефакти – ПО, що є елементами свідомості, релевантними для представників певного соціуму та закріпленими у їхній когнітивній базі. ПФ (=ПО) мовці вербалізують у процесі комунікації, перетворюючи їх із фактів свідомості в мовні факти. При цьому певні інтерпретації обмежені семантикою прецедента. У зв'язку з цим пропонуємо термін *прецедентна мовна одиниця*, який використовуємо для опису мовних одиниць (слів, словосполучень, висловлень), що вербалізують ПО – ментефакти людської свідомості з певним культурно знаковим змістом.

Прецедентними мовними одиницями (ПМО) називаємо такі мовні одиниці, які актуалізують / вербалізують ПО у процесі комунікації і, крім власне лінгвальних ознак, є семіотично важливими знаками національної культури, носіями історико-культурних, побутово-релігійних, етнографічних, соціально-психологічних цінностей (стереотипів, кодів, символів) у межах або і за межами певного національно-культурного та часового / позачасового простору. За нашими спостереженнями, це переважно номінативні одиниці мовної системи з ознаками прецедентності. Тому ПМО потенційно можуть бути основні одиниці мови: слова, словосполучення, висловлення.

Зобразити рух наших ментальних уявлень до їх текстової актуалізації можна такою схемою:

Отже, лише довкілля, реальна дійсність може породити, створити прецедент, що стане «зразком», першоджерелом для виникнення осмисленого, узагальненого поняття, яке має культурно-історичне, побутово-етнографічне, релігійне чи будь-яке інше вагоме для конкретного соціуму значення. Воно відображене у людській свідомості. Знакові для конкретного соціуму узагальнені поняття акумулюються у ПО – носіях цієї культурно вагомої інформації, тобто у ПФ – ментефактах людської свідомості.

Розрізняючи ПМО і ПФ, звертаємося до явищ людської свідомості, які належать до когнітивної бази і мають здатність актуалізуватися у процесі

комунікативно-дискурсивної діяльності мовної особистості як представника конкретної національно-мовної спільноти. Засобами актуалізації ПФ вважаємо ПМО, серед яких дослідники виокремлюють ПІ, ПВ, прецедентні топоніми (ПТоп), прецедентні гідроніми (ПГід), прецедентні фразеологізми (ПФр), прецедентні міфоніми та ін. [див., напр.: Богданова 2016; Бойко 2018; Великорода 2012; Воробйова 2003; Гапченко 2019; Зеленська 2013; Земская 1996; Каламбет 2013; 2014; 2015; Кальченко 2015; 2016; Карпенко 2006; Кондратенко 2004; Коць 2019; Лазер-Паньків 2013; Луканинець 2014; Михайлова 2009; 2011; Найдюк 2009; Нахимова 2018; Рубцова 2019; Саліонович 2011; Сахарук 2011; Ситар 2016; Тележкіна 2017; Тупчій 2018; Шепель 2019 та ін.].

1.5. Види прецедентних феноменів і прецедентних мовних одиниць

У зв'язку із запропонованим поняттям ПМО вважаємо доцільним уточнити наше бачення класифікації прецедентних феноменів. До сьогодні не існує загально визнаної класифікації, однак у більшості досліджень, присвячених прецедентності, представлено свій варіант систематизації цього явища. Огляд різних класифікацій ПФ, наприклад у політичному дискурсі, подано у статтях Т. О. Євтушиної і В. Ю. Затворницької [2016], у статті О. А. Нахимової, у якій авторка пояснює різноманітність видів ПФ завданнями, що ставлять перед собою дослідники [Нахимова 2018: 41] та ін. С. В. Канашина описує види ПФ, що актуалізуються при вживанні інтернет-мемів [Канашина 2018]. В. В. Корольова звертається до аналізу ПФ в мові сучасної української поезії [Корольова 2012] і т. д.

Прецедентні феномени – це не сталий набір лінгвокогнітивних сутностей, раз і назавжди зафіксований. Вони утворюють гнучку й мінливу базу у людській свідомості. Існують одиниці, які стають прецедентними тільки на короткий термін. Часто зустрічаються навіть такі прецедентні одиниці, які зникають із когнітивної бази мовців раніше, ніж змінюється

покоління. Так, про «вписаність» прецедентних текстів в «ідеологічний контекст епохи» говорить Г. Г. Слишкін. Дослідник пов'язує зміни в життєвій ідеології нації із змінами в корпусі національних прецедентних текстів, унаслідок чого одні прецедентні тексти витісняють інші, що приводить до появи нових прецедентних феноменів. Автор переконаний, що під ідеологічним впливом опиняється не лише склад прецедентних одиниць, але їх сприйняття, а також їх функція в дискурсі [Слишкін 2000: 30-31].

Враховуючи динамічний характер складу явищ, що можуть бути «зразком» для виникнення прецедентних смислів і кваліфікуватися як прецедентні, дослідники, починаючи від класифікації В. В. Красних, І. В. Захаренко, Д. Б. Гудкова, Д. В. Багаєвої, Г. Г. Слишкіна та ін., базуючись на вербальній формі їхнього вираження, особливостях походження та структури, виділяють такі види прецедентних феноменів: прецедентний текст, прецедентна ситуація, прецедентне висловлення, прецедентне ім'я та прецедентний артефакт.

Цей перелік видів ПФ не є завершеним, про що говорять, наприклад, вивчення лінгвокультурних / прецедентних типажів. Запропоноване В. В. Карасиком і О. Дмитрієвою поняття «лінгвокультурний типаж», отримало подальший розвиток у такому ПФ, як прецедентний типаж, що виділила у своєму дослідженні Я. І. Каламбет під час аналізу артуріанського дискурсу [Каламбет 2015].

Тенденція до виокремлення різних видів прецедентних одиниць в залежності від завдань дослідження і досліджуваного матеріалу є аргументом на користь запропонованого розрізнення ПФ як ментефактів людської свідомості та ПМО як варіантів їх мовної репрезентації у різних дискурсах.

Диференціація ПФ і ПМО створює науково-теоретичні засади для класифікації явищ прецедентності на ті, що «живуть» у людській свідомості, є компонентами національної когнітивної бази, і на ті, що експлікують їх у живомовленні, що функціонують як експлікатори ментефактів. Перші є ПФ, інші – ПМО. Приймаючи за базову класифікацію ПФ В. В. Красних,

І. В. Захаренко, Д. Б. Гудкова, Д. В. Багаєвої, враховуючи доробок науковців з цієї проблематики, а також послуговуючись матеріалами нашого дослідження, ПФ вважаємо ПТ, ПС, ПОс, ПА, серед ПМО називаємо ПІ, ПВ, Пц, ПФр, ПТоп, ПГід, ПХронім, ПМіфонім та ін.

1.5.1. Прецедентний текст

Як окрема одиниця когнітивної бази прецедентний текст досліджується у працях Ю.М. Караулова, про що вже згадувалося вище, Д. Б. Гудкова, І.В. Захаренко, В. В. Красних та ін.

Прецедентний текст – це самостійний і закінчений продукт мовномисленнєвої діяльності. Окремі його компоненти мають значення, яке не дорівнює його смислу. В процесі комунікації ПТ може багаторазово відтворюватися через ПВ, ПІ, ПТоп та ін. До числа ПТ входять художні тексти, тексти пісень, реклами, анекдоти, політичні і публіцистичні тексти, і так далі [Гудков 2003]. У російському лінгвокультурному середовищі прецедентні тексти розглядаються, передусім, як зразки художньої літератури, що зумовлено «літературоцентризмом» російської культури, велика увага приділяється фольклорним і казковим текстам (текстам дитячої літератури). Це пояснюється тим, що такі тексти несуть високий ступінь прецедентності, оскільки вони лежать в основі первинної соціалізації особи. Основним критерієм прецедентності тексту є інваріант його сприйняття, що входить у когнітивну базу. Такий інваріант, звичайно, може відрізнятися від індивідуального розуміння тексту, але в принципі будь-який член національного культурного співтовариства знає цей інваріант.

Визначаючи ПТ, В. В. Красних уточнює, що він є «завершеним і самодостатнім продуктом мовномисленнєвої діяльності; (полі)предикативною одиницею; складним знаком, сума значень компонентів якого не дорівнює його смислу» [Красных 2003: 190]. Визначаючи вербальну презентацію прецедентного тексту, автор наголошує на його збереженні в

когнітивній базі у вигляді інваріанта свого сприйняття, який є «структурованою сукупністю мінімізованих і національно-детермінованих уявлень про ПТ (включаючи конотації, пов'язані з текстом)» [Там само]. Цей інваріант у процесі комунікації зазнає вербалізації, і тому апеляції до прецедентних текстів можуть здійснюватися:

- 1) шляхом прецедентних висловлень;
- 2) за допомогою прецедентних імен, зокрема й імен героїв;
- 3) описово.

Схожу інтерпретацію ПТ знаходимо і в працях Г. Г. Слишкіна [2000], що не суперечить запропонованій диференціації ПФ і ПМО

1.5.2. Прецедентна ситуація

Найширше тлумачення ПС ґрунтується на її «ідеальності» і реальності. Ілюстрації цього феномена пов'язані, по-перше, з тими реальними періодами в історичному розвитку певного національно-культурного простору, як наприклад: *Смутний час*, *Ватерлоо* та ін., по-друге, з ситуаціями, створеними у віртуальній реальності художньої свідомості особистості: *Монтеккі та Капулетті*, *Трістан та Ізольда*, *перетворення*, опівніч як час перетворення, чаклунства та ін.

Критеріями визнання ситуації прецедентною є те, що вона, по-перше, добре знайома носіям певного ментально-лінгвального комплексу, по-друге, актуальна в когнітивному плані, тобто має інваріант сприйняття, до якого входять певні мінімізовані й національно-детерміновані знання та уявлення про саму ситуацію, що включають в себе у тому числі й конотації, пов'язані з цією ситуацією, і, по-третє, апеляції до якої частотні під час комунікації представників певної національно-лінгвокультурної спільноти [Красных 2003: 183].

Прецедентною вважається ситуація, наголошує Д. Б. Гудков, пов'язана з групою певних конотацій і диференційні ознаки якої входять в когнітивну

базу. Прецедентну ситуацію можуть позначати ПВ, ПІ або навіть атрибут ситуації. «Яскравим прикладом ПС може служити ситуація зради Іудою Христа, яка розуміється як «еталон» зради взагалі. Відповідно, будь-яка зрада починає сприйматися як варіант первинної, «ідеальної» зради. Диференційні ознаки вказаної ПС (наприклад, підлість людини, якій довіряють, донос, нагорода за зраду) стають універсальними, а атрибути ПС (наприклад, поцілунок Іуди, 30 срібників) фігурують як символи ПС. Ім'я Іуда стає прецедентним і набуває статусу імені-символу» [Гудков 2003: 107-108]. Таким чином, зрада Іудою Христа, описана у Біблії, виявляє ознаки інваріанта сприйняття прецедентної ситуації, за термінологією В. В. Красних, і формує основні диференційні ознаки, що визначають її прецедентний статус. Як розвиток уявлень про цей ПФ розглядаємо запропонований Ю. І. Медніковою, І. А. Калюжною термін *прецедентна подія* [Медникова 2018].

О. С. Пальчевська кваліфікує «певну прецедентну ситуацію, історичний факт, зафіксований в лексикографічних, фольклорних, етнографічних чи історичних джерелах і відбитий в мовних одиницях» як мотиваційну ознаку мотивованих образних одиниць. ПС в інтерпретації дослідниці – це «якась “ідеальна ситуація”, яка коли-небудь була реальною, або ж належить до створених віртуально людським мистецтвом. Прецедентною ситуацією можна вважати ту ситуацію, яка, по-перше, добре відома носіям певного ментальнолінгвального комплексу, по-друге, є актуальною в когнітивному плані, тобто має варіант сприйняття, до якого входять певні мінімізовані і національно-детерміновані знання, якість певне уявлення про сам об'єкт, в тому ж числі, і конотації, які зв'язуються з даною ситуацією, а також, по-третє, апеляції до якої є частотними в комунікації представників даної національної лінгвокультурної спільноти» [Пальчевська 2018: 84].

Отже, ПС – є одним із видів ПФ, що актуалізується у живомовленні за допомогою таких ПМО, як ПІ, ПВ, ПТоп, ПХрононім та ін.

1.5.3. Прецедентне висловлення

За «формальним показником» саме прецедентне висловлення є феноменом власне лінгвістичної природи, що узгоджується із диференціацією ПФ і ПМО. Його обов'язковою рисою, на відмінну від інших прецедентних феноменів, які можуть бути потенційно частотними, є неодноразове відтворення у мові. Прецедентне висловлення може мати різні форми вираження: 1) усім текстом-джерелом, 2) деякою одиницею (словосполученням, реченням, «фразою»), побудованою за законами мови, але що отримала статус прецедентного феномена. Обидві форми вираження свідчать про те, що ПВ функціонує як одиниця дискурсу. За ПВ як ПМО завжди стоїть прецедентний феномен – прецедентний текст і/або прецедентна ситуація, що відіграють важливу роль у формуванні змісту висловлення [Захаренко 1997; Красных 2003: 208-209], або прецедентна особистість – його автор.

У той же час дослідники вказують, що не всі прецедентні висловлення є предикативними. Саме такими є фразеологізми, серед яких чимало походять з Біблії або древніх міфів, як-от ідіоми *ахіллесова п'ята*, *троянський кінь*. Їх називають «перехідними», оскільки втративши зв'язок з текстом-джерелом, вони набувають вторинного значення, наближаючись до фразеологізмів [Захаренко 2000: 51 - 52].

Як і для решти вербальних прецедентних феноменів, у структурі прецедентних висловлень виділяють поверхневий (дорівнює сумі значень компонентів висловлення) і глибинний (семантичний результат сполучення компонентів) рівні значень, а також системний зміст, що являє собою «суму» глибинного значення (за наявності такого) висловлювання і знання прецедентного феномену (текста, ситуації) і пов'язаних з останнім конотацій [Красных 2003, с.209]. Отже, одиницею когнітивної бази є не саме висловлювання, а насамперед увесь імплікований у ньому смисл, який в

експлікованому вигляді може дорівнювати прецедентному тексту і/чи прецедентній ситуації.

Мовознавці називають ПВ цитати, крилаті вислови, прислів'я і приказки, політичні лозунги та ін. [див., напр.: Бойко 2018; Гурбанська 2009; 2012; Максимчук 2017; Михайлова 2009а; Полумисна 2017; Соловйова 2019: 122; Сюта 2019; Терещенко 2017 та ін.].

Розмірковуючи над особливістю ПВ, Ж. В. Колоїз вказує на те, що вони є «репрезентантами певної когнітивної структури з чи то семантично, чи то формально модифікованими елементами, що встановлюються при зіставленні відповідних зразків із вихідним джерелом», найбільше серед інших ПФ «апелюють до культурно-історичного минулого, моделюють позамовну дійсність та оцінюють її з позицій тієї чи тієї прецедентної ситуації, того чи того прецедентного тексту» [Колоїз 2017: 157]. Доказом зробленого висновку слугує аналіз ПВ **Коні не винні**, пов'язаного з ПТ однойменної новели М. Коцюбинського. Науковець вказує, що це ПВ використовують «у переносному значенні, коли хтось виявляє псевдотурботу, лицемірство» [Колоїз 2017: 156]. Погоджуючись із міркуваннями в цілому, ми все ж вважаємо ПВ – одним із мовних засобів, за допомогою яких відбувається експлікація ментефактів, що зберігаються у когнітивній базі мовної особистості, за допомогою яких здійснюється зв'язок із першоджерелом, відображеним у свідомості прецедентними феноменами: ПТ, ПОс, ПС, ПА. Про необхідність кваліфікації ПВ як ПМО говорять, на наш погляд, і численні спостереження різноманітних трансформацій прецедентних висловлень під час їх функціонування в текстах різних дискурсів, зокрема у газетно-публіцистичному [Дідун 2010].

1.5.4. Прецедентне ім'я і прецедентна особистість

Даючи визначення прецедентному імені, В. В. Красних наголошує, що це таке індивідуальне ім'я, що пов'язане з широко відомим текстом або з

прецедентною ситуацією. Це своєрідний складний знак, при вживанні якого в процесі комунікації відбувається апеляція не до власне денотата (референта), а до набору диференційних ознак цього прецедентного імені. На відміну від решти видів прецедентних феноменів, на думку В. В. Красних, в когнітивній базі зберігається сам вербальний феномен, а також те, що за ним стоїть і надає йому прецедентних властивостей [Красных 2003: 172, 197-198]. Вони одночасно є компонентом когнітивної бази носія певної мови, а також є частиною національної номінативної системи.

Прецедентним називають ім'я, пов'язане: а) із добре відомим текстом, що зазвичай є прецедентним; б) із ситуацією, широко відомою носіям мови, яка є прецедентною; «ім'я-символ, що вказує на деяку еталонну сукупність певних якостей» [Гудков 2003: 108].

Аналіз семантичних особливостей функціонування ПІ дозволив Д. Б. Гудкову також виокремити денотативне (інтенціональне) та конотативне (екстенціональне) вживання ПІ [Гудков 2003: 154]. Денотативне вживання ПІ безпосередньо апелює до денотата, конотативне – до його метафоричного значення.

В. В. Красних пропонує поділ ПІ на дві групи: 1) *термінологічне ім'я* – «позначає певну ознаку, рису характеру або зовнішності, тобто має «термінологічне» значення і є символом певної характеристики» і 2) *полісемічне ім'я* – прецедентне ім'я, яке «може бути символом не тільки образу, але й ситуації» [Красных 2002: 86-89].

Серед функційно-семантичних і дискурсивних ознак ПІ науковці називають їх здатність транслювати культурно значущу інформацію, виконувати експресивну, символічну, емотивну, характерологічну та інші функції [Великорода 2012: 138-141; 2016; Гапченко 2019: 17].

Аналіз ПІ охоплює різні номінативні одиниці: антропоніми, топоніми, хрононіми (назви подій, явищ), хрематоніми (назви продуктів матеріального і духовного життя людини, напр., назви книжок, фільмів, пісень, музичних груп) та ін. Тому зауважимо, що у цьому дослідженні *прецедентним іменем*

називаємо мовну одиницю, що є засобом експлікації комплексу асоціативно-оцінних, образно-метафоричних значень, пов'язаних з прецедентною особистістю (реальною або віртуально-текстовою). *Прецедентною особистістю* для нас, як і для І. В. Богданової, є «реальна особистість або герой твору мистецтва, якому притаманні низка атрибутів і диференційних ознак, образ якого є значущим і актуальним у когнітивному плані для переважної більшості представників певної лінгвокультурної спільноти» [Богданова 2016: 190]. Тобто прецедентна особистість – це реальний або віртуальний прототип, поведінка, вчинки якого отримали у конкретній лінгвокультурній спільноті певну оцінку й набули узагальнено-образного, метафоричного, еталонного значення. Актуалізація уявлень, пов'язаних з реальним / віртуальним денотатом (прецедентною особистістю, що є компонентом когнітивної бази носіїв мови), відбувається за допомогою вживання ПІ, ПВ, Пцит та ін., що апелюють саме до цієї прецедентної особистості. Тому термін *ПІ* вживаємо виключно стосовно власного імені з метафоричним, образно-узагальненим, оцінним значенням, що добре відоме представникам національної лінгвокультурної спільноти і легко декодується ними у процесі комунікативно-дискурсивної діяльності.

Таке розуміння ПІ суголосне з його інтерпретацією О. Б. Сприсою, яка називає його «вербалізацією одноіменного концепту при умові наявності стійкого оцінно-асоціативного компонента значення», яке «є орієнтиром, моделлю соціальної поведінки – прототипом». Дослідниця також говорить про «технологію мінімізації, за допомогою якої в масовій свідомості актуалізується ознака, що сприяє миттєвій співвіднесеності імені з даною властивістю» [Сприса 2012: 308].

На цій підставі ми розрізняємо ПІ та прецедентні номінації, до останніх відносимо прецедентні назви творів, фільмів, топоніми, хрононіми, гідроніми та ін. [див., напр.: Артемьева 2016: 61 – 68; Каламбет 2013; 2014]. Хоча чимало дослідників називають ПІ не лише власні імена реальних або віртуальних осіб, а також і будь-які інші номінації географічних місць,

історичних подій, хронологічних дат та ін. [див., напр.: Богданова 2016; Рослицька 2018; 2019; Сахарук 2011 та ін.].

1.5.5. Прецедентні артефакти

Розвиток наукових досліджень, об'єднаних навколо вивчення прецедентності різних видів дискурсів, постійно надає науковцям мовні факти, що потребують не лише їхнього опису, а й узагальнень. Це стосується і класифікації видів прецедентних феноменів.

У більшості дотичних до вивчення цього питання праць об'єктом аналізу стають уже традиційні види прецедентних феноменів, згаданих вище: прецедентний текст, прецедентна ситуація, прецедентні ім'я, прицедентне висловлення. Проте зібраний нами матеріал продемонстрував необхідність описати ще один вид прецедентних феноменів, а саме прецедентний артефакт, про який згадують не усі дослідники прецедентності.

Артефакт як явище культури – це предмети, що стали результатом художньо-мистецької діяльності людини, витвором її рук і мають певне символічне значення чи смисли. Культурний артефакт є семіотичним знаком для представників певної національної культури, де він функціонує, маючи план вираження і план змісту, узагальнюючи уявлення того чи того етносу про культурні явища, синтезовані в артефакті.

Аналізуючи ментефакти культурного простору свідомості людини, В. В. Красних артефактами називає національно марковані та значущі для цієї культури предмети вторинного казкового світу, як-то *жива* чи *мертва вода* або *молодильні яблука* [Красных 2003: 156], що пов'язані насамперед з міфологічними уявленнями [Там само: 165]. Крім того, серед артефактів дослідниця виділяє ті, що «мають аналоги» в реальному, матеріальному світі навколо людини, і ті, що належать виключно віртуальному світу, вторинній дійсності. В обох випадках початковий образ артефакта ґрунтується на певній реалії довкілля «з наступним приростом якості та/чи властивості

предмета (*скатерть-самобранка* = «предмет + додаткові властивості»; *килим-літак* = «предмет + додаткова властивість»; *хатинка на курячих ніжках* = «предмет + додаткова ознака + додаткова властивість» і т.д.)» [Там само: 158].

Прецедентний артефакт називає Я. І. Каламбет у статті про прецедентні феномени легенд про короля Артура, на жаль, не наводячи жодного прикладу й не аналізуючи прецедентні артефакти [Каламбет 2012].

П. С. Артем'єва описує прецедентні артефакти зокрема християнської культури (статуетка діви Марії, хрестик та ін.), аналізуючи їх функції та способи уведення в полікультурні художні тексти сучасної американської літератури [Артем'єва 2016: 46-60]. Важливим для нашого дослідження є інтерпретація дослідницею ролі артефакту в тексті як «точки концентрації смислового потоку, зустрічі знань, зафіксованих у культурі, та значеннєвої наповненості сюжетних ходів» [Там само: 47]. Порівнюючи місце будь-якого предмета у свідомості людини з місцем прецедентного артефакту, Артем'єва говорить про те, що у свідомості людини за артефактом є не просто поняття чи уявлення про денотат, воно існує у формі «своєрідного текстового додавання: це предмет, що за ним стоїть, плюс значення його культурного потенціалу» [Там само], тим самим підтверджуючи спостереження В. В. Красних.

Проте, якщо В. В. Красних аналізувала артефакти вторинної дійсності, пов'язані з міфологічними уявленнями, то П. С. Артем'єва досліджує універсальні й національно марковані феномени. Так, прецедентні артефакти біблійного походження є значущими для представників різних національних культур. Слово, що називає такий предмет християнської культури, репрезентує його в тексті, актуалізує у читача посилання не лише до самого предмета, але й до тієї події чи образу, що асоціюється з ним у християнській культурі. Національно марковані прецедентні артефакти, пов'язані з китайською культурою: *палички* для їжі або *лялька*, яку китайські жінки чіпляли до богині милосердя з проханнями про пом'якшення серця чоловіка,

– є вербалізаторами не лише власне символічних предметів, а й актуалізують у тексті сукупність знань і уявлень. Тому, висновковує дослідниця, артефакт є «психоемоційною структурою, здатною бути елементом моделювання як стратегії на конфлікт, так і на вирішення конфлікту через розуміння персонажами різних компонентів знання, що стоять за ним, або ж через їх повне нерозуміння, що супроводжується при цьому різним відношенням і до предмета, і до уведених в артефакт компонентів його сприйняття» [Там само: 58].

Зібраний нами матеріал засвідчив факт наявності прецедентних артефактів, до яких апелюють автори заголовків сучасних українських ЗМК. Це вимагає від нас уточнення цього поняття.

Прецедентним артефактом ми називаємо предмети довілля у широкому смислі (від предмета, що можна взяти у руку, так і до архітектурної споруди чи твору мистецтва, що має певну матеріальну форму), предмети, що на певному синхронному зрізі поряд зі своїм конкретно-предметним, понятійним значенням набули додаткових аксіологічно-сміслових відтінків, що актуалізуються автором при створенні заголовків і декодуються читачем під час їх прочитання, знання про які суголосні у свідомості мовців а) з набутим лінгвокультурним ореолом у межах певної національно-культурної спільноти, або ж б) з додатковими культурно значущими смислами поза межами певної національно-культурної спільноти, які є універсальними для представників різних культур. Апеляція до прецедентних артефактів виникає за умови вживання у тексті прецедентних мовних одиниць (слова, словосполучення, висловлення), що вербалізують цей зв'язок.

Прецедентні артефакти в сучасному медійному дискурсі України представлені як універсальними, так і національно маркованими ПМО.

Зокрема, універсальними є артефакти біблійного походження. Одним з популярних в авторів є прецедентне висловлення *камінь спотикання*: *Каміні спотикання профільної освіти* (СВ.6.10.2015); *Каміні спотикання*

на стежці миру (СВ.1.01.2016); Миротворці ООН як **камінь спотикання** (СВ.26.09.2017); Територіальний **камінь спотикання** (СВ.1.12.2017); Дороги нашого **спотикання** (СВ.20.06.2017); Земля **спотикання** (СВ.19.09.2017); Пісок **спотикання** (СВ.26.01.2016); Міграційний **камінь спотикання** (СВ.3.06.2018); Податковий **камінь спотикання** (СВ.27.02.2018); Майдан **спотикання** (УМ.29.05.2014); Багатоповерхівка **спотикання**: у Гостомелі розгорівся скандал через новобудову (УМ.20.04.2017); Виборчий **камінь спотикання**: у Молдові знову розгорілися антиурядові протести (УМ.18.05.2017); Томос **спотикання**: як патріарх Кіріл намагається зірвати надання незалежності УПЦ (УМ.8.08.2018); Газова труба як **камінь спотикання** (УК.19.08.2014); Цивільні зрушили **камінь спотикання** (УК.29.07.2015); **Каміні спотикання** на шляху до суспільного мовлення (УК.21.04.2016); **Камінь спотикання** – брак коштів (УК.9.08.2017).

Оскільки понятійна складова прецедентної одиниці безпосередньо пов'язана із значенням лексичної одиниці, що її репрезентує, цілком закономірним є те, що лексикографічне тлумачення цього словосполучення містить вказівку на його понятійну складову, а саме: камінь, що був покладений Богом у Сіоні і через який спотикались ті, хто не вірили в Бога, не бажали дотримуватись його законів. Така ситуативно-денотатна віднесеність сприяла виникненню й закріпленню за цим словосполученням образно-переносного, узагальнено-символічного значення з негативним оцінним відтінком: «*КАМЕНЬ ПРЕТКНОВЕНІЯ. Книжн. Серьёзная помеха, препятствие, затруднение, встречаемые при совершении чего-л. Выражение из Библии (Ис 8, 14; Рим 9, 32-33 и др.). По легенде, «камень преткновения» – камень, положенный Богом соблюдать законов люди*» [Лепта 2014: 56-57]. Фактуальна інформація говорить про те, що цей камінь, з одного боку, не є особливим продуктом людської діяльності, не є результатом освоєння довкілля, з іншого – він був покладений Творцем з певною метою (фактуальна інформація), що й стало причиною породження й закріплення за прецедентним словосполученням, що вербалізує цей ПА, образно-

переносного значення. Образно-оцінна складова цього прецедентного словосполучення частково відображена у словниковій дефініції й відтворюється мовцями у газетних заголовках у значенні 'чогось неприємного, що стоїть на заваді при реалізації певної мети'.

Цікавим вважаємо той факт, що авторські інтерпретації цього прецедентного іменного словосполучення *камінь спотикання* можна систематизувати у такі групи:

а) базове субстантивне словосполучення конкретизується додаванням ад'єктива: *територіальний, міграційний* та ін.;

б) заміна базового субстантива-артефакта на інший субстантив: *багатоповерхівка, томос* та ін.;

в) використання в функції означального компонента у порівняльній конструкції із сполучником *як*: *Газова труба як камінь спотикання*.

Крім цього, спостерігаємо і граматичні варіанти (відмінкові форми, форми числа) аналізованого словосполучення, що вербалізує прецедентний артефакт. Така семантико-граматична варіантність підтверджує засвоєність цього ПФ національно-мовною спільнотою. Використання аналізованого прецедентного артефакту в усіх досліджуваних медійних ресурсах доводить його актуальність як для авторів публікацій, так і для читачів.

Проаналізовані тексти містять такі прецедентні артефакти, що

а) є породженням сьогодення, як наприклад, прецедентне словосполучення *золотий батон*. Понятійна складова цього ПФ - 'золотий злиток у формі батона'. За даними медійних джерел України, такий злиток був знайдений в резиденції экс-президента України В. Ф. Януковича під час революції гідності. Уживаючи це словосполучення у заголовках (*Для кожного батон буде «золотий»* (СВ.5.02.2015) та ін.), автори актуалізують його образно-символічну складову 'дорогий'. Для сучасних українців золотий батон став символом незаконного збагачення, символом надмірних статків і корупції;

б) пов'язані із спеціальними знаннями з певної сфери людської діяльності: *Бікфордів шнур підпалено* (СВ.3.09.2015) – термінологічне словосполучення *бікфордів шнур* називає «вогнепровідний шнур для запалювання вибухової речовини» [СУМ, т.1: 180]; *«Коктейлем Молотова» – по Конституції?* (УК.21.01.2014); *Без биток і «коктейлів Молотова»* (УК.29.01.2014) – *коктейль Молотова* – це загальна назва найпростіших саморобних вибухових пристроїв на основі легкозаймистої суміші (бензину, розчинника, спирту тощо). Ці прецедентні артефакти, виражені термінологічними словосполученнями, значення яких ґрунтується на основі спеціальних технічних термінів з конкретно-понятійним значенням та історією виникнення цього предмета. Потрапляючи у медійний дискурс, вони актуалізують насамперед образно-аксіологічну складову 'щось небезпечно, що несе загрозу';

в) пов'язані з міфологічними уявленнями, наприклад: *Про осиковий кілок. Убити корупційного монстра в Україні зможуть лише запрошені сюди агенти ФБР?* (СВ. 5.02.2016);

г) пов'язані з всесвітньо відомими культурними артефактами *Велика китайська стіна, троянський кінь, стіна плачу*, які у медійному дискурсі набувають ознак прецедентності з певним образно-аксіологічним значенням, іноді у трансформованому вигляді. Так, *Велика китайська стіна* – це, насамперед, рештки архітектурного комплексу, що був побудований навколо китайської держави з метою захисту від зовнішніх ворогів. Проте в дискурсі ЗМІ заміна ад'єктива, що вказує на державну чи територіальну приналежність, актуалізує образно-оцінний компонент із значенням 'надійна загорожа від небезпеки'. Так, *Велика японська стіна* (СВ.28.04.2015) – заголовок публікації з рубрики «Довкілля», у якій розповідається про спорудження Японією високої загорожі від природних стихій з моря; *Велика Шенгенська стіна?* (УМ.09.12.2015) – заголовок статті про будівництво прикордонної огорожі між Австрією та Словенією та ін. В обох випадках словосполучення, що вербалізує прецедентний артефакт, своїм

трансформованим виглядом апелює не до понятійного складника значення (не до власне Великої китайської стіни), а саме до оцінного компонента 'надійна споруда'.

Отже, автори українських засобів масової комунікації активно використовують прецедентні артефакти у заголовках публікацій, що підтверджує необхідність їх вивчення як одного з видів прецедентних феноменів. Як бачимо, ментальна репрезентація артефакту в свідомості автора як одного з представників національної мовнокультурної спільноти відображає його уявлення про певний факт культури. Саме тому цей артефакт може бути багатозначним і поліфункціональним як на певному синхронному зрізі, так і втратити властивості прецедентності за межами певного часового і національно-культурного простору, «загубивши» своє прецедентне образно-аксіологічне значення.

1.6. Поліпрецедентні феномени і тексти

Дослідження ПФ в аспекті визначення їх джерельної основи переважно спрямовані на встановлення та констатування тих фрагментів культурних знань, що акумулювали у собі змістову інформацію першоджерел. Сьогодні можна говорити про визначення певного кола сфер-джерел культурних знань, у яких знаходять свої витoki ПФ, що функціонують у різних дискурсах, про що йтиметься у наступному розділі. Водночас виявлений і проаналізований у цьому дослідженні матеріал вимагає опису й такого явища, як поліпрецедентність.

Вивчаючи ПФ у заголовках російської і британської преси, І. П. Зирянова описала явище поліпрецедентності як один із способів активізації фонових знань адресата, що відображує постійний процес контамінації різних культурних галузей під час продукування нових текстів, у цьому дослідженні – заголовків. Дослідниця інтерпретує поліпрецедентність як «звернення до двох і більше ментальних сфер-джерел»

і вказує, що це дозволяє «активізувати декілька областей фонових знань читача шляхом розгадування нового тексту» [Зырянова 2010: 7, 13].

Знання – це не щось стале, отримане один раз і на все життя. Як особлива форма духовного засвоєння результатів пізнання, знання вимагають усвідомлення їх істинності, а тому є постійно рухливою ментальною субстанцією [див., напр.: Кримський 2002: 228-229]. Пізнаючи довкілля упродовж життя, людина накопичує, інтерпретує, змінює їх обсяг, зміст, оцінку, структуру. Відповідно знаково-мовні засоби презентації знань (тексти, а в нашому дослідженні – заголовки) можуть актуалізувати інформаційні масиви не лише значної потужності, а й різні за своїм походженням. Тому вектори-апеляції до сфер-джерел можуть перетинатися, перегукуватися, накладатися. Таку властивість пізнавально-визначальних дій мовців пов'язуємо із загальнотекстовою властивістю, визначеною й описаною Р. Бартом: «Текст не може нерухомо застигнути ..., він за своєю природою повинен крізь щось рухатися, наприклад, крізь твір, крізь ряд творів» [Барт 1989: 416]. Такий рух людської свідомості може бути запрограмований чи ініційований як наслідок використання *поліпрецедентних феноменів* (ППФ). У такому аспекті ПФ виявляють ознаки одиниць, що не лише апелюють до текстів-першоджерел, а й реактивують їх, включаючи у новий комунікативно-дискурсивний процес з усіма можливими реінтерпретаціями.

Звернімося до аналізу конкретних заголовків. Певна частина ППФ у заголовках аналізованих ЗМК досліджуваного періоду є тими ментефактами, що належать до універсальних, тобто таких, що мають різні джерела за національно-культурною маркованістю, за просторово-часовими й соціально-віковими та ін. вимірами. Наприклад, вживання у заголовку III **Дон Жуан** сьогодні потенційно може передбачати генетичний зв'язок з різними за художньо-мистецькою формою (драма / опера), національно-культурною і часовою приналежністю першотекстами культури: з п'єсою Мольєра (Жана Батиста Поклена) «Дон Жуан, або Кам'яний бенкет» (1665), з оперою-буффою Вольфганга Амадея Моцарта «Дон Жуан, або покараний розпусник»

(1787), з драмою О. С. Пушкіна «Кам'яний гість» з циклу «Маленькі трагедії» (1830), а також з поетичною драмою Лесі Українки «Камінний господар» (1912). Визначення джерела цього П є показовим для демонстрації різних форм прецедентності. По-перше, це П генетично пов'язане з текстами, що належать двом культурним сферам-джерелам: літературі й аудіовізуальним мистецтвам (субсфера театральне мистецтво), тобто вже на рівні сфер-джерел є декілька варіантів першотекстів. По-друге, власне текстів-першоджерел є декілька, тому актуалізація того чи того першоджерела залежить не тільки від тексту заголовка і змісту публікації, а й обсягу базових знань конкретного мовця, який реактивує це П під час читання заголовка чи тексту. Так, заголовок *Донжуан у спідниці* (УК.15.12.2018) має гендерну конкретизацію П, яка підтверджується і текстом статті, що присвячена ювілею Марії Вілінської, більш званої за літературним псевдонімом Марко Вовчок. Виправданість заголовку й актуалізація конотативного значення П Дон Жуан 'жіночий спокусник', що експлікує прагматичні інтенції автора, відбуваються під час знайомства з текстом статті. Поряд із літературно-художньою і тематичною значущістю творів письменниці автор говорить і про сумнівну славу «фатальної жінки й навіть "європейської розпусниці"», що закріпилася за Марією Вілінською завдяки гнівній оцінці Пантелеймона Куліша, покинутого нею. Така фактуальна інформація, з якою, можливо, знайомий не кожний читач, аргументує вживання П *Дон Жуан* щодо Марко Вовчок. Водночас ні заголовок, ні текст не конкретизують генетичний зв'язок П з конкретним текстом-першоджерелом так само, як і в заголовку *Знову донжуан!* (УМ.17.07.2014). Мабуть, сталість диференційних ознак П, сформованих на основі поведінки і вчинків конкретного денотата, прецедентної особистості героя (чи то реального прототипа, чи то літературного/театрального образу) є причиною не обов'язкової апеляції до конкретного тексту-джерела. У випадках, коли прецедентна одиниця має універсальний характер і виникла як результат реінтерпретації «мандрівних» прецедентних образів/сюжетів,

визначення першотекста є суб'єктивно обумовленою дією, що залежить від обсягу знань мовців (автора і читача).

Таку ж форму поліпрецедентності ми встановлюємо і для національно значущих для представників української лінгвокультурної спільноти прецедентних висловлень, що генетично пов'язані, наприклад, з текстами про гарбуз. Таких першотекстів може бути декілька. Насамперед, треба згадати текст дитячої пісні, яку вважають народною, проте автором слів до якої міг бути В. С. Александров (1825-1894), під іменем якого був надрукований у 1889 р. вірш «Пісня про гарбуза», а також Олена Пчілка (1849-1930), яка писала багато віршів для дітей і у збірках якої також є вірш «Гарбузова родина» (Пчілка О. Сосонка. К, 2007. С. 103-104). Сучасним мовцям молодшого та середнього віку цей текст більш знайомий завдяки добре відомому і популярному мультіплікаційному ляльковому фільму 1997 р. режисера Валентини Костилюєвої. Тобто визначення першоджерела залежить від соціолінгвістичних рис мовців (віку, освіти та ін.). Безсумнівним є факт культурної значущості для національної спільноти цього тексту як виразника етновизначальної цінності родинних стосунків, про що почасти свідчать дискурсивні «мандрівки» прецедентних феноменів, генетично пов'язаних з цит текстом. Так, Г. М. Сюта відзначає «вже сформований у національній комунікативній практиці стереотип ... вживання в ролі жартівливого привітання чи звертання до близьких людей» прецедентного висловлення *чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові?* в прозі О. Т. Гончара та інших висловлень у мові публіцистики [Сюта 2017:234].

У заголовках аналізованих ЗМК зустрічаємо такі варіанти прецедентних висловлень, що генетично пов'язані з цим першотекстом: *«Родичі гарбузові» вродили нівроку* (СВ.23.09.2016); *Ой гарбузе ти перистий...* (УМ.28.10.2015); *Обізвався старий біб: світовий попит на бобові стимулює аграріїв урізноманітнити сівозміну* (УМ.27.12.2016). У знайдених заголовках актуалізовано номінативні ознаки вживаних прецедентних висловлень, що безпосередньо пов'язані з денотатами

(овочами, що згадані у заголовках). Так, у першому заголовку спостерігаємо метафоричне вживання прецедентного словосполучення *родичі гарбузові*, яким автор називає біологічне сімейство гарбузових, що нараховує, за різними даними, 130 родів і близько 900 видів у тропічних і субтропічних регіонах Азії, Америки, Африки. У наступних двох заголовках лексеми *гарбуз* і *біб* є номінаціями денотатів (овочів), про врожай яких йдеться у текстах статей. Водночас вживання цих прецедентних висловлень є демонстрацією наявності у когнітивній базі українських мовців ментефактів, що апелюють до цих першотекстів.

Інша форма поліпрецедентності виникає при вживанні різноджерельних прецедентних одиниць в одному тексті. У такому випадку в межах одного контексту перетинаються, стикаються, паралельно вживаються ментефакти, генетично пов'язані з різними першотекстами. Наприклад: *Двоє у каное та всі-всі-всі* (УК.17.09.2016). У цьому заголовку автор поєднав сурядним зв'язком два прецедентних висловлення, генетично пов'язаних з різними першотекстами: 1) *Двоє у каное* апелює до гумористичної повісті Джерома К. Джерома «Троє в човні, не рахуючи собаки» (1889) або до двосерійної телевізійної музичної комедії режисера Н. Б. Бірмана (кіностудія «Ленфільм», 1979 р.) за мотивами цієї повісті, та 2) *всі-всі-всі* – прецедентне висловлення, що своїм походженням пов'язане з дитячими творами англійського письменника Мілна Алана про Вінні Пуха (англ. Winnie-the-Pooh), вперше надрукованими у 1926 р., які у 1960–1970-х рр. були переказані Б. В. Заходером російською мовою, а потім продовжили свої «мандри» у мультсеріалі режисера Ф. С. Хитрука «Вінні Пух і всі, всі, всі» (1969). Цей заголовок є прикладом поєднання двох форм прецедентності: по-перше, кожне з ПВ має не одне першоджерело, до якого можуть бути спрямовані когнітивно-розпізнавальні дії, по-друге, поліпрецедентним є сам текст заголовка, що побудований автором на основі поєднання різних за своїм походженням ПФ, тобто тут поліпрецедентним є як сам заголовок, так і його прецедентні компоненти.

У наступних заголовках також спостерігаємо вияв поліпрецедентності:

а) *Свої Котигорошко і Тіні незабутих предків* (УМ.22.08.2014) ←

1) ПІ *Котигорошко* апелює до прецедентного для українського мовця казкового/мультиплікаційного героя, що є носієм прецедентного значення ‘винахідливий, мужній чоловік, невисокий на зріст’, 2) ПВ *Тіні забутих предків* генетично пов’язане з твором М.М. Коцюбинського / художнім фільмом режисера С. Параджанова, знятого за цим фільмом, знання про які потенційно можуть зберігатися у когнітивній базі мовців;

б) *ОСББ: комунальний «Титанік» чи світло в кінці тунелю?*

(УК.25.05.2016) ← 1) ПІ *Титанік* також може апелювати до двох джерел прецедентності: прецедентного факту катастрофи, що сталася 14 квітня 1912 року, і до створеного на фактичній основі однойменного американського фільму режисера Дж.Камерона (1997); 2) ПВ *світло в кінці тунелю* своїм походженням пов’язаний з прецедентною особистістю 35-го президента США (1961 -1963) Джона Кеннеді, який сказав ці слова під час виступу на прес-конференції 1962 року у зв’язку із ситуацією у Південному В’єтнамі і які стали відомими завдяки фільму-детективу «Світло в кінці тунелю» (1974, режисер Алоїз Бренч) [Серов 2005: 683-685]. Таким чином, поєднуючи у заголовку дві прецедентні мовні одиниці, автори, покладаючись на знання мовців, актуалізують добре відомі прецедентні значення цих одиниць: з ПІ *Титанік* у свідомості мовців пов’язане із значення ‘неминучої катастрофи’, а ПВ *світло в кінці тунелю* має образно-метафоричне значення ‘надія на успішне завершення складної дії’. Таким чином, уживання таких ПФ, що є носіями образно-переносних значень, у межах одного контексту, з одного боку, експлікує знання авторів статей, з іншого – апелює до знань читача, здатного декодувати прагматичні інтенції автора за рахунок використання прецедентних феноменів, що є частиною когнітивної бази українських мовців.

Отже, аналізований матеріал надав приклади, що свідчать про необхідність виокремлення явища поліпрецедентності, яка виявляється як на

рівні прецедентних феноменів, так і на рівні тексту (заголовок). Розрізняти ці дві форми поліпрецедентності можна вживанням двох термінів: поліпрецедентний феномен і поліпрецедентний заголовок (текст).

Висновки до розділу 1

Останніми роками спостерігаємо посилену увагу учених-лінгвістів до вивчення феноменів мовної особистості, фонових знань, мовної картини світу, ментальності, а також понять, які визначають в науковій літературі як прецедентні.

Вивчення праць, присвячених явищу прецедентності, свідчить, з одного боку, про багатоаспектність підходів до аналізу цього мовного феномену, з другого – про його складність як лінгвістичного явища. Терміни *цитата, крилаті слова і вислови, алюзія, ремінісценція, інтертекстема, логоеністема* не досить повно характеризують явище прецедентності з мовознавчого погляду, тому в дисертаційному дослідженні надано перевагу термінам з деривативним ядром “прецедент”.

Незважаючи на те, що поняття прецедентності досі не отримало адекватного однозначного тлумачення, у праці базовим визнано його розуміння Ю. М. Карауловим, який відзначає, що знання прецедентних текстів є показником приналежності до цієї епохи та її культури, тоді як їх незнання, навпаки, є передумовою відторгнення відповідної культури.

Багатоаспектність вивчення міжтекстових контактів знайшла відображення у термінах *інтертекстуальність* і *прецедентність*. Аналіз сутності цих двох понять, зафіксованих у численних літературознавчих і лінгвістичних працях, дозволив констатувати їх спільні та відмінні риси: по-перше, поняття «інтертекстуальність» і «прецедентність» перетинаються на рівні текстів, тобто мають текстово-дискурсивне вираження; по-друге, вони пов'язані онтологічно, адже інтертекстуальність і прецедентність, насамперед, експлікують взаємодію між тим, що вже було, і тим, що є зараз; по-третє, обидва явища неможливі без носіїв певної національної

лінгвокультури. Тож поняття «інтертекстуальність» і «прецедентність» перетинаються на рівні текстів (усних чи письмових), створених певним індивідом, і таких, що актуалізують смислові вузли, релевантні для мовців певної лінгво-, культурно-, соціо- спільноти і значущо вагомі у просторі та часі. Аналіз існуючих сьогодні інтерпретацій цих понять, з одного боку, засвідчив їхню суттєву схожість як явищ, що а) пов'язують старе й нове знання, б) реалізуються у текстах, а також в) є виявом їхнього суб'єктивного начала (пов'язаного з автором, адресантом, творцем / читачем, адресатом, сприймачем), з другого боку, виявив відмінності між ними як явищами а) різного рівня аналізу: текстового й когнітивного, б) до яких застосовуються різні методи та прийоми дослідження, в) різного ступеня лінгвокультурної значущості і, відповідно, різного характеру національно маркованої вартості, г) різної часо-просторової фіксованості. Однак пошуки критеріїв розрізнення інтертекстуальності та прецедентності вимагають свого подальшого вивчення.

Прецедентність визначено як властивість людської свідомості використовувати у створюваних текстах вербальні та невербальні (паралінгвальні) знаки-символи (прецедентні феномени), що є носіями певної семантичної інформації, значущої для носіїв певної лінгвокультури у конкретний період її розвитку.

Основними компонентами, або одиницями, загального для усіх членів лінгвокультурної спільноти ядра знань і уявлень визнано *прецедентні феномени*: 1) добре відомі усім представникам національно-лінгвокультурної спільноти (що мають надособистісний характер); 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному і емоційному) плані; 3) звернення (апеляція) до яких постійно поновлюється в мові представників тієї або іншої національно-лінгвокультурної спільноти.

ПФ як ментефакти людської свідомості, потрапивши в поле зору когнітивної лінгвістики, отримали не лише науково-теоретичне підґрунтя для наукового осягнення, а й методологічну базу для їх всебічного вивчення.

Багатоаспектний аналіз ПФ у різних напрямках сучасних лінгвістичних студій створив фундамент для їх всебічного розгляду, але також і спровокував деякі термінологічні неточності. Так, виявлена тенденція до виокремлення різних видів прецедентних одиниць в залежності від завдань дослідження і досліджуваного матеріалу стала аргументом необхідності розрізняти ПФ як ментефакт людської свідомості та ПМО як варіант його мовної репрезентації у різних дискурсах.

Прецедентними мовними одиницями запропоновано називати такі мовні одиниці, які актуалізують / вербалізують ПФ (=ПО) у процесі комунікації і, крім власне лінгвальних ознак, є семіотично важливими знаками національної культури, носіями історико-культурних, побутово-релігійних, етнографічних, соціально-психологічних цінностей (стереотипів, кодів, символів) у межах або і за межами певного національно-культурного та часового / позачасового простору. ПМО є лінгвальними засобами вираження ПФ – ментефактів, місцем буття яких є людська свідомість, про існування яких ми можемо дізнатися з аналізу їх актуалізації у процесі живомовлення чи на основі спеціальних психолінгвістичних експериментів.

На підставі аналізу зібраного матеріалу встановлено необхідність виокремлення явища поліпрецедентності, що виражається як на рівні прецедентних феноменів, так і на рівні тексту (заголовка). Запропоновано розрізняти дві форми поліпрецедентності: поліпрецедентний феномен і поліпрецедентний заголовок (текст).

РОЗДІЛ 2
СФЕРИ-ДЖЕРЕЛА ЗАГОЛОВКОВИХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ
ФЕНОМЕНІВ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ГАЗЕТ
ЗА ПЕРІОД 2014 – 2018 РР.

У процесі аналізу прецедентності дослідники вдаються до різних принципів її класифікації, розрізняючи її на підставі визначення носія прецедентності, текста-джерела, ініціатора засвоєння, ступеня опосередкованості [Слышкин 2000а: 70] або враховуючи інші засади класифікацій. Найбільш популярними є класифікації за джерелами прецедентності.

Аналізуючи джерела походження прецедентних феноменів, послуговуємося синонімічними термінами *сфера-джерело*, *першоджерело*, *протоджерело*, *джерело* та *джерельна база прецедентності*. На відміну від публікації Е. С. Ляшенко, А. Р. Габидуллиної, де терміном *сфера* автори називають тематичну спрямованість публікацій [Габидуллина, Ляшенко 2014: 163], ми вживаємо цей термін тільки щодопершоджерела, яким може бути художня література, інші види мистецтва, наука, історія, політична сфера і т. ін.

Сферою-джерелом прецедентного феномену називаємо сферу історико-культурних, соціально-економічних, політичних, науково-технічних та ін. знань, у межах якої або яких відбувався чи відбувається процес культурно-семіотичного осмислення феномену (явища, факта, особистості та ін.) як прецедентного, у межах якої або яких вербальний засіб вираження прецедентності, тобто ПМО, крім лексичного, набув ще й культурно-символічного значення.

Питання пошуку першоджерел безпосередньо наштовхується на необхідність їх класифікації. Різноманітність вибору засад демонструє відповідно і різноманітність класифікацій ПФ залежно від сфери-джерела та

комунікативно-дискурсних умов їх уживання. Найбільше узагальнення аналізу таких класифікацій виявило обґрунтовану можливість поділу джерел прецедентності на *соціальні* і *літературні*. Витоки такої диференціації вбачаємо у понятті «вертикального контексту», запропонованого О. С. Ахмановою та І. В. Гюббенет. Враховуючи способи уведення вертикального контексту, науковці запропонували розрізняти *філологічний* (цитати, алюзії, деформовані ідіоми) і *соціально-історичний* вертикальний контекст (різні реалії, власні імена, топоніми) [Ахманова 1977; Гюббенет 1991].

Подальшу інтерпретацію цієї класифікації знаходимо у багатьох дослідженнях, що ґрунтуються на аналізі функціонування прецедентних феноменів у різномовних текстах різних жанрів і стилів.

Про сфери-джерела енігматичних текстів, створених перською чи українською мовами, пише О. Б. Сприса, називаючи серед них «літературу», «міфологію», «традиції», «музику», «кіно» [Сприса 2013: 81].

Джерела формування цитатного тезаурусу Г. М. Сюта диференціює на два основні сегменти: *літературний*, утворений текстами національної та світової літератури, і *позалітературний*, сформований на основі мови кінематографу, анімації, музичного мистецтва, ідеології, політики, мови повсякдення тощо [Сюта 2017: 66–70].

Серед сфер-джерел прецедентних імен, уживаних у промовах президентів України, Польщі та Франції кін. ХХ–поч. ХХІ ст., М. В. Рослицька називає такі сфери: 1) «Історія», що містить тематичні групи «Політичні діячі минулого», «Події, явища минулого», «Державні утворення»; 2) «Політика» – «Держава», «Міжнародна організація», «Законодавчий акт», «Політична партія»; 3) «Релігія» – «Божества», «Релігійні діячі, святі», «Релігійні тексти», «Релігійні свята», «Персонажі релігійних текстів»; 4) «Література» – «Письменники», «Твори», «Персонажі» [Рослицька 2018: 4, 86-103].

Дещо схожу класифікацію ПФ у російському політичному дискурсі пропонує також О. А. Нахімова, яка вивчає прецедентні світи, пов'язані із сферою мистецтва, сферою реальності та сферою релігії, які далі членує на субсфери (література, живопис, кіно, історія, політика, техніка та ін.) [Нахімова 2018: 42].

Основні сфери-джерела виникнення прецедентності в сучасному українському медійному дискурсі початку ХХІ ст. виокремила І. В. Богданова (Сахарук) [Сахарук 2012; Сахарук 2015; Богданова 2016]. Дослідниця назвала такі джерела, як 1) суспільна сфера, у межах якої актуалізовані теми політики, криміналу, важливі суспільні події, громадські діячі та об'єднання, державні нагороди, 2) сфера науки і мистецтва, до якої авторка віднесла різні галузі знань, літературу і фольклор, міфологію, естрадне мистецтво, кінематограф та інші види мистецтва; 3) сфера релігії, куди зарахувала різні конфесії та вірування [Сахарук 2012: 164; Богданова 2016: 83-91]. Автор також зазначає, що наведена класифікація може бути уточнена і розширена за рахунок деталізації кожної із визначених сфер [Богданова 2016: 83].

Проте найбільш повно джерельну базу схарактеризував А. Є. Супрун, аналізуючи текстові ремінісценції. Науковець назвав такі джерела, як: 1) фольклор; 2) тексти біблійного походження; 3) твори античної міфології; 4) світова художня література; 5) національна література (займає найбільше місце в корпусі джерел); 6) тексти пісень; 7) кінофільми; 8) політичні тексти; 9) дитяча література [Супрун 1995: 23–25].

Увага науковців до протоджерела обґрунтована різними чинниками. Пошук і визначення сфери-джерела прецедентних феноменів, уживаних у різних дискурсах, вважаємо важливим як у когнітивному, так і у лінгвокультурологічному та лінгводидактичному аспектах. Визначення сфери-джерела певним чином схарактеризовує сучасних мовців, експлікуючи найбільш актуальні для них інформативні джерела, що зафіксовані у національній когнітивній базі представників окремої лінгвокультурної

спільноти. Характеристику сфер-джерел ми розглядаємо як засіб опису ментальності мовця та засіб встановлення його лінгвокультурологічних цінностей і пріоритетів. Одночасно хочемо визнати існування наукового перебільшення значущості сфери-джерела для мовців. У комунікативно-дискурсивній практиці ні відправник інформації, ні її одержувач не замислюються над тим, звідки вони знають той чи той ПФ, та й взагалі – що це є ПФ. Мовці, представники однієї національно-культурної спільноти, прецедентні мовні одиниці вживають як готові семіотичні знаки з конкретною значущою (ідейно-, соціально-, історико-, культурно-, етнографічно- та ін. оцінною) інформацією, закріпленою у національній когнітивній базі. Пошук і визначення сфери-джерела – це окремий етап наукових досліджень, етап, необхідність якого визначають цілі та завдання конкретного дослідження. Такий само підхід до визначення джерельної бази спостерігаємо у працях І. В. Богданової, О. С. Боярських, А. Р. Зеленської, Я. І. Каламбет, Т. Ю. Кальченко, Г. Ю. Касім, В. В. Корольової, В. В. Красних, Т. В. Крутько, С. В. Ленської, Л. Й. Меркотан, О. В. Найдюк, О. Сприси, І. С. Холмогорцевої та ін.

Найбільшу частотність, як свідчать численні розвідки на матеріалі різних мов і дискурсів, виявляють прецедентні феномени, сферою-джерелом яких стали твори художньої літератури. Наш матеріал також засвідчив цей факт.

2.1. Література як сфера-джерело прецедентності

Прецедентні феномени літературного походження – непоодинокі явище в різномовних текстах. Вплив літератури на гуманітарні процеси загалом дав підстави сучасним дослідникам говорити про літературоцентричність як одну з ознак сучасної культури в цілому. Літературоцентризм є характерною ознакою й українськомовного дискурсу засобів масової комунікації початку XXI ст. Перевага цієї ознаки

пояснюється тяжінням до вербально-художніх форм творчої і пізнавальної активності особистості, інші ж форми культури в суспільній та індивідуальній свідомості сприймаються як опосередковані літературою – «олітературені» [Кондаков2005: 400 – 401].

Літературоцентричність людської свідомості пояснює орієнтацію на тексти як базове джерело беззаперечних доказів, до якого особистість неодноразово звертається у процесі комунікації. Цим пояснюються такі ознаки текстового корпусу, як «розмитість» і «нечітка множина». Саме так схарактеризував можливий перелік текстів А. Є. Супрун, досліджуючи текстові ремінісценції як мовне явище [Супрун 1995: 22]. Дослідник серед джерел текстових ремінісценцій літературного походження називає фольклор, античну міфологію і літературу, твори світової (зарубіжної) літератури, російську літературу, дитячу літературу [там само: 22 – 25].

Апеляцію до текстів літератури відзначають усі дослідники явищ прецедентності в різних типах дискурсу.

Аналіз літературних джерел походження різних видів прецедентних феноменів знаходимо у працях І. В. Богданової. Дослідниця не виокремлює цю групу, а здійснює її аналіз як підгрупу сфери науки і мистецтва [Богданова 2016: 83-84] і аналізує назви літературних творів, імена авторів та героїв літературних творів, цитати з літературних творів як прецедентні одиниці [там само: 86]. Автор не диференціює прецедентні феномени за їхньою національно-літературною належністю, проте вказує їхню загальну присутність серед виявлених одиниць: зі сфери-джерела «Література» – 23 %, зі сфери джерела «Міфологія» – 6,4 % [там само: 84].

Г. Ю. Касім, вивчаючи вживання національно прецедентних крилатих висловів та цитат у мас-медіа України за період 2012–2016 років, помічає «досить вузьке» коло власне українських прецедентних текстів, що стали джерелом цитат та крилатих висловів у сучасній українській публіцистиці. Насамперед дослідниця називає Шевченкові твори, текст гімну України, вірш «Каменярі» Івана Франка і ставить три крапки у цьому переліку, проте у

статті аналізує ще й прецедентні феномени з творів І. П. Котляревського, Олександра Олеса, Ірени Карпи та інших письменників [Касім 2016: 206-214].

Детальний опис і класифікацію літературних джерел прецедентних феноменів, уживаних у російських масмедійних ресурсах, знаходимо в дисертаційному дослідженні О. С. Боярських. Серед сфер-джерел літературних прецедентних феноменів, що використовують в сучасних російських ЗМІ, О. С. Боярських розглядає російську літературу та фольклор, зарубіжну літературу. Важливим також вважаємо зауваження дослідниці про те, що будь-який прецедент, що має літературну джерельну сферу, може кваліфікуватися як літературний прецедентний феномен, оскільки автор розраховує на адекватну реакцію різних за віком і рівнем освіти адресатів [Боярських 2008: 68].

Питання функціонування власних імен, джерелом походження яких є художня література, розглядає О. Б. Сприса [2014]. Авторка аналізує антропоніми з погляду реалізації ними потенціалу прецедентності в українських й арабських енігматичних текстах (текстах кросвордів). Це дало змогу виявити роль і місце цієї ментальної сфери у процесах категоризації та концептуалізації дійсності свідомістю носіїв цих мов, відображених у відповідних національних когнітивних базах.

М. В. Рослицька, аналізуючи літературну сферу-джерело промов президентів України, Польщі, Франції, застосувала тематичний принцип, виділивши такі групи, як «Твори», «Письменники», «Персонажі» [Рослицька 2018].

Єдиного критерію класифікації літературних джерел прецедентності, як бачимо, сьогодні не існує. Запропоновані варіанти аргументовані відповідно до завдань досліджень, у яких вони здійснені. Водночас наявність таких студій є беззаперечним доказом функціонування прецедентних одиниць, що походять з такого джерела, як «Література». Виявити у заголовках українських масмедійних видань й проаналізувати прецедентні феномени зі сфери-джерела «Художня література», класифікувати виявлені

одиниці за сферою-джерелом і узагальнити спостереження, структурувавши поле прецедентності відповідної джерельної сфери, субсфери чи зони, стало завданнями цієї частини дисертаційного дослідження.

Прецедентні феномени літературного походження, що функціонували в масмедійному дискурсі України 2014 – 2018 років, – це вагомий прошарок прецедентних мовних одиниць. Їх місце серед прецедентних феноменів відображають такі цифри:

Видання		СВ	УК	УМ	Усього
Усього ПФ		747	773	2015	3535
ПФ літературного походження	кількість	179	197	608	984
	відсоток	24 %	25,5%	30,2%	27,8%

Сфера «Література» є багатоструктурним феноменом, тому цілком закономірним є її подальше деталізування. Насамперед для виокремлення *субсфер* ми послуговуємося критерієм національно-культурної значущості літератури і розглядаємо українську, зарубіжну (у тому числі давньогрецьку міфологію і літературу, літературу близького зарубіжжя) і літературу транс/полікультурного/наднаціонального значення (у тому числі Біблію) як субсфери сфери «Література». Наступна деталізація спрямована на визначення *зони походження*, або *зони-джерела*, які у свідомості мовців представлені прецедентними особистостями і прецедентними текстами, актуалізованими у комунікативно-дискурсивній реальності такими прецедентними мовними одиницями, як прецедентні імена, прецедентні цитати чи прецедентні висловлювання, прецедентні ситуації. Тобто кожна субсфера обов'язково структурована відповідними зонами-джерелами, виокремленими і названими за іменем автора літературного джерела.

2.1.1. Українська література як сфера-джерело прецедентних феноменів

Серед прецедентних феноменів із сфери-джерела «Українська література» розрізняємо такі, що пов'язані а) з давньою українською літературою, б) з українською літературою XIX ст. – поч. XX ст., в) з українською літературою другої половини XX ст., г) сучасною українською літературою. У цілому прецедентні феномени зі сфери-джерела «Українська література» представлені 269 слововживаннями з 39 зон-джерел.

2.1.1.1. Давня українська література – це національне культурне надбання, що пройшло випробування часом. Однак у когнітивній базі мовців цей період літературної творчості представлений не надто широко, адже знання літератури цього періоду для пересічного носія мови не є обов'язковим і зазвичай обмежене обсягом шкільної програми. Цим пояснюємо наявність серед ПФ одиниць, походження яких пов'язане з такими художніми творами давньоруської літератури, як «Повість врем'яних літ», «Словом о полку Ігоревім», а також з творчістю Г. С. Сковороди. Відповідно субсфера «Давня українська література» має такі 3 джерельні зони, як «Нестор», «Слово о полку Ігоревім», «Сковорода», актуалізовані 10 прецедентними мовними одиницями.

Актуалізація асоціативних зв'язків з джерельною зоною «Нестор» яка відбувається за рахунок уживання ПІ та ПВ у заголовках статей різних авторів «Сільських вістей» і «України молоді»: *Нестор Літописець із Леб'язого* (СВ.26.11.2015); *Нащадки Нестора* (УМ.21.01.2015) ← Нестор Літописець (к. XI – п. XII ст.); *«Мертві» сорому не мають* (УМ.22.07.2015) ← слова князя Святослава Ігоревича перед битвою з греками в Переяславці в 971 р. (*Сєров* : 425-426).

Для українців ім'я *Нестор* є поліпрецедентним, оскільки може викликати одночасно декілька асоціативних зв'язків: насамперед, з особою літописця, автора «Повісті врем'яних літ», по-друге, з Нестором Махно

(1888–1934), який є відомою історичною постаттю, політичним і військовим діячем, який командував Революційною повстанською армією України та селянським повстанським рухом 1918 – 1921 років. Крім того, для деяких наших сучасників це ім'я Нестора Шуфрича (1966 р.н.) – українського політика, члена Партії регіонів, політична активність якого проявилася у роки президентства В. Ф. Януковича. Отже, це ПІ у свідомості українців потенційно може викликати декілька асоціацій, пов'язаних з конкретними прецедентними особистостями. Вживання у медійному заголовку поліпрецедентного для представників української мовно-культурної спільноти імені, з одного боку, стимулює розумово-пошукову активність читача, спонукаючи його до ознайомлення з текстом публікації, що є також засобом привертання уваги більш широкого кола читачів з різноспрямованими знаннями, з іншого – створює певну інформативно-комунікативну перешкоду до дискурсивної гармонії між автором і читачем. Саме текст публікації є засобом усунення цієї перешкоди. Текстова інформація конкретизує асоціативні зв'язки, направляючи їх до конкретної прецедентної особистості, а саме до Нестора Літописця, оскільки текст розповідає про ініціативу Рівненського культурно-археологічного центра «Пересопниця» створити скриптограф і надати можливість відвідувачам відчувати себе каліграфами (переписувачами) XVI ст., виводячи слова давньоукраїнською мовою з Пересопницького Євангелія.

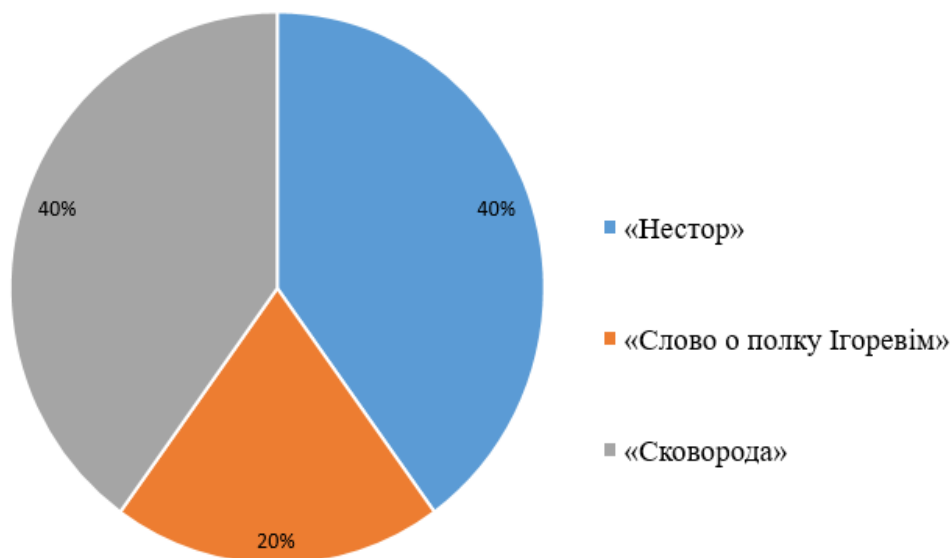
ПВ *«Мертві» сорому не мають*, першоджерелом якого дослідники називають «Повість врем'яних літ», де з цими словами звертається до своїх воїнів давньоруський князь Київський Святослав I Ігоревич (роки князювання: 955 – 972) перед битвою з візантійцями (970 р.) біля Доростола (зараз болгарське місто Сілістрія), кажучи: «Да не посоромимо землі Руської, але ляжемо кістьми тут: мертві бо сраму не імуть» (Серов : 425). Вживаючи це висловлювання, звичайно, як автор, так і читач актуалізують, перш за все, його смисл, не шукаючи першоджерело. Ми ж здійснюємо такий пошук з

метою визначити, які культурні смисли, з яких джерел є актуальними для сучасного мовця і зберігаються у когнітивній базі.

«Слово о полку Ігоревім» як зона-джерело прецедентності актуалізовано за допомогою вживання трансформованої назви цього твору: *Крамольне «Слово» неросійської історії* (УК.14.05.2016); *Слово про поселення Ігореве* (УМ.15.06.2016) ← «Слово о полку Ігоревім» – героїчна поема кінця XII ст. У першому випадку в заголовку автор використовує жанрову, класифікаційну, ознаку цієї літературної пам'ятки. У другому – спостерігаємо лексичну реінтерпретацію назви твору, що зумовлена змістом публікації.

Апеляція до творчості Г.С. Сковороди (1722-1794) й актуалізація зони-джерела «Сковорода» відбувається на основі використання а) широко відомої цитати: *Всякому городу нрав і права* (СВ.10.12.2013) ← однойменний вірш Григорія Сковороди; б) ПВ: *Його ловив світ, але він залишився з нами* (УК.3.12.2016); *Щоб кримінальний світ не впіймав!* (УМ.25.07.2014); *Світ його не спіймав: чому молодий полтавець попри успіх за кордоном повернувся до України* (УМ.22.02.2017) ← слова митця «Світ ловив мене, та не впіймав...», що викарбувані на його могилі.

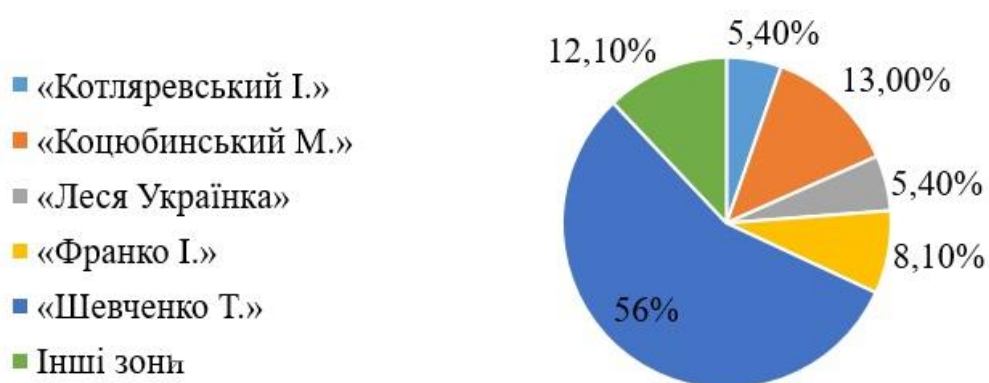
Структуру субсфери «Давня українська література» зображено діаграмою:

Використання ПФ, першоджерелом яких є давня українська література, не є частотним. Водночас їх наявність у заголовках українськомовних видань свідчить про зберігання у когнітивній базі мовців знань і смислів, пов'язаних саме з цією субсферою української національної культури. Це, безсумнівно, є свідченням рівня лінгвокультурних знань мовців, глибшого за усередненого.

2.1.1.2. Українська література XIX ст. – поч. XX ст. посідає центральне місце серед національно-культурних надбань українців. Цей період розвитку літератури відзначений викристалізуванням національної ідеї, що не лише сконцентрувала думки письменників в одному напрямі, а й об'єднала національно небайдужих громадян для розбудови ідейно єдиної, соборної держави. І хоча між датами написання багатьох творів і сьогоднішнім часом вимірюємо півтора сотнею років, однак тексти та ідеї, образи, висловлення, створені в цей період, залишаються значущими й актуальними для сучасного мовця. Знання творів класичної української літератури визначає рівень освіченості пересічного українця. Українська класика займає вагомим місце у шкільній загальноосвітній програмі, надійно забезпечуючи їй стабільне місце в когнітивній базі українськомовної особистості. Цим пояснюємо функціонування 184 прецедентних мовних одиниць різних видів, першоджерелом яких стали тексти творів Л. І. Глібова (1827 – 1893), Б. Д. Грінченка (1863–1910), І. П. Карпенка-Карого (1845 – 1907), О. Ю. Кобилянської (1863 – 1942), І. П. Котляревського (1769 – 1838), М. Ю. Коцюбинського (1896 – 1937), М. Г. Куліша (1892 – 1937), Панаса Мирного (1849 – 1920), І. С. Нечуя-Левицького (1838 – 1918), Є. П. Плужника (1898 – 1936), М. П. Старицького (1840 – 1904), В. С. Стефаника (1871 – 1936), Лесі Українки (1871 – 1913), Ю. А. Федьковича (1834 – 1888), І. Я. Франка (1856 – 1916), Миколи Хвильового (1893 – 1933), Т. Г. Шевченка (1814 – 1861). Відповідно поле прецедентності субсфери «Українська література XIX ст. – поч. XX ст.» включає 17 зон-джерел.

Найбільш знаними і відтворюваними у заголовках періодичних видань є ПФ, пов'язані з творчістю Т. Г. Шевченка, М.Ю. Коцюбинського, І. Я. Франка, Лесі Українки, І. П. Котляревського. Відповідно у структурі прецедентного поля субсфери «Українська література ХІХ ст. – поч. ХХ ст.» усіх аналізованих періодичних видань найвагомніше місце займають зони-джерела «Шевченко Т.» (56 %), «Коцюбинський М.» (13%), «Франко І.» (8,1 %), «Леся Українка» (5,4 %), «Котляревський І.» (5,4 %), інші зони – 12,1 %. Структура субсфери «Українська література ХІХ ст. – поч.ХХ ст.» виглядає так:

Аналіз цієї групи ПФ також демонструє обізнаність мовців як з прецедентними особистостями, так і з їх художньою творчістю – прецедентними текстами, які в заголовках актуалізовані переважно за допомогою ПІ, ПВ та ПЦ відповідних зон-сфер.

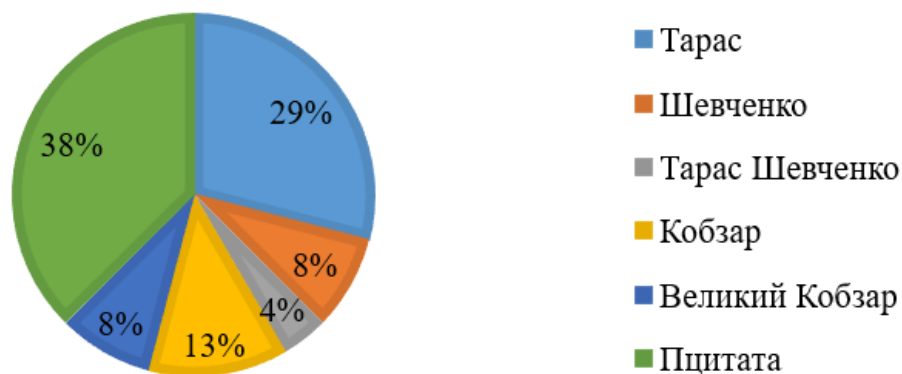
У ядрі поля прецедентності субсфери «Українська література ХІХ ст. – поч. ХХ ст.» знаходиться зона-джерело «Шевченко Т.», сформоване навколо ПОс Тараса Шевченка. Зважаючи на місце і значущість особи і творчості Т. Г. Шевченка для становлення і розвитку української національної культури, цілком закономірним є те, що лінгвокультурний простір тих, хто говорить і думає українською мовою, неможливий без знань про Т. Г. Шевченка. «Осмищення національно-культурних цінностей через Шевченкове слово – показовий суспільно-світоглядний, художньо-естетичний процес. Мова Шевченка відкрита для сприйняття новими і новими поколіннями. Відкритість її – це і є нове асоціативне мислення, що

спричиняється до виникнення або переосмислення крилатих висловів» [Єрмоленко 2007: 280]. Цю тезу якнайкраще засвідчують численні дослідження різножанрових українськомовних дискурсів, де мовці обов'язково звертаються до знань творчості і особистості Тараса Шевченка як до першоістини, тому так багато прецедентних феноменів, пов'язаних з цією непересічною особистістю [див., напр.: Євтюшина 2016: 74; Сюта 2017: 200-229 та ін.].

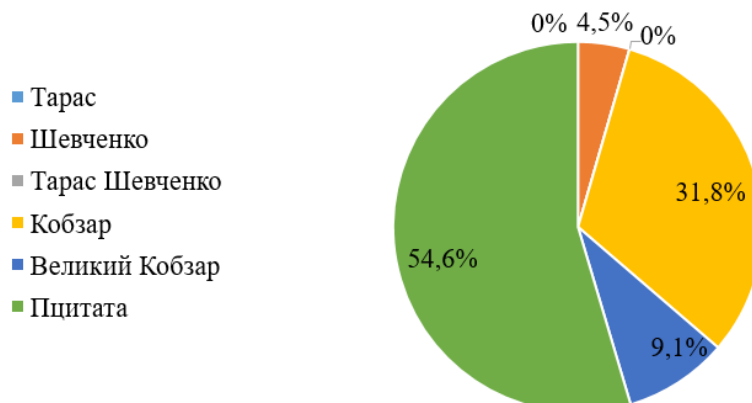
У фрагменті публіцистичної комунікативно-дискурсивної парадигми українськомовних періодичних видань аналізованого періоду апеляція до зони-джерела «Шевченко Т.» реалізована, насамперед, за допомогою лексико-семантичних варіантів ПІ, що актуалізують асоціацію з прецедентною особистістю Т. Г. Шевченка, а саме: *Тарас, Шевченко, Тарас Шевченко, Великий Кобзар, Кобзар* та ін. Наприклад: *На сповідь до Тараса* (СВ.13.03.2014); *Шевченко воює* (СВ.12.03.2015); *Мода на Шевченка: на Батьківщині Кобзаря відбудеться яскравий «ШЕ.FEST»* (УМ.25.07.2017) та ін.

Кількісні підрахунки засобів актуалізації асоціацій з особою і творчістю Т. Г. Шевченка засвідчують відносну рівність у використанні ПІ та ПЦ у всіх ЗМК аналізованого періоду. Структура зони-джерела «Шевченко» в аналізованих періодичних виданнях виглядає так:

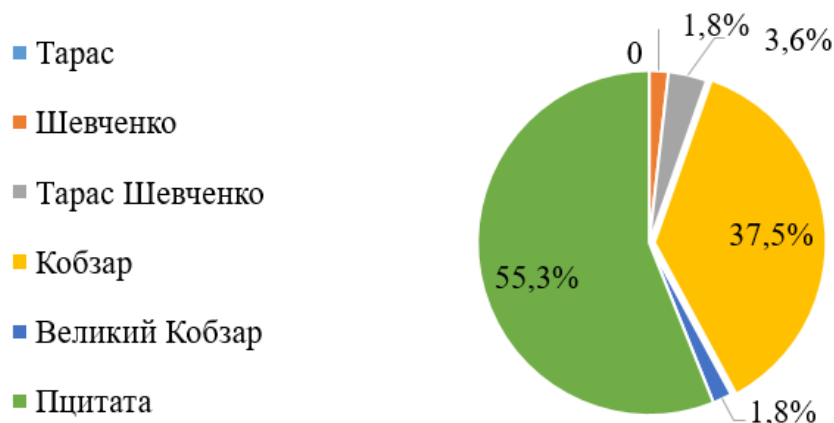
Структура зони-джерела «Шевченко» за матеріалами газети «Сільські вісті»

Структура зони-джерела «Шевченко» за матеріалами газети «Урядовий кур'єр»

Структура зони-джерела «Шевченко» за матеріалами газети «Україна молода»

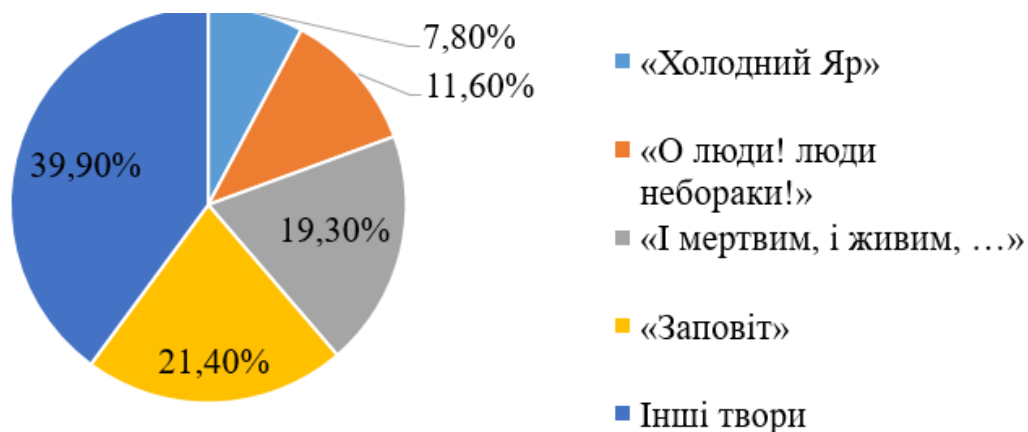

III у заголовках представлені різними лексико-семантичними варіантами власного імені *Тарас Шевченко* й утворюють номінативний ланцюг у дискурсі аналізованих ЗМК. Найбільш повний номінативний ланцюг III, що актуалізують зв'язок з прецедентною особистістю Тараса Шевченка, представлений у заголовках газети «Сільські вісті». Зауважимо, що в заголовках видань аналізовані прецедентні імена з'являються в публікаціях, присвячених ювілеям, новим виданням творів, подіям, пов'язаним з іменем Великого Кобзаря, тому їх декодування читачами-українцями не викликає сумнівів. Лише інколи автори використовують лексеми, що забезпечують стовідсоткові асоціації з генієм українського народу, творцем української літературної мови: *Славні нащадки Великого*

Кобзаря (СВ.10.03.2016); *Слова Кобзаря* ожили французькою мовою (УК.13.10.2017) та ін. Лексема *нащадки* в першому із заголовків актуалізує не лише міжпоколінний генетичний зв'язок (СУМ т.5: 242), а й декларує мовно-культурну континуальність тих, хто комунікує за допомогою дискурсу з аналізованим прецедентним онімом. У другому заголовку словосполучення *слова Кобзаря* є для переважної більшості українців метонімічною номінацією текстів Т. Г. Шевченка, адже, за спостереженнями С.Я. Єрмоленко, лексема *слово* актуалізується «не тільки як художня творчість, а як виразник української національної культури, як засіб консолідації нації» [Єрмоленко 2007: 280]. Авторська конкретизація онімів за допомогою цих лексем підтверджує загальнонаціональну інтерпретацію онімів. Ядерна позиція аналізованих прецедентних імен у спільній когнітивній базі українців є чинником, що зумовлює їх вільне і широке функціонування у дискурсах різного типу.

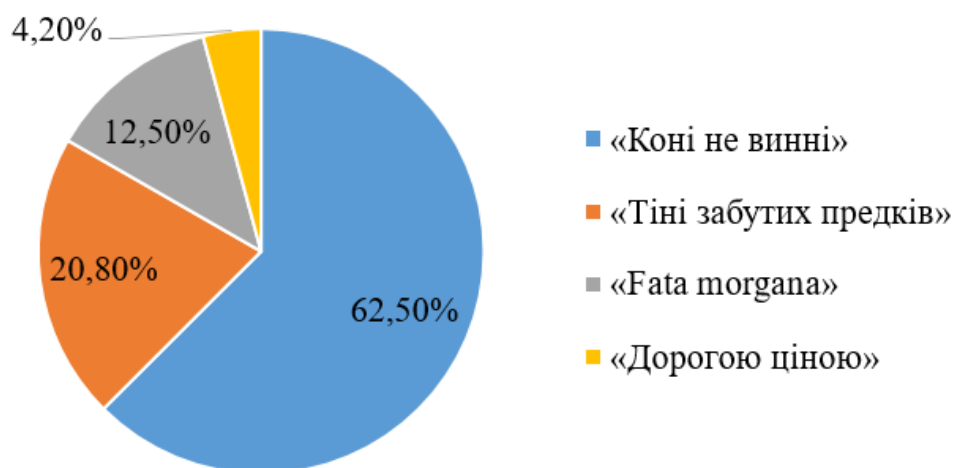
Апеляція до прецедентних текстів Шевченка, що знаходяться у когнітивній базі українців, здійснюється за допомогою цитування висловлень, що набули певний культурно значущий смисл у лінгвокультурному просторі української нації. У заголовках аналізованих періодичних видань зазначеного періоду також активно функціонують прецедентні цитати. Цитатний тезаурус зони-сфери «Шевченко» авторів аналізованих засобів масової комунікації включає прецедентні цитати з 21 твору Тараса Шевченка. Найуживанішими, що зафіксовано і в працях Г. М. Сюті [Сюта 2017: 200-229], є ПЦ з вірша «Заповіт» (21,4 %), поеми «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні...» (19,3 %), вірша «О люди! люди небораки!» (11,6 %), з поеми «Холодний Яр» (7,8 %). Однакову цитованість виявили такі твори Кобзаря, як «І Архімед, і Галілей» (1860), «Кавказ» (1845), «Катерина» (1838), «Подражаніє 11 псалму» (1859) – по 3,8 %, а також «В казематі. III» (1847), «Мені тринадцятий минало» (1847), «Мені однаково, чи буду...» (1847), «До Основ'яненка» (1839), «На пам'ять Котляревському» (1838), «Невольник» (1859), «Причинна» (1837), «Село» (1911), «Сон» («На панщині пшеницю

жала...») (1858), «Стоїть в селі Суботові» (1845), «Чигрине, Чигрине...» (1844), «Якби ви знали, паничі» (1850), «Прогулянка з задоволенням і не без моралі» (повість рос.мовою, 1855) – по 1,9 % кожний. Структуру цитатного фрагмента прецедентного поля зони-джерела «Шевченко» унаочнює діаграма:

Така структура поля ПЦ з творів Т. Г. Шевченка, на наш погляд, реально відображає фрагмент мовно-літературних знань сучасного українця як представника єдиної національно-культурної спільноти, що сформований насамперед у процесі загальноосвітнього навчання. Одночасно використання ПЦ з творів Т. Г. Шевченка в заголовках газет, за нашими спостереженнями, є, з одного боку, результатом тривалого культурно-семіотичного сприймання, засвоєння, осмислення, а вже потім репродукування з можливою лексико-семантичною або структурно-композиційною реінтерпретацією авторських образно-поетичних формул-цитат. З іншого – є демонстрацією свідомого використання авторами-журналістами ПЦ з Шевченкових творів як готових аксіологічних формул, здатних викликати відповідні реакції у адресата-читача. Говорячи про аксіологічний потенціал поетичних текстів Т. Г. Шевченка, ми не вдаємося до виявлення реінтерпретованих смислів, як це детально зробила Г. М. Сюта [Сюта 2017: 225 – 229]. Послуговуючись матеріалами і завданнями нашого дослідження, констатуємо їх ядерне розташування у когнітивній базі сучасних мовців.

Наступним серед популярних прецедентних феноменів, до яких звертаються автори публікацій трьох аналізованих видань, є феномени, пов'язані з ПОс М. М. Коцюбинського. Одразу хочемо зауважити, що актуалізація покликань з цією зоною-сферою відбувається виключно за допомогою ПВ, за допомогою яких вербалізується зв'язок з ПТ, створеними Михайлом Коцюбинським. Найпомітніше місце у когнітивній базі сучасного українця займає новела «Коні не винні» (62,5 %), потім – повісті «Тіні забутих предків» (20,8 %) і «Fata morgana» (12,5 %), і повість «Дорогою ціною» – 4,2 %:

Визначаючи розташування того чи того тексту у структурі прецедентного поля зони-джерела «Коцюбинський», ми базуємося виключно на аналізованому матеріалі – заголовках трьох українських ЗМК 2014–2018 років. Актуалізація саме цих ПТ зумовлюється багатьма чинниками: і особливістю індивідуальних когнітивних баз авторів публікацій, і історико-культурною та тематичною спрямованістю текстів статей, а також іншими чинниками. Важливим, на нашу думку, є те, що апеляція до цих художніх творів здійснюється без жодних додаткових авторських коментарів, навіть у випадках їх трансформованого уживання у заголовках періодичних видань.

Порівняємо безсумнівну апеляцію автора публікацій до новели «Коні не винні»: *Коні не винні* (Микола Ясень. СВ.25.03.2016) і *Не коні винні*

(Микола Ясень. СВ.20.01.2017). Автор статей використовує назву відомого твору (у другому заголовку з інверсією (зміна синтаксичного місця заперечної частки *не*), що має емоційно-експресивне та акцентно-логічне значення). Важливим є вживання цього ПВ зі стійким аксіологічно маркованим смислом, зафіксованим також у словнику: «лицемірне небажання бачити дійсних винуватців чогось (знімати вину з винних)» [Коваль 1975: 135]. Двочленна суб'єктно-предикатна лексико-синтаксична структура цього висловлення дозволяє легко його трансформувати, в цілому не змінюючи його смисл, наприклад: *Виноград не винен* (СВ.7.09.2018); *Качки не винні* (УК.22.04.2016); *Вибори не винні* (УМ.31.10.2014) та ін. У трансформованих висловленнях зберігається логіко-семантичне значення суб'єкта: 'те, що вважається безпідставно винним'. У ПВ у функції суб'єкта вжито іменник, що називає істоту. Трансформовані варіанти демонструють можливість вживання у цій функції іменників, що називають як істоти (*качки, гуси, солдати* та ін.), так і неістоти (*виноград, вибори* та ін.), як конкретні, так і абстрактні назви, тематично охоплюючи різні сфери суспільного життя.

Функціональні варіанти назви повісті М. Ю. Коцюбинського «*Fata morgana*» доводять про їх свідоме й осмислене використання мовцями: "*Реєстраційна Fata Morgana*" (УК.2.04.2014); *Fata morgana* *молодіжного житлового будівництва* (УК.30.10.2014); *Фата моргана безвізового режиму* (УМ.16.12.2015) та ін. Хоча дослідники пов'язують походження цього висловлення з італійською лінгвокультурою, де воно й набуло переносного значення «безпідставні сподівання, що безслідно розвіюються при зіткненні з реальною дійсністю; нездійсненна мрія» [Коваль 1975: 289-290], все ж осмислення цього висловлення представниками української лінгвокультури відбувається завдяки твору М. Ю. Коцюбинського. На цій підставі ми вважаємо повість М. Ю. Коцюбинського першоджерелом цього прецедентного словосполучення, яке у свідомості українців викликає насамперед асоціації з твором української класичної літератури, а вже потім – з іншокультурою.

Апеляцію до зони-джерела «Коцюбинський М.» вбачаємо і у вживанні трансформованих варіантів назви ПТ – повісті «Тіні забутих предків» (1911), наприклад: *Театр незабутих «тіней»* (УМ.09.01.2014); *Свої Котигорошко і Тіні незабутих предків* (УМ.22.08.2014); *Тіні забутих і незабутих предків* (УМ.26.02.2015); *Світло гуцульських «Тіней...»* (УМ.04.09.2015); *Предки виходять із тіней* (УМ.05.07.2016) та ін.

Як бачимо, автори публікацій використовують як мінімум два компоненти, що входять до складу заголовків і актуалізують зв'язок саме з цією повістю. Як не дивно, але використання заперечного префікса *не-*, за допомогою якого утворюється антонім до дієприкметника *забутий* – *незабутий*, що активно функціонує у заголовках газети «Україна молода», загострює символічно-оцінні конотації, рецептивно пов'язані з текстом-першоджерелом та його значущістю для українського народу, для якого архаїка є ідейно-духовним підґрунтям сучасного буття. Зв'язок з минулим, з предками є визначально-сутнісною рисою української лінгвокультурної спільноти, тому предки не можуть бути забутими, а повинні «виходити з тіні», нагадуючи про себе.

Отже, множинність трансформацій ПФ, на наш погляд, а) є свідченням того, що мовці вільно оперують закладеними у когнітивній базі еталонними смислами, закодованими у прецедентних одиницях, б) експлікує еталонність прецедентного смислу, який є настільки стійким, що лексико-синтаксичні трансформації ПМО не впливають на його декодування мовцями-адресатами, в) демонструють рецепцію ПВ і їх смислів іншими учасниками ноціонально-мовного культурного простору, адже, за словами О. О. Потєбні: «Думка у слові перестає бути власністю мовця і отримує можливість жити самостійно від свого творця» [Потєбня 1993: 128–129].

Схожі комунікативно-дискурсивні інтерпретації та трансформації спостерігаємо і під час функціонування заголовків, що актуалізують апеляції до зон-джерел «Франко І.», «Леся Українка», «Котляревський І.» та ін. Не

вдаючись до детального опису кожної зони-джерела, наведемо структуру їхніх прецедентних полів.

Структура прецедентного поля зони-джерела «Франко І.Я.» має такий вигляд:

	Текст-джерело		Усього
1	«Каменярі»(1878)	ПІ	40%
		ПЦ	6,7%
2	«Украдене щастя» (1894)		20%
3	«Земле моя, всеплодющая мати» (1880)		13,3%
4	«Гімн (Вічний революціонер...)»(1880)		6,7%
5	«Ой, ти, дівчино, з горіха зерня...» (1896)		6,7%
6	Збірка казок «Коли ще звірі говорили»		6,6%
			100%

Зауважимо, що зона-джерело «Франко І.» представлена у заголовках періодичних видань «Сільські вісті» і «Україна молода». У газеті «Урядовий кур'єр» жодних апеляцій до цього джерела у період з 2014 до 2018 рік ми не виявили. Водночас в «Україні молодій» неодноразово вжито ПІ *Каменяр* та *Великий Каменяр*, які є усталеними перефразистичними номінаціями особи Івана Яковича Франка [Коломієць 1985: 24]. Безсумнівно, у національній свідомості українців ці прецедентні номінації асоціюються з ПОс палкого борця за самоутвердження українського народу, кропіткий труд якого порівнюють з невтомною, важкою працею каменярів, поетично відтвореною автором у його громадянській поезії «Каменярі» (1878). Тобто першоосновою ПІ, як і щодо ПОс Тараса Шевченка, так і стосовно ПОс Івана Франка, стали назви головної збірки та програмного твору цих авторів.

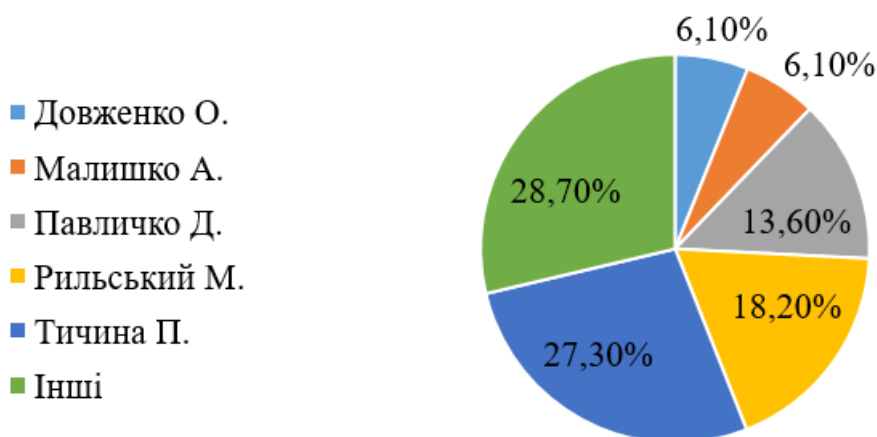
Структура зони-джерела «Леся Українка»:

	Текст-джерело	Усього
1	«Contra spem spero!» (1890)	40%
2	«Лісова пісня» (1911)	30%
3	«Досвітні вогні»(1892)	10%
4	«Камінний господар» (1912)	10%
	ПІ	10%
	Усього	100%

Прецедентні тексти у структурі зони-джерела «Котляревський»

№	Текст-джерело	Усього
1	«Наталка Полтавка» (1819)	70%
2	«Енеїда» (1798)	30%
	Усього	100%

2.1.1.3. Українська література другої половини ХХ ст. Прецедентне поле субсфери «Українська література другої половини ХХ ст.» актуалізоване у заголовках періодичних видань «Сільські вісті», «Урядовий кур'єр», «Україна молода» у період 2014–2018 років за допомогою 66 слововживань ПМО і включає 15 таких зон-джерел, як «Вороний М. К.» (1,5 %), «Гончар О. Т.» (3%), «Довженко О. П.» (6,1%), «Земляк Василь» (1,5%), «Корнійчук О. Є.» (1,5%), «Малишко А. С.» (6,1%), «Нестайко В. З.» (1,5%), «Павличко Д. В.» (13,6%), «Рильський М. Т.» (18,2%), «Симоненко В. А.» (4,6%), «Сосюра В. М.» (9,1%), «Стельмах М.» (3%), «Стус В. С.» (1,5%), «Тичина П. Г.» (27,3 %), «Тулуб З. П.» (1,5%):

Найчастіше зафіксовані в аналізованих засобах масової комунікації ПФ апелюють до творчості П. Г. Тичини (27,3 %), М. Т. Рильського(18,2%), Д. В. Павличка(13,6%) та ін. Якщо українські літературні джерела попередніх періодів актуалізуються у заголовках газет за допомогою різних ПМО, то літературні джерела ХХ ст. вербалізовані виключно за допомогою ПЦ.

Зокрема, актуалізація асоціативних зв'язків із зоною-джерелом «Тичина П. Г.» відбувається за допомогою використання трансформованих варіантів ПЩ з текстів поезій автора, що увійшли до когнітивної бази українців як еталонні формули, що виражають певні смисли, необхідні для схарактеризування тієї чи тієї комунікативної ситуації. Поле прецедентності зони-джерела «Тичина П.Г.» таке:

	Текст-джерело	СВ	УК	УМ	Усього	
1	«Пісня трактористки» (1933)	3	1	3	7	38,9%
2	«Я утверждаюсь» (1943)	1	1	-	2	11,2%
3	«На майдані...» (1918)	1	1	1	3	16,7%
4	«А я у гай ходила...» (1917)	-	1	-	1	5,5%
5	«Партія веде» (1933)	-	-	1	1	5,5%
6	«Осінь така мила...» (1921)	-	-	1	1	5,5%
7	«Як упав же він з коня» (1919)	-	-	2	2	11,2%
8	збірка «Чуття великої родини» (1938)	-	1	-	1	5,5%
		5	5	8	18	100%

Найчастотніший показник у матеріалі дослідження виявили різні лексико-синтаксичні варіанти рядка з поезії Павла Тичини «Пісня трактористки. Як Олеся Кулик тікала на курси 1930 р.», написаного 1933 року, «Не той тепер Миргород, Хорол-річка не та», як-от: *Не той тепер цитрамон* (СВ.11.04.2014); *Знову той тепер Бахмут. І Криничне знов те* (УК.28.04.2016); *Не та тепер Конституція* (УМ.03.06.2016). Про перетворення цієї цитати «на повсюдно вживаний афоризм», неодноразово вказують дослідники творчості П. Г. Тичини [див., напр.: Коваль 1975: 193-192]. Однак сьогодні, аналізуючи її функціонально-семантичні особливості у газетних заголовках, можемо констатувати розширення суспільних сфер, для схарактеризування яких вона застосовується. Якщо у радянський період цитата використовувалася переважно для влучного опису змін у соціально-економічній і політичній сфері суспільного життя, то у досліджуваній період сфера її використання значно ширша. Важливим є те, що її короткість і

влучність задовольняє потреби сучасних мовців, які її вживають при необхідності порівняти зміни, що сталися у будь-якій життєвій ситуації.

Серед ПЦ, що апелюють до творчості М. Т. Рильського, найчастотнішими є варіанти рядків з вірша «Троянди й виноград»(1955), що входить до програми з української літератури для загальноосвітніх шкіл і є обов'язковим для вивчення упродовж багатьох десятиліть.

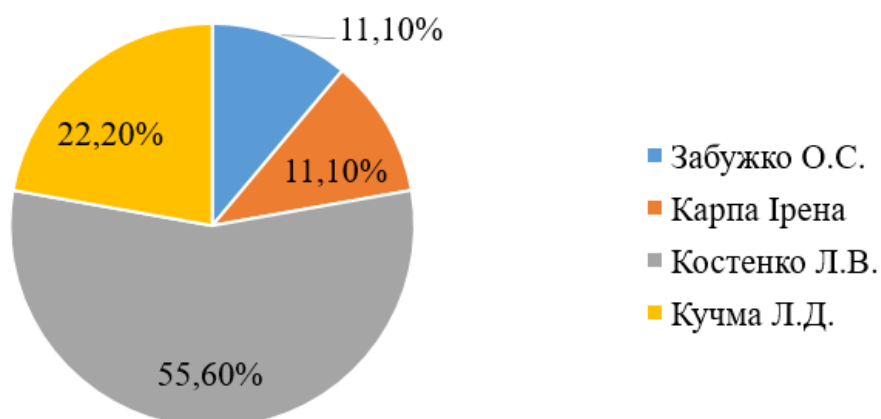
Поле прецедентності зони-джерела «Рильський М. Т.» має такий вигляд:

	СВ	УК	УМ	Усього	
«Троянди й виноград»(1955)	2	5	2	9	75%
«Мова» (1956)	-	1	-	1	8,4%
«Білі мухи налетіли» (1968)	1	-	-	1	8,3%
«Новорічна ялинка» (1968)	-	-	1	1	8,3%
	3	6	3	12	100%

Для українськомовного читача назва поезії М. Т. Рильського «Троянди й виноград» є символом гармонійного поєднання нетлінної, одухотвореної краси і наполегливої, кропіткої праці, які не можуть існувати окремо. Це поєднання, запропоноване поетом, увійшло й закарбувалося у свідомості українців одночасно з вивченням цієї поезії. У такому образно-символічному значенні зафіксували вживання цього сурядного сполучення А. П. Коваль і В. В. Коптілов у словнику крилатих висловів [Коваль 1975: 278], створеному на матеріалі текстів сімдесятих років ХХ ст. До свідомості українців символічне значення 'нетлінної, одухотвореної краси' увійшло разом з лексемами *троянда* і *красиве*, а також образно-символічне значення 'наполегливої, копіткої праці' закріпилося за лексемами *виноград* і *корисне*. Наприклад: *Нініні троянди й виноград* (СВ.4.08.2015); *"Поєднались у паляниці корисне і духовне"* (УК.5.01.2018); *Красиве і корисне* (УМ.08.04.2015) та ін. Поява згаданих лексем у заголовках засобів масової комунікації є, по-перше, експлікацією прихованих за ними образно-оцінних смислів, по-друге, актуалізацією знань, що входять до когнітивної бази

української мовно-культурної спільноти, по-третє, контактоустановлювальним засобом між учасниками комунікації.

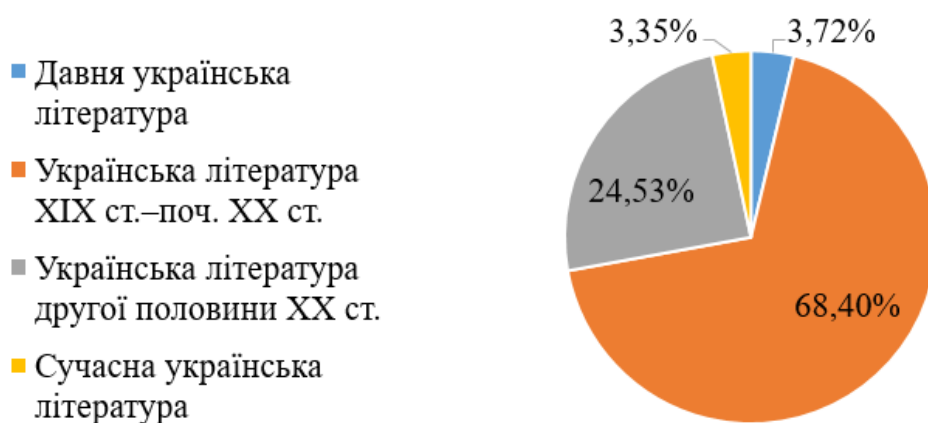
2.1.1.4. Сучасна українська література. Прецедентне поле субсфери «Сучасна українська література», актуалізованої у заголовках періодичних видань «Сільські вісті», «Урядовий кур'єр», «Україна молода» у період 2014–2018 років, включає 4 таких зони-джерел, як «Костенко Л. В.» (55,6%), «Кучма Л. Д.» (22,2%), «Забужко О. С.» і «Карпа Ірена» по 11,1% кожна:

Усього у досліджуваному матеріалі ми виявили 9 ПФ, що апелюють до цієї частини української літератури, при цьому 88,9% з них вжито у заголовках газети «Україна молода». Це, на наш погляд, аргументовано політикою й орієнтацією видань на певну читацьку аудиторію, мабуть, тому в газеті «Урядовий кур'єр», яка є виданням центральних органів виконавчої влади України, засновником якої є Кабінет Міністрів України, ми не виявили в окреслений період заголовків із ПФ, джерелом яких була б сучасна українська література. Водночас в газетах «Сільські вісті» і «Україна молода» є заголовки, які апелюють до публіцистично-аналітичної книги другого президента України Леоніда Кучми «Україна – не Росія», що спочатку була написана російською мовою, потім перекладена українською мовою і вийшла друком 2004 року. Влучна назва цієї книги висловила не лише її головну ідею, а й настрої українського суспільства, які й визначають сутність боротьби нації упродовж багатьох віків за свою незалежність,

окремішність, самобутність. Покликання саме з цією книгою ми відчуваємо у таких заголовках: 1) *Україна – не Росія* (СВ.10.12.2013); 2) *Росія – не Європа* (УМ.27.01.2015). Найпомітніше місце серед ПФ, пов'язаних з творами сучасної української літератури, займають ПЦ, джерелом яких є творчість Л. В. Костенко. Найцитованішою виявилася думка письменниці про важливість мови як обов'язкового об'єднувального чинника нації: «*Нації вмирають не від інфаркту...*» (УМ.11.09.2014); «*Нації вмирають не від інфаркту...*» (УМ.24.11.2015); *Коли нації відбирає мову* (УМ.30.11.2016) та ін. Використання її у цитованій формі, що автори публікацій маркують лапками, говорить про тісний зв'язок з першоджерелом. Для журналістів-сучасників не викликає сумнівів щодо авторства цих слів. Фраза настільки образно-оцінна, що її майбутнє можна передбачити, на що вказує і трансформований варіант її другої частини. Саме він говорить про подальший процес рецептивного засвоєння думки українською лінгвокультурною спільнотою.

Зважаючи на те, що сучасна література є тією частиною літературного культурного простору, який перебуває у постійному процесі формування, оцінювання, що художні твори ще не пройшли випробування часом, необхідним як для усвідомлення лінгвокультурної значущості та національної цінності, так і для рецептивного засвоєння і закріплення у когнітивній базі мовців, цілком зрозумілою є незначна кількісна присутність ПФ цієї субсфери-джерела у заголовках ЗМК:

У цілому сфера-джерело «Українська література» представлена чотирма субсферами: 1) Давня українська література (3,72%); 2) Українська література XIX ст. – поч. XX ст. (68,40%); 3) Українська література другої половини XX ст. (24,53%); 4) Сучасна українська література (3,35%). Процентна частка кожної із субсфер серед ПФ, що функціонують у газетних заголовках аналізованого періоду, є закономірною.

2.1.2. Зарубіжна література як сфера-джерело прецедентних феноменів

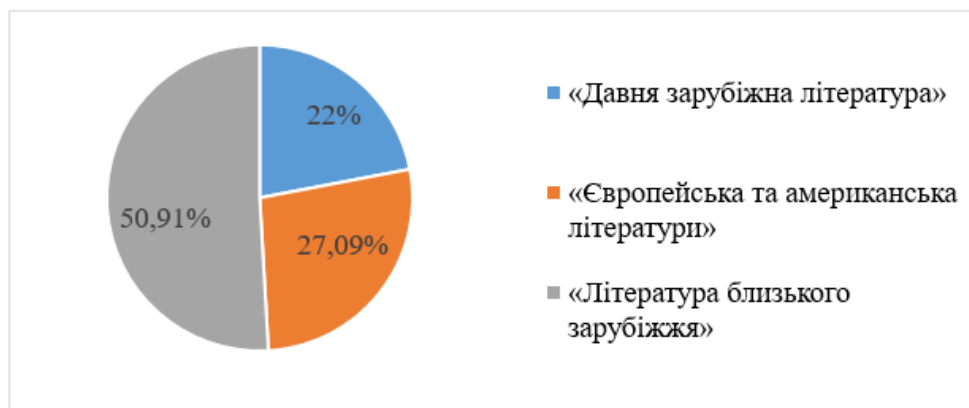
Окрему групу становлять ПФ зі сфери-джерела «**Зарубіжна література**». Ця частина літератури також потрапляла в поле зору дослідників прецедентності засобів масової комунікації.

Так, Боярських виявила достатню кількість ПФ, пов'язаних і генетично зрощених з художніми творами зарубіжної літератури та іменами їх авторів [Боярських 2008: 149-164]. Загалом Боярських виокремила 49 сфер-джерел. На жаль, ми не можемо порівнювати кількісні результати, оскільки автор аналізувала російськомовні періодичні видання упродовж 2004–2007 рр., вибирала ПФ не лише у заголовках, а й у текстах. У цілому дослідниця відібрала для вивчення 2000 прецедентних феноменів [там само: 7], серед яких виділила тексти-джерела прецедентності, що належать різним культурам, а саме: тексти європейської літератури (89%), американської (6%), азіатської (5%).

За даними нашого дослідження, зарубіжна література у прецедентних феноменах заголовків трьох українських засобів масової комунікації за період з 2014 до 2018 року представлена творами, що охоплюють 96 зон-джерел, актуалізованих 491 слововживанням різних за видами ПФ.

Враховуючи різні лінгвогеографічні та лінгвокультулогічні чинники, у структурі сфери-джерела «Зарубіжна література» ми виділяємо й аналізуємо

такі субсфери: 1) «Давня зарубіжна література» (22%); 2) «Європейська та американська літератури» (27,09%); 3) «Література близького зарубіжжя» (50,91%):

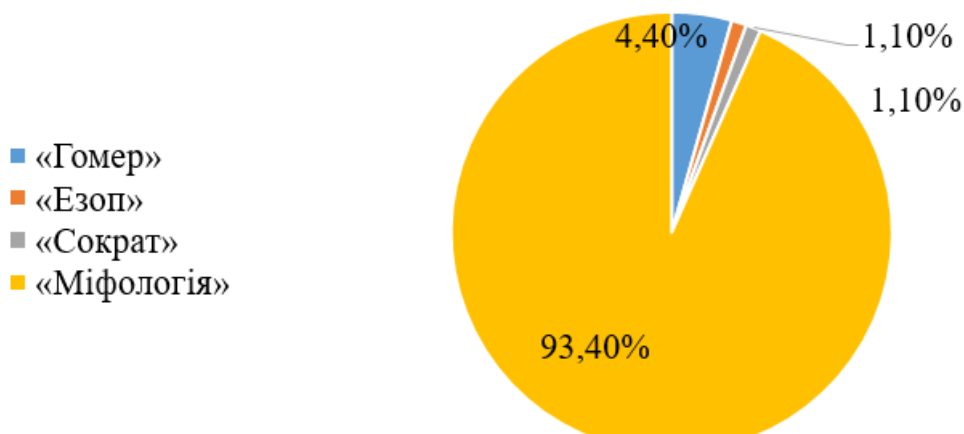

2.1.2.1. Давня зарубіжна література. Серед творів давньої зарубіжної літератури, з якими пов'язані ПФ аналізованих газетних заголовків, ми виявили твори і міфи Давньої Греції та Риму. Зберігаючи колективні уявлення давнього суспільства про добро і зло, вічне і тлінне, антична міфологія забезпечила свою довговічність, транслюючи у сучасність культурні, духовні та інші цінності. Саме антична література і міфологія стають першоджерелами багатьох ПФ, що активно використовуються у сучасній комунікації, незалежно від мови і культури мовців, тому й викликають інтерес філологів до їх різноаспектного вивчення [Козовик 2006; Лазер-Паньків 2013; Луканинець 2014; Масенко 1987; Михайлова 2011; 2009а; та ін.].

Враховуючи, що давня зарубіжна література має й інші національні джерела (скандинавська, східна міфологія та ін.), які також є джерелами ПФ, що потенційно можуть бути використаними і в українськомовному публіцистичному дискурсі, ми й назвали так цю субсферу.

Давня зарубіжна література як джерело прецедентності в заголовках трьох аналізованих ЗМК в період з 2014 до 2018 року включно представлена 4 зонами-джерелами «Гомер», «Езоп», «Сократ», «Міфологія»,

актуалізованими за допомогою ПФ різних видів, вербалізованих 108 слововживаннями:

Осмилення довкілля, зафіксоване філософськими, літературними та міфологічними творами, звичайно, насамперед відображає особливості світобачення давніх греків і римлян. Для сучасних мовців ці тексти є тим джерелом, з якого наслідуються певні символи, образи, знаки як носії культурно-значущих смислів для людської спільноти. Перелік і семантизація цих ПФ, актуалізованих у комунікативно-дискурсивній практиці, може варіюватися залежно від соціально-історичних, культурно-побутових та інших потреб мовців і конкретної комунікації, але «єдиний інваріант сприйняття» (В.В. Красних), єдиний «стереотипний образно-асоціативний комплекс» (В. М. Телія), що знаходиться у мовній свідомості, є тією когнітивно-концептуальною основою, що забезпечує їх адекватне, узгоджене, співвідносне функціонування у національних мовно-культурних дискурсах.

Апеляція до джерел античності актуалізована в аналізованому нами матеріалі за допомогою ПІ відомих авторів (напр.: *Перша сходінка до щастя – здоров'я (Сократ)* (УК.18.10.2018) чи міфотеонімів (напр.: *Бойовий Пегас* (УМ. 23.06.2015); *Український Ікар* (УК.06.01.17) та ін.

Зона-джерело «Гомер» актуалізована перегуками із всесвітньовідомими творами письменника-філософа: поемами «Одіссея» та «Іліада». Зв'язок з

першим із згаданих творів вербалізований за допомогою ПІ, утвореного від назви давньогрецького епосу, що акумулював у мовній свідомості значення 'тривалі мандри, пригоди, блукання': *Повітряні одиссеї Юрія Неляпіна* (УК.17.01.17); *«Одиссея» в пустелі: учасникам «Дакару»-2017 випало боротися з додатковими труднощами* (УМ.13.01.2017). Утворюючи ад'єктивні й обставинні словосполучення, автори публікацій конкретизують образно-символічне значення цієї прецедентної номінації, надаючи їй актуального звучання, зрозумілого для читача. Інваріантний смисл, сформований ідейно-смісловим наповненням ПІ і зафіксований багатьма лексикографічними джерелами [напр.: Бибик 2006: 397; Козовик 2006: 193], і є тим єдиним загальнозрозумілим і загальноприйнятим різними лінгвокультурними спільнотами значенням, що відтворюється й адаптується в різних комунікативних ситуаціях.

Експлікація знань поеми «Іліада», автором якої також називають Гомера і яка змальовує виснажливу десятирічну війну між захисниками міста Трої (або Іліона) і греками, вбачаємо у використанні авторами публікацій словотвірного суфікса *-iad(a)*. Утворений за допомогою цієї словотвірної одиниці іменник називає 'виснажливу й тривалу дію, яка відбувається з особою', названою твірним словом, від якого цей іменник утворився. Порівняємо: 1) *Насіріада* (УМ.07.03.2017); 2) *Омбудсманіада: депутати відтягують обрання нового уповноваженого ВР з прав людини*(УМ.24.05.2017); 3) *«Кіборгіада» триває* (УМ.23.01.2015).

У першому прикладі твірною основою для іменника *насіріада* стало прізвище Романа Насірова, політичного діяча, який декілька років (2015–2017) очолював Державну фіскальну службу України і був звинувачений у зловживаннях. Обравши такий заголовок для публікації, автор в одному слові зміг передати головний зміст статті: тривалий, складний, заплутаний судовий процес.

Другий з наведених заголовків утворений від іменника *омбудсмен / омбудсман* – посадова особа у парламенті, яка контролює

дотримання законних прав та інтересів громадян в діяльності органів виконавчої влади і посадових осіб; уповноважений з прав людини [Бибик 2006: 400]. Використавши у заголовку похідний іменник, утворений від згаданої твірної основи за допомогою суфікса *-iad(a)*, автор-журналіст кодує необхідний зміст. Таку ж функцію виконує цей суфікс і у прецедентній номінації з третього прикладу, де *кіборг* – це ‘захисник Донецького летовища, який виявив надлюдську силу у нерівному протистоянні з ворогом’.

Саме суфікс *-iad(a)* виконує функцію активатора закодованої лінгвокультурологічної інформації, необхідної для її декодування читачем, проте корінь неологізму має бути актуальним і частовживаним у конкретний період, можливо, навіть невеликий, комунікативно-дискурсивного буття лінгвокультурної спільноти.

Найчисленнішу групу утворюють прецедентні феномени міфологічного походження – **міфопрецедентні феномени**. Саме вони стали предметом дослідження у згаданих вище працях Л. Т. Масенко, О. Г. Михайлової, Р. В. Луканинець, О. В. Лазер-Паньків та ін. Водночас І. В. Богданова, аналізуючи медійний дискурс України початку ХХІ ст., вказує на «меншу продуктивність» ПФ із підгрупи «Міфологія» [Богданова 2016: 87].

Серед міфопрецедентних феноменів, виявлених нами у заголовках аналізованих засобів масової комунікації, зустрічаємо ПІ, ПФр, ПВ, що актуалізують когнітивний зв'язок з ПОс, ПТ, ПС, ПА у свідомості представників української лінгвокультурної спільноти. Наприклад: 1) *Закарпатська Атлантида* (СВ.27.12.2017) ← За античним міфом, так називався великий острів у Атлантичному океані, що був волею Зевса затоплений за безмежну гординю його мешканців. Образно-переносне значення цього ПІ – ‘прекрасна заповітна країна’ [Коваль 1975: 17-18; Козовик 2006: 57 та ін.]. Підрядно-означальне словосполучення, де аналізоване власне ім'я актуалізує саме це, зафіксоване словниками, образно-символічне значення, інтерпретуємо як підтвердження його стереотипності і

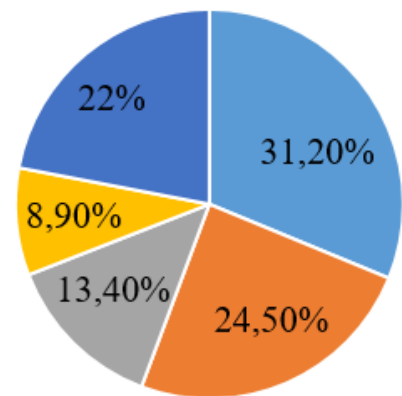
функціональної активності. 2) *Мар'янівський Орфей: 115 років з дня народження Івана Козловського* (УК.21.03.2015) ← Орфей – уславлений співець і поет, про якого існує чимало міфів, з яких утворився і закріпився у свідомості мовців образ талановитого, відважного, відданого, люблячого, винахідливого поета. Ці риси й зафіксовані за цим іменем у свідомості мовців, для яких Орфей – це ‘солодкозвучний співець чи поет’ [Бибик 2006: 407; Коваль 1975: 206; Козовик 2006: 198].

Отже, актуалізація когнітивних знань, джерелом яких є антична література, може відбуватися за допомогою різних мовних одиниць (словосполучення, лексема, суфікс), що є носіями прецедентних смислів, витоки яких знаходимо в прецедентних текстах і прецедентних особистостях давньогрецької культури, що надійно увійшли в когнітивну базу представників різних лінгвокультурних спільнот.

Присутність у мовній практиці сучасних мовців ПФ античного походження засвідчує не лише долученість українців до світового культурного простору, а й експлікує ті приховані енциклопедичні знання, що стали колективним надбанням усього людства і зберігаються як в індивідуальній, так і в колективній когнітивній свідомості.

2.1.2.2. Європейська та американська літератури залишаються важливими джерелами ПФ, що функціонують у публіцистичному дискурсі. В аналізованих засобах масової комунікації досліджуваного періоду виявлено 45 зон-джерел, що знайшли своє вираження у 133 слововживаннях прецедентних феноменів. Серед авторів творів, що стали джерелом ПФ, є представники англійської (31,2%), американської (24,5%), французької (13,4%), німецької(8,9%), італійської, іспанської, бельгійської літератур (по 4,4% кожна), датської, чеської, грузинської, колумбійської літератур (по 2,2% кожна):

- Англійська література
- Американська література
- Французька література
- Німецька література
- Інші

Найчастіше вживання ПФ викликають апеляції до творів В. Шекспіра (16%), О. Дюма (12%), Джером К. Джерома (5,6%), Е. Гемінгуея (5,6%), Дж. Ф. Купера (4%), Дж. Стейнбека (4%), Л. Керол (3,2%), Шарля Перро чи братів Грімм (3,2%), Г.-Х. Андерсена (3,2%) та інших видатних письменників.

Відібрані заголовки мають численні зв'язки із зоною-джерелом «Шекспір В.», апеляції до якої вербалізуються за допомогою ПІ, ПВ, що актуалізують у свідомості мовців знання, пов'язані з особою самого драматурга та його творами, тобто знання прецедентної особистості, прецедентних текстів і створюваних у них прецедентних ситуацій.

Когнітивна база сучасних українців, якими є як автори публікацій, так і читачі, містить ПФ, які вказують на знання таких драматичних творів В. Шекспіра, як «Приборкання норовливої» (1593 – 1594), «Ромео і Джульєтта» (1595), «Гамлет» (1600 – 1601), «Отелло» (1604), .

Для мовців прецедентний смисл має також ім'я самого автора, наприклад: *Знайти в собі Шекспіра* (УМ.06.05.2014). Знайти в собі здатність створювати щось нове – це головна ідея публікації, автор якої розповідає про виставку сучасного живопису в музейному комплексі «Мистецький арсенал». Зрозуміло, такий заголовок актуалізує у свідомості носіїв української мови той сегмент енциклопедичних знань, що пов'язаний із диференційними ознаками імені: Шекспір – драматург, творець, зі слів В. Белінського, «нового, справжнього мистецтва» Відродження. Мінімальний обсяг знань, пов'язаний

з диференційними ознаками ПІ *Шекспір* і необхідний для декодування його авторського використання, можна описати як 'творча, геніальна людина'.

Прецедентні ознаки мають імена Ромео і Джульєтта, Отелло, джерелом походження яких є всесвітньо відомі однойменні твори Шекспіра. Наприклад: *Ромео і Джульєтта*¹ з майдану (УМ.25.11.2015); *Отелло з ножаскою* (СВ.16.04.2015) та ін. У наведених заголовках ПІ реалізують образно-символічні значення, витоки яких у ПТ, якими стали драми В. Шекспіра. Так, ПІ *Отелло* символізує ревнивця [див.: Коваль 1975: 208], Ромео і Джульєтта називають закоханих або «людей, що люблять глибоко і самовіддано» [Коваль 1975: 245]. Крім того, в обох заголовках власні імена конкретизовані за рахунок їх розширення атрибутивними ознаками (*з майдану, з ножаскою*), які включають їх у сучасний лінгвокультурний простір України, осучаснюють.

Наші спостереження за функціонуванням ПІ в заголовках та текстах ЗМК демонструють факти їх вживання як власного імені, але в узагальненому значенні, сформованому на контекстно-дискурсивному ґрунті ПТ – літературного твору, де це ім'я вживається у номінативній функції. У заголовку *Ромео і Джульєтта з майдану* ці імена вжиті стосовно двох реальних осіб чоловічої і жіночої статі зі своїми власними іменами, але які своєю поведінкою надали можливість авторові публікації схарактеризувати їх образно-узагальненими, символічними іменами, що у свідомості представників однієї лінгвокультурної спільноти мають однаковий смисл, який декодують і читачі. У проаналізованому матеріалі ми спостерігаємо їх образно-узагальнене, характерологічне значення, що виникло на основі широко відомого прецедентного тексту. Синтаксичні особливості цих заголовків (атрибутивне словосполучення) підтримують не ідентифіковано-персональне вживання імен, а їх образно-символічне значення. Тобто ці приклади ілюструють перехідний етап до повного узагальнення, коли

¹Заголовки наводяться із збереженням орфографії

внутрішнє значення підтверджується ще й функціонально-семантичними та граматичними особливостями цих імен (на зразок: *Наші ромео і джюльєтти* або з ПІ *Робінзон* у такому заголовку *Нові Робінзони* (УМ.3.01.2018) – новозеландці, які насипали острів, щоб зустріти Новий рік зі спиртним, забороненим у країні). Однак використання цих ПІ у заголовках ЗМК є свідченням, по-перше, зафіксованості образно-символічних значень у когнітивній базі мовців, по-друге, незалежно від ступеню узагальненості прецедентного значення імені воно все одно пов'язане з текстом-джерелом.

Зокрема, для опису складної ситуації, розв'язання якої потребує не лише хвилювань, а й вирішення дилеми між двома, звичайно небажаними, протилежними можливостями, мовці використовують початкові слова знаменитого монологу Гамлета з однойменної п'єси В. Шекспіра (дія третя, сцена 1) «Бути чи не бути». Доказом не лише відомості, а й популярності монологу серед українського читача є інтерес до його перекладу українською мовою, який здійснили Пантелеймон Куліш, Михайло Старицький, Освальд Бургард, Леонід Гребінка, Григорій Кочур, Юрій Андрухович та ін. Крім того, ці рядки можуть бути відомими українцям і як назва вірша Лесі Українки «To be or not to be?» (10.09.1896). Отже, це приклад ППФ. А. П. Коваль та В. В. Коптілов вказують, що ці слова «у переносному вживанні означають: найважливіші питання, питання життя і смерті» [Коваль 1975: 31]. Така інтерпретація смислу ПВ також акцентує увагу на поєднанні у питаннях протилежних сутностей. Важливо те, що це висловлення використовується мовцями при необхідності схарактеризувати 'складність вибору між двома, іноді протилежними, можливостями'. Саме в такому розумінні вживають це ПВ автори публікацій: а) *Бути чи не бути* (УМ.12.11.2014); б) *Канівська ГАЕС: бути чи не бути?* (УК.24.11.2016); в) *Бути чи не бути: як влада декларує підтримку насінництва і одночасно його нищить* (УМ.26.06.2018) та ін.

Отже, у свідомості мовців аналізовані ПВ актуалізують значення, які безпосередньо пов'язані з текстом-першоджерелом. Актуалізовані у

заголовках значення є безсумнівним доказом існування у когнітивній базі мовців смислів, закріплених за цими висловленнями і пов'язаних з текстами-джерелами, що підтверджує одну із ознак ПВ – стереотипність їх вживання. Крім того, актуалізація того чи того ПФ безпосередньо залежить від соціально-економічних, політичних, культурних та інших потреб дня, а також від комунікативно-прагматичних завдань автора публікації. Злободенність, актуальність тем стають однією з причин активування ПФ у свідомості мовців.

Так, Олег Ганський, аналізуючи роботу Прем'єр-міністра Арсенія Яценюка, доводить необхідність його відставки. Назва статті: *Півцарства за відставку* (УМ.02.04.2015) ← слова Річарда III з трагедії Шекспіра «Король Річард III» (дія 5, карт. 4), які в тексті трагедії звучать так: «Коня! Коня! Півцарства за коня!». Як справедливо зазначають А. П. Коваль, В. В. Коптілов, під час цитування слово «коня» часто замінюють іншими словами [Коваль 1975: 135]. Додамо, що слово-замінник і є змістовим стрижнем тексту, як і в аналізованій статті. Прецедентний смисл цього висловлення можемо описати як 'готовність віддати, пожертвувати чимось цінним за те, що має найважливіше значення'.

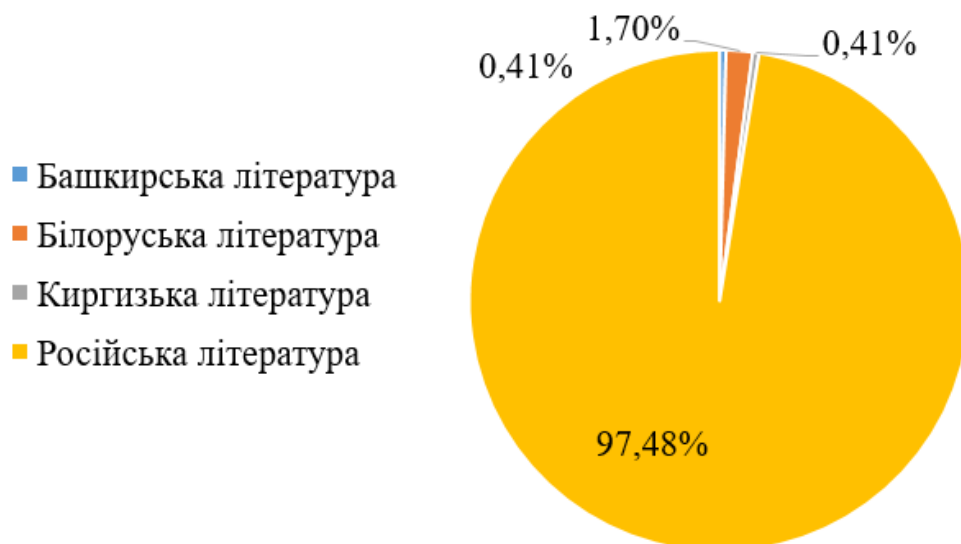
Аналогічні змістові заміни спостерігаємо і в таких заголовках: *Над прірвою у пшениці. Замість власного народу Україна годує західних консультантів* (СВ.7.06.2017) ← «Над прірвою в житі» (англ. «The Catcher in the Rye») – центральний твір американського письменника Джерома Селінджера 1951 року; *«Шкура» невбитого Вовка* (СВ.7.04.2017) ← «Шкура невбитого ведмедя» – фразеологізм, що був запозичений з французької мови, де він вперше з'явився у відомій байці Жана Лафонтена «Ведмідь і два товариша» (1668 р.) та ін. Спостерігаємо певну закономірність: лексико-семантичний змінний компонент ПВ є носієм підтекстової інформації, засобом її експлікації. Необхідність висловити певний смисл ініціює використання конкретного ПВ, на зразок *Над прірвою у житі* або *Шкура невбитого ведмедя*. Комунікативно-прагматичні завдання конкретного тексту

підштовхують автора до певних трансформаційних структурно-семантичних змін ПВ. Нові, незвичні компоненти (*жито – пшениця, ведмідь – Вовк* (прізвище одного з ексчиновників високого рангу, який очолював НКРЕКП²) загострюють увагу читача, допомагають йому зрозуміти інтенції автора публікації. Іноді автор вдається ще й до інтерпретацій вжитого ПВ у тексті статті, як наприклад: *«ЗНЯТИ з НКРЕКП «вовчу шкуру» – цей заклик став основним мотивом пленарного вівторка, перейшовши й на середу...»*. Лексико-семантичні заміни у ПВ, що стали заголовками, є втіленням й експлікацією авторського задуму. Отже, як і в попередніх прикладах, використання автором конкретного ПФ зумовлено як екстралінгвальними (соціально-економічними, політичними та ін.) потребами дня, так і комунікативно-прагматичними намірами автора тексту.

Функціонально-семантичні особливості використання ПФ, джерелом походження яких є зарубіжна література, зокрема європейська та американська, у заголовках українських ЗМК доводить не лише їхню наявність у когнітивній базі сучасних мовців, а й їхні властивості як частини активного мовного фонду.

2.1.2.3. Література близького зарубіжжя представлена 47 зонами-джерелами, актуалізованими 250 прецедентними мовними одиницями, що дорівнює приблизно половині зафіксованих нами слововживань зі сфери-джерела «Зарубіжна література» (див.: Рис.). Зауважимо, що письменники, творчість яких стала джерелом прецедентності, представляють різні національні літератури: Чингіз Айтматов – киргизьку (1 ПМО), Світлана Алексієвич – білоруську (4 ПМО), Анатолій Генатулін – башкирську (1 ПМО), 44 письменники – російську літературу (244 ПМО):

² Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) – незалежний державний колегіальний орган, метою діяльності якого є державне регулювання, моніторинг та контроль за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг.

Зважаючи на соціально-політичну ситуацію в Україні упродовж 2014–2018 років, розуміємо тематичне спрямування багатьох публікацій у ЗМК і відбір й активацію відповідних ПФ. Окрім впливу зовнішніх, позамовних чинників, саме у цій субсфері, на наш погляд, помітний також вплив і соціолінгвістичних чинників, пов’язаних з мовною особистістю автора (освіта, вік, національність та ін.), на структуру джерельної бази ПО цієї субсфери.

Тема війни набула актуальності у зв’язку із загостренням політичної ситуації в Україні в окреслений період, що й викликало неодноразове звернення до творчості визнаної світовою спільнотою білоруської письменниці С. О. Алексієвич, Нобелівської лауреатки 2015 р. Документальна повість «У війни не жіноче обличчя» (1985) – це відверті розповіді жінок-учасниць Великої вітчизняної війни. Перегуки з назвою цього твору бачимо у таких заголовках, як: *У війни не фотогенічне обличчя* (УК.10.09.2014); *У війни не студентське обличчя* (УК.19.11.2015); *Хоч у війни не дитяче обличчя* (УК.11.08.2016); *У майдану жіноче обличчя: з’явилася пісня на честь жінок Небесної сотні* (УМ.22.02.2017) та ін. Смісл цього висловлення насамперед пов’язаний із задумом письменниці показати жорстокість війни і переконати в тому, що жінкам там не місце. Таким

бачить його алегоричний смисл В. В. Серов [Серов 2005: 768]. Усі тексти із наведеними заголовками написані різними авторами-журналістами, кожний з яких свідомо використав це висловлення, оскільки мав необхідність висловити думку про 'нетипові явища на війні'. Отже, це ПВ набуло більш загального образно-символічного звучання.

Цікавим для аналізу вважаємо і заголовок *Дати відсіч хамам і манкуртам* (УМ.02.11.2016). Проаналізуємо наявні тут два ПІ, різних за ступенем прецедентності: *хам* і *манкурт*.

Зв'язок з джерелом прецедентності таких лексем, як *хам* і *ловелас*, А. Д. Шмельов і Г. Г. Слышкін вважають сьогодні втраченим. За словами А. Д. Шмельова, далеко не всі носії російської мови, вживаючи слова *хам* чи *ловелас*, знайомі з носіями цих імен – біблійним персонажем і героєм роману С. Річардсона, але це не перешкоджає адекватному використанню цих імен [Шмелев 1997: 75; Слышкин 2000: 35]. Те саме можна сказати і про функціонування вказаних ПІ і в українськомовному дискурсі. Достатньо звернутися до тлумачення цих лексем у Словнику української мови та деяких інших словниках, де переважає оцінний компонент у їхній семантиці, а також відсутнє будь-яке посилання на вторинність їхніх значень, порівняймо: «ЛОВЕЛАС, а, чол. Спокусник, зальотник, баламут (у 2 знач.)» [СУМ, т.4, 1973: 537; Бибик 2006: 344], «ХАМ, а, чол.1. *заст.* Зневажлива назва людини з нижчих соціальних верств, станів (у мові панівних класів). ... // Грубе звертання до кріпака, слуги, наймита. ... 2. *розм., лайл.* Зухвала, груба, нахабна людина...» [СУМ, т.11, 1980: 15].

Вважаємо, що незнання першоджерела виникнення у лексеми, словосполучення чи висловлення певного значення або смислу, який може навіть не сприйматися як образно-переносний, перешкоджає інтерпретації одиниці як прецедентної. Пошук першоджерела для таких ПІФ з нульовим ступенем прецедентності є виключно науково-практичним чи теоретичним завданням. Ці одиниці у свідомості сучасних мовців мають сталі непереносні, але оцінні значення, їх розуміння не вимагає перегукування,

асоціацій з текстами-першоджерелами. А отже, прецедент для них втратив свою значущість. Вони стали загальними назвами. Водночас залежно від авторської інтенції і комунікативно-прагматичних завдань вони потенційно можуть активувати свою прецедентність, оскільки іноді мають лексикографічно зафіксоване першоджерело, напр.: *хам* – «За біблійною легендою, Хам – син Ноя, родоначальник стародавніх ханаанських племен. Він насміявся з свого батька, за що був проклятий ним: «І сказав [Ной]: проклятий Ханаан; раб рабів буде він у братів своїх» (Буття, 9, 25). У переносному значенні – груба, невихована людина» [Коваль 1975: 296]. Достатньо авторові написати *біблійний хам* чи *ловелас Річардсона*, щоб нейтралізувати нульову прецедентність й ініціювати активацію прецедентних смислів, тобто актуалізація прецедентності мовної одиниці безпосередньо залежить від комунікативно-прагматичних намірів автора, його енциклопедичних знань і контекстуальних умов уживання мовної одиниці.

Якщо в аналізованому заголовку лексема *хам* може й не викликати додаткових асоціацій і апеляцій до текста-джерела, то лексема *манкурт* для багатьох українців стала носієм значення 'людина, що втратила зв'язок зі своєю нацією, її історією та культурою' [Бибик 2006: 354] і пов'язана з творчістю відомого киргизького письменника Чингіза Айтматова, а саме з його романом «І довше віку день триває» (1980). За словами автора, *манкурт* – герой однієї з тюркських легенд, якого ворогуюче плем'я крало у батьків і жорстоко позбавляло пам'яті, перетворюючи людину на слухняного, покірного чужій волі раба, здатного вбити рідну матір [Серов 2005: 415–416]. Образно-переносне значення лексеми, вказане вище, виникло винятково на основі переказу легенди в романі, без знання якого неможливе адекватне декодування інформації, закладеної в аналізованому заголовку. Крім того, варто додати, що прецедентна номінація *манкурт* має ще й емоційно-експресивні конотації '*презирливе, несхвальне*', актуалізовані в заголовку. Отже, ступінь прецедентності, тобто зв'язок із першоджерелом в аналізованій лексемі вищий, порівняно із лексемою *хам*, що почасти

підтверджують і словники. Зведення цих лексем в одному заголовку аргументовано інтенцією автора, спрямованою на організацію протидії і засудження таких людей.

Важливо, що активація саме цих лексичних одиниць демонструє а) наявність у когнітивній базі сучасних мовців ПФ з різним ступенем прецедентності, б) пов'язаність актуалізації того чи того ПФ, насамперед, з актуалізацією необхідного авторові тексту смислу, а це підтверджує спостереження і висновки представників когнітивної лінгвістики про те, що у свідомості мовної особистості зберігаються, перш за все, кванти смислу, носіями яких і є ментефакти, тобто ПФ. Знання, акумульовані у ПФ, що зберігаються у когнітивній базі мовної особистості і активуються за допомогою ПМО, потенційно мають можливість спрямовувати інтерпретаційні процеси як з боку автора, так і з боку читача.

Досить помітне місце у прецедентному просторі українських ЗМК у досліджуваній період займають заголовки, що апелюють до творчості російських письменників. Субсфера-джерело **«Російська література»** актуалізована 44 зонами-джерелами, серед яких найпомітніші ті, що пов'язані з творчістю І. Ільфа та Є. Петрова (13,7%), О. С. Пушкіна (13,3%), В. В. Маяковського (8,3%), М. В. Гоголя (7,5%), О. С. Грибоєдова (5,4%) та ін.

Найбільш частотними у вказаний період виявилися апеляції до творів І. Ільфа та Є. Петрова «12 стільців» і «Золоте теля», за якими також створено декілька телевізійних фільмів, тобто до когнітивної бази мовної особистості сучасного мовця ПФ могли потрапити різними шляхами, з різних джерел. ПФ з цієї зони-джерела якнайкраще задовольняють потреби авторів у висвітленні нагальних питань повсякденного життя. Про це говорять заголовки, у яких знаходимо ПІ та ПВ, що актуалізують зв'язки з ПТ.

Так, надзвичайна популярність головного героя цих повістей Остапа Бендера обумовлена його винахідливістю, легким ставленням до найскладніших проблем і вирішенням життєвих ситуацій. Таке підґрунтя

закріпило за цим ПІ два варіативні значення: 1) *жартівливо-іронічне* 'енергійна, ділова, заповзятлива, винахідлива людина' і 2) *несхвально-презирливе* 'про шахрая, брехуна, крутія' [див.: Серов 2005: 111–112]. Ці алегорично-оцінні значення і реалізує ПІ **Остан Бендер** у заголовках аналізованих ЗМК, наприклад: *Тріумф Остапа Бендера?* (УК.15.07.2015); *Остани Бендери нашого часу* (СВ.21.07.2017); *Новітні Остани Бендери капіталізували «сміттєві» цінні папери у «брудні» 40 мільярдів* (УМ.20.10.2017). Наведені приклади демонструють не лише вживаність ПІ у медійному дискурсі України, а й їх присутність у когнітивній базі мовців. Одночасне вживання прецедентного імені героя в однині і множині говорить, як нам здається, про перехідний період до узагальненого ступеня прецедентності. У першому випадку апеляція до героя твору більш безпосередня. Наступні два приклади, де ПІ вжито у множині, демонструють наступний крок до узагальнення прецедентного імені. Наявні у заголовках атрибутивні ознаки імені (*нашого часу, новітні*) експлікують зв'язок з текстом-джерелом, адже, вживаючи їх, автор ніби порівнює прецедент-першоджерело з реаліями сьогодення. Як ілюстрацію подальшого узагальненого вживання ПІ розглядаємо наступний заголовок: *Фільм з «Остапобендерівською» винахідливістю: рецензія на «Гарні часи»* (УМ.18.10.2017). Креативність автора, його словотворча майстерність демонструють факт вільного мовного поводження з ПІ. Якщо вживання того чи того прецедентного феномена схарактеризовують енциклопедичні знання мовної особистості, то здатність до граматико-словотвірних новацій з прецедентними одиницями говорить про лінгвістичні знання і мовну компетентність мовної особистості. Ці компетенції виявляються і під час вживання ПВ чи ПЦ із аналізованих ПТ, на зразок: *Мільярдере, дай мільйон!* (УМ.09.01.2014); *Ударимо по бездоріжжю* (УК.30.06.2016); *Уранці – гроші, ввечері – світло?* (УК.19.02.2016); *Дванадцять стільців по-шотландськи* (УМ.02.08.2016); *Діло труба* (СВ.10.11.2017) та ін.

Практично таку ж популярність як джерело прецедентності мають і твори О. С. Пушкіна, відповідно це схарактеризовує і їх місце у когнітивній базі сучасних українців.

Апеляції до ПФ зі сфери-джерела «Російська література» актуалізують знання мовців, що охоплюють майже усі періоди історії російської літератури:

а) література XVIII – поч. XIX ст.: *Як ви, братці, не сідайте...* (СВ.4.02.2016) ← І. А. Крилов, байка «Квартет» (1811) та ін.;

б) література XIX – поч. XX ст.: *У пошуках героя нашого часу* (УМ.14.01.2015) ← М. Ю. Лермонтов, роман «Герой нашого часу»(1840); *Яка краса врятує світ?* (УК.30.01.2018)← Достоевський Ф.М., роман «Ідіот» (1868), ПВ «Краса врятує світ» та ін.;

в) радянська література: *А у нас у надрах газ* (СВ.19.08.2014) ← С. Михалков, вірш «А что у вас?»; *Нова «Молода гвардія»* (СВ.11.08.2017) ← О. О. Фадєєв, роман «Молода гвардія» (1946), присвячений молодіжній підпільній організації «Молода гвардія» (1942–1943), що діяла в Краснодарі під час Другої світової війни, багато членів якої були страчені німецькими окупантами; *Подалі від «швондерів»* (УК.29.11.2014) ← Булгаков М.О., «Собаче серце» (1925); *"Він не вернувся із бою"* (УК.26.07.2014)← Висоцький В.С., вірш; *Ні дня без сварки: як соцмережі стають потужним засобом маніпуляції українцями* (УМ.04.04.2018) ← Ю. К. Олеша, збірка прози «Ні дня без рядка» (1961) та ін.;

г) література к. XX – поч. XXI ст. сучасна: *"«Острів» Кримське"* (УК.30.06.2016)← В. П. Аксьонов, роман «Острів Крим» (1979) та ін.

Місце саме цієї національної літератури у свідомості сучасних мовців пояснюється тим обсягом знань з історії російської літератури, що був отриманий багатьма поколіннями не лише українців. Сьогодні в освітніх програмах українських шкіл російська література представлена у значно меншому обсязі, ніж це було раніше. Проте зібраний матеріал свідчить, що у

когнітивній базі сучасних українських авторів-журналістів помітне місце займають ментефакти, пов'язані з російським культурним простором.

2.1.3. Наднаціональна література (Біблія) як сфера-джерело прецедентних феноменів

Основним об'єктом опису у цьому підпункті є ПФ біблійного походження. Біблія – це «Слово Боже у повноті своїй, Святе Писання (Письмо) Ветхого (Старого) і Нового Заповітів; ... Біблію також називають Книгою Книг («біблія» у перекладі «книга»); священна книга християнського віровчення ...» [Жайворонок 2006: 37]. Крім власне духовно-релігійного значення, Біблія є пам'яткою християнської культури, значущою для всього людства [Мех 2018: 18].

Релігійно-сакральні витоки українського мовомислення досліджують у своїх працях Ф. С. Бацевич, С. Б. Кримський, М. В. Скаб, Н. В. Слухай, Т. П. Вільчинська, О. А. Сербенська, Ж. В. Колоїз, П. В. Мацьків та ін.

Актуальність біблійних текстів пройшла випробування і часом, і простором. Подорожуючи континентами, змінюючи мовний код, текст зберігає і транслює головне – кванти смислу, морально-етичні, культурні, філософські та інші знання, що не мають ні вікових, ні територіальних меж. Саме текст Біблії визначив ті підвалини, що сформували Західну цивілізацію в цілому. Це дозволяє нам розглядати текст Біблії як наднаціональний феномен.

З цієї причини прецедентний простір Біблії досліджують науковці в різних мовно-дискурсивних практиках, що дозволяє говорити про біблійний антропоцентризм європейської культури зокрема [Чікарькова 2011]. Так, Девід Кристал проаналізував адаптацію біблійних висловлювань в сучасній англійській мові та культурі [Crystal 2010]. Н. В. Черкас вивчає мовно-стилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повоєнному американському романі [Черкас 2004]. А. М. Гузак здійснила аналіз

особливостей вживання Біблії як прецедентного тексту у формально-комунікативній організації промов американських президентів з метою створення позитивного іміджу [Гузак 2014]. Т. Бублик описала семантико-функціональні особливості вживання біблійних ПФ у текстах медитативних притч “Awareness” та “The Way to Love” португальського за походженням письменника Е. де Мелло, а також визначила, що ПВ та ПІ актуалізовані такими прийомами інтертекстуальності, як епіграф, алюзія, цитування, зв’язок із заголовком, що виконують номінативну і сюжетно-композиційну функції [Бублик 2013]. Біблеїзми в англomовних словниках і газетному дискурсі дослідила О. М. Набока [Набока 2006].

ПФ біблійного походження є однією з диференційних ознак української мовної особистості, адже більшість українців – християни, мовна картина світу яких формувалася «в духовному полі сакральних текстів» [Переломова 2008: 127]. Саме тому релігійні тексти потрапляють у поле зору таких науковців: Л. Баранської [2016], А. А. Берестової [2016], Т. Кальченко [2012; 2013; 2014; 2015], А. М. Кузи [2016], О. С. Пальчевської [2018], Г. М. Сюті [Сюта 2017: 155–170] та ін.

Науковці також звернули увагу та проаналізували ступінь представленості Біблії в українських ЗМК. Так, Л. Г. Пономаренко вивчала конотативні значення лексеми «Біблія» у друкованих нерелігійних газетах «Дзеркало тижня», «День», «Україна молода» упродовж 2003–2007 рр. [Пономаренко 2008]. А. Р. Зеленська описала особливості функціонування прецедентних біблійних топонімів *Вавилон*, *Едем*, *Содом і Гомора* та ін. в сучасному публіцистичному дискурсі, а саме в статтях на культурну тематику у газетах «Україна молода», «День», «Дзеркало тижня». Дослідниця визначила їх функціональне навантаження як засобу «привернути увагу якнайбільшій кількості читачів та інтелектуалізувати газетний текст» [Зеленська 2013].

Своїм завданням у цій частині ми бачимо аналіз ПФ-біблеїзмів, або **біблієпрецедентних феноменів**, виявлених у заголовках статей видань

«Сільські вісті», «Урядовий кур'єр», «Україна молода», як експлікаторів глибинних сакральних знань, що зберігаються у мовній свідомості представників української мовнокультурної спільноти і є носіями її морально-етичних цінностей.

Зорієнтованість газетно-публіцистичного дискурсу на потреби сьогодення активує у свідомості авторів-мовців ті фрагменти знань, що відображають його традиційними, зрозумілими переважній більшості представників мовнокультурної спільноти засобами, частиною яких є ПФ біблійного походження. У результаті суцільного відбору ми виявили 224 заголовки, що апелюють до знань релігійно-сакральної сфери.

Як представники української мовнокультурної спільноти, автори публікацій, використовуючи ПІ-біблеїзми, експлікують той прошарок знань, уявлень, ціннісних орієнтацій, що є спільним для членів соціуму. Про загальну визнаність образно-переносних значень, про обізнаність із символічним тлумаченням біблієпрецедентних імен говорять функціонально-стилістичні особливості вживання ПІ у заголовках аналізованих медійних видань. Жодне із виявлених вживань ПІ не містить додаткових авторських роз'яснень, адже всі вони є загальним надбанням не лише української національної культури і легко декодуються усіма учасниками комунікації.

Серед ПІ, до диференційних ознак яких апелюють автори публікацій аналізованих видань, є чимало власних імен героїв біблійних сюжетів. Наприклад: *Іуда сховався в президії* (СВ.31.03.2015); *Іудине поріддя* (СВ.9.07.2015); *Викрили Іуду* (СВ.23.10.2015) ← Іуда – ім'я одного з дванадцяти учнів Ісуса, яке зустрічається в трьох синоптичних Євангеліях (Матв., 26: 47-49; Марк, 14: 43-44; Лука, 22: 47), де розповідається про Таємну вечерю і зраду Іудою свого вчителя. Ця історія стала джерелом для закріплення у свідомості християн за іменем Іуди (Іуда, Юда, Іуда Іскаріот) значення 'зрадник, лицемір, людина продажної душі' [Коваль 2001: 213; Серов 2005: 320; Лепта 2014: 52-54]. Цікаво, що мінімальний контекст наведених заголовків надає можливість говорити про функціонування цього

імені не як власного, а як узагальненого імені для тих (про кого йдеться у тексті статті), хто має таку ж поведінку, як Іуда Іскаріот, тобто для зрадників, тому що зрадники можуть *сховатися* (приклад 1), зрадників викривають (приклад 3), *поріддя* (приклад 2) – так зневажливо називають «лихе потомство, дітей поганих батьків» [СУМ, т. 7: 260]. Автор, відправник інформації, сконцентрованої у заголовку, переконаний в адекватній її рецепції читачем. Немає жодних інших культурно значущих смислів для цього імені. На це й розраховують автори публікацій.

Таку ж однозначність узагальнено-переносних, оцінних значень ПІ, що є у лексиконі авторів, спостерігаємо у таких заголовках:

а) ПІ **Мойсей** традиційно вживається у значенні 'пророк, визволитель, чудодій, провідник' [Коваль 2001: 79]: *У пошуках **Мойсея*** (СВ.27.01.2015); *Чи дочекаємося футбольного **Мойсея**?* (УК.23.06.2016);

б) ПІ **Левіафан** реалізує образно-переносне значення 'щось надмірно велике, сильне і страшне' [Коваль 2001: 105; Серов 2005: 389], наприклад: *Російський **Левіафан** душить своїх* (УК.30.01.2015);

в) Образно-переносне значення ПІ **Голіаф** – 'надвисока, надзвичайно сильна і могутня людина' – є результатом рецептивного осмислення й засвоєння знань про велетня Голіафа, якому присвячена біблійна легенда про Давида і Голіафа [Коваль 2001: 89; Серов 2005: 200-201]. Це прецедентне значення актуалізується у заголовку: ***Голіаф** чи дистрофік?* (УМ.24.01.2018) та ін.

Загальноживані біблієпрецедентні конотативні значення імені є як засобом експлікації авторських інтенцій, так і засобом уникнення необережних, надто відвертих ситуаційно мотивованих оцінок, що можуть викликати обурення з боку об'єктів номінації. Водночас кожне з ПІ має великий оцінний потенціал (як позитивно, так і негативно маркований), імпліцитно прихований у самому імені. Уникаючи прямих оцінних лексико-семантичних номінацій (наприклад, *зрадник* замість *Іуда* або *тиран* замість (*цар*) *Ірод* та ін.), автор, мабуть, прагне не просто оцінити вчинки конкретної

особи (оскільки апелює у свідомості мовців до знань про ПОс – героя ПТ – засобом ПІ), а примусити читача до взаємних комунікативно-когнітивних дій. ПІ в такому випадку є засобом семіотизації, перетворюючись на носія певного смислу, пов'язаного з диференційними ознаками референта – власника цього імені, які й зберігаються у когнітивній базі представників певної лінгвокультурної спільноти.

Такі ж закономірності у вживанні виявляють і **прецедентні топоніми**, на зразок:

Тарасова Голгофа (СВ.4.02.2014); *На Голгофу – за Україну* (УК.23.08.2018) ← Голгофа – це місце розп'яття Ісуса Христа, яке згадується в Євангеліях від Луки та Івана (Лука, 23: 33; Іван, 19: 17), гора що знаходиться недалеко від Єрусалима. За цим топонімом закріпилося у мовній свідомості мовців образно-переносні значення: а) більш широке 'страждання, муки моральні та фізичні; подвижництво' і б) більш конкретне 'важкий шлях до поставленої мети' [Коваль 2001: 226].

На Тернопіллі з'явився «Український Єрусалим»(УК.7.09.2018) ← Єрусалим, відповідно до розповідей про це місто у Біблії, має значення 'центр, навколо якого згуртовуються інші'.

Донбасівський сад Гетсиманський (УК.21.01.17) ← сад Гетсиманський – місце, де Ісус з палкою промовою звертався до своїх учнів і де була вчинена зрада, що стало ґрунтом для виникнення образно-оцінного значення 'священне місце', що й актуалізовано у наведеному прикладі та ін.

Серед біблієпрецедентних феноменів, використаних у заголовках аналізованих ЗМК у досліджуваний період, помітне місце займають ПВ, серед яких зустрічаємо як цитати³, так і рецептивно освоєні авторські варіанти добре знаних фразеологізмів біблійного походження.

³Термін *цитата* використовуємо у його класичному розумінні: «дослівно наведений у мовленні уривок якогось тексту чи точно відтворений вислів якоїсь особи» (Баранник Д.Х. Цитата. Українська мова: Енциклопедія. Вид. 3-є, зі змінами і доповненнями. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2007. С.816). Сучасні когнітивно-дискурсивні інтерпретації терміна різноаспектно дослідила Г.М. Сюта [Сюта 2017: 75-154].

Наведемо перелік ПВ, що стали джерелом для заголовків у газетах «Сільські вісті», «Урядовий кур'єр» та «Україна молода» упродовж 2014 – 2018 рр.:

№	ПМО	СВ	УК	УМ	Усього	
1	Не хлібом єдиним живе людина	5	7	16	28	21,9%
2	Камінь спотикання	9	4	4	17	13,3%
3	Брат на брата	1	-	-	1	0,78%
4	Від суми і тюрми не зарікайся	1	-	1	2	1,56%
5	Вовк в овечій шкурі	-	1	2	3	2,34%
6	Воздасться кожному за діла його	-	1	-	1	0,78%
7	Добрими намірами вимощене пекло	1	-	1	2	1,56%
8	Друге пришествя Ісуса Христа	-	-	2	2	1,56%
9	Земля обітована	1	1	-	2	1,56%
10	Ім'я їм легіон	-	-	2	2	1,56%
11	Кесарю кесарево, а Боже Богові	-	1	-	1	0,78%
12	Кидати / кинути камінь <i>у кого</i>	-	-	1	1	0,78%
13	Люби ближнього, як самого себе	-	-	2	2	1,56%
14	Манна небесна	4	-	2	6	4,7%
15	Мудрі, як змії, і кроткі, як голуби	-	1	-	1	0,78%
16	Наріжний камінь	-	-	1	1	0,78%
17	На сьомому небі	-	-	1	1	0,78%
18	Не кради. Не убий	-	-	2	2	1,56%
19	Не суди – і тебе не осудять	-	-	3	3	2,34%
20	Ні на йоту	-	-	1	1	0,78%
21	Ноїв ковчег	1	-	2	3	2,34%
22	Око за око, зуб (зуба) за зуб (зуба)	-	-	5	5	3,91%
23	Перекувати мечі на орала	2	-	1	3	2,34%
24	Підставте другу щоку	-	2	-	2	1,56%
25	Повернення блудного сина		1	4	5	3,91%
26	По вірі вашій – та й буде вам	-	-	1	1	0,78%
27	Посипати голови попелом	-	-	1	1	0,78%
28	Приїхали з миром	-	-	1	1	0,78%
29	Приховане стане явним	-	-	1	1	0,78%
30	Спочатку було слово	-	-	1	1	0,78%

31	Судний день	1	3	2	6	4,69%
32	Таємна вечеря	1	-	-	1	0,78%
33	Таємне стає явним	-	-	2	2	1,56%
34	Фіговий листок	-	-	1	1	0,78%
35	Хліб насущний	1	1	-	2	1,56%
36	Хай буде світло	-	1	1	2	1,56%
37	Хресна дорога	-	-	1	1	0,78%
38	Хто взяв меч, від меча йзагине	-	-	3	3	2,34%
39	Хто сіє вітер, пожне бурю	1	-	1	2	1,56%
40	Час збирати каміння	-	1	3	4	3,13%
41	Що посієш, те й пожнеш	1	-	-	1	0,78%
42	Quo vadis	-	1	-	1	0,78%
	Усього	30	26	72	128	100%

Наведені ПВ є загальноновживаними дискурсивно-оцінними мовними одиницями, що наявні в активному мовно-стилістичному вжитку, не вимагають додаткових пізнавальних зусиль для їх розуміння, а отже, локалізовані на поверхні когнітивної бази сучасного українського мовця. Про те, що вони є узвичаєними для української мовнокультурної спільноти, говорять і їх вільні індивідуально-авторські трансформації, що здійснюються відповідно до комунікативно-прагматичних завдань автора. Порівняємо, наприклад, найбільш вживане у заголовках біблійне висловлювання **Не хлібом єдиним живе людина** (28) та його трансформації:

а) *Не хлібом єдиним* (УМ.14.10.2015); *Не хлібом єдиним* (УМ.25.11.2015); *Не хлібом же єдиним* (СВ.19.11.2013);

б) *Не соняшником єдиним...* (СВ.15.03.2016); *Не ентузіазмом єдиним* (СВ.25.04.2017); *Не сировиною єдиною* (СВ.19.01.2018); *Не Польщею єдиною* (СВ.11.12.2018); *Не газом єдиним* (УК.18.07.2014); *Не «Містралями» єдиними...* (УК.11.11.2014); *Не Європою єдиною* (УК.16.11.2016); *Не заробітком єдиним* (УК.6.12.2016); *Не пігулками єдиними* (УК.24.12.2016); *Не електриком єдиним...* (УК.17.11.2017); *Не рейтингом єдиним*

(УК.10.02.2018); *Не* Путіним єдиним (УМ.13.05.2014); *Не* «Містралями» єдиними (УМ.18.09.2014); *Не* зірками єдиними (УМ.30.09.2014); *Не* стінами єдиними... (УМ.04.11.2014); *Не* жезлом єдиним (УМ.29.01.2015); *Не* медалями єдиними(УМ.18.08.2015); *Не* комп'ютером єдиним: підлітки в Україні щасливі, обізнані про віл і мають зайву вагу (УМ.31.08.2016); *Не* ракеткою єдиною: тенісиста Роже Федерера журнал GQ назвав найстильнішим чоловіком (УМ.23.12.2016); *Не* дровами єдиними: Держлісагентство запровадило нові обмеження на вивезення лісоматеріалів (УМ.17.01.2017); *Не* малиною єдиною: ТОП-5 літніх ягідних десертів (УМ.12.07.2017); *Не* вінками єдиними: у Черкасах показали традиційні головні убори заміжніх українок (УМ.20.09.2017); Грантом не єдиним (УМ.28.08.2015); «Золотом» - не єдиним: каноїст Юрій Чабан з "лузера" став чемпіоном (УМ.19.08.2016).

Популярність аналізованого висловлення в масмедійному українськомовному дискурсі пояснюємо тим, що однією з архетипних рис українців є надання переваги духовному над матеріальним. Саме цей смисл і сконцентрований у цій фразі: 'людина не може обмежитися задоволенням виключно матеріальних потреб; духовні запити не менш важливі для неї' [Коваль 2001: 167; Лепта 2014: 165-166]. Лише біля 11% заголовків повторюють це біблійне прислів'я в оригінальному вигляді. Решта – це його лексико-семантичні трансформації із заміною ключового слова⁴. Така заміна безпосередньо аргументована як комунікативно-прагматичними цілями, так і змістовою спрямованістю тексту.

Те, що *хліб* у цьому прислів'ї є символом матеріального, підтверджують лексеми-замінники, що є як конкретними, так і абстрактними, як власними, так і загальними назвами того, що має, перш за все, матеріальну цінність: *соняшник, сировина, газ, дрова, пігулки, комп'ютер, медаль,*

⁴ Про різні моделі і лінгвістичні механізми перетворення прецедентних висловлювань див., напр.: Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. 328 с.

заробіток, рейтинг, ентузіазм, Європа, «Містраль» та ін. Крім того, лексеми-замінники окреслюють змістово-тематичну проблематику публікації. Апеляція до першотексту відбувається, на нашу думку, насамперед до незмінного смислу, закріпленого за лексико-синтаксичною конструкцією цього ПВ, генетично засвоєного не лише українцями, а й християнами усього світу.

2.2. Фраземні джерела прецедентності

Найбільш семантично глибокими й смисломісткими є мовні одиниці, що мають неоднослівну вербалізацію, – фразеологізми і паремії. Не вдаючись до огляду широкого кола праць щодо сутності термінів *фразеологізм* і *паремія*, скажемо, що ми їх розрізняємо. Найточніше наше розуміння стосунків між цими лінгвістичними і водночас культурологічними одиницями описала Ж. В. Колоїз, відстоюючи право на вивчення пареміології як самостійної дисципліни: «Згідно з нашим розумінням ярусної організації мовної системи одиниці пареміології утворюють надсинтаксичний рівень. Таке їхнє місце в системі рівнів мови зумовлене синтагматичними й парадигматичними відношеннями. Одиниці пареміології є мовними знаками, однопорядковими з текстом. У межах цих одиниць простежується формальна ідеальна будова мови від найпростіших до найскладніших елементів у формі сегментованого ієрархічного ланцюжка: фонема – морфема – лексема – словосполучення – фразеологізм – речення – текст (паремія)» [Колоїз 2014: 12].

Однак у межах цього дослідження вважаємо можливим розглядати їх в одному параграфі, оскільки вивчаємо їх функціонування у заголовках українських періодичних видань як одиниць, у семантиці яких відображається історія, культура, побут, вірування народу, які ретранслюють від одного покоління до іншого ціннісно зорієнтовані еталони і стереотипи,

важливі для національно-культурної спільноти. З позицій когнітивної лінгвістики, ці лінгвістично різні сутності є виразниками, експлікаторами, носіями, ретрансляторами соціумно значущих цінностей, перевірених часом і буттям, узвичасних як морально-етичних норм національно-культурної спільноти, що передаються у спадок і є незмінними, безапеляційними. Отже, термін *фразеологія* вживаємо у його широкому розумінні, відстоюваному у працях Л. Г. Авксентьєва, Г. П. Їжакевич, Л. Г. Скрипник, Г. М. Удовиченка, В. Д. Ужченка та ін.

Крім того, сьогодні як аксіома сприймається твердження про те, що фразеологічні одиниці виконують не так номінативну функцію, як експресивно-оцінну, інтерпретаційну, прагматичну, когнітивну. Так ставляться до фразеологізмів, паремій, крилатих висловів Н. Ф. Венженович, О. А. Гапченко, Д. Б. Гудков, С. О. Гурбанська, В. В. Жайворонок, М. В. Жуйкова, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, В. А. Маслова, О. А. Селіванова, Л. В. Савченко, М. В. Скаб, В. М. Телія та ін. Як джерела прецедентності і фразеологізми, і паремії зберігаються у когнітивній базі мовців як кванти смислу, сконцентровані у вербальній формулі. Ця формула може під час її активізації трансформуватися.

Коли ж, розглядаючи прецедентність, науковці роблять акцент не лише на відновлюваності, клішованості вербальних одиниць, а й на наявності прототипу, на існуванні першообразу [Красных 2003], тоді вони виключають, наприклад, фразеологізми, прислів'я і приказки з прецедентних одиниць. Їх головний аргумент – відсутність першоджерела. Проте підґрунтям можливості розгляду фразеологізмів як джерела прецедентності ми, вслід за В. І. Макаровим, вбачаємо у стереотипній природі не лише ПФ, а й фразеологізмів. Науковець так описує процес пізнання довкілля: «Стикаючись у практиці з незрозумілими ситуаціями, людина намагається усвідомити їх через уже відомі їй поняття. І чим менше вона розуміє ситуацію, тим стереотипнішими, шаблоннішими, банальнішими є ті поняття, що вона залучає для її когнітивного засвоєння. І тут ПФ і фразеологізми

починають відігравати незамінну роль, оскільки відображають стан масової свідомості у точці, так би мовити, найбільшого охоплення» [Макаров 2013: 60]. Отже, осмислюючи довкілля засобами мови, людина обирає ті з них, що мають найбільшу здатність до узагальнень, але таких, що легко декодуються носіями певної лінгвокультури й відтворюються у мовній практиці з певним мінімальним сталим змістом.

Дотримуючись когнітивного і лінгвокультурологічного аспектів вивчення фразеології, вважаємо, що, по-перше, фраземи і паремії є витворами людської думки, що зафіксувала результати пізнання й оцінки довкілля, по-друге, ці відносно стійкі вербальні формули є аксіологічно-пізнавальною діяльністю людини стосовно довкілля, тобто саме довкілля, соціально-економічні, культурно-історичні, побутово-етнографічні та інші умови життя і є тим першоджерелом, що ініціювало мовномисленнєву діяльність, результатом якої стали фразеологізми, паремії, крилаті вислови. По-третє, узвичаєність цих неоднослівних одиниць, їх образно-узагальнене значення робить їх зрозумілими для представників однієї мовно-культурної спільноти. При відтворенні цих одиниць апеляція відбувається насамперед до першосмислу як до першоджерела. Це й дозволяє вивчати їх як прецедентні мовні одиниці.

Фраземні джерела прецедентності неодноразово використовують автори в заголовках публікацій, адже фразеологізми – це «стійкі, пов'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполучення або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю» [Селіванова 2011: 768].

Відсутність першотексту фразеологізми компенсують тим, що певним чином зберігають інформацію про образну мотивованість значення, про мотиви вибору того чи того образу, а також відтворюють їх, що дозволяє дослідникам здійснювати мовно-культурну реконструкцію фразеологізмів [Жуйкова 2015].

Результатом інтерпретаційного аспекту вивчення фразеологічної системи сьогодні можна назвати встановлення типів когнітивних процедур, задіяних у процесах номінації (під час формування фразеологізмів) і відтворення у мовномисленнєвій діяльності носіями мови. Насамперед фразеологічні одиниці мовці сприймають крізь призму базового культурного знання, що ґрунтується на архетипових формах усвідомлення й моделювання світу (найдавніші міфологічні й міфопоетичні уявлення, соціокультурні прескрипції й установки культури, на зразок ритуалу, етикету та ін.). Наступний рівень культурної інтерпретації фразеологічної одиниці передбачає її співвіднесення з кодами культури, джерелами (людина, речі, природа), які стали предметами переосмислення в культурі й утворили систему кодів (антропний код, соматичний, зооморфний, колірний та ін.). Третій рівень культурної інтерпретації фразеологізму полягає у визначенні ролі мовного знака (роль символу, еталону, стереотипу) при сприйнятті й описі світу [Телия 2004].

Показово, що, з погляду психології паремії також розглядають як «пережитий досвід народу. Образи історії народу закарбували ті поняття, які стали осердям мовної свідомості українців. Прислів'я та приказки є частиною нашої свідомості, що дає нам можливість створювати раціональні висновки, програмувати поведінку, розуміти сенс життя» [Федоров 2009: 13]. Пареміосистему української мови називають «широкою, реалістично відтвореною панорамою соціального буття. Вона становить духовну царину універсальних і національних культурних смислів, розкриває джерела детермінації вітчизняного суспільно-історичного процесу» [Колоїз 2014: 4].

Отже, фразеологізми, як і паремії, виникають, насамперед, як реакції мовців на довкілля, що вербалізують їх інтерпретативно-суб'єктивне, оцінне ставлення до нього в узагальнено-образній формі. Тому вони в конденсованій формі зберігають від покоління до покоління морально-етичні норми, заковані у лаконічну (неоднослівну) вербальну конструкцію. Звертання до них і спостерігаємо у заголовках українських ЗМК.

За результатами зібраного й проаналізованого матеріалу субсфера-джерело «Фраземні джерела» має таку структуру:

	СВ	УК	УМ	Усього	
Фразеологізми	158	74	107	339	40,41 %
Паремії	127	150	223	500	59,59 %
Усього	285	224	330	839	100 %

Обидва види неоднослівних відносно стійких відтворюваних конструкцій виявляють два варіанти свого відтворення у заголовках: оригінальний (без лексико-синтаксичних змін) і трансформований (з будь-якими лексико-синтаксичними змінами).

Як джерело прецедентності спостерігаємо відтворення **оригінальної фраземи чи паремії** у заголовках статей аналізованих ЗМК. Наприклад:

А) фраземи:

Нелегко байдики бити (УМ.21.01.2016) ← «Проводити час у розвагах, нічого не робити, нічим не займатися» [ФСУМ 1993, кн. 1: 169];

Держава не дійна корова (СВ.8.09.2015) ← «Дійна корова. Джерело прибутку» [ФСУМ 1993, кн. 1: 390];

Діло табак (СВ.17.11.2017); *Діло труба* (СВ. 10.11.2017) ← «Діло труба (тютюном пахне, табак, вакса) *чире, ірон.* Зовсім погано комусь; у когось дуже погані, зовсім безнадійні справи» [ФСУМ 1993, кн. 1: 245];

Зате медалістів – хоч греблю гати (СВ.2.07.2016) ← **Хоч греблю гати:** «Велика, незліченна кількість кого-, чого-небудь; дуже багато» [ФСУМ 1993, кн. 1: 425];

"Любляна підбирає ключик до логіки Кремля" (УК.12 .05.2018) ← «**Підбирати (знаходити) / підібрати (знайти) ключ (ключа) до кого – чого.** Застосовувати певний спосіб для розуміння кого-небудь, розгадування, розв'язання і т.ін.» [ФСУМ 1993, кн. 2: 630];

Б) паремії:

Була б шия, а ярмо знайдеться (СВ.18.12.2014), (СВ.7.05.2015), [Мишанич 1984: 21; Номис 1993: 596];

Їдь тихо – обминеш лихо (УК.28.03.2017) [Мишанич 1984: 96];

За наше жито нас і бито (УМ.08.08.2018) ← За моє жито та мене й бито [Мишанич 1984: 337];

Казав пан: «Жупан дам», і слово його тепле. Або історія про те, як Розенко пенсії підніматиме (УМ.23.08.2016) ← Казав пан: «Кожух дам», та слово його тепле [Мишанич 1984: 26] та ін.

За спостереженнями В. А. Маслової, відображення культурного аспекту фразеологізму залежить від його типу: фразеологізми, значення яких пов'язані з денотативним аспектом, мають більш виражене культуромістке значення. Компонентами таких фразеологізмів є назви предметів національної культури, тобто їх лексичний склад містить вказівку на сферу матеріальної культури, з якою пов'язаний зміст фразеологізму. До таких фразеологізмів належать і ті, що відображають історію, містять країнознавчі та етнографічні знання та ін. Носієм культурної інформації виступає у них денотат. З наведених вище це такі фраземи і паремії, як *хоч греблю гати; Була б шия, а ярмо знайдеться; дійна корова ; Казав пан: «Жупан дам», і слово його тепле* та ін. Їх зміст безпосередньо пов'язаний з історико-культурними, побутово-етнографічними і природно-географічними реаліями українського соціуму, тому їх функціонування в заголовках не вимагає від читачів зайвих зусиль для інтерпретації та розуміння.

Використовуючи ПМО (фразему, паремію) в її первинному вигляді як заголовок статті, автор апелює до тих когнітивних знань читача, що пов'язані, перш за все, з наївною картиною світу українців і не вимагають додаткових зусиль для декодування концептуальної інформації.

Проте культурна інформація у більшості фразем має іншу природу і локацію. Йдеться про фразеологізми з образно-емотивною основою. У таких фразеологізмах культурна інформація пов'язана з їх внутрішньою формою, в

якій помітні «сліди» культури – міфи, архетипи, звичаї, традиції, відображені історичні події й елементи матеріальної культури. Ця інформація потім ніби «воскресає» в конотаціях, які відображають зв'язок асоціативно-образної основи з культурою (архетипами, еталонами, символами, стереотипами) [Маслова 2007: 270–272]. До таких фразеологізмів і паремій апелюють, наприклад, заголовки: *Долю і конем не об'їдеш* (СВ.23.12.2016) ← Долі і найбистрішим конем не об'їдеш [Мишанич 1984: 49]; *Крутять як циган сонцем* (СВ.22.06.2018) ← «**як (мов, ніби і т.ін.) циган сонцем, з сл. крутити, вертити і т. ін . У великій мірі, дуже сильно**» [ФСУМ 1993, кн. 2: 940] та ін.

Розуміння таких фразеологізмів базується на когнітивних можливостях мовця адекватно декодувати асоціативно-образне підґрунтя таких одиниць, і відповідно зрозуміти авторські інтенції.

Водночас часто заголовки статей періодичних видань демонструють різні **варіанти, трансформації або модифікації ПМО**. Причому таких заголовків набагато більше, ніж заголовків з оригінальними фразами чи пареміями. Питанням аналізу видів і способів трансформації фразеологізмів у різних комунікативно-дискурсивних умовах присвячені дослідження Г. С. Артеменко, В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, Л. Б. Давиденко, В. М. Бойко, О. Г. Важеніної, Т. С. Гусейнової та ін. Оскільки вивчення цього питання не входить до завдань нашого дослідження, лише побіжно наведемо перелік трансформацій прецедентних фразем-джерел заголовків українськомовних ЗМК, наприклад:

1) Граматичні варіанти одного з компонентів. Порівняємо:

Перша ластівка (СВ.19.06.2014); (СВ.1.10.2015); *Перші «ластівки» децентралізації* (СВ.22.04.2016) ← «Перша ластівка. Початковий у появі кого-, чого-небудь» [ФСУМ 1993, кн. 1: 417]. У заголовках використано як початкову форму однини, так і варіативну форму фразеологізму у множині.

2) Заміна однієї з лексем фраземи, що є смисловим центром заголовка і експлікує комунікативно-прагматичне й ідейно-тематичне спрямування

публікації, наприклад: *І знову за воду гроші* (УК.26.11.2014. Любомира Коваль) ← «Знов за рибу гроші. Невідступно наполягати на чому-небудь, настирливо повторювати те саме» [ФСУМ 1993, кн. 1: 200]. Лексична заміна одного з компонентів фразеологізму сконкретизовує його значення, яке в оригінальному варіанті не пов'язане з лексичним наповненням. Лексична заміна сприяє загостренню уваги читача на цьому компоненті і зорієнтовує його щодо тематики публікації та комунікативно-прагматичних інтенцій автора.

3) Лексико-синтаксичні видозміни, зокрема

а) заміна другорядних лексичних компонентів фраземи. Базовим компонентом при творенні заголовка залишається предикатний центр фраземи. Саме він, на наш погляд, є головним носієм прецедентного смислу, вербалізованого у ПМО. Показовими у цьому плані є виявлені заголовки, прецедентним джерелом яких став крилатий вислів *Стратити не можна помилувати*, який вживається на позначення двох взаємовиключних можливостей.

Загалом в аналізованих виданнях зафіксовано 22 заголовки з модифікаціями цього прецедентного вислову (СВ – 2; УК – 14; УМ – 6).

Наприклад:

Дозволити не можна заборонити (СВ. 13.02.2015. Олександр Михайлюта); *Поштовий експеримент: зупинити не можна продовжити* (СВ. 14.09.2018. Віталій Назаренко);

Виїхати не можна залишитися (УК.1.11.2014. Лідія Жатка); *Новорічні феєрверки: запалювати не можна відмовитися* (УК.31.12.2014. Любомира Коваль); *Приватизувати не можна залишити* (УК.23.01.2015. Василь Бездір); *Ігнорувати не можна лікувати* (УК.7.11.2015. Тетяна Моїсеєва); *Заборонити не можна торгувати* (УК.25.11.2015. Олег Громов); *Видати можна обміняти* (УК.6.04.2016. Оксана Головка); *Забруднити не можна зберегти* (УК.24.06.2016. Роман Кирей); *Робота молодим: знайти не можна емігрувати* (УК.12.11.2016. Любомира Коваль); *Блокувати не можна*

припинити! (УК.1.03.2017. Павло Куш); *Скасувати не можна продовжити* (УК.22.07.2017. Наталія Біловицька); *Скасувати не можна залишити?* (УК.20.09.2017. Олександр Вертіль); *Закрити не можна залишити* (УК.21.09.2017. Ольга Булковська); *Карати не треба підтримати* (УК.8.12.2017. Тетяна Моїсеєва); *Госпіталізувати, не можна залишити без допомоги* (УК.11.12.2018. Інф.ред.);

Карати не можна любити (УМ.20.06.2014. Оксана Стрілецька); *Карати, не можна милувати* (УМ.23.12.2014. Наталка Позняк-Хоменко); *Відмінити не можна зберегти* (УМ.06.04.2016. Інесса Зозуля); *Виконати неможливо відхилити. Українцям варто бути готовими до нового знецінення гривні* (УМ.20.10.2016. Наталія Лебідь); *Врятувати не можна лишити: непростий синтаксис роману «Ладнати живих»* (УМ.01.11.2017. Тетяна Міщенко); *Заборонити не можна легалізувати: що відбувається з криптовалютою в Україні* (УМ.25.04.2018. Юрій Патикивський).

Для позначення явищ зазначеного типу І. В. Богданова використовує термін *синтаксичний прецедент*, який вживає щодо «одиниць специфічної синтаксичної структури, що вже стала прецедентною і є впізнаваною за будь-якого лексичного наповнення» [Богданова 2016: 149]. Як ілюстрацію існування синтаксичного прецеденту наведено заголовки з прототиповим, за термінологією дослідниці, прецедентним виразом *Стратити не можна помилувати*, схематичний запис якого – Inf не можна Inf.

Аналогічні видозміни О. О. Лавриненко інтерпретує як *семантико-синтаксичні алюзії*, засновані на переносі синтаксичної структури вихідного тексту, ілюструючи їх аналізом поширеної в україномовній публіцистиці структури «не + іменник + єдиним» [Лавриненко 2009: 16].

Г. В. Ситар інтерпретує схожі явища як *синтаксичний фразеологізм*, яким, услід за М. В. Всеволодовою, А. Д. Шмельовим та ін., називає «особливий тип речення, у якому постійний і змінний компоненти пов'язані ідіоматично і розташовані переважно фіксовано, граматичні зв'язки і прямі лексичні значення слів послаблені» [Ситар 2016: 21].

Як би ми не назвали це явище, нам важливо те, що це висловлення стало джерелом для певної кількості заголовків, об'єднавчою ознакою яких є першосмисл, прототипове значення висловлення-джерела. Справді, синтаксична структура є постійно відтворюваною, але її відтворення має комунікативно релевантний смисл тільки за умови транслявання того самого первинного значення 'взаємовиключні можливості'. Необхідність відтворення мовцем цього значення ініціює активацію у когнітивній базі взаємозакріпленої синтаксичної конструкції, пов'язаної зі змістом прецедентного джерела. Це підтверджують лексичні значення протиставлених конструкцією інфінітивів, які набувають контекстно протилежного значення лише в межах прецедентно мотивованої синтаксичної конструкції. Так, не є взаємовиключними значення інфінітивів у таких заголовках:

Новорічні феєрверки: запалювати не можна відмовитися (УК.31.12.2014. Любомира Коваль), де *запалювати* – «Викликати горіння чого-небудь, видобувати вогонь» [СУМ 1972, т. 3: 241], *відмовлятися* – «Не погоджуватися що-небудь робити» [СУМ 1970, т. 1: 608];

Заборонити не можна торгувати (УК.25.11.2015. Олег Громов), де *заборонити* – «Не дозволяти робити, здійснювати що-небудь» [СУМ 1972, т. 3: 27], *торгувати* – «Провадити торгівлю, мати торгові відносини з ким-небудь; професійно займатися торгівлею» [СУМ 1979, т. 10: 203];

Карати не можна любити (УМ.20.06.2014. Оксана Стрілецька) та ін., де *карати* – «Завдавати кари, накладати кару, покарання за що-небудь» [СУМ 1973, т. 4: 101]; *любити* – «Відчувати глибоку відданість, прив'язаність до кого-, чого-небудь» [СУМ 1973, т. 4: 562] та ін.

Кожне з цих дієслів має свій лексичний антонім, наприклад *запалювати* – *гасити*, *заборонити* – *дозволити*, *карати* – *милувати* та ін. Осмислення таких заголовків мовцями обумовлене впливом синтаксичної конструкції прецедентного джерела.

б) Усічення синтаксичної конструкції прецедентного джерела, на зразок:

Дарованому коневі...(СВ.12.06.2018) ← Дарованому коневі в зуби не дивляться [Мишанич 1984: 343];

Касова дисципліна: знайшлася ложка дьогтю (УК.27.06.2015)← Ложка дьогтю зіпсує бочку меду [Мишанич 1984: 277] та ін.

Вдаючись до таких трансформацій ПВ, автори створюють ефект незавершеності, спонукаючи читачів до мовномисленевої діяльності, активуючи їх креативно-творчі здібності.

4) Зміна мети висловлювання, зокрема зміна розповідної форми на питальну, як, наприклад, у заголовках: "І вашим і нашим?" (УК.13.01.2018); *Горить сарай — гори і хата?* (СВ. 23.03.2018) та ін.

Незважаючи на те, яку форму фразем використовують автори у заголовках, актуалізація тієї чи тієї ПМО зумовлена ідейно-тематичним змістом статті, комунікативно-прагматичним завданням, а також знаннями авторів публікації про конкретне джерело прецедентності.

Журналісти газети «Урядовий кур'єр» упродовж досліджуваного періоду п'ять разів використовували граматичні варіанти фразеологізму *Міна уповільненої дії*, що має значення 'прихована відтермінована небезпека', як заголовки до своїх публікацій: *Пам'ятник у ролі міни сповільненої дії* (УК.10.07.2015. Віктор Шпак); *Скrapлений газ сповільненої дії* (УК.24.09.2015. Оксана Чирва); *Міна уповільненої дії вже працює* (УК.21.12.2016. Павло Куш); *Коли квартира – міна уповільненої дії* (УК.20.04.2017. Інна Косянчук); *Молочна міна сповільненої дії* (УК.27.03.2018. Володимир Колюбакін). Зауважимо, що у кожній статті є окремий автор. Тобто у кожного з авторів-мовців необхідність передати значення 'прихована відтермінована небезпека' активувало в пам'яті саме цю фразему, побудовану на образно-емотивній основі, у якій лексема *міна* набула узагальнено-переносного значення 'щось небезпечне'. Невипадково у кожного з авторів-мовців ця небезпека має свої асоціати, як-от: *пам'ятник*,

скраплений газ, квартира, молочні продукти – молочна міна. Варіант використаного у заголовку фразеологізму узгоджується з граматичними рисами конкретного асоціата. Тобто апелюючи до фразем як джерел прецедентності, автори звертаються до узвичаєного, традиційного, відновлюваного значення, що зберігається у когнітивній базі разом із цими ПМО, за допомогою яких ці значення і вербалізуються.

2.3. Фольклорні джерела прецедентних феноменів

Народна творчість є визначальним компонентом будь-якої національної культури. Саме фольклорні тексти зберігають уявлення народу про буття загалом, вони творчо переосмислюють накопичений життєвий досвід, у них знаходимо також спроби його систематизації та узагальнення. Антропоцентризм сучасних гуманітарних студій змінив і акценти у дослідженні фольклору.

Всеохопність проблематики, що бентежить пересічного мовця, забезпечує фольклору його функцію живильного ґрунту для наступних кроків у пізнанні довкілля людиною: «Від колективної мовної творчості як генетичної пам'яті народного слова до індивідуальної і знову до національно-мовної скарбниці, якою є літературна словесність, – такий кругообіг художньо досконалої, естетично освяченої мови» [Єрмоленко 1999: 9–10]. Такий «кругообіг» знайшов відображення у вивченні інтертекстуальних можливостей фольклорних текстів, наприклад, у дослідженнях О. С. Переломової. Дослідниця здійснила спробу «зафіксувати фольклорні інтертекстеми в різних формах їх вербально-текстового вияву в літературних творах на діахронному зрізі – від Т. Шевченка до творів постмодерну включно як позачасову константу національного художнього дискурсу» [Переломова 2008: 88].

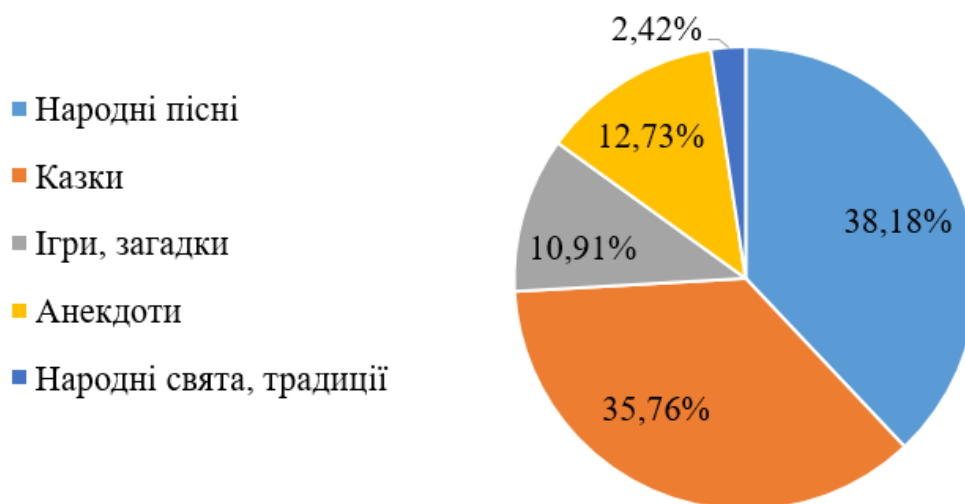
Актуальним нині став аналіз фольклорних текстів як хранителів лінгвоментальних і буттєвих цінностей, глибинна архетипна природа яких

уможливило усвідомлення давніх світоглядних пріоритетів кожного народу, а також реконструкцію його концептуальної картини світу, що експлікується мовою як вербальним засобом синхронного кодування дійсності. Такий аспект вивчення фольклорних текстів втілено у монографії та публікаціях О. О. Маленко [Маленко 2010; 2011; 2015 та ін.].

Вплив фольклору на формування людського світогляду є безсумнівним. Цей традиційно-наївний, образно-поетичний погляд на довкілля є тією платформою, з якої починається формування оригінального, власного вербального світовідчуття. «Завдяки естетичній природі народнопоетичного слова в ньому найдовше зберігається світ поетичних уявлень народу, що збуджує художню творчість письменників усіх часів» [Єрмоленко 1987: 6].

Цим і пояснюємо використання фольклорних текстів як джерел прецедентності, що відзначили у своїх наукових розвідках І. В. Богданова, О. С. Боярських, І. С. Холмогорцева та ін.

Зібраний нами матеріал також засвідчив активну рецепцію фольклорних текстів сучасними мовцями, що виявилось у його використанні у заголовках ЗМК. У результаті здійсненого аналізу можемо констатувати, що сфера-джерело «Фольклор» у заголовках періодичних видань «Сільські вісті», «Урядовий кур'єр», «Україна молода» в період з 2014 до 2018 років представлена субсферами «Народні пісні» – 37,95%, «Казки» – 36,15%, «Ігри, загадки» – 10,84%, «Анекдоти» – 12,65%, «Народні світа, традиції» – 2,41%. У цілому її структура виглядає так:

2.3.1. Народні пісні

Неодноразово потрапляли в поле зору і ставали об'єктом опису таких дослідників, як Л. А. Булаховський, І. К. Білодід, О. І. Дей, В. М. Русанівський, В. В. Німчук, С. Я. Єрмоленко, В. В. Жайворонок, Л. І. Мацько, В. І. Калашник, М. В. Жуйкова, С. В. Мишанич, Р. Кісь, І. В. Кононенко та ін. Наголошуючи на важливості вивчення пісенного фольклору, С. Я. Єрмоленко зауважує: «Для того, щоб відчутти й оцінити специфіку індивідуальних авторських образів, треба знати ту мовну основу, на якій виникли ці образи, тобто треба володіти т. зв. фоновими знаннями, передусім знаннями українського пісенного фольклору. Тоді кожне слово, словосполучення буде забарвлюватися додатковими відтінками, що пов'язані з особливостями національної творчості народу» [Єрмоленко 2007:121].

Частоту звернення до народнопісенних джерел пояснюємо не лише їх змістовими особливостями – «позначеною фольклорними рисами семантикою, яка існує у формі символів і традиційних семантичних центрів, цілісної системи відповідних стилістично маркованих мовних засобів і прийомів» [Козловська 2002: 35]. Народна пісня – це цілісний текст, в якому розгортається певна типова ситуація, яка, за нашими спостереженнями, і має риси прецедентності, відтворюваної різними ПМО в заголовках статей.

Так, найпопулярнішим заголовком, що актуалізує зв'язок із субсферою-джерелом «Народна пісня» і виявлений в усіх аналізованих виданнях, став той, що пов'язаний з першотекстом – народною піснею «Був собі журавель», більш знаною за повторюваними рядками, що й потрапили до заголовків: *Наша пісня гарна й нова, починаймо її знову* (СВ.10.06.2016); *Наша рада гарна й нова, починаєм її знову?* (УМ.03.06.2014); *Наша пісня гарна й нова...* (УК. 26.02.2014); *Наша пісня гарна, нова...* (УМ.15.03.2017); *Наша пісня гарна й нова: у Грузії допускають відновлення дипвідносин із Росією* (УМ. 01.02.2017). Перший із наведених заголовків є точною цитатою, що описує ПС 'повтор певних дій, що не мають конкретної мети', актуалізовану за допомогою прецедентного висловлення-цитати. Це ПВ представлене різними трансформаціями: зміна мети висловлювання та усічення. Головне, що необхідність передати значення 'повтор певних дій, що не мають конкретної мети' у різних авторів-мовців активувало в пам'яті одні й ті самі рядки. Отже, можна стверджувати про існування у свідомості мовців асоціативно-вербального зв'язку між значенням і ПВ, що його вербалізує і зберігається як інваріант відтворюваного значення.

Схожі зв'язки простежуємо між заголовками і текстом-першоджерелом народної пісні «Горіла сосна, палала»: *Горіла-палала Красногорівка* (СВ.30.05.2017. Михайло Ведмідь); *Горіла база, палала...*(УК.10.06.2015); *Горіла сільрада, палала* (УМ. 26.03.2014); *Горіла компартія, палала* (УМ.11.04.2014). Це весільна пісня, в якій дівчина прощається з дівочими роками і обрізує русу косу під палаючою сосною. У пісні відтворене народне бачення однієї з традиційних символічних ситуацій прощання із молодістю і свободою. Семантичний дієслівний повтор *горіла, палала* актуалізує одне із символічних значень вогню: «вогонь святий, тому здавна за його допомогою чинили Суд Божий, – вірили, що невинного вогонь не спалить, а «на злодієві шапка горить»; ... вогонь має благодійну та очищувальну й захисну силу» [Жайворонок 2006: 105]. Лексико-семантичні заміни слова *сосна* на *Красногорівка, база, сільрада, компартія*, насамперед, зумовлені

комунікативно-прагматичним завданням, що ставить перед собою автор, а також ідейно-тематичним спрямуванням публікацій. Крім того, ці лексичні заміни є смисловими центрами, що привертають до себе увагу читачів. Решта ж компонентів заголовку (дієслівний повтор) є традиційними (інваріантними), але саме вони актуалізують образно-переносний смисл повторюваних у заголовках рядків 'очищення вогнем', який і зберігається у когнітивній базі сучасних мовців. Змінні компоненти називають об'єкт, на який спрямований очисний вогонь.

Особливої актуальності в досліджуваній часовій відтинку набули повстанські пісні, що пов'язано з конкретною соціально-політичною ситуацією в Україні і значним сплеском суспільного інтересу до героїчного минулого країни. Так, однією з таких пісень була пісня «Лента за лентою» (Вже вечір вечоріє), слова до якої написав М. Сороколит, музику – В. Заставний. Апеляції до тексту цієї пісні часто зустрічаються в заголовках статей різних авторів «України молоді», наприклад: *Лента за лентою? Око за око?* (УМ.22.01.2014. Тарас Закусило); *Рада набої поспішно подає...* (УМ.19.02.2014. Наталія Лебідь); *Український повстанче, в бою не відступай!* (УМ.21.02.2014. Дмитро Лиховій, Ольга Жук); *Таку «Ленту» більше не подавай* (УМ.14.03.2014. Олександр Шиманський).

Іноді заголовки експлікують індивідуальні знання мовців-авторів. Саме так пояснюємо такий заголовок: *І стали усуси з ворогом на герць* (УК.7.07.2017) ← Пісня січових стрільців.

Водночас серед заголовків зафіксовано й такі, що апелюють до російських народних пісень. Їх небагато – 7,94 % від усієї кількості заголовків, пов'язаних з народнопісенними першотекстами. Як показав матеріал дослідження, апеляція до знань народнопісенної творчості виникає у заголовках, які є або цитатами популярних у народі рядків, або їх лексико-семантичними варіантами, трансформованими відповідно до комунікативно-прагматичних завдань статті.

2.3.2. Тексти казок як джерело прецедентності

Згадані серед літературних джерел у дослідженнях І. В. Богданової, О. С. Боярських, Р. Л. Сердеги та ін.

На значення українських народних казок як носіїв і хранителів морально-етичних норм, як джерело для пізнання народного світогляду неодноразово вказували П. О. Куліш, М. І. Костомаров, М. П. Драгоманов, С. Д. Карпенко, П. П. Чубинський, І. Я. Франко, М. К. Дмитренко, Л. Ф. Дунаєвська, О. Ю. Бріцина, Л. Г. Мушкетик, та ін.

Українські народні казки – це чи не найпопулярніший жанр фольклору, добре відомий будь-якому українцеві. Цим пояснюємо виокремлення субсфери «Казки» як окремого джерела прецедентності, яка займає приблизно однакове місце з народною піснею серед ПФ сфери-джерела «Фольклор».

Апеляцію до знань, пов'язаних із текстами українських народних казок і закодованими у них ПС, образами, змістом, спостерігаємо у деяких заголовках. Функцію засобів актуалізації необхідних знань можуть виконувати ПВ, що є назвами казок або усталеними стійкими висловленнями, ПІ, що називають відомих казкових героїв.

Так, актуалізацію ПС 'суб'єктивний розподіл матеріальних або інших цінностей', описаної у дитячому вірші-приповідці «Сорока-ворона на припічку сиділа», спостерігаємо у 15,25 % виявлених заголовків, пов'язаних із субсферою-джерелом «Казка». Вербалізація цієї ПС відбувається за допомогою використання варіантів ПВ «Цьому дам, а цьому не дам», наприклад: *Цьому дам, а цьому не дам* (СВ.27.12.2016); *Тому – дам, тому – не дам...*(УК.10.10.2014); *Цьому дам, тому – не дам?* (УК.2.02.2016); *Тому – дам, а цьому – не дам* (УК.04.01.17); *А тобі – не дам* (УМ.14.08.2014); *Цьому дав, а цьому обіцяв* (УМ.25.12.2014); *Кому дам, а кому не дам* (УМ.23.01.2015); *Цьому дала, а цьому не дала* (УМ.01.12.2015); *Цьому дала, цьому не дала* (УМ.20.05.2016). Такий відсоток цитування ПВ є доказом,

насамперед, його стабільного місця у когнітивній базі мовців, по-друге, закріпленості за певною ПС, по-третє, його актуальності для висвітлення життєвих проблем сьогодення.

Регулярний опис у казках омріяного героями місця, де є все і навіть більше, до якого дібратися неможливо, закріпив за словосполученням *молочні ріки і кисільні береги* образно-переносне значення 'омріяний ідеал, який в реальності не існує, але якого хочеться досягти'. Варіанти цього ПВ ми знайшли у заголовках аналізованих видань, де ці висловлення актуалізують значення 'казковий достаток, благополуччя, безтурботне, сите життя', описане у казках: *Хлібні береги та молочні ріки* (СВ.14.08.2015); *Кефірні ріки, олійні береги* (УМ.26.06.2014); *Молочні ріки Полісся* (СВ.28.03.2017); *Молочні струмки перетворити на ріки* (УК. 29.09.2018); *Кисільні береги* (УМ.04.03.2015). Як бачимо, у заголовках можуть використовуватися як обидва константні компоненти ПВ *береги і ріки*, так і один з них. З цього висновковуємо, що для відтворення необхідного смислу мовці актуалізують синтаксичну конструкцію ПВ, змінюючи її лексичне наповнення (схожі трансформації прецедентних фразеологічних одиниць описані вище).

Певне місце у когнітивній базі сучасних українських мовців займають сталі повторювані формули, що виражають значення 'початку, зав'язки, розвитку, кінця певної дії' і генетично пов'язані з жанровими лексико-синтаксичними ознаками казок. Так, виявлено ряд заголовків, побудованих за зразком формул зав'язки та кінця, наприклад: *формула зав'язки – Наліво підеш – ікру втратиш, направо – КНДР станеш...* (УМ.24.07.2014); *Наліво підеш – невдачу знайдеш...* (УМ.11.09.2014); *Ліворуч підеш..., праворуч підеш...* (УМ.22.04.2015); *формула кінця – І жили вони на майдані довго та щасливо...* (УМ.10.01.2014); *От і «Казці» кінець* (УМ.18.12.2015) та ін. Казкові формули зав'язки передбачають певні вагання перед вибором шляху, такий смисл і експлікують заголовки, побудовані з використанням цього ПВ. Заголовки з використанням формули кінця передбачають два варіанти

наступного розгортання подій, описаних у статтях: щасливе продовження (*і жили вони... (коли? як?)*) та логічне завершення (*от і (кому? чому?) кінець*).

Крім того, казкові джерела залишаються у свідомості мовців також і у вигляді ПІ героїв казок. Такими ПІ, що використали автори у заголовках своїх публікацій стали як імена персонажів українських народних казок, так і імена героїв казок інших народів. Наприклад:

Як Колобок в Україну втік (УК.27.12.2014); *Професійний «колобок»* (УМ.07.03.2014) ← ПІ *Колобок* – герой однойменної казки, є носієм прецедентного значення ‘винахідлива, кмітлива, добра людина, здатна здолати будь-які непередбачені труднощі’;

Три богатирі (УМ.06.05.2016); *Три велетні в борні за Україну* (УК.2.12.2017) ← ПІ *Три богатирі*: богатирі – «міфічні оборонці української землі, змієборці ..., що виявляють надлюдську силу й здібності...» [Жайворонок 2006: 44];

Свої Котигорошко і Тіні незабутих предків (УМ.22.08.2014) ← «Котигорошко = Котигорошок – один із провідних героїв казкового фольклору, якого дослідники називали «українським Геркулесом» (у народі ще називався Покоти-Горохом, Іван-Горохом, Горохом); яскравий приклад захисника-богатиря від легендарного чудовиська-змія ...; пов’язується також з фольклорним царем Горохом» [Жайворонок 2006: 311].

Курський «Соловей»-розбійник? (УМ.23.10.2014) ← соловей-розбійник – це антропоморфне чудовисько-супротивник казкового героя у східнослов’янській міфології та билинному епосі, що долає своїх ворогів свистом, є родичем рогатого Сокола (Солов’я) в білоруському епосі. Цілком закономірним є звернення до цього негативного казкового образу для заголовка статті про обставини замаху на кандидата в депутати і звіт СБУ про затримання підозрюваного у цьому злочині, яким виявився уродженець російського міста Курськ, якому пообіцяли винагороду за здійснення замаху.

Сестриця Альонушка та братець Янукович (УМ.26.02.2015) ← головні герої російської народної казки «Сестриця Альонушка і братець

Іванушка». Апеляція до цих героїв зумовлена темою публікації: розповідь про стосунки між героями публікації та корупційні схеми призначення на відповідальні державні посади, за якими діяла команда експрезидента В. Ф. Януковича.

Крім того, як свідчать заголовки ЗМК, українці добре знайомі і з казками інших народів світу, зокрема французького та східних народів, наприклад: *Сезам, відкрийся!* (УМ.03.02.2016); *Секрет Полішенеля* (УМ.17.06.2015); *Секрет Полішенеля Саакашвілі* (УМ.17.11.2015); *Джина випускають із пляшки* (УМ.10.04.2015); *Джин вирвався з пляшки: вірус-здивник вразив 200 тисяч комп'ютерів у 150 країнах світу* (УМ.16.05.2017); *Місто з казок Шахерезади* (УМ.24.01.2017). Отже, за допомогою різних ПМО (ПІ, ПВ) у заголовках відтворюються не лише смисли, пов'язані з конкретними героями, які є носіями цих смислів, а й певні ПС, описані в казках.

Іноді заголовки повторюють назви казок. Так, назва добре відомої фантастичної казки, що є у програмі з літератури у початковій школі, стала частиною заголовку *Яйце-райце для Майдану* (УМ.14.02.2014). Ця прецедентна номінація апелює й актуалізує не лише знання фольклору, а й значно глибші міфопоетичні уявлення людини про світ.

2.3.3. Анекдоти як субфера-джерело прецедентності

Анекдоти також заслуговують на опис, оскільки, за нашими спостереженнями, унаочнюють поширеність кліпового мислення як ознаки сучасного молодого покоління мовців. Український анекдот як дзеркало українського погляду на довкілля й вияв національної дотепності вивчалися у працях таких сучасних дослідників, як Р. Ф. Кирчів, І. І. Кімакович, В. Дяків, Є. А. Луньо, М. Г. Чернопиский та ін.

За нашими підрахунками, заголовки, що виникли як результат рецепції інформації, отриманої з цього жанру усної народної творчості, становлять

12,73% від заголовків сфери-джерела «Фольклор». Крім того, значна більшість виявлених заголовків опублікована у виданні «Україна молода», орієнтованому на молоде і середнє покоління українців.

Усі виявлені апеляції до анекдотів як першоджерела прецедентності свідчать про відтворення ПС, яким присвячені ці короткі розповіді, що акумулюють найтипівішу поведінку учасників зображуваних комунікативних мікроситуацій.

Доволі активно мовці звертаються до відтворення ПС, пов'язаної з початком нової справи, актуалізуючи цей смисл у заголовках за допомогою ПВ **Перший пішов: *Перший пішов*** (СВ.30.11.2018); (УМ.04.06.2014); (УМ.08.07.2015); (УМ.06.04.2016); **Перший пішов: *Ляшка висунули у президенти*** (УМ.14.03.2014); **Перший пішов!** (УМ.05.06.2014); **Перший – пішов!** (УМ.04.04.2014); **Перший пішов... на підвищення?** (УМ.12.06.2014). Прецедентний смисл зосередився лише на зав'язці мікроситуації, описаної в тексті анекдоту: «Перший пішов, другий пішов, третій пішов. Парашути не забуваємо, не забуваємо ...», – тобто справа вже почалася, але без належної підготовки. Судячи із заголовків, у свідомості закарбувалася лише частина ситуації.

Актуалізація зв'язків з анекдотами як першоджерелами прецедентності зумовлена необхідністю характеристики а) певної ситуації чи б) кого- чи чого-небудь, наприклад:

а) **Скільки тієї зими...** (СВ.9.10.2015) – про короткий, на перший погляд, часовий проміжок; **Кризу замовляли?** (УМ.12.04.2016) – про виконання чогось, що було заздалегідь домовлено; **І знову здрастуйте** (УМ.19.11.2014), (УМ.20.03.2015) – про повторення якоїсь ситуації (не дуже бажаної); **Їсти хочеться...** (УМ.22.05.2014) – про безпідставне бажання їсти; **Ми його втрачаємо** (УМ.07.03.2014) – про ситуацію, коли треба починати турбуватися;

б) **І Роналду весь у білому...** (УК.17.09.2015); **Гарячі південні хлопці** (УМ.23.04.2014); **Ми й так бачимо, хлопчику, що ти не москаль**

(УМ.02.09.2014); «*А отам я бурячок посію*» (УМ.28.03.2014); *Пані – не читач, пані – міністр...*(УМ.29.10.2014) та ін.

2.3.4. Загадки, ігри та народні свята і традиції

Вони стали першоджерелами для 13,33% заголовків, що пов'язані з фольклорними джерелами у цілому.

Апеляцію до народних свят і традицій спостерігаємо лише у 2,42% заголовків, наприклад: *Чекайте дива від Миколая: рецепти святкової випічки для дітей від Оксани Дорошенко з Полтавщини* (УМ.12.12.2018) ← 19 грудня – свято Св. Миколая, найбільш відоме і популярне серед українців різного віку; *Сіємо, віємо, посіваємо: в Україні кілька областей уже засівають поля озиминою* (УМ.05.09.2017) ← Посівання (засівання) – обряд в перший день Нового року за старим стилем, під час якого приговорюють цитовані у заголовку слова; *Чистий четвер десоветизації* (УМ.10.04.2015) ← перший з трьох днів «Великого тридення» в християнстві. Цього дня Ісус Христос в знак покори омив ноги своїм учням та встановив Таїнство Євхаристії на Таємній Вечері, молився у Гетсиманському саду, був зраджений Іудою Іскаріотом, заарештований первосвященниками і вкинутий в темницю; *Стихійний Хелловін: Карпати завалило снігом, на заході і в центрі – шторм* (УМ.01.11.2017) ← Хеловін або Відьомська ніч напередодні 1.11. як надвечір'я Дня всіх святих – сучасне свято, яке походить від стародавнього кельтського, сьогодні дуже популярне серед молоді.

Така кількість покликань до народних традиційних свят є аргументом необхідності не лише глибшого вивчення етнічно важливих і цінних традицій у родині, школах, закладах вищої освіти, а й всебічної пропаганди того, що визначає етнічну ментальність українського народу.

Загадка є чи не найдавнішим малим жанром народного фольклору, що виявляє одночасно ознаки продукта й інструмента мовної категоризації та концептуалізації світу, ідентифікації, порівняння і систематизації його

елементів, виконуючи пізнавальну, магічну, аксіологічну, дидактичну й ігрову функції [Седакова 1999: 234]. Художні, структурні, композиційні, когнітивно-пізнавальні риси загадок потрапляли в поле зору таких дослідників, як В. П. Анікін, Т. В. Цивьян, А. К. Мойсієнко, О. А. Селіванова, Д. О. Перевалова, Л. І. Тараненко, І. О. Гаценко, Н. В. Баранова, М. Л. Ковшова, І. О. Седакова, Н. Н. Семененко, Т. В. Струкова та ін.

Матеріал нашого дослідження продемонстрував потенційну можливість апеляції саме до загадки як до специфічного фольклорного жанру з особливою питально-відповідною, або діалоговою, формою. Ілюстраціями використання форми загадки як ПФ, відтворюваного у заголовках, вважаємо такі приклади: *Що знайшли аграрії під ялинкою* (УК.27.01.17); *У воді не тоне, у вогні горить* (УМ.04.08.2015); *Чинівницька черствість у вогні не горить* (УК.12.06.2015); *М і Б сиділи на трубі* (УМ.15.01.2015) та ін. Вдаючись до відтворення питально-відповідної форми у статті, автори композиційно розподіляють і розміщують запитання у заголовку, відповідь – у тексті. Крім того, запитання може бути як прямим, експліцитним (з питальним словом – перший приклад), так і прихованим (описовим).

Не менш цікавими є приклади прецедентного використання висловлень, що добре відомі багатьом мовцям як частина їх дитячого життєвого досвіду. Багато з дитячих ігор супроводжуються приповідками, віршами, які надовго зберігаються у пам'яті мовців і актуалізація яких за допомогою ПВ обов'язково викличе з пам'яті необхідні для декодування смисли. Такими ми вважаємо заголовки:

Раз, два, три! Паровозику, оживи! (УК.24.09.2016) ← гра на «оживлення» предметів, що мають виконувати якісь рухи; апеляція до цієї гри актуалізує прецедентне значення 'відновлення, реконструкція';

Хто не заховався – то чия вина? (УК.9.09.2016) ← трансформований фрагмент приповідки-лічилки для гри у схованки, відтворення цих рядків у заголовку актуалізує значення 'небажання бути відповідальним за певні вчинки'.

Гра у схованки є також прецедентним джерелом і для заголовку *Тепло, ще тепліше...* (УМ.06.05.2016). Це ПВ пов'язане з пошуком – частиною гри у схованки, воно допомагає відшукати те, що заховано, тобто це підказка, її вживання у заголовку актуалізує значення 'короткий шлях до відповіді'.

Найчастотнішим ігровим першоджерелом для заголовків українських ЗМК у досліджуваній період стала гра-пісня-танок «Коровай»: *Як на Путіна іменини...* (УМ.07.10.2014); *Як на Олеся іменини* (УМ.27.11.2014); *Як на фунікулера іменини* (УМ.01.09.2015); *Як на Кам'янця іменини* (УМ.24.05.2016); *Як на «Вікілікс» іменини...*(УМ.06.10.2016) та ін. Ця пісенька-гра, мабуть, є такою ж поширеною серед представників української мовнокультурної спільноти, як *Happy birthday* – серед американців. Поява цих рядків обов'язково є сигналом про святкування дня народження когось (О. Олеся, Путіна) чи чогось (фунікулера, Кам'янця, «Вікілікс»).

Отже, фольклорні тексти виявляють здатність бути джерелами прецедентності. Вони займають помітне місце у свідомості сучасних українців, стаючи посередниками у текстовій комунікації і виявляючи при цьому можливість бути засобами актуалізації глибинних етнокультурних прецедентних значень. Всеохопність вражень не лише від матеріального, а й духовного довкілля, зафіксованих у фольклорних текстах, є причиною їх невмирущості, значущості та актуальності для багатьох поколінь, адже: «Веселий дотеп і ніжний сум, невичерпні відрухи людського настрою, почувань знаходили вираження в мові українського фольклору» [Єрмоленко 2007: 33].

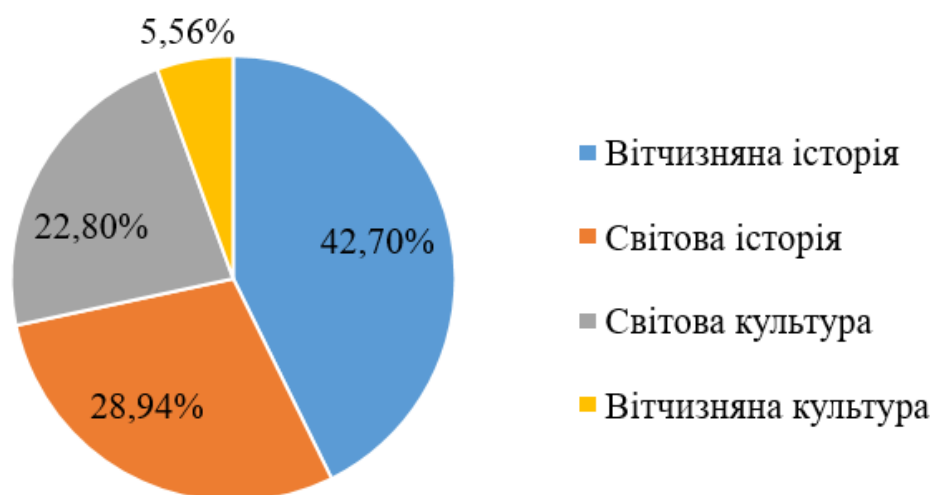
2.4. Історико-культурна інформація як джерело прецедентних феноменів

Зазвичай дослідники аналізують «Історію» та «Культуру» як самостійні сфери-джерела прецедентності. Саме так описує ПІ зі сфери-джерела «Історія» М. В. Рослицька, виділяючи тематичні групи «Політичні діячі

минулого», «Події, явища минулого», «Державні утворення минулого» [Рослицька 2018: 86–93]. М. Борщ також вважає не менш вживаними феномени, джерелом походження яких є історичні події та постаті [Борщ 2016: 25-26].

Заразом І. В. Богданова застосувала більш об'ємні угруповання сфер-джерел, зосередивши у сфері «Наука і мистецтво» різні галузі знань, літературу, фольклор, міфологію, телебачення, рекламу та естрадне мистецтво, кінематограф, а у «Суспільній сфері» – значущі суспільні та історичні події, дати і локації, суспільні та історичні діячі та об'єднання [Богданова 2016: 84; Сахарук 2012].

Оскільки систематизація ПФ за сферою-джерелом більшою мірою суб'єктивна процедура, ми виходили з матеріалу нашого дослідження, який продемонстрував необхідність виокремити «Історико-культурну інформацію» як сферу-джерело заголовків аналізованих ЗМК. У ході аналізу заголовків було встановлено тематичну структуру цієї сфери, у якій виокремлено субсфери «Вітчизняна історія» – 42,70%, «Світова історія» – 28,94%, «Вітчизняна культура» – 5,56%, «Світова культура» – 22,80%. У цілому структура цієї субсфери має такий вигляд :

Кількісні підрахунки говорять про приблизно рівномірне використання у заголовках ПФ, пов'язаних із субсферами «Вітчизняна історія та культура» – 48,26% і «Світова історія та культура» – 51,74%.

2.4.1. Вітчизняна історія

Вітчизняна історія є тією субсферою-джерелом, знання з якої є базовими. Цим ми пояснюємо її частку у структурі цієї сфери-джерела. Результатом змістового аналізу заголовків стало виділення таких зон-джерел, як «Дожовтнева історія», «Довоєнна історія СРСР», «Друга світова війна», «Історія СРСР повоєнних років», «Новітня історія».

Знання, що охоплюють дожовтневий період розвитку суспільства, знайшли відображення у заголовках, де актуалізовані різні види ПФ. Так, за допомогою ПІ актуалізуються знання про відомих історичних особистостей, наприклад: *Акторка Ірма Вітовська стала французькою королевою **Анною Київською*** (УМ.26.06.2018) ← Анна Ярославна, найвідоміша дочка Ярослава Мудрого, народилася в 1032 році, була дружиною французького короля Генріха I і Королевою Франції; *Окрилений **Мазепа**: чи підтримає влада нове ім'я аеропорту «Бориспіль»?* (УМ.20.07.2016) ← Іван Мазепа (1639–1709) – найвідоміший гетьман Війська Запорозького, який став героєм для українських патріотів і зрадником для Росії; ***Петро Другий**: як Порошенко намагатиметься забезпечити собі ще один президентський строк* (УМ.15.08.2017) ← Петро Великий (Петро Олексійович Романов (Петро I) – останній цар Великої, Малої і Білої Русі (1682–1725), з 1721 – перший імператор Всеросійський; ***Распутін** у спідниці і корупція: чому південні корейці влаштували бойкот своїй президентці* (УМ.30.11.2016) ← Григорій Распутін (1869–1916) – селянин, який став всесвітньо відомим як друг імператорської сім'ї Миколи II, мав доволі сумнівну репутацію «старця», цілителя, віщуна та ін.

Уживаючи ці та інші ПІ, що називають конкретних історичних особистостей і пов'язані з їх життям і діяльністю, автори заголовків апелюють, насамперед, до знань про цих людей, до тієї інформації, що актуалізує їх місце в історії. Так, утворюючи ад'єктивну номінацію ***Петро***

Другий, автор апелює, по-перше, до знань мовців про те, що в історії був лише Петро Перший; по-друге, до знань про діяльність Петра I як розбудовника державності, культури, освіти та ін.; по-третє, до знань із сучасної історії України (ім'я чільного у досліджуваній період Президента України П. О. Порошенка). Можливість читачів декодувати авторські інтенції сприятиме адекватному розумінню закладеної підтекстової і концептуальної інформації, починаючи вже із заголовка.

Зв'язок з певними прецедентними історичними ситуаціями, з якими пов'язані певні історичні події, здійснюється за допомогою вжитих у заголовках:

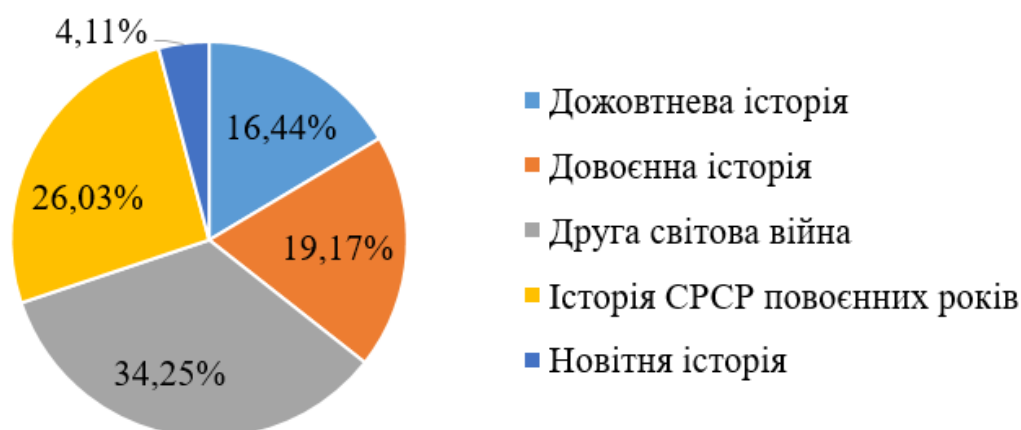
а) прецедентних топонімів: *Українське Бородіно* (УМ.20.02.2015) ← бій під Бородіно 1812 р.; *Дзвін Батурина* (УМ.05.11.2014) ← Батуринська трагедія 2 листопада 1708 р.; *Щоб не сталося нового Берестечка...* (УК.3.07.2015) ← Битва під Берестечком (18 червня – 30 червня 1651) – бій часів Хмельниччини та ін.;

б) прецедентних назв історичних подій: *Переяславська рада: від братання – до окупації* (УК.22.03.2014) ← Переяславська рада – загальна військова рада, яку гетьман Богдан Хмельницький скликав у Переяславі 8 (18) січня 1654 року, документ, ухвалений Радою, був утрачений і сьогодні трактується по-різному; *Полтавська битва* (УМ.03.04.2015. Ганна Ярошенко); *Битва за Полтаву: керувати містом намагаються одразу двоє мерів* (УМ.21.09.2018. Ганна Ярошенко) ← Полтавська битва під час Північної війни між Російською імперією з Петром I і шведами на чолі з Карлом XII (27 .06.1709); *«Юрїв день» для орендодавців* (УМ.24.10.2018) ← день (26 листопада) отримання селянами-кріпаками свободи від своїх господарів у Московській Русі та ін.;

в) прецедентних висловлень: *Хто до нас із мечем...* (СВ.2.12.2014) ← вислів, що приписують Олександрові Невському; *Не вмінням, а числом* (УМ.21.07.2015) ← висловлювання О. В. Суворова «Воювати не числом, а умінням» (А.В. Суворов. Наука побеждать. М.: Воениздат, 1986).

Вживання цих ПМО спрямоване на актуалізацію у свідомості мовців енциклопедичних знань з історії. Зауважимо, що використання ПВ у заголовках відрізняється від інших ПМО тим, що у переважній більшості вживань висловлення наводяться у нетрансформованому вигляді, тобто як цитата.

Апеляція заголовків аналізованих видань в окреслений період до певних подій вітчизняної історії дозволив нам виділити у цій субсфері-джерелі такі зони-джерела, як «Дожовтнева історія», «Довоєнна історія СРСР», «Друга світова війна», «Історія СРСР повоєнних років», «Новітня історія», що зображено на діаграмі:

Розуміючи, що поява більшості ПФ, пов'язаних зі сферою-джерелом «Історико-культурна інформація», зумовлені тематичним спрямуванням публікацій, присвячених конкретним історичним подіям, все ж таки відзначимо, що найбільш значущими для українців і такими, що закарбувалися у свідомості сучасних мовців, стали такі події, як бій під Крутами, Друга світова війна, трагедії Бабиного Яру, Холодного Яру, Чорнобильська катастрофа.

Найчастотнішими виявилися апеляції до знань про голодомор в Україні 1932–1933 років: *Одразу згадує про п'ять колосків...*(СВ.23.05.2014); *Новий «закон про п'ять колосків»?* (СВ.14.11.2017); *Дитячі голоси із 1933-го* (СВ.1.12.2015); *Що їли письменники під час Голодомору* (УК.28.11.2015);

Щоб світ знав: не голод, а Голодомор (УК.28.11.2015); *Скільки українців загинуло під час Голодомору* (УК.15.03.2016); *«Європа прореагувала на факти Голодомору 1930-х років байдуже, а то й ворожо»* (УК.12.12.2017); *Голодомор зачепив своїм чорним крилом і Донбас* (УМ.27.02.2014); *Під час голодомору загинуло майже вдвічі більше українців, ніж вважалося – нове дослідження* (УМ.10.01.2018) та ін. У наведених заголовках знання про цей страшний період в історії України актуалізують такі ПМО, як термін-номінація цього періоду *Голодомор*, дата *1933 рік*, а також повна чи часткова неофіційна назва документа *«закон про п'ять колосків»*.

Кількість апеляцій до знань з новітньої історії, що пов'язані з такою сумною подією, як Чорнобильська катастрофа, незначна. Наприклад: 1) *Димитрій Базика: «Вогонь Чорнобиля пече з новою силою»* (УК.26.04.2014); 2) *Для них і досі лунають дзвони Чорнобиля* (УК.26.04.2016); 3) *Після Чорнобиля ми стали іншими людьми* (УК.28.04.2016); 4) *Сміттєвий Чорнобиль* (УК.14.06.2016); 5) *Куди нам подітися від Чорнобиля* (УК.26.04.2017) та ін. Заголовки актуалізують не лише енциклопедичні знання про катастрофу (саме до них апелюють публікації, написані до річниці трагедії – 1, 2, 3, 5), а й до образно-оцінного й емоційного компонентів цієї прецедентної номінації (у заголовках 1, 2, 4, 5).

2.4.2. Світова історія

Світова історія як субсфера-джерело прецедентно орієнтованих заголовків актуалізує енциклопедичні знання з історії держав різних частин світу в різні періоди їх розвитку. Наприклад: *Новий Мао: Сі Цзінпін збудував право керувати Китаєм пожиттєво* (УМ. 13.03.2018) ← Мао Цзедун (1893–1976) – державний і політичний діяч, один із засновників і керівників Комуністичної партії Китаю. Фундатор (1949) і керівник Китайської народної республіки. Саме ці знання про прецедентну особистість актуалізуються у заголовку про нового лідера КНР Сі Цзінпіня. Усвідомлюючи, що не всі

читачі компетентні щодо знань з історії східних країн, автор вдається до розкриття смислу публікації, конкретизуючи назву заголовку у підзаголовку, вміщуючи після двокрапки інформацію про зміни у виборчій системі Китаю.

До знань про східні країни апелюють заголовки, що містять прецедентні топоніми: *Українська Месопотамія: збагнути і допомогти?* (УМ.18.09.2014) ← Одна з наймогутніших давніх цивілізацій Близького Сходу; *Гряде нова Фукусіма?* (СВ.6.12.2013); *Тримайся, Фукусімо* (СВ.15.07.2014) ← Фукусіма-1 – назва АЕС в Японії, на якій внаслідок землетрусу сталася катастрофа у 2011 році та ін.

Також зі знаннями з історії європейських, африканських країн та США, пов'язані такі заголовки: *Пол Пот, Чаушеску, Янукович...* (СВ.25.02.2014); *Рузвельт мав рацію* (СВ.30.05.2014); *Сталева леді Антонова* (УК.29.03.2017); *Тутанхамон із Миколаєва: підозрюваний в хабарництві* *Микола Романчук потрапив в кардіологію* (УМ.08.06.2016. Ірина Кирпа); *«Чикаго» по-українському: у центрі Києва викрали сина лівійського дипломата* (УМ.27.06.2018) ← 1920-ті роки, включно із знаменитим Аль Капоне, принесли американському місту славу гангстерського міста та ін.

Такою, що не вимагає додаткових когнітивних зусиль для декодування, є інформація, що зосереджена у ПІ *Наполеон*, якому присвячене не одне дослідження. Заголовки також демонструють його засвоєність українськими мовцями. Про що свідчить його функціонування як у формі однини, так і у формі множини: *Про Наполеона, бджіл і тітку Єлизавету* (УК.18.08.2018); *Наполеони бувають у всі часи* (УМ.06.06.2014). За нашими спостереженнями, множинна форма ПІ актуалізує не стільки енциклопедичний компонент знань про прецедентну особистість, скільки пов'язані з нею диференційні ознаки, що закладені в образно-оцінному компоненті значення ПІ, а саме 'людина з імперськими, загарбницькими амбіціями, володар світу'.

У заголовках зустрічаємо також історико-політичні терміни-номінації, що апелюють до прецедентних ситуацій, що відбувалися в різних часових

відтинках, на зразок: «*Хрестовий похід*» Кремля: як Московія привласнила православ'я Київської Русі та чому не хоче його втрачати (УМ.06.11.2018)

← Хрестовий похід – назва військово-релігійних походів західноєвропейського лицарства і цивільних осіб до країн Близького Сходу у XI–XV ст. за визволення Гробу Господнього та Святої Землі від «невірних» та інші заголовки.

Звернемо увагу на різне оформлення ПМО (у лапках чи без них), що, як нам здається, з одного боку, експлікує авторське розуміння вживання цього історичного терміна у його непрямому значенні, з іншого – маркує для читача його прецедентний характер і образно-переносне вживання.

2.4.3. Вітчизняна культура

Вітчизняна культура також почасти відображена у ПФ, що пов'язані з нею генетично. На жаль, кількісно найменша група заголовків (5,56%) має у своєму складі ПМО, що актуалізують зв'язок з цією субсферою-джерелом. Аналіз їх національної маркованості виявив, що 30% заголовків у своєму складі мають ПМО, що актуалізують зв'язок з ПФ, що репрезентують особистості, явища української культури.

Так, українсько-прецедентними ми вважаємо такі П, вжиті у заголовках: *Не зустрівся Петрикові сучасний Сухомлинський* (УК.21.03.2017) ← В. О. Сухомлинський (1918–1970) – видатний педагог-новатор, творець педагогічної системи, заснованої на визнанні особистості дитини найвищою цінністю, на яку повинні спрямовуватись виховання та освіта; *Довженко відомий і незвіданий* (СВ.12.09.2014) ← О. П. Довженко (1894–1956) – український письменник, кінорежисер, кінодраматург, класик світового кінематографу.

Апелює до знань історико-архітектурних споруд столиці України такий заголовок: *Будинок без химер* (УМ.28.01.2014) ← архітектурна візитівка Києва Будінок із химерами (1901–1902) — цегляна споруда, що

отримала свою назву завдяки скульптурним прикрасам: тваринний наземний та підводний світи, атрибути полювання, міфічні істоти.

Більша частина заголовків (70%), що мають ПФ, генетично пов'язані із субсферою-джерелом «Вітчизняна культура», експлікує той прошарок свідомості сучасних українців, що був сформований за радянських часів і пов'язаний з російською культурою. Такими вважаємо заголовки на зразок: *«Грачі» налетіли* (УМ.04.03.2015) ← картина О. К. Саврасова (1830–1897) *«Грачі прилетіли»* (1871); *Карамзіни не зникли* (УМ.23.09.2015) ← М. М. Карамзін (1766–1826) – історик, російський письменник епохи сентименталізму, автор «Історії держави Російської»; *«Матрьошки» наступають...* (УМ.21.03.2017) ← Матрьошка (мотрійка) – дерев'яна лялька з вкладених одна в одну фігурок. Перша російська матрьошка була створена та розмальована в 1891 р. у московському майстерні-магазині «Дитяче виховання», власником якого був Анатолій Мамонтов; *«Художники»-передвижники: хто і навіщо нагнав під Раду бронетехніки* (УМ.04.07.2017) ← художники-передвижники – творче об'єднання художників Російської імперії, в т.ч. українських, що діяло у к. XIX ст. та ін. Такі заголовки свідчать про місце російсько-прецедентних феноменів у свідомості сучасних українців, а також сприяють виявленню тих прецедентних особистостей, артефактів та ін., що залишаються значущими у сучасній комунікації.

2.4.4. Світова культура

Світова культура також знайшла своє відображення у ПФ, що функціонують у складі заголовків українських медійних видань упродовж 2014–2018 років.

Виявлені ПФ актуалізують знання українців з різних галузей та різних періодів розвитку світової культури:

музика: *Майбутні Паганіні. У Львові стартує II Міжнародний конкурс скрипалів Олега Криси* (УМ.20.10.2016); *«Українська Паганіні у*

спідниці»: Богдана Півненко дебютувала у Карнегі-холі (УМ.30.05.2017) ← Нікколо Паганіні – італійський скрипаль-віртуоз (1782–1840); «*Маленький Моцарт*» (УМ.23.10.2014) ← Вольфганг Амадей Моцарт (1756–1791) – австрійський композитор і музикант-віртуоз, що мав найбільший вплив на розвиток світової музичної культури;

архітектура: Подільський *Версаль* (СВ.8.12.2015) ← Версальський палац або Версаль – палац у Версалі, колишня резиденція французьких королів. Побудований в стилі класицизму у 1661–1710 рр., архітектурна візитівка Франції; *Велика японська стіна* (СВ.28.04.2015); *Велика Шенгенська стіна?* (УМ.09.12.2015) ← Великий китайський мур – низка кам'яних та земляних укріплень у північній частині Китаю, збудованих з метою захисту північних кордонів Китайської імперії від вторгнень різних кочових племен. Найстаріша частина муру була збудована ще в VII ст. до н. е. Головне призначення муру – захист від зовнішніх ворогів;

живопис: *Наш маленький Лувр: Пархомівський музей отримав у подарунок «Палаццо»* (УМ.04.10.2017) ← Лувр – музей Лувра в Парижі є історично-мистецькою цінністю, оскільки це старовинний королівський палац, де зібрана величезна колекція творів мистецтва різних часів і країн та ін.

Деякі заголовки розраховують і на знання українцями конкретних географічних місць на карті світу. Так, прецедентні топоніми вжито у наступних заголовках: *Чи стане Рибаківка українською Анталією?* (УК.22.08.2014) ← Анталія – місто, порт, популярний курорт на Середземному морі на південному узбережжі Туреччини, адміністративний центр однойменної провінції; *Обдерта Аляска України* (УМ.02.06.2016) ← Аляска – найбільший за територією штат США в північно-західній частині Північної Америки, що займає півострів Аляска, стала 49-м штатом 3 січня 1959 р.; *Українська «Амазонія» чекає на туристів!* (УК.23.08.2014) ← Амазонія – назва Амазонської низовини у Північній частині Бразилії з цікавим рослинним і тваринним світом; *Венеція* у Львові (УМ.22.09.2015) ←

Венеція – найвідоміше туристичне місто в Італії, уславлене своїми каналами, за що отримало назву «місто на воді»; *Маленька Голландія: на Херсонщині розквітло більше десяти тисяч тюльпанів* (УМ.24.04.2018) ← Голландія – історична область на заході Нідерландів, відома своїми полями тюльпанів та ін.

Отже, автори публікацій доволі часто демонструють свої знання й апелюють до знань читачів, пов'язаних з історико-культурною сферою. Актуальність вживання цього про шарку ПФ у заголовках періодичних видань зумовлена тим, що вони певним чином ілюструють систему цінностей сучасних мовців, експліковану важливими для них історико-культурними особистостями, подіями, артефактами та ін. Водночас, за спостереженнями науковців, їх використання дозволяє маніпулювати конкретними історичними фактами, ідеологемами, змінюючи в такий спосіб знання та переконання адресатів [ван Дейк 2013: 262].

2.5. Сучасність як джерело неопрецедентних феноменів

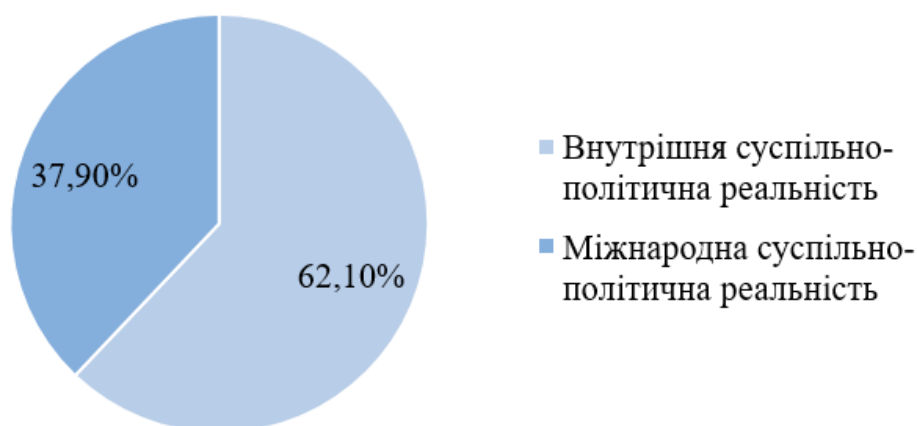
Засоби масової комунікації є однією з тих сфер функціонування української мови, де, з одного боку, випрацьовуються й утверджуються мовні стандарти, з другого – створюються умови для виникнення й розвитку різноманітних інноваційних процесів. Звернення до мовних одиниць, що можуть оперативну, стисло і лаконічно доносити до читача певну інформацію, як мовна ознака текстів ЗМК неодноразово ставало об'єктом спеціальних мовознавчих студій, перетворивши їх на окремий напрямок – медіалінгвістику. Про це почасти свідчать дослідження Г. Я. Солганіка, Т. Г. Добросклонської, В. В. Красних, О. В. Красовської, Л. О. Кудрявцевої, Г. В. Онкович, І. Г. Приходько, О. А. Стишова, А. М. Григораш, Л. І. Шевченко, В. І. Богданова, Д. Ю. Сизонова, Г. А. Черненко та багатьох інших.

Сьогодні можна також говорити про окремий напрям у медіадослідженнях, безпосереднім предметом вивчення якого стають ПФ. Зазвичай у поле зору дослідників потрапляють ті прецедентні явища, лінгвокогнітивні ознаки яких не викликають сумніву, що однозначно активізують культурну пам'ять носіїв певної мови. Проте враховуючи динамічні соціально-політичні рухи українського суспільства, що насамперед відтворюються у ЗМК, варто також звернутися до процесів виникнення ознак прецедентності у мовних одиницях, що таких ознак раніше не мали. У зв'язку з цим вважаємо актуальним вивчення випадків функціонування вербально виражених явищ сучасності (імен, подій, ситуацій, висловлювань) і відслідковування механізмів та умов їхнього перетворення на ПФ у медійному дискурсі, тобто набуття ними неопрецедентних ознак.

Неопрецедентними називаємо **феномени**, поява яких пов'язана з подіями новітньої історії, з актуальним сьогоденням, яке й створює історико-культурний, політичний, соціально-економічний фон їхнього осмислення й умови експлікації мовцями. Частота вживання мовних одиниць, що мають стійкий логіко-семантичний зв'язок з конкретними прецедентами (особистістю, ситуацією, текстом, артефактом), але у процесі комунікативно-дискурсивної практики набувають образно-переносних, узагальнено-оцінних конотацій, сприяє виникненню у них тих диференційних ознак, що й забезпечують їх функціонування як прецедентних одиниць. Неопрецедентні феномени утворюють той рухливий прошарок одиниць з ознаками прецедентності, що можуть зберегти чи не зберегти ці ознаки у подальшій комунікації.

Як доводить зібраний нами матеріал, є усі підстави розглядати сучасність в усіх її виявах окремою сферою-джерелом для формування неопрецедентних феноменів. У структурі поля прецедентності цієї сфери ми визначили такі субсфери-джерела, як «Внутрішня суспільно-політична реальність» та «Міжнародна суспільно-політична реальність». Зібраний

матеріал дав можливість побудувати діаграму, що унаочнює кількісно-змістову структуру аналізованої сфери:

Сьогоднішнє спілкування ЗМК надає чимало прикладів слововживань, які, відображаючи політичні, соціальні, культурні, наукові та ін. реалії довкілля, реалізують не лише інформаційну, номінативну та інші функції, а й мають певні додаткові конотації, зрозумілі представникам певної національно-культурної спільноти у певний часовий відтинок. Зафіксувати такі мовні одиниці є завданням цієї частини дослідження.

Кожна мовна особистість насамперед є представником певного соціуму, тому вона не може залишатися байдужою до соціально-політичних, економічних, освітніх та ін. питань, що бентежать суспільство й інформація про які з'являється в ЗМК. Як громадяни конкретної держави мовці знаходять інформацію про діяльність лідерів держави, тобто у них формується образ політиків як носіїв певних прецедентних ознак, тобто політики є прецедентними особистостями, які займають певний когнітивний простір у свідомості мовців. Звичайно, маємо на увазі тих політиків, які залишають помітний (позитивний чи негативний) слід у свідомості мовців. Залежно від того, чим саме запам'ятовується громадсько-політичний діяч, тим він і залишається у когнітивній базі мовців: якщо достатньо власного імені цієї особистості, тоді у когнітивній базі залишиться ПІ, якщо ця політична особистість запам'яталася своєю красномовністю, влучним

висловлюванням –можливо, запам'ятається ПВ, якщо з цим лідером пов'язана певна ситуація – асоціативний зв'язок з ним буде реалізовуватися за допомогою вербалізації певної ПС і т.п.

Зупинимось на ПІ, оскільки саме ці ПМО актуалізують зв'язок з конкретною політичною особистістю. У багатьох дослідженнях серед ознак ПІ називають його експресивність, образність, високий рівень емоційного впливу, точну й коротку характеристику певного явища, зумовлену використанням ПІ. Важливо також і те, що корпус ПІ не є сталим.

Заголовки українських видань зафіксували появу неопрецидентних імен з таких сфер сучасного життя, як політика і спорт. До того ж, в обох сферах функціонують як імена українських представників політики і спорту, так і закордонних.

У наведених нижче заголовках зустрічаємо імена добре відомих керівників або екс керівників держав, які для більшості наших сучасників завдяки своїм політичним діям, одіозним вчинкам, стали символами зради, недобропорядності та непрофесіоналізму (В. Ф. Янукович, М. Я. Азаров), скандалу (Д. Трамп) та ін. Ці та деякі інші лідери у свідомості сучасних українців асоціюються з негативними рисами. Вживаючи їхні імена, автори публікацій позначають не конкретного лідера країни, а актуалізують саме ті диференційні ознаки, символом яких стали ці імена.

Так, зустрічаємо такі заголовки, з ПІ **Янукович**, наприклад: *Генштаб діяв, як за Януковича* (СВ.29.04.2014); *Все вирішують кадри... Януковича* (СВ.1.08.2014); *Самі свого Януковича і трусіть!* (СВ.19.11.2015); *Для Лукашенка Янукович уже ніхто* (СВ.28.03.2014); *Реанімація «Януковичів»?* (УМ.29.12.2015) та ін. У наведених заголовках ім'я колишнього президента України упродовж 2010–2014 років, насамперед, позначає 'період його президентства' (*за часів Януковича, кадри Януковича*), а також 'людину з певними рисами (зрадник, недобропорядний і под.)' (*свого Януковича*) та ін.

У заголовку *Реанімація «Януковичів»?* ім'я колишнього президента країни вжито у множині не випадково. З одного боку, це свідчить про

типовість, поширеність тих ознак, що визначили можливість вживання цього імені як культурного знака, хоч і з негативною оцінністю. З другого – вказує на неперсоніфікований, образно-символічний характер вживання імені, що графічно підтверджують також лапки, в яких воно подано. Саме ці граматичні та пунктуаційні ознаки вживання імені свідчать про його образно-переносне значення і прецедентний статус.

Уважаємо за потрібне констатувати також пов'язаність з цією ПОс і таких ПМО, вжитих у заголовках, як: *Для кожного батон буде «золотий»* (СВ.5.02.2015); *ПроФФесорам зіб'ють пуху* (СВ.12.03.2015); *Здрастуй, «йолка»!* (УМ.18.12.2015) та ін. Про прецедентне словосполучення *золотий батон*, що вербалізує зв'язок із ПА, детально йшлося в параграфі 1.3.5.

Апеляцію до цієї ПОс вимагає також і заголовок *Здрастуй, «йолка»!* (УМ.18.12.2015) ← обмовка В. Ф. Януковича на нараді 3 грудня 2010 про підготовку до проведення новорічних заходів; *ПроФФесорам зіб'ють пуху* (СВ.12.03.2015) ← помилкове написання слова зафіксоване в анкеті, що заповнював В. Ф. Янукович як кандидат на участь у виборах на посаду президента України у 2004 р. і в якій були ще й інші помилки. Номінація міцно закріпилася за Януковичем як доказ його непрофесійності, нечесності як політика і людини. А слова *йолка, проффесор* стали носіями прецедентних значень, джерелом виникнення яких стали мовна і професійна некомпетентність В. Ф. Януковича.

Виявлено заголовки, пов'язані з особистістю М. Я. Азарова, який, перебуваючи на посаді Прем'єр-міністра України (2010 – 2014 рр.), здобув народну популярність завдяки невдалому володінню українською мовою, що в його виконанні отримала назву *азіровки*. Актуалізація зв'язку з особистістю відбувається за допомогою таких прецедентних номінацій, першоджерелом яких є М. Я. Азаров наприклад: *«Бімба» по-донецьки* (УМ.06.03.2014); *Справа «кровосісєй» процвітає в лісі* (УК.27.08.2014); *«Кровосісі» з майдану* (УМ.19.03.2015); *Спереду в «попєредніків»* (УМ.14.01.2014); *Привіт, «панєреднікі»* (УМ.26.02.2015); *Азіров і трупарня* (УМ.05.10.2016) та ін. Усі

ці слова прозвучали у виступах М. Я. Азарова і асоціюються у свідомості українців лише з цим політиком.

Про прецедентний характер функціонування імені президента США Дональда Трампа свідчать означення, що вживаються з його іменем/прізвищем, наприклад: *«Чеський Трамп»: уряд країни очолить скандальний мільярдер правих поглядів* (УМ. 24.10.2017); *Кожній Америці по своєму Трампу: президентські вибори у Бразилії виграв ультраправий політик* (УМ. 30.10.2018); *Переміг «тропічний Трамп»* (СВ. 30.10.2018) та ін. У цих заголовках Трамп не є власним ім'ям конкретної, добре відомої в сучасній політиці особи. У заголовках воно вжито в образно-переносному значенні з негативною оцінною конотацією, як символ певного стилю особистої поведінки і стилю вирішення державних питань. На знання цього значення і розраховують автори публікацій.

Дехто з сучасних політиків свою прецедентність здобули внаслідок влучно сказаних фраз. Безсумнівну апеляцію з конкретними політиками викликають їх висловлення, іноді дотепні, іноді кумедні, іноді трагікомічні чи іронічні, іноді недоречні або абсурдні:

Ще одні руки, які «нічого не крали» (СВ. 28.04.2017) ← з вислову В. А. Ющенко під час дебатів з В. Ф. Януковичем перед другим туром виборів у президенти у 2004 р. Вислів став крилатим і вживається на позначення характеристики чесного/нечесного ставлення політика до виконання своїх зобов'язань перед громадянами. Так, у статті мова йде про початок запуску Європарламентом процедури зняття парламентського імунітету з Марін Ле Пен;

«Батя, він досі старається» (УМ. 02.04.2014); *«Батя», вони стараються: які перспективи має справа про держзраду Януковича* (УМ.11.10.2017) ← «Батя, я стараюсь» – фраза з інтерв'ю Людмили Янукович у її день народження (09.10.2013);

РФ: грошей нема. Тримайтесь (СВ. 23.11.2018) ← вислів Д. А. Медведєва, що прозвучав у відповідь на запитання про відсутність

соціальних виплат (травень 2016, Крим). Переносне значення цього висловлювання, особливо в його рекомендаційній частині, відображає реальне ставлення багатьох політиків до потреб пересічних громадян;

Куля в лоб. Дайте дві (УМ. 26.01.2016); *Куля в лоб: хто і чому просуває ідею щодо вільного володіння українцями зброєю* (УМ. 05.08.2016) ← «Куля в лоб, так куля в лоб!» – відома фраза А. Яценюка, сказана ним зі сцени Майдану 22.01.2014 р.

«Я вам покажу!..» (СВ. 26.07.2016) ← У день парламентського голосування щодо претендента на крісло прем'єра Володимир Гройсман упевнено пообіцяв: «Я вам покажу, що таке управління державою!» та ін.

Скільки агресора не «мочи»... (УМ. 19.04.2016) ← «Мочить в сортире» – вислів В. В. Путіна на конференції в Астані (24.09.1999) та ін.

Цікавою, як на нас, є історія виникнення і функціонування лексеми *іхтамнет*, що має прецедентне походження. Ми виявили такі заголовки з цим словом: *«Іхтамнетів» у РФ не визнають* (СВ. 15.07.2016); *Готують диверсантів-«іхтамнетів»* (СВ. 12.06.2018); *Ситуація на фронті: двох «іхтамнетів» поранено* (УМ. 10.07.2018); *Жахлива підробка: на Полтавщині виявили маслозавод-«іхтамнет»* (УМ. 18.07.2018) ← російськомовний мем та словотвірний неологізм, що виник з відповіді В. В. Путіна *«іх там немає (рос. их там нет)»* як заперечення військової присутності РФ в гібридних війнах, у тому числі і в Україні. Абсурдність такого висловлювання ініціювала закріплення за ним метафорично-оцінного значення 'номінування того, що є реально присутнім як умовно відсутнім', того, що є, але ми говоримо, що його немає. Частота використання цього новотвору в заголовках масмедійних видань як субстантива на позначення як істот, так і неістот говорить про узвичаєність його образно-переносного, оцінного значення для українців.

Українське політичне сьогодення вирувало багатьма доленосними для української нації подіями, які знайшли своє відображення у мовній свідомості мовців. У досліджуваній період такими подіями, що увійшли у

новітню історію і відбилися у мовній практиці, стали Революція гідності, воєнні дії на Півдні та Сході України та деякі інші. Вони стали ПС, що знайшли свою вербалізацію у ряді ПМО.

Явища й події сьогодення у свідомості мовців закарбувалися не лише політичними подіями, особистостями, фактами.

Одним з найпопулярніших видів спорту у світі є футбол. Мабуть, цим можна пояснити, що прецедентними стали імена добре відомих футболістів нашого часу Андрія Шевченка і Девіда Бекхема. Досягненнями у спорті, вишуканою грою вони здобули свою знаменитість. На актуалізацію цього смислу розраховують автори, вживаючи їхні імена у заголовках: *Як стати Бекхемом?* (УМ. 29.09.2016); *Буде гол: на Черкащині інвестують в нових Андріїв Шевченків* (УМ. 29.11.2016).

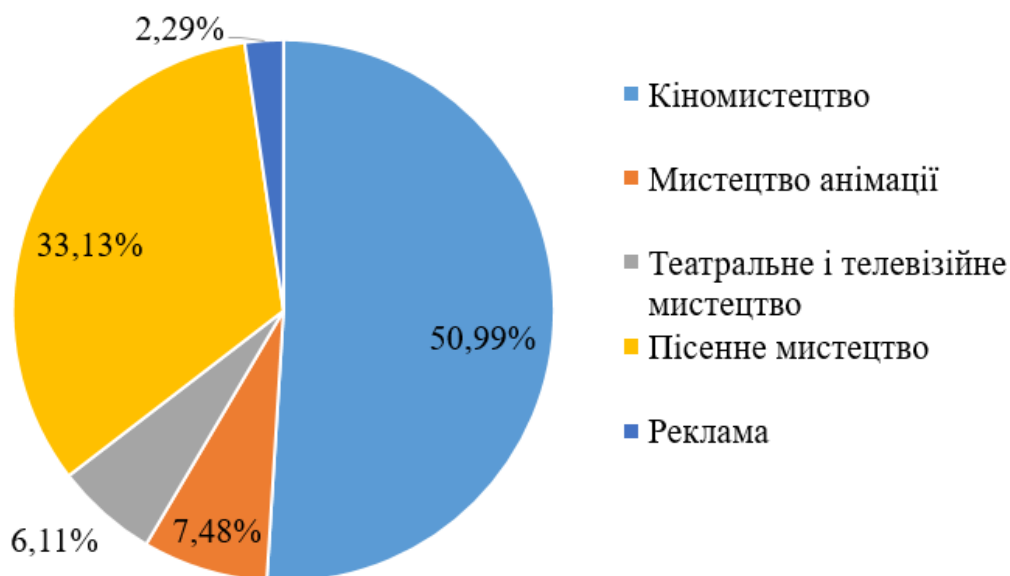
Такою ж популярністю користується і Міхаель Шумахер – німецький автогонник, семиразовий чемпіон світу у «Формулі-1». Він вважається найшвидкішим водієм за усі часи спортивних змань на автоперегонах, а його ім'я є символом швидкості. Так, у заголовку *Хто дозволяє шумахерам водити трамваї?* (УК. 6.10.2017) прізвище автогонника, вжите у множині, сигналізує про прецедентність цього імені. Крім того, написання прізвища з маленької літери вказує на його негативні емоційно-експресивні конотації у даному вживанні.

Отже, автори публікацій, вживаючи неопрецедентні одиниці, розраховують на те, що читачі добре зрозуміють їх натяки. Перебуваючи із читачами на одному синхронному історико-культурному і політичному зрізі, володіючи однією когнітивною базою, автори не дають жодних додаткових коментарів, сподіваючись на однозначне декодування прихованих прецедентних смислів.

2.6. Прецедентні феномени із сферою-джерелом «Аудіовізуальне мистецтво»

Чи не найбільший вплив на людську свідомість мають кіно, театр, музика – ті види мистецтва, що використовують декілька видів і засобів сприйняття інформації, забезпечуючи мислетворчий рух від чуттєвого (живого) споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики. Така послідовність визначає структуру процесу засвоєння знань, заснованих на аудіовізуальному сприйнятті інформації. Це є підставою для розгляду аудіовізуальних видів мистецтва в межах однієї сфери-джерела прецедентних феноменів. Особливістю засвоєння інформації, отриманої аудіовізуальними каналами надходження, пояснюємо і її місце у системі знань, отриманих у такий спосіб, у свідомості мовної особистості.

Кількісні підрахунки наявності ПФ зі сфери-джерела «Аудіовізуальне мистецтво» та їх джерельно-тематична систематизація дали підстави для виокремлення усередині аналізованої сфери таких субсфер, як «Кіномистецтво» – 50,99%, «Пісенне мистецтво» – 33,13%, «Мистецтво анімації» – 7,48%, «Театральне і телевізійне мистецтво» – 6,11%, «Реклама» – 2,29%:

2.6.1. Кіномистецтво

Кіномистецтво за часи свого існування стало не лише найпоширенішим засобом розповсюдження різної інформації, а й найпотужнішим джерелом впливу на людську свідомість. Невипадково в усіх дослідженнях явищ прецедентності автори розглядають сферу кіно як одне із сфер-джерел виникнення ПО. Зокрема М. І. Косарев у дисертаційному дослідженні досить широко проаналізував функціонування ПФ зі сфери-джерела «Кіно» у політичному дискурсі США та Німеччини [Косарев 2008]. Е. М. Шумська виявила та вивчила ПО зі сфери-джерела «Художнє кіно» у казахстанських засобах масової комунікації [Шумская 2011]. Як джерело прецедентності розглядає кіномистецтво у своїх дослідженнях англomовного рекламного дискурсу Т. В. Крутько [Крутько 2011]. Такі дослідження фіксують вплив кіномистецтва, визнаючи, що «в межах сучасної масової культури ... здатність до культурної експансії виявляють не друковані тексти, а кінотексти» [Слышкин 2000: 69; Слышкин 2004]. Цей факт вимагає особливої уваги не лише з боку лінгвістів-дослідників, а й митців кіно, які створюють кінопродукцію. Адже слово, мовлене з екрану, як слушно зауважує Г. М. Сюта, «й сьогодні зберігає за собою функцію своєрідного естетичного “фільтра” літературної мови, а тому повільніше й прискіпливіше засвоює й реактуалізує одиниці мови “екранного мистецтва”» [Сюта 2017: 136].

У матеріалі нашого дослідження ми також виявили 334 заголовки, що у своєму складі мають ПМО, сферою виникнення яких є мова кіно. Глибший аналіз субсфери-джерела дав змогу виділити дві джерельні зони: 1) «Вітчизняне кіномистецтво» і 2) «Зарубіжне кіномистецтво», – що утворюють таку структуру:

Хочемо вказати на умовність означення «вітчизняне», адже маємо на увазі твори кіномистецтва, створені переважно за часів СРСР та у пострадянський період. Українське національне кіномистецтво ще перебуває на етапі свого формування і не має такого впливу на українців, щоб засвідчити своє відображення на когнітивному рівні свідомості сучасних мовців. Водночас кінотвори радянського періоду стали тим джерелом, що міцно увійшло у свідомість й закріпилося там численними ПФ.

Схожу стратифікацію сфери-джерела «Художнє кіно» у казахстанських ЗМК фіксує Е. М. Шумська, яка, виявивши перевагу фільмів радянського та російського виробництва (79%) над фільмами європейськими та американськими (21%), пояснила ці кількісні дані спільним культурним простором часів СРСР [Шумская 2011].

Характеризуючи зону-джерело «Вітчизняне кіномистецтво», зауважимо, що ми виявили заголовки, що апелюють до 87 художніх фільмів.

На жаль, українське кіномистецтво у заголовках аналізованих ЗМК предсталено одним словоживанням, що апелює до художнього фільму режисера С. Параджанова «Тіні забутих предків»: *Не забуто ні предків, ні «Тіні...»* (УК. 14.04.2016). Стаття присвячена саме історії цього геніального твору. І хоча заголовок є лексико-граматичною трансформацією оригінальної назви повісті М. Коцюбинського і створеного на її основі фільму, наявність у медійному заголовку усіх трьох ключових лексичних виразників смислу однозначно відсилає до ПТ – фільму.

Переважна частина ПФ субсфери «Вітчизняне кіномистецтво», що були виявлені в заголовках масмедійних видань України у досліджуваний період, є ПВ, що актуалізують ПС, візуалізовані у фільмах-джерелах. Такими, наприклад, ми вважаємо заголовки з ПМО, що викликають у мовців асоціації з комедією «Діамантова рука»:

а) точними відтвореннями фраз чи їх частин з фільму є такі: *Хто купив квіточків пачку...* (СВ. 3.04.2018); *Острів невезіння в океані є* (УМ.24.01.2017); *Битимемо тихо, але боляче* (УМ. 16.04.2014); *Без шуму й пилу* (УМ. 01.09.2015); *Не винувата я!* (УМ. 04.11.2015); *Сядуть усі?* (УМ.30.06.2016) та ін.;

б) трансформованими висловленнями є: *"Жіноче свято: дівчатам квіти, дамам вазу"* (УК. 7.03.2014); *А квіти – солдатам!* (УМ. 02.09.2014) ← «Только не суетись: детям – мороженое, его бабе – цветы»; *"«А не будете мітингувати – відключимо газ!»"* (УК. 10.04.2014); *А хто не згоден – відключимо газ* (СВ. 9.02.2018) ← «А если не будут брать – отключим газ»; *Щоб ти жив на самі командировочні!* (УК. 27.04.2017) ← «Чтоб ты жил на одну зарплату!»; *«Русо туристо» поза моралю* (УМ. 05.03.2014); *Новий «обліко морале»* (УМ. 25.12.2015) ← «Леди, синьора, фрау, мисс, к сожаленью, ничего не выйдет! Руссо туристо – обліко морале... Ферштейн?..» та ін.

Апеляції до ПС автори застосовують з різними функціональними завданнями. Однак усі вони базуються на актуалізації у свідомості мовців добре знаних смислів, декодування яких пов'язане із знаннями фільмів-джерел.

Субсфера-джерело «Зарубіжне кіномистецтво» представлена у заголовках українських ЗМК майже на половину меншою кількістю ПМО, що апелюють до 70 різних за жанрами фільмів.

Серед фільмів, які частіше стають джерелами прецедентності, що відображено у заголовках ЗМК аналізованого періоду, знаходяться такі:

1) 6,15% становлять апеляції до пригодницьких бойовиків про англійського агента Джеймса Бонда, героя романів Яна Флемінга, апеляції до яких виникають як результат уживання ПВ, що є назвами фільмів (можливо, у трансформованій формі), та ПІ головного героя, що асоціюється із значенням 'мужня, винахідлива, відчайдушна людина': *З Естонії з любов'ю* (УМ.18.11.2014); *Із Голландії «з любов'ю»...* (УК. 8.04.2016) ← «Із Росії з любов'ю» (фільм 1963); *Ніколи не кажи «ніколи»* (УМ. 27.01.2015) ← «Ніколи не кажи ніколи» (фільм 1983 р.); асоціації з іменем головного героя викликають, наприклад, такі заголовки: *Бонд. Шерлок Бонд* (УМ. 21.10.2015); *Я – Бонд. Тео Джеймс Бонд* (УМ.08.06.2016) та ін.;

2) по 4,61% виявлених заголовків мають апеляції до таких фільмів, як а) «**Гра престолів**» (англ. Game of Thrones) – американський телесеріал у жанрі фентезі, створений за мотивами циклу романів «Пісня льоду й полум'я» письменника Джорджа Р. Р. Мартіна (2011 – 2019): *Гра престолів: як українська церква виживала всупереч історичним обставинам* (УМ. 27.07.2016); *Гра престолів-3: опоненти і захисники Київської православної канонічної церкви* (УМ. 02.08.2016) та ін. Зауважимо, що ці слововживання демонструють варіанти семантичної трансформації першоджерела. У ПТ, яким для більшості мовців є насамперед телесеріал, а вже потім – тексти романів, прецедентне словосполучення «гра престолів» має значення 'боротьба за владу між різними претендентами', тому воно може актуалізувати у свідомості як ПС, так і ПТ, у якому ця ситуація описана. У заголовках статей знаходимо експлікацію лише інваріантного смислу 'боротьба за владу', який уточнено називанням учасників боротьби «*опоненти і захисники*» церкви. Водночас ми виявили і заголовки, що безпосередньо апелюють до ПТ – телесеріалу: «*Престоли*» *догралися до нагороди: у Лос-Анджелесі роздали телепремії «Еммі»* (УМ. 19.09.2018) та ін. б) «**Місія нездійсненна**» (англ. Mission: Impossible) – американський шпигунський серіал (1966 – 1973), що послугував основою для шпигунських детективних бойовиків (1996 – 2018): *Місія нездійсненна?* (СВ. 05.11.2014);

Нацбанк: місія нездійсненна? (УК. 7.04.2015); *Місія здійсненна* (УК. 11.01.2018); *Місія нездійсненна: Порошенко намагається створити підконтрольний собі антикорупційний суд* (УМ. 25.05.2018) та ін. В усіх заголовках прецедентне словосполучення, що актуалізує зв'язок з ПТ, експлікує значення 'можливість неможливого' у будь-якій сфері людської діяльності: фінансах, політиці та ін.;

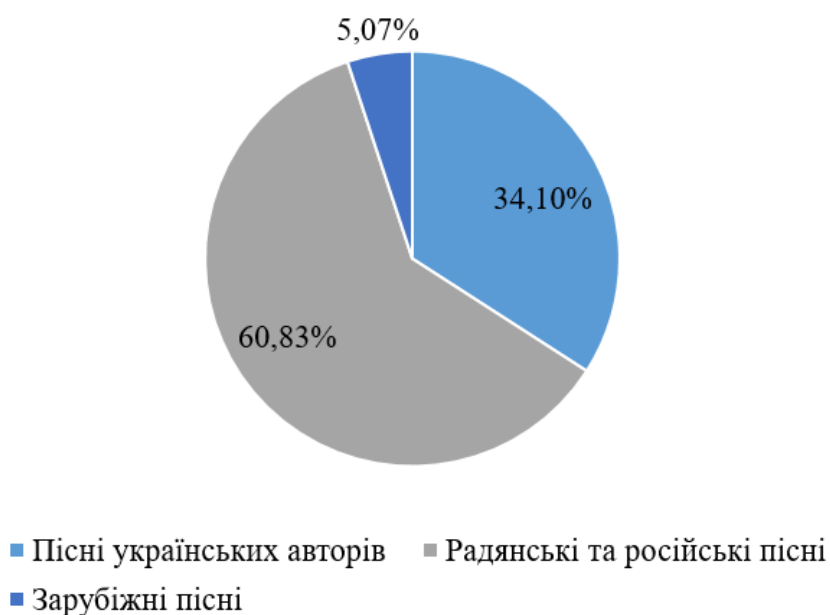
3) по 3,09% виявлених заголовків пов'язані з такими американськими фільмами, як: **«Володар перснів»** (2001 – 2003), знятий за епічним романом-трилогією у жанрі фентезі, написаним професором Оксфордського університету Дж. Р. Р. Толкіном; **«Гаррі Поттер і ...»** – британсько-американська серія фільмів, знятих на основі романів Джоан Роулінг про Гаррі Поттера; **«Назад у майбутнє»** – фантастичний пригодницький фільм режисера Роберта Земекіса та виконавчих продюсерів Стівена Спілберга, Френка Маршалла та Кетлін Кеннеді (1985), **«Одинадцять друзів Оушена»** – кримінальний трилер режисера Стівена Содерберга (2001), створений на основі однойменного фільму 1960 р.; **«Міцний горішок»** – бойовик 1988 року, знятий режисером Джоном МакТірнаном за романом Родеріка Торпа **«Ніщо не вічне»**; **«Титанік»** – художній фільм-катастрофа 1997 року, режисера, сценариста, співпродюсера та співмонтажника Джеймса Камерона.

2.6.2. Музичне мистецтво

Музичне мистецтво як джерело прецедентності є наступною за частотністю використання ПФ у заголовках видань «Сільські вісті», «Урядовий кур'єр», «Україна молода» субсферою-джерелом. Серед джерел ПФ цієї сфери називаємо не лише тексти популярних у різні часи пісень, створених композиторами, а й власні назви колективів чи імена авторів, які працюють у цьому виді мистецтва.

Відтворювання пісенних рядків у різних за жанрами і стилем текстах науковці вивчають чи то як вид ПФ, чи то як крилаті вислови, чи то як цитати [див., напр.: Гудков 2003; Дядечко 2002; Сюта 2017 та ін.].

В аналізованому матеріалі ми виявили 217 слововживань, пов'язаних із 150 піснями-джерелами, що є творами українського, російського, радянського і зарубіжного пісенного мистецтва. Входження пісень в масову культуру і закріплення у свідомості мовців відбувається підсвідомо, навіть незалежно від бажання / небажання мовців. Вплив засобів масової інформації (радіопередач, телефіру, різноманітних концертів, конкурсів, шоу і т.п.), простір яких почасти зайнятий саме такою пісенною продукцією, виявляється у мимовільному, спонтанному запам'ятовуванні пісенних фраз з їх наступним відтворюванням у живомовленні чи у створюваних текстах. «Тому цілком пояснюваною, хоч і неадекватною з погляду цілісності мовної свідомості є значна кількість російських пісенних цитат у мові українців» [Сюта 2017: 232]. Однак, порівняно з творами кіномистецтва, частка ПФ, генетично пов'язаних з українськими піснями, є помітнішою і дорівнює 74 слововживанням, або 34,12%. У цілому субсфера-джерело «Музичне мистецтво» має таку структуру :

Найуживанішим у заголовках виявився текст Державного гімну України – 6%: *«Ще не вмерла Україна, ще її не вбито»* (УК. 23.08.2018); *Ще не вмерла...* (УМ. 25.03.2014); *«Ще не вмерла...» з драйвом* (УМ. 28.03.2014); *«Ще не вмерла ...» у Москві* (УМ. 31.05.2016); *«Ще нам, браття українці, усміхнеться доля!»* (УМ. 15.04.2014); *Ще нам, браття-українці, усміхнеться доля* (УМ. 25.12.2015); *Запануєм ще ми, браття* (УМ. 31.01.2014); *Чи запануємо ми, браття, у своїй сторонці?* (УМ. 11.08.2015); *«Запанувати у своїй сторонці»* (УМ. 20.01.2016); *Не так тії вороженьки?* (УК. 19.03.2014); *«І покажем що ми браття...»* (УМ. 03.06.2014); *Душу й тіло* (УМ. 02.10.2014). Таке вживання ПВ, першоджерелом яких є текст Державного гімну, красномовно говорить про місце цього тексту у свідомості сучасних мовців, які є представниками української мовно-національної спільноти.

Улюбленою для киян є пісня «Як тебе не любити, Києве мій?» (1962), музику до якої написав І. Шамо, слова – Д. Луценко. Рядки з цієї пісні ми виявили у 3,23% заголовків субсфери-джерела «Музичне мистецтво». Усі знайдені апеляції до цього ПТ виникають внаслідок вживання ПВ, що є назвою цієї пісні і має значення ‘вияв почуття любові і турботи’, у функції заголовка газетної публікації, наприклад: *Як тебе не любити?!* (УМ. 13.02.2014); *«Як тебе не любити»...*(УМ. 30.05.2014); (УМ. 29.05.2015); *«Як тебе не любити, Києве мій!»* (УМ. 27.05.2016). Лише інколи автори вдаються до лексико-семантичної заміни присудка *не любити* з метою підсилення прагматичної мети публікації, як, наприклад, у таких заголовках: *Як тебе захистити? У Києві активісти протестують проти незаконної забудови міста* (УМ. 30.05.2017); *Як тебе не жаліти, Києве мій?* (УК. 27.10.2015) та ін. Відсутність у ПВ-заголовку об’єкта, на який спрямоване почуття чи дія, створює у читача перспективну здогадку про зміст публікації: охоплення почуттям любові когось чи чогось.

Серед пісень, до яких апелюють автори статей, є ті, що стали класикою української популярної пісні, відтворивши найчуттєвіші й найтаємніші рухи

сердечних хвилювань українців: «Чорнобривці» В. Верменича та М. Сингаївського (1960): *«Як на ті чорнобривці погляну...»* (УК. 20.02.2016); *Бачу руки твої, моя мамо* (УМ. 12.05.2016); «Черемшина» В. Михайлюка, М. Юрійчука (1965): *«...А вівчар жене отару плаєм»* (УК. 29.10.2016); «Чорнії брови, карії очі» – відомий романс, в основі якого текст поезії «До карих очей» Костянтина Даниловича Думитрашко (1814 – 1886): *Ой, очі, очі...* (УМ. 24.10.2014) та ін.

Серед пісень, що лунають з радіо- і телефірів сьогодні, в заголовки статей потрапили такі ПВ з пісенних текстів: гурту «Океан Ельзи» (2,76% у субсфері-джерелі): *Вище неба* (УМ. 13.08.2014); *Відпусти, я благаю, відпусти* (УМ. 20.03.2015); *«Я не здамся без бою»* (УМ. 20.01.2015); *Таке буває раз на все життя* (УМ. 12.06.2014), (УМ. 16.09.2016) та ін.; гурту «ВВ» (Олег Скрипка): *«Весна прийде, весна вгамує»* (УМ. 14.03.2014); *Ой були, були на селі: бюлетені на виборах давали без паспортів, а голови ходили п'яні* (УМ. 13.12.2016); пісня «Шикидим» у виконанні Віктора Павліка, музику до якої написав Сезен Аксу, слова – Степан Галябарди (1997): *Ой, мамо, звідки дим, звідки дим?* (УМ. 25.03.2016); а також російськомовна пісня «Шекспір» у виконанні В. Козловського, музику і слова до якої написав Артур Железняк (2004): *Шекспір напише не про нас* (УМ. 15.03.2016).

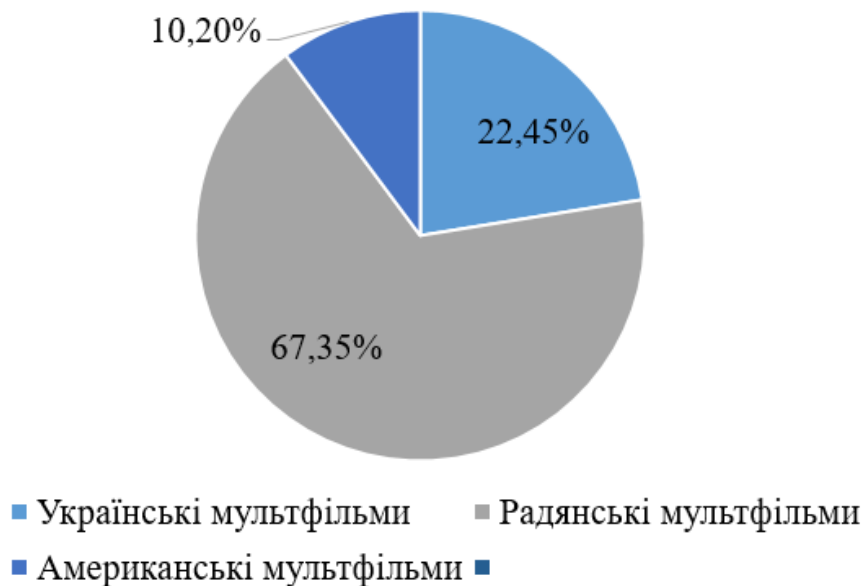
Важливо вказати, що заголовків, які апелюють до зарубіжних пісень, ми виявили небагато – 5,07%, серед яких перегукування з рок-баладою «Вітер змін» групи «Scorpions» становлять 1,84% серед загальної кількості заголовків з ПФ із субсфери-джерела «Музичне мистецтво». Крім того, лише одне слововживання подано англійською мовою: *«Відтєнер слова «back in the USSR» ми будемо чути, лише слухаючи Beatles»* (УК. 13.06.2017). Заголовок містить експліцитну апеляцію до першоджерела цього ПВ: «Back in the USSR» («Знову в СРСР») – назва пісні групи «The Beatles» з їх «Білого альбому». Авторами цієї пісні були Джон Леннон і Пол Маккартні. Таке слововживання, як і апеляція виникає одноразово, тому не показова.

2.6.3. Мистецтво анімації

Мистецтво анімації є одним із тих джерел, в поле дії якого мовець потрапляє з перших кроків аудіовізуального освоєння довкілля. Мультиплікаційні фільми охоплюють найширше коло тем і сфер людського життя і є найелементарнішим засобом знайомства юного покоління з морально-етичними, побутовими, соціально-економічними та ін. нормами суспільного буття. Невипадково фрази, почуті й засвоєні в дитячі роки, можуть надовго залишатися у мовній свідомості й активно використовуватися у живомовленні. У такому аспекті тексти мультфільмів аналізує Е. М. Шумська [Шумская 2012]. Г. М. Сюта перераховує анімаційні цитати, що є одиницями загальномовного цитатного тезаурусу сучасних українців, зауважуючи про їх повільне входження в мову художньої літератури [Сюта 2017: 235].

Зібраний нами у ході дослідження матеріал також виявив незначний відсоток заголовків (7,48%), що активують апеляції до мультфільмів як до першоджерел ПФ.

У межах цієї субсфери-джерела українські за виробництвом мультфільми становлять 22,45%, радянські – 67,35%, американські – 10,20%.

У заголовках є апеляції до мультфільмів українського виробництва:

«**Микита Кожум'яка**» – український 3D-анімаційний фільм-фентезі, знятий Мануком Депояном за мотивами однойменної казки Антона Сіяніки (2016): «*Микита Кожум'яка* *завойовує світ* (СВ. 28.10.2016);

«**Пригоди капітана Врунгеля**» – мультсеріал режисера Д. Черкаського, створений за сюжетом повісті «Пригоди капітана Врунгеля» Андрія Некрасова об'єднанням художньої мультиплікації студії «Київнаукфільм» (1976 – 1979): *Як човен назвеш...* (СВ. 29.04.2016) мультфільму «Пригоди капітана Врунгеля»;

«**Як козаки...**» – серія мультиплікаційних фільмів, знятих в УРСР на українській студії «Київнаукфільм», автором сценаріїв і режисером яких був Володимир Дахно (1967 – 2016): *Як козаки перемогли вікінгів* (СВ. 31.03.2017); *Як білоцерківські козаки до заможності крокують* (УК. 16.09.2015); *Як козачата самураїв перемогли* (УК. 21.09.2018); *Як козак Росію врятував* (УК. 13.10.2018); *Як козаки у Греції Богу молилися* (УМ. 08.07.2015) та ін.

ПФ, генетично пов'язані з мистецтвом анімації, відтворюються у текстах заголовків а) за допомогою ПІ *Микита Кожум'яка*, яке безпосередньо апелює до ПТ-мультфільму, б) за допомогою ПВ *Як човен назвеш*, що вимагає знання ПС, створеної у першотексті мультиплікаційного серіалу «Пригоди капітана Врунгеля». Так само ПВ *Як козаки...* генетично пов'язане із серією мультфільмів, де козаки вдаються до виконання певних дій, виявляючи неабияку кмітливість. Автори заголовків використовують лексико-граматичні варіанти прецедентних висловлень-назв серій цього мультсеріалу, розраховуючи на знання читачами тексту-першоджерела і адекватне декодування прагматичної інформації про 'винахідливі дії козаків'.

2.6.4. Театральне і телевізійне мистецтво

Театральне і телевізійне мистецтво, що має значно довшу історію розвитку порівняно з мультиплікаційним, проте, судячи із заголовків українськомовних видань окресленого періоду, значно менше впливає і залишає значно менше «слідів» у свідомості мовців.

Театральні постановки, що займають 75% цієї субсфери-джерела, представлені творами різних жанрів: драматичні п'єси, оперета й опера, авторами яких переважно є визнані майстри світового театрального мистецтва: «Мадам Батерфляй» («Чіо-Чіо-сан») опера Дж. Пуччіні, «Принцеса цирку» оперета І. Кальмана (1926), опера Дж. Россіні «Севільський цирюльник» (1816) та ін.

У заголовках використовуються ПВ, генетично пов'язані з оперою Ш. Гуно «Фауст» і є лексико-семантичними варіантами двох найбільш знаних фраз з монологу Мефістофеля, наприклад: *Доки диявол правитиме бал у Пастирському?* (УК. 25.10.2014); *Чому й досі править бал нелегал* (УК. 2.02.2016); *Хто гине за метал* (УМ. 24.01.2014); *Шав'єр не гине за «метал»* (УМ. 04.02.2014); *Рекламодавець править бал* (УМ. 04.11.2015); *Ляльководи правлять бал* (УМ. 04.03.2016); *Треjder там править бал: про енергетичну безпеку напередодні дня працівників нафтогазової промисловості* (УМ. 09.09.2016); *Москаль тут править бал: прогулянка Києвом у пошуках української преси* (УМ. 28.09.2016); *Політворожки правлять бал* (УМ. 26.07.2017); *Люди гинуть за вугілля* (УМ. 05.03.2015); *Люди гинуть за бурштин* (УМ. 31.01.2017).

Серед когнітивних «слідів», що були експліковані у заголовках аналізованих видань, назвемо ті, що насамперед генетично пов'язані з українськими першоджерелами – театральними постановками:

Запорожець за Москва-рікою (УМ. 17.02.2016) ← опера С. С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», що є першим твором цього жанру на лібрето українською мовою (1863);

«Біла ворона» з чорною позначкою (СВ. 4.02.2016) ← рок-опера «Біла ворона» (1991), музику до якої написав композитор Геннадій Татарченко, а

вірші – Юрій Рибчинський. В опері йдеться про трагічну долю французької національної героїні Жанни д'Арк. Заголовок безпосередньо апелює до першоджерела, що автор експлікує за допомогою лапок, акцентуючи увагу на тому, що мова йтиме саме про театральну виставу. Символіка *чорних позначок* у багатьох культурах пов'язана з негативним, трагічним змістом. Поєднання цих двох ПФ автор декодує у тексті нотаток, що розповідають про трагічний випадок, що стався з відомим актором під час спектаклю у Рівненському облмуздрамтеатрі.

Деякі ПВ потрапили у заголовки ЗМК досліджуваного періоду як результат аудіовізуального впливу телевізійних передач і шоу, вони становлять 25% аналізованої субсфери-джерела, наприклад: *Сам собі режисер* (СВ. 26.11.2014); *Посміхніться, вас знімають* (УМ. 31.10.2014); *Самі собі «Автодор»* (СВ. 9.11.2018); *Не сам собі «режисер»: учасник майдану зняв на відео нечувані випробування на війні* (УМ. 31.08.2016) ← Сам собі режисер телепередача Олексія Лисенкова на каналі РТР (з 1992); "Щоб пам'ятали!" (УК.22.08.2018) ← «Щоб пам'ятали!» телепередача (1993-2003), ведучий – Л. Філатов; *Наодинці з усіма* (УМ. 26.09.2014) ← «Наодинці з усіма» телешоу Юлії Меншової на російському телебаченні (з 2013) та ін.

2.6.5. Реклама

Реклама як джерело прецедентності, що виявляється у текстах заголовків ЗМК, не потрапляла в поле зору дослідників мови масмедіа. Це легко пояснити незначною кількістю виявлених заголовків аналізованого періоду, пов'язаних з першотекстом реклами. Їх частка у сфері-джерелі «Аудіовізуальне мистецтво» дорівнює 2,29%. Водночас лексика реклами в структурі мовної картини світу українців стала безпосереднім предметом вивчення дисертаційного дослідження О. В. Денисевич [Денисевич 2015].

Відзначимо, що журналісти газети «Сільські вісті» у досліджуваній період не використали жодного ПФ, генетично пов'язаного з рекламним

текстом. Заголовки «Урядового кур'єру» двічі апелюють до рекламної продукції: *Відчуйте різницю* (УК. 25.04.2014) ← добре відомий слоган з реклами горілки «Смирнофф» (1993); *Хто куди, а ми на море!* (УК. 30.08.2017) ← «Ти де? А я на морі!» – слоган реклами мобільного оператора «Джинс», яка вийшла в Україні в 2005 році, стимулюючи дзвінки друзям з відпочинку. Хоча тут можна назвати першоджерелом відоме прислів'я *Хто куди, а ми з кумом на село*.

Більшість рекламопрецедентних заголовків зосереджені у виданні «Україна молода». Таким, що міцніше увійшов до свідомості українців і відображений у заголовках, є слоган у рекламі прального порошку «Дося» (2009-2010) «А якщо після прання не видно різниці, навіщо платити більше», наприклад: *Навіщо платити більше?* (УМ. 17.01.2014); (УМ. 22.07.2014); *Навіщо платити більше: чому президента Ющенко спонукали витратити зайві гроші за транзит газу* (УМ. 16.05.2017).

«Неживучість» рекламних слоганів, на наш погляд, зумовлена їх миттєвою протяжністю в радіо- і телефірах, зорієнтованістю на певного адресата (слухача/читача), зосередженістю виключно на задоволенні швидкоплинних гастрономічних, споживчих, побутових та ін. потреб. Проте їх номінативно-оцінне значення, що потрапляє і закріплюється у когнітивній свідомості мовців, надовго переживає самі реклами і відтворюється не лише у заголовках ЗМК, а й різних комунікативних ситуаціях.

2.7. Спеціальні знання як джерело виникнення прецедентних феноменів

Розповсюдженість знань з різних галузей науки і техніки сьогодні, їх доступність для пересічних громадян будь-якого віку, рівня освіти створює унікальні умови для підвищення рівня освіти й освіченості широкого кола населення. Такі умови розглядаємо як чинник, що умотивовує мовців до реактуалізації отриманих спеціальних знань в різних комунікативних

ситуаціях і дискурсах. Використання авторами-мовцями термінів чи терміносполук, що належать різним галузям знань, у заголовках статей є демонстрацією й експлікацією тих знань, що є доступними і зрозумілими більшості українців, стали частиною їх когнітивної бази, а отже, є національним здобутком, а не обмежено професійним надбанням.

Хоча ця сфера-джерело представлена всього 27 заголовками, що дорівнюють 0,78% з усієї кількості виявлених і проаналізованих заголовків, вважаємо доцільним згадати про неї, виокремивши субсферу «Наукові знання» і «Спортивні знання», з можливою подальшою їх деталізацією.

2.7.1. Наукові знання

Наукові знання як джерело прецедентності відтворені у найбільшій кількості виявлених заголовків. Із знаннями в галузі хімії, фізики, техніки пов'язані, наприклад, такі заголовки:

Бікфордів шнур підпалено (СВ. 3.09.2015) ← Бікфордів шнур – це «вогнепровідний шнур для запалювання вибухової речовини» [Бибик 2006: 78]. Його застосовують як засіб збудження детонації капсуля-детонатора при вогневому підриванні. Раніше бікфордів шнур застосовували в гірничодобувній галузі, при прокладанні тунелів чи знесенні старого житла. Сьогодні його функцію виконують електричні дроти. Володіючи цією спеціальною інформацією, маючи науково-технічні знання, мовці можуть декодувати образно-переносне значення цієї терміносполуки ‘засіб спричинення небезпечної ситуації, що може призвести до неочікуваних, трагічних наслідків’.

Ефект стиснутої пружини (СВ. 22.12.2015) ← це частина загальних знань з фізики, що включена у програму загальноосвітньої середньої школи і відображена у підручниках з фізики для 7 класу (див., наприклад: Бойко М. П. та ін. Фізика. 7 клас. 2015. 324 с. Розділ 3. Взаємодія сил. Сила. § 32. Сила пружності. Закон Гука). Суть цього ефекту полягає у відновленні різними

предметами своїх форм і розмірів після припинення дії на них зовнішніх сил. Використання цього термінологічного словосполучення у публіцистичному дискурсі, а саме у заголовку статті, свідчить про те, що адресант добре знайомий як із самим явищем і його тлумаченням у фізиці, так і з його переносним значенням ‘зміна певної ситуації до її попереднього стану’. Саме на таке її декодування і розраховує автор, обравши такий заголовок для публікації про перебіг політичних подій в Україні у грудні 2015 р. Це підтверджує і його висновок: *«Нині більшість українців сидить на хлібові й воді, а можновладці – на валізах: награвували й готові будь-якої миті втекти. ... Якщо в урядовців і депутатів є розум чи хоча б інстинкт самозбереження, то мають піти на поступки, бо люди налаштовані дуже рішуче», — так прокоментував подію голова Конфедерації вільних профспілок Михайло Волинець. Суспільство й справді сьогодні нагадує стиснуту пружину, яка готова будь-якої миті розпрямитися...»*. Такий кільцевий повтор (у заголовку й у висновку статті) прецедентного висловлення-терміносполуки говорить про комунікативно-прагматичну спрямованість і не випадковість його використання. Орієнтованість публікації на широкого адресата можна розглядати як доказ узвичаєності для мовців цих спеціальних фізичних знань в їх образно-переносному оцінному значенні, що стали джерелом прецедентності.

Корозія «Металу» (УМ. 26.02.2014) ← Корозія металів – це процес самоплинного руйнування металів чи інших речовин у результаті хімічної, електрохімічної або фізико-хімічної взаємодії з навколишнім середовищем, який перетворює добірний метал чи іншу речовину на більш хімічно сталу форму [див., наприклад: Бибик 2006: 319]. Автор публікації апелює до цих знань, що стали джерелом образно-переносного переосмислення значення терміна *корозія*. Заголовок побудований і на використанні омонімічних значень слова *метал*: назва хімічно-фізичний елемент і трансформована власна назва українського футбольного клубу «Металіст». Таку суміжність значень і використав автор під час образно-переносного й оцінного вживання

терміна 'руйнівні зміни', обговорюючи фінансові та інші проблеми українського футболу.

«**Вічний двигун**» української науки (УМ. 17.10.2018) ← вічний двигун / вічний рушій (perpetuum mobile) – ідеальний рушій, що безупинно рухається і не вимагає для цього додаткового надходження енергії. Подібний пристрій вступає у протиріччя з двома законами термодинаміки: енергія не може бути ні створена, ні зруйнована (закон збереження енергії); теплота не може переходити мимовільно від більш холодного тіла до більш теплого (постулат Клаузіуса). З цих причин ідея створення вічного двигуна сьогодні визнана ненауковою, міфічною. Терміносплука у мовній комунікації набула образно-символічного значення 'носій нескінченної енергії'. Таке значення актуалізує ця прецедентна номінація у заголовку до статті про столітній ювілей Б. Є. Патона, стосовно якого автор застосував цю метафоричну номінацію.

Доволі часто зустрічаємо в різних текстах словосполучення *природний відбір*, генетично пов'язане з біологічними знаннями про генезис життя на Землі, а точніше – з теорією Ч. Дарвіна, викладеною у книзі «Походження видів»(1859), де він уперше вжито цей термін. Лексико-семантичний варіант цього терміна знаходимо у заголовку: **Надприродний відбір: політики почали готуватися до виборів президента-2019** (УМ. 31.01.2018). Його метафоричні й оцінні конотації є прозорими для тих читачів, хто знайомий з прецедентною термінологічною номінацією.

Якщо для мовців, які добре навчалися в школі, згадані терміни не викликають труднощів при їх появі у заголовках, тим більше, що їх метафоричні значення досить часто використовуються у різних комунікативно-дискурсивних ситуаціях, то математичні терміни і терміносплуки у багатьох є складними й потребують когнітивних зусиль для їх декодування. Такими, що апелюють до знань в галузі математики, наприклад, є наступні заголовки:

Рада Мебіуса (УМ. 08.10.2014) ← стрічка / смужка Мебіуса – математичне явище, яке графічно нагадує перекручену вісімку: потрапити з однієї точки цієї поверхні в будь-яку іншу можна, не перетинаючи краю. Вона має математичну властивість неорієнтованості. Також вона є лінійчатою поверхнею. Вона була незалежно відкрита німецькими математиками Мебіусом і Лістінгом в 1858 році. Її екземпляр легко може бути виготовлений зі смужки паперу, повертаючи один з її кінців на півоберту і з'єднуючи кінці стрічки для створення замкненої поверхні. Саме вона є символом нескінченості. Актуалізуючи у заголовку це образно-переносне значення у поєднанні з власною назвою українського парламенту, автор закодує концептуальну інформацію щодо характеристики головного законодавчого органу країни;

Біном Бондаренка (УМ. 21.03.2017) ← Біном Ньютона (двочлен Ньютона) – це формула для розкладення на окремі складники цілого невід'ємного ступеня суми двох змінних, тобто це вираз вигляду $(a+b)^n$. Біном розкладається в суму одночленів, які є добутками деяких степенів його доданків a і b . У шкільній програмі вивчається формула бінома Ньютона із степенями $n=2$ та 3 . Невипадково активуючи такий складний для багатьох нематематиків прошарок математичних знань, автор у такий спосіб намагається схарактеризувати особливості нової поетичної збірки поета С. Бондаренка.

2.7.2. Спортивні знання

Спортивні знання, або знання в галузі фізкультури і спорту, також стають джерелами виникнення ПО. Доступність, популяризація цих знань серед громадян різного віку зумовлюють широту охопленості різними суспільними верствами. Це й визначає їх легке входження у медійний дискурс не лише спортивної тематики, як про це говорить Е. С. Ляшенко [Габидуллина 2014: 163–167]. Дослідники медійного дискурсу України, як

наприклад, Поліщук О. П., Свінціцька О. І., вказують на вплив «спортивної» метафори на свідомість читачів, які навіть не помічають її дії [Поліщук 2008: 57 – 58]. Трансформаційні зміни ПВ у сучасному футбольному дискурсі потрапили в поле зору В. В. Максимчука [Максимчук 2017]. Спорт також є джерелом виникнення ПІ в англomовному рекламному дискурсі, що зафіксовано у публікаціях Т. В. Крутько [Крутько 2011].

У зібраному матеріалі ми виявили такі вживання термінів, пов'язаних зі спортом, у заголовках ЗМК, як: *І знову фальстарт: багатостраждальна «велика» приватизація переноситься на 2019 рік* (УМ. 10.10.2018) ← фальстарт – «Передчасно взятий старт ким-небудь із учасників змагання» [Бибик 2006: 562]. Понятійна складова цього спортивного терміна, добре відомого легкоатлетам і зафіксована у словниках, давно метафорично переосмислена, набувши у живомовленні значення 'помилковий початок будь-чого'.

Апеляції до знань гри в шахи вимагають такі заголовки:

Шах починає й виграє (УМ. 04.02.2014); *Аграрії починають і виграють* (УМ. 27.11.2015); *Одеса розпочинає і виграє* (УК. 16.07.2015) ← «білі починають і виграють» – вислів, що в шаховій партії означає початок гри фігурами білого кольору, що може забезпечити виграш. Цей ПВ набув узагальнено-переносного значення 'успішний початок і вдале завершення певних дій';

Хід конем (УМ. 10.04.2014); *Службове недбальство, чи... утаємничений хід конем* (УК. 19.02.2015); *На чю користь отой «хід конем»?* (УК. 18.03.2015); *Хід буксиром* (УК. 15.08.2017) ← відповідно правилам гри у шахи, фігура Кінь на шаховій дошці має особливий хід, що складається з двох пересувань і нагадує букву «Г», через що кінь може перескакувати через фігури, що стоять на його шляху. Цей ПВ вживають у значенні 'непередбачувані кроки, дії' та ін.;

"Шах і мат на Майдані в Чернівцях" (УК. 11.04.2014) ← у шаховій грі, метою якої є побиття короля супротивника, *шах* – це термін, що означає

напад на фігуру короля, а *mat* – захоплення фігури, а отже, кінець гри. Про прецедентність цього висловлювання свідчать його численні вживання у різних дискурсах (наприклад, однойменна назва канадського драматичного серіалу, 2011 р.), де він актуалізує переносне значення ‘дії, результатом яких є завершення будь-якої справи’.

Наукові знання та явища, привносячи в буденність щоденного існування певну таємничість і загадку, надають людині можливість виявити обізнаність у певних вузьких сферах, перетворивши щоденну комунікацію на обмін інтелектуальними знаннями.

Висновки до розділу 2

Пошук і визначення сфери-джерела прецедентних феноменів, уживаних у різних дискурсах, є важливим як у когнітивному, так і у лінгвокультурологічному та лінгводидактичному аспектах. Визначення сфери-джерела певним чином характеризує сучасних мовців, експлікуючи найбільш актуальні для них інформативні джерела, що зафіксовані у національній когнітивній базі представників окремої лінгвокультурної спільноти. Характеристику сфер-джерел розглядаємо як засіб опису ментальності мовця в цілому: як автора, так і читача, як засіб встановлення їх лінгвокультурологічних цінностей і пріоритетів.

У комунікативно-дискурсивній практиці ні відправник інформації, ні її одержувач не замислюються над тим, звідки вони знають той чи той ПФ, та й взагалі – що це є ПФ. Мовці, представники однієї національно-культурної спільноти, прецедентні мовні одиниці вживають як готові семіотичні знаки з конкретною значущою (ідейно-, соціально-, історико-, культурно-, етнографічно- та ін. оцінною) інформацією, закріпленою у національній когнітивній базі.

За результатами аналізу зібраного матеріалу, встановлено, що прецедентні феномени літературного походження, що функціонували в масмедійному дискурсі України 2014 – 2018 років, – це вагомий прошарок

прецедентних мовних одиниць. Сфера «Література» є багатоструктурним феноменом, у якому виокремили *субсфери* та *зони походження*, або *зон-джерела*, що у свідомості мовців представлені прецедентними особистостями і прецедентними текстами, актуалізованими у комунікативно-дискурсивній реальності такими прецедентними мовними одиницями, як прецедентні імена, прецедентні цитати чи прецедентні висловлювання, прецедентні ситуації.

У ході дослідження було виявлено, що сфера-джерело «Українська література» представлена чотирма субсферами: 1) Давня українська література (3,72%); 2) Українська література ХІХ ст. – поч. ХХ ст. (68,40%); 3) Українська література другої половини ХХ ст. (24,53%); 4) Сучасна українська література (3,35%). Прецедентні феномени зі сфери-джерела «Українська література» представлені 269 слововживаннями з 39 зон-джерел. Процентна частка кожної із субсфер серед ПФ, що функціонують у газетних заголовках аналізованого періоду, є закономірною і відповідає як кількості отриманих знань з літератури, що увійшли до свідомості українців не одного покоління, так і історико-культурним, соціально-економічним і політичним перевагам суспільного життя упродовж 2014 – 2018 років в Україні, що вимагають актуалізації певного типу знань.

За даними дослідження, зарубіжна література у прецедентних феноменах заголовків трьох українських засобів масової комунікації за період з 2014 до 2018 року представлена творами, що охоплюють 96 зон-джерел, актуалізованих 491 слововживанням різних за видами ПФ.

Враховуючи різні лінгвогеографічні та лінгвокультулогічні чинники, у структурі сфери-джерела «Зарубіжна література» виділено й проаналізовано такі субсфери: 1) «Давня зарубіжна література» (22%); 2) «Європейська та американська літератури» (27,09%); 3) «Література близького зарубіжжя» (50,91%).

Як засвідчує проаналізований матеріал, на шпальтах газет використано значну кількість прецедентних феноменів літературного походження.

Активізація смислів, породжених прецедентними феноменами, що становлять основу когнітивної бази насамперед українськомовних читачів, є безпосереднім комунікативно-прагматичним завданням цього мовного явища. Крім того, наявність прецедентних феноменів, сферою-джерелом яких є зарубіжна література (російська, американська, іспанська, англійська), свідчить про те, що серед смислів, що входять до когнітивної бази українськомовних читачів, є й такі, що виникли на основі текстів чужої культури. Звертання до таких смислів вказує, що ними добре володіють не тільки автори, а й читачі, яким вони адресовані. Відсутність будь-яких коментарів чи покликань на прецедентні феномени зі сфери-джерела «Зарубіжна література» є свідченням того, що учасники комунікації (насамперед автори) не сприймають їх такими, що потребують додаткових зусиль для декодування їхніх смислів. Навпаки, можна вважати їх універсальними прецедентними феноменами, що їх добре знають й українськомовні читачі.

Духовність української нації як її архетипна ознака нерозривно пов'язана з її релігійністю. Актуальність біблійних текстів пройшла випробування і часом, і простором, забезпечивши їм наднаціональний характер. У результаті суцільного відбору виявлено 224 заголовки, що апелюють до знань з релігійно-сакральної сфери, з біблійними і богословськими текстами. Проаналізований матеріал дає можливість говорити про те, що рецепція релігійних цінностей відбувається не лише віруючими християнами. Будь-яка освічена людина Homo educatus володіє цим культурним надбанням людства і використовує мовні символи, пов'язані з цим джерелом прецедентності.

Вагоме місце у національній когнітивній базі сучасних мовців займають ПФ, що мають фразеологічне та паремійне походження і утворюють «Фраземну сферу». Виникаючи, насамперед, як реакції мовців на довкілля, вербалізуючи інтерпретативно-суб'єктивне, оцінне ставлення мовців до усього, що оточує їх, ці фраземні одиниці в конденсованій формі

зберігають від покоління до покоління морально-етичні норми, заcodedані у лаконічну (неоднослівну) вербальну конструкцію. Цим і фразеологізми, і прислів'я й приказки привертають увагу мовців, зокрема журналістів, які використовують їх у заголовках українських ЗМК, що відображає структура субсфери, змодельована й описана у другій частині роботи.

У ході дослідження також було підтверджено, що незважаючи на те, яку форму фразем використовують автори у заголовках, актуалізація тієї чи тієї ПМО зумовлена ідейно-тематичним змістом статті, комунікативно-прагматичним завданням, а також знаннями авторами публікації цього джерела прецедентності.

Зібраний нами матеріал також засвідчив активну рецепцію фольклорних текстів сучасними мовцями, що виявилось у його використанні у заголовках ЗМК. У результаті здійсненого аналізу можемо констатувати, що сфера-джерело «Фольклор» у заголовках періодичних видань «Сільські вісті», «Урядовий кур'єр», «Україна молода» в період з 2014 до 2018 років представлена субсферами «Народні пісні» – 37,95%, «Казки» – 36,15%, «Ігри, загадки» – 10,84%, «Анекдоти» – 12,65%, «Народні свята, традиції» – 2,41%. Фольклорні тексти виявили здатність бути джерелами прецедентності. Вони займають помітне місце у свідомості сучасних українців, стають посередниками у текстовій комунікації і виявляють при цьому можливість бути засобами актуалізації глибинних етнокультурних прецедентних значень, здійснюючи взаємозв'язок на рівні колективних уявлень комунікантів як представників однієї лінгвокультурної спільноти.

Як окрема сфера була сформована й проаналізована «Історико-культурна інформація». У межах цієї сфери-джерела виокремлено субсфери «Вітчизняна історія» – 42,70%, «Світова історія» – 28,94%, «Вітчизняна культура» – 5,56%, «Світова культура» – 22,80%. Кількісні підрахунки говорять про приблизно рівномірне використання у заголовках прецедентних феноменів, пов'язаних із субсферами «Вітчизняна історія та культура» – 48,26% і «Світова історія та культура» – 51,74%. Отримані дані експлікують

не лише місце історичних знань, зафіксованих ментефактами, у свідомості представників лінгвокультурної спільноти, а й їхню обізнаність і небайдужість не лише до свого національного історичного минулого, а й до подій світової історії, частиною яких усвідомлюють себе українці.

Комунікативно-прагматичні особливості дискурсу ЗМК, обумовлені необхідністю реагувати й відображувати динамічні соціально-політичні рухи українського суспільства, створили умови для виникнення та фіксації феноменів, які в дисертаційному дослідженні визначено як неопрецидентні.

Неопрецидентними називаємо феномени, поява яких пов'язана з подіями новітньої історії, з актуальним сьогоденням, яке й створює історико-культурний, політичний, соціально-економічний фон їхнього осмислення й умови експлікації мовцями. Частота вживання мовних одиниць, що мають стійкий логіко-семантичний зв'язок з конкретними прецидентами (особистістю, ситуацією, текстом, артефактом), але у процесі комунікативно-дискурсивної практики набувають образно-переносних, узагальнено-оцінних конотацій, сприяє виникненню у них тих диференційних ознак, що й забезпечують їх функціонування як прецидентних одиниць. Неопрецидентні феномени утворюють той рухомий прошарок одиниць з ознаками прецидентності, що можуть зберегти чи не зберегти ці ознаки у подальшій комунікації.

За здійсненими спостереженнями, саме сучасність в усіх її виявах є окремою сферою-джерелом для формування неопрецидентних феноменів. У структурі поля прецидентності цієї сфери визначено такі субсфери-джерела, як «Внутрішня суспільно-політична реальність» (37,90%) та «Міжнародна суспільно-політична реальність» (62,10%).

Чи не найбільший вплив на людську свідомість мають кіно, театр, музика – ті види мистецтва, що використовують декілька видів і засобів сприйняття інформації, забезпечуючи мислетворчий рух від чуттєвого (живого) споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики. Така послідовність визначає структуру процесу засвоєння знань, заснованих

на аудіовізуальному сприйнятті інформації. Це є підставою для розгляду цих видів мистецтва в межах однієї сфери-джерела прецедентних феноменів. Особливістю засвоєння інформації, отриманої аудіовізуальними каналами надходження, пояснюємо також її місце у системі знань, отриманих у такий спосіб, у свідомості мовної особистості.

Кількісні підрахунки наявності ПФ зі сфери-джерела «Аудіовізуальне мистецтво» та їх джерельно-тематична систематизація дали підстави для виокремлення усередині аналізованої сфери таких субсфер, як «Кіномистецтво» – 50,99%, «Пісенне мистецтво» – 33,13%, «Мистецтво анімації» – 7,48%, «Театральне і телевізійне мистецтво» – 6,11%, «Реклама» – 2,29%.

Розповсюдженість знань з різних галузей науки і техніки сьогодні, їх доступність для пересічних громадян будь-якого віку, рівня освіти створює унікальні умови для підвищення рівня освіти й освіченості широкого кола населення. Такі умови розглянуто як чинник, що умотивовує мовців до реактуалізації отриманих спеціальних знань в різних комунікативних ситуаціях і дискурсах. Хоча ця сфера-джерело представлена всього 27 заголовками, що дорівнюють 0,78 % з усієї кількості виявлених і проаналізованих заголовків, вважаємо доцільним згадати про неї, виокремивши субсферу «Наукові знання» і «Спортивні знання», з можливою подальшою їх деталізацією.

Проведене дослідження засвідчило велику кількість матеріалу, що дав змогу виокремити 7 сфер-джерел прецедентності, а саме: «Література», «Фраземні джерела», «Фольклор», «Історико-культурна інформація», «Сучасність», «Аудіовізуальне мистецтво», «Спеціальні знання».

Широке використання різних джерел прецедентності у заголовках українських ЗМК, що функціонували в масмедійному дискурсі України 2014 – 2018 років (на матеріалі заголовків українських періодичних видань «Сільські вісті», «Україна молода» та «Урядовий кур'єр») говорить про всебічну обізнаність з багатьма сферами людського життя як авторів

публікацій, так і читачів, уміння оперувати набутими знаннями та інтерпретувати їх.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПРЕЦЕДЕНТНОГО ФЕНОМЕНУ В НАЦІОНАЛЬНІЙ КОГНІТИВНІЙ БАЗІ СУЧАСНОГО УКРАЇНЦЯ

3.1. Національно-прецедентні і національно марковані прецедентні феномени як компоненти заголовків засобів масової комунікації

За визначенням В. В. Красних, чи не найважливішою диференційною ознакою ПФ є його «роль еталона культури» [Красных 2003: 171], тобто ПФ – це сприйнятий і адаптований національно-культурною спільнотою взірць певних цінностей, що у свідомості мовців займає місце мірила. Отже, однією із сутнісних ознак ПФ як лінгвокогнітивного явища є його культурна значущість, тобто будь-яка мовна одиниця з ознаками прецедентності джерелом чи джерелами свого походження безперечно пов'язана з однією чи з кількома національними культурами у різних сферах їх виявів. Крім того, численні праці, що вивчають різні лінгвокогнітивні, комунікативно-прагматичні, функціонально-дискурсивні аспекти прецедентності серед прецедентних феноменів вивчають лише ті, що мають зв'язок із культурою у широкому сенсі. Не існує жодного ПФ, що не знайшов відображення в культурі чи не мав впливу на соціокультурні сфери життя тієї чи тієї лінгвокультурної спільноти, тобто зв'язок ПФ із культурою є різновекторний і всебічний. Культура, у широкому розумінні, є одночасно і джерельною базою, і простором, у якому відбувається формування узагальнено-оцінного значення ПФ, а також його випробовування й актуалізація.

Проте у вживанні термінологічних сполук *національно-прецедентний* чи *національно маркований прецедентний феномен* спостерігаємо множинність їх інтерпретацій.

Згадаємо, що у класифікаціях В. В. Красних, Д. Б. Гудкова, Ф. С. Бацевича насамперед враховано критерій поширеності, або широти впізнаваності, прецедентного феномену мовцями залежно від їх національно-

культурних, соціально-професійних та ін. ознак, що дозволяє в одному ряду аналізувати соціумно-прецедентні, національно-прецедентні, універсально-прецедентні феномени та автопрецеденти [Красных 2003: 174; Гудков 1999: 97-98; Бацевич 2007]. Т. Ю. Кальченко згадує про виокремлення за критерієм «вузькості» прецедентності загально-, національно-, соціумно- та індивідуально-прецедентних феноменів [Кальченко 2012а: 382].

У багатьох дослідженнях *національно-прецедентні феномени* розглядаються як такі, у яких наявні зв'язки з певною, не обов'язково однією і не обов'язково рідною, культурою. Таке функціонування терміносполуки спостерігаємо у дослідженнях В. В. Красних [2003], П. С. Артем'євої [2016] та ін. Зокрема В. В. Красних, роз'яснюючи необхідність існування за прецедентним феноменом деякого загального й обов'язкового уявлення про нього для усіх носіїв того чи того національно-культурного менталітету [Красных 1997: 9], водночас наголошує на можливості прецедентного феномену з однаковою формою вираження мати різний зміст у двох різних культурах [Красных 2003: 178], а отже, і мати різні національно-культурні джерела.

Як такі, що мають зв'язок з однією національною культурою, розглядає національно-прецедентні феномени С. В. Баннікова серед художнього англійського дискурсу [Баннікова 2011; 2014] та ін.

В україністиці вживання визначення *національно-прецедентний феномен* стосується тих випадків, які пов'язані насамперед з українською національною культурою. Саме так національними визнають ПФ, що експлікують, оживлюють асоціативні зв'язки з українською національною культурою, такі дослідники, як О. О. Тележкіна [2011; 2017], Т. Ю. Кальченко [2012; 2012а; 2015]; М. Борщ [2016: 25], Г. Ю. Касім [2016] та ін.

У такому розумінні національно-прецедентні феномени близькі до мовно-естетичних знаків української культури, які виявила у художньому дискурсі й описала С. Я. Єрмоленко [Єрмоленко 2007а; 2009]. Визнаючи

мовно-естетичними знаками «висловлювання, що живуть самостійним життям незалежно від твору, в якому вони вжиті, і від авторського задуму» [Єрмоленко 2009: 288], С. Я Єрмоленко детально описує шлях їх виявлення у художньому тексті, а також здійснення когнітивно-дискурсивного аналізу із застосуванням «методу вертикального контексту як у межах окремих ідіостилів, так і в межах часових зрізів українського художнього тексту» [Там само: 348]. Таким чином, мовно-естетичні знаки української культури є частиною ПФ художньо-літературного походження, тобто це національно-прецедентні феномени.

Крім згаданих термінів, останнім часом функційною активністю відзначаються і терміни *універсальні та транснаціональні ПФ*, що також враховують широту впізнаваності ПФ представниками не однієї національно-культурної спільноти. Так, *транснаціональними* називають ПФ, «знані представниками національних культур, які володіють енциклопедичними знаннями, включаючи також знання про інші лінгвокультури, при цьому національний компонент інваріанта сприйняття мінімізований», вони також вживаються у мові в спільному для кількох лінгвокультур інваріанті сприйняття. Визнаватися транснаціональним може лише той ПФ, що, на думку дослідників, має однакову змістову структуру концепту, який стоїть за тим чи тим феноменом, у різних культурах [Банникова 2011: 202]. Проте інші науковці, наприклад В. Л. Латишева, не вимагають такої жорсткої структурно-змістової відповідності, а говорять лише про факт побутування прецедентного феномену в кількох культурних просторах, зокрема французькому і російському [Латишева 2010; 2011 та ін.].

Отже, потрібно розрізняти терміни *національно-прецедентні* і *національно марковані* феномени. Усі феномени вважаємо **національно-прецедентними**, оскільки вони є носіями узагальнено-оцінних смислів, що виникають в межах конкретної лінгвокультури, тобто цим терміном позначаємо одну з диференційних ознак ПФ як лінгвокогнітивної одиниці.

Національно маркованими прецедентними феноменами називаємо прецедентні мовні одиниці, що є частиною асоціативного тезаурусу мовців певної національно-культурної спільноти і комунікативно-дискурсивні ознаки яких пов'язані з експлікацією, з оживленням актуальних культуро- й оцінномістких елементів когнітивної бази представників конкретної лінгво-національної єдності, що здатні узагальнено-образно передавати / транслювати культуроціннісну інформацію.

Крім національно маркованих ПФ, джерелом виникнення яких є національно значущі тексти культури, наявні також феномени, що викликають національно зумовлені асоціації. Такими є універсальні чи транснаціональні ПФ, що у ході комунікації ініціюють процес виникнення у мовців, які є представниками одного національно-мовного колективу, національно зумовлених асоціацій, відмінних від асоціацій, що виникають у представників інших лінгвокультурних спільнот. Аналіз національно зумовлених конотацій транснаціональних ПФ здійснили В. Л. Латишева, С. В. Баннікова на матеріалі англо-, франко- та російськомовних текстів. Такий аспект вивчення ПМО видається надзвичайно важливим для визначення чинників, що впливають на формування національно-значущих компонентів людської свідомості, проте він виходить за межі цього дослідження.

У цій частині дослідження ми зупинимося на визначенні місця національно маркованих ПФ у когнітивній базі сучасних українців та можливості ідентифікації мовцями прецедентних феноменів як явищ конкретної (насамперед, української або іншої) чи кількох національних культур.

3.2. Національно марковані прецедентні феномени у заголовках засобів масової комунікації

Встановлення національно-культурної визначеності прецедентних феноменів, які використовують мовці, а також систематизація та узагальнення отриманих результатів дає можливість схарактеризувати конкретний мовно-культурний колектив. Визначаючи сукупність національно маркованих прецедентних феноменів, функціонування яких є традиційним у межах лінгвокультурної спільноти, ми певним чином схарактеризуємо систему цінностей та еталонів національної культури, актуальних у конкретний відтинок розвитку суспільства. Це говорить про морально-етичні пріоритети лінгвокультурної спільноти, що може бути використаним як з корекційною, так і з прогностичною метою.

В аналізованому матеріалі ми виявили численні ПФ, що пов'язані з сутнісними для української культури особистостями, явищами, подіями, що узагальнюють певні оцінні смисли і в такому значенні входять до свідомості представників української лінгвокультурної спільноти.

3.2.1. Національно марковані фраземні прецедентні феномени

У цьому дослідженні, про що йшлося у попередньому розділі, фраземними прецедентними феноменами ми називаємо такі прецедентні мовні одиниці, сферою-джерелом яких стала фразеологія української мови. Фразеологію української мови як сферу-джерело прецедентності аналізують Г. Г. Біловус, І. В. Богданова, О. Г. Важеніна, Н. Ф. Венжинович, О. А. Гапченко, І. В. Гарбера, С. О. Гурбанська, російської мови – О. В. Пучкова, О. А. Попович, Д. С. Ташимханова та ін.

Сьогодні не виникає жодних питань щодо когнітивно-пізнавальної цінності фразеологічних одиниць. Фразеологізми як засоби концептуалізації (відображення концептуальної картини світу) чи категоризації (відображення ціннісної / аксіологічної картини світу) вивчають М. Ф. Алефіренко, В. М. Телія, В. М. Мокієнко, О. О. Селіванова, М. В. Жуйкова,

Н. Ф. Венжинович, В. А. Маслова, О. А. Левченко, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, Г. В. Ситар, Л. В. Савченко, І. С. Чибор та ін.

Згадаємо також про інтерпретацію фразеологізма як згорнутого тексту культури, яку знаходимо у працях Ю. М. Лотмана, В. М. Телії, В. А. Маслової, М. С. Ковшової, Л. В. Савченко, М. В. Гамзюка та ін. На думку дослідників, фразеологізм – це мікротекст, мікроісторія, мікроміф, у якому зберігаються зашифровані за допомогою «коду культури» певний сюжет чи ситуація.

Питання національної маркованості фразеологізмів має декілька варіантів висвітлення. Найбільш однозначними показниками національної маркованості, на думку багатьох дослідників, є фразеологізми з унікальними та квазіунікальними компонентами, нестандартними морфологічними формами компонентів, власними іменами, словами-реаліями, що є показниками зв'язку фразеологізму з конкретною культурою.

Важливим, на нашу думку, є розуміння особливостей виникнення фразеологізмів та неоднозначності їх семантики, яка виявляється у певній невизначеності опису дійсності. Це уумовлює здатність фразеологічних одиниць, відображаючи типові ситуації й уявлення, ставати символами, еталонами, стереотипами культури. Проте, за спостереженнями В. А. Маслової, не всі фразеологізми можуть бути носіями конкретної національно-культурної інформації, адже є багато фразеологізмів, пов'язаних із загальнолюдськими цінностями, що виникли на ґрунті знань про ознаки реалій довкілля і склали образну основу фразеологізму [Маслова 2007: 273]. Відповідно різні за своєю природою фразеологізми мають різні способи вияву національно-культурної інформації. Так, науковці говорять про прямий (через денотат) та опосередкований (через співвіднесеність асоціативно-образної основи з еталонами, символами, стереотипами національної культури) способи передачі культурної інформації про довкілля [Маслова 2007: 278; Гапченко 2008: 36].

У зафіксованих заголовках фразеологічні прецедентні феномени експлікують актуальні для лінгвокультурної спільноти мовно-культурні коди, реалізуючи опосередкований спосіб передачі культурної інформації. Це є цілком передбачуваним, адже культурна інформація здебільшого, як висновковує Н. Ф. Венжинович, «знаходиться в латентному (прихованому) стані. І, власне кажучи, сам лінгвокультурологічний аналіз рівноцінний нагадуванню сюжетів, осіб і т.ін. або ж виявленню тла й контексту, що сприяють утворенню певних слів і усталених словосполучень» [Венжинович 2018: 159].

Запозичивши розуміння терміна «код» з лінгвосеміотики, фахівці з когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики (Ф. С. Бацевич, Н. В. Слухай, О. С. Снитко, Т. П. Вільчинська, М. В. Жуйкова, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, О. А. Левченко, О. О. Маленко, О. М. Галинська, І. В. Гарбера та ін.) одностайні в його інтерпретації, запропонованій В. В. Красних, яка визначила код культури як “сітку”, тобто “мережу”, яку культура “накидає” на довкілля, охоплює нею, «членує, категоризує, структурує й оцінює його», який співвідноситься з найдавнішими архетипними уявленнями людини, які вона і «кодує»». Хоча коди за своєю природою є універсальними, на думку дослідниці, їх прояви та питома вага кожного в певній культурі, а також метафори, в яких вони зреалізовані, національно детерміновані й зумовлені конкретною культурою [Красных 2001: 5; Красных 2003: 297–298].

Наголошуючи на важливості часово-просторового критерію, Н. А. Симбірцева культурним кодом називає «сукупність знаків і їх комбінацій всередині історико-культурного періоду, що отримала вербальне і (або) невербальне вираження в текстах культури, має інтерпретативну стійкість у просторово-часовому континуумі і зберігає комунікативний потенціал на рівні особистісного сприйняття і соціально-культурних практик» [Симбірцева 2016: 157–158].

Зважаючи на можливість вивчення кодів культури, вербалізованих різними мовними засобами, ми будемо говорити про мовно-культурні коди, які власне й аналізують у лінгвістичних працях.

Крім того, якщо в одній з перших статей, присвячених аналізу мовно-національних культурних кодів, В. В. Красних наводила певний перелік базових кодів культури, пов'язаних з архетипними уявленнями російської культури, вказувала на універсальний характер кодів і висловлювала думку про їх невелику кількість [Красных 2001], то сьогодні, менше ніж за двадцять років по тому, науковці висновковують про можливість розширення цього переліку за рахунок застосування нових аспектів вивчення та критеріїв класифікації культурного коду. У різних працях проаналізовано такі різновиди універсальних базових кодів культури, як соматичний (тілесний) код, просторовий, часовий, предметний, біоморфний (зооморфний, анімальний, вегетативний, фітоморфний), духовний, міфологічний, релігійний, теометричний (божественний), сенсорні коди (смаковий, зоровий, одоративний (запах), слуховий, тактильний), природний (стихійний, метеорологічний), антропоморфний, гастрономічний (кулінарний), квантитативний, кольоровий, геометричний та ін. [Андрейченко 2004; Гарбера 2017; Красных 2003: 297-315; Краснобаєва-Чорна 2016, 2017; Савченко 2013; Селіванова 2010 та ін.].

У цій частині нашого дослідження ми прагнемо описати різновиди мовно-культурних кодів, актуалізованих фразеологічними прецедентними феноменами, що функціонують у складі заголовків українських газет окресленого періоду.

Звертаючись до праць М. М. Бахтіна, О. О. Селіванова зазначає, що «використання у мовленнєвому процесі стійких зворотів – це поєднання двох можливих світів: текстового світу ситуації вживання та світу алюзії як присутності “чужого голосу”. Алюзивність фразеології дослідники переважно пов'язують із відтворюваністю усталених зворотів, за якими

стоять певні події, текстові світи, а отже, і психокогнітивні фрагменти етносвідомості» [Селіванова 2004: 13].

Крім того, мовно-культурні коди, актуалізовані фразеологізмами, також ми розглядаємо як засіб експлікації прецедентності. Фразеологізми, що стали частиною аналізованих заголовків, побудовані на основі використання соматичного, біоморфного, просторового, часового, артефактного (предметного), зооморфного, сенсорного (зорового, смакового, тактильного), квантитативного та деяких інших мовно-культурних кодів.

Соматичний код дослідники називають одним з найдавніших і часто актуалізованих у фразеології культурних кодів (близько 30 % фразеологізмів, побудованих з використанням цього коду) [Андрейченко 2004; Гарбера 2017]. Дію соматичного коду в політичному дискурсі вивчає О. І. Андрейченко. За її спостереженнями, публіцистичні тексти мають ФО з такими компонентами-соматизмами, як *рука, око, голова, язик, горло, зуби, рот, п'ята, печінка* тощо. Семантико-функціональний аналіз таких фразеологізмів дозволив авторці виокремити одиниці зі спільними чи близькими значеннями й встановити, що «найбільшою фраземотворчістю відзначається соматизм *рука* та її партоніми *лікоть, плече, мізинець* тощо» [Андрейченко 2004].

У проаналізованих заголовках ми також виявили фразеологізми із вербальними компонентами, що актуалізують *соматичний код*.

Соматизм **РУКА** знаходимо у ряді заголовків, де він як компонент фразеологізмів експлікує наївні знання українців, пов'язані зі значенням руки як символу «рукостискання, заручини ..., рукобиття .., тримання за руки як магічний знак любові, передавання із рук у руки як магічний контакт через предмет-посередник...» [Жайворонок 2006: 511], а також релігійно-ритуальні знання, пов'язані зі «староєврейським ритуальним звичаєм умивати руки на знак непричетності до якогось злочину (Біблія, Второзаконня, 21, 6-7)», що описано також у «широковідомій євангельській легенді, коли Понтій Пілат, віддавши юрбі Христа для розп'яття, «умив руки перед народом» (Матф., 27 24)» [Ужченко 1998: 177]. У мовних зворотах *рука* є метонімічним

позначенням людини, її дій, вчинків, людської сили чи влади [див., напр.: Андрейченко 2004: 8].

В аналізованих заголовках фразеологізми з цим соматичним компонентом актуалізують значення, пов'язані

а) з активними діями людини, що можуть мати різні наслідки, наприклад: *Не сидіти склавши **руки*** (СВ. 3.01.2014) – «**склавши (згорнувши, спустивши і т. ін.) руки**. 1. Нічого не роблячи, не працюючи; без діла. ... 2. Не вживаючи ніяких заходів, бути осторонь чого-небудь...» [Білоноженко 2003: 657] – таким чином автор заголовка закликає до активних дій. Про наслідки нескоординованих, неналагоджених дій йдеться у статтях із заголовками ***Права рука не знає, що робить ліва*** (СВ. 14.08.2015); ***Коли ліва рука не знає, що робить права*** (УК. 20.09.2016). У заголовку ***Рука руку захищає: дотепер звільнено лише 10% «майданівських» суддів*** (УМ. 26.09.2017) спостерігаємо заміну у фразеологізмі *рука руку мие* дієслова *мити* на *захищати*, що, на наш погляд, відвертіше експлікує значення «про взаємні послуги (звичайно несхвально)» [Жайворонок 2006: 512]. Іноді заголовки відтворюють фразеологізми в нетрансформованому вигляді, тим самим, на наш погляд, забезпечуючи однозначне декодування змісту публікації: ***Умили руки*** (УМ. 18.02.2015) – «Ухилятися від участі в якій-небудь справі, знімати з себе відповідальність» [ФСУМ 1993, 2: 913; Білоноженко 2003: 735; Ужченко 1998: 177] та ін.;

б) з характеристикою виконавців певних дій: ***Брудна рука Москви*** (СВ. 4.06.2015) «**брудні руки у кого**. Хто-небудь нечесний, непорядний, аморальний» [ФСУМ 1993, 2: 768]; ***Довгі руки Кремля: що відомо про отруєння російського экс-шпигуна*** (УМ. 07.03.2018) – «**довгі руки в кого**. Хто-небудь зазіхає на чуже, може вкрати, привласнити що-небудь і т. ін.» [ФСУМ 1993, 2: 768] та ін.

Значення соматизму **ОКО** ґрунтується на анатомічних знаннях людини про властивості людського організму і зв'язку фізичної можливості бачити із зіницею ока – «отвір у райдужній оболонці ока, крізь який у нього проникає

світлове проміння; залежно від кількості світла він то звужується, то розширюється; символ найдорожчого (бо для людини – це можливість бачити), тому й кажуть про щось дуже дороге для кожного: “Бережи, як зіницю ока”» [Жайворонок 2006: 246]. Таке порівняння неодноразово зустрічається в Біблії, як-от у Книзі притч Соломона та Псалтирі [Ужченко 1998: 63]. Саме таку етнонаціональну інтерпретацію соматизму *око* спостерігаємо у заголовках з фразеологічними прецедентними висловленнями: *Як зіницю ока...* (УМ. 22.09.2015) – «Дуже пильно» [Білоноженко 2003: 265; Ужченко 1998:63]; *Правда очі коле* (СВ. 7.02.2014) – «**правда очі коле** кому. Кому-небудь дуже неприємно визнавати істину, слухати те, що було насправді» [ФСУМ 1993, 2: 768], або «**колоти (випікати) очі кому**. 1. В’їдливо дорікати, докоряти кому-небудь чимсь, кимсь. ... 2. Дратувати когось, не давати комусь спокою» [Білоноженко 2003: 305]; *Очі бояться, а руки роблять* (СВ. 30.09.2014) та ін.

Цікаву трансформацію фразеологізму із соматичним компонентом **ГОЛОВА** спостерігаємо у заголовку *Як «Геркулес» на голову* (УМ. 02.07.2015). Фразеологізм **як сніг на голову** має значення «Зовсім несподівано; раптово» [Ужченко 1998: 194]. Комунікативно-прагматичні завдання статті автор експліцитно виявив, здійснивши лексико-семантичну заміну об’єкта порівняння *сніг* на «*Геркулес*». Збережена синтаксична конструкція фразеологізму і є зв’язуючим містком між його значенням та смислом заголовку. І хоча первинний фразеологізм пов’язаний з актуалізацією природного коду *сніг* як ознаки зміни пори року, яка переважно сприймається неочікуваною, проте його варіант, вжитий у заголовку, за нашими спостереженнями, переакцентує смислове навантаження з об’єкта порівняння *сніг* на детермінант *на голову*, який у свідомості українців насамперед, є уособленням самої людини [Жайворонок 2006: 140]. Тому заголовок актуалізує значення ‘щось несподіване для людини’. Цим щось, за задумом автора статті, є «Геркулес» – назва військово-транспортного літака, що упав на житловий квартал. На

актуалізації цього ж символічного значення аналізованого соматизму у складі фразеологізмів побудовані і заголовки: *Вище голови не стрибнули* (СВ. 21.11.2013); *Не ховати голову в пісок* (СВ. 21.07.2015) та ін.

Соматизм **КОЛІНО**, вжитий у фразеологізмах, експлікує значення, що виникло на усвідомленні людиною анатомічних особливостей розташування цієї частини тіла та його функційними особливостями. Так, заголовок-фразеологізм *Море по коліна...* (УМ. 03.03.2015) може мати значення «1. Хтось нічого не боїться, ніщо не лякає кого-небудь; не страшно комусь. ... 2. Усе видається комусь легким, доступним, простим і т. ін. ... 3. Ніщо не бентежить, не турбує когось; усе байдуже комусь...» [Білоноженко 2003: 405].

Дією *біоморфного коду* пов'язуємо виникнення фразеологічного значення, що виявляється (частково чи повно) у таких заголовках: 1. *Пушок на рильці став величезною бородою* (УМ. 29.01.2016). Тут спостерігаємо граматико-синтаксичні трансформації фразеологізму «*Рильце в пушку у кого, чие*. Хто-небудь причетний до чогось ганебного, осудливого, злочинного» [Білоноженко 2003: 598]. Мовно-культурний код у заголовку актуалізує знання людини, пов'язані з біологічними ознаками людського організму, що виявляються у процесі переходу людини від однієї вікової категорії до іншої, тобто поява легкого волосяного покриття на певних ділянках тіла у підлітковому віці; 2. *Друге дихання «Голлівуду над Дніпром»* (УМ. 10.12.2014). Фразеологізм *друге дихання* у значенні «Новий приплив сил, поява нових можливостей» [Ужченко 1998: 47]; «Відчувається приплив нових сил» [Білоноженко 2003: 200] актуалізує людські знання про дихання як ознаку живої істоти, поява чи активізація дихального процесу в наївній картині світу сприймається як відродження життя.

Серед фразеологізмів, ужитих у заголовках, є такі, значення яких пов'язані з уявленнями українців про простір. У виявлених нами заголовках просторові уявлення виражені за допомогою прийменниково-іменних сполучень слів, у яких саме прийменники вербалізують просторові уявлення

українців про світ, іменники ж конкретизують, локалізують, приземлюють ці просторові значення, надають їм опредметненого розуміння. Зокрема вербальне вираження *просторового коду* спостерігаємо у таких випадках:

а) Лексема *крок* у заголовках з фразеологічними компонентами апелює до побутового досвіду людей, отриманого ще за часів вимірювання простору власними кроками, і в яких актуалізує значення еталону міри, наприклад: **За крок до Шенгену** (УМ. 06.01.2016) – «Зовсім близько, на невеликій відстані» [Білоноженко 2003: 316; Ужченко 1998: 90].

У наступних заголовках лексема *крок* відсутня, водночас автори апелюють саме до її символічного значення ‘дуже близько’: *Від толерантності до зради – як від любові до ненависті* (УК. 1.04.2014), *Від демократії до авторитаризму один... заколот?* (УК. 19.07.2016). Тут авторська рецепція фразеологізму «**один крок від чого до чого. Зовсім близько**» [ФСУМ 1993, 1: 401] демонструє настільки глибинне й загальноприйняте визнання кроку як одиниці виміру відстані, мінімально наближеної до людини, що автори-мовці навіть відмовляються від її вербалізації.

Цікаво, що у свідомості українців функцію просторового коду дуже часто виконують природні явища чи предмети господарського вжитку. Такими ми вважаємо такі стійкі словосполучення, використані авторами статей у заголовках:

б) У **КУЩАХ**: *У «кущах» у нас не сидітиме Шуфрич...* (УМ. 24.10.2014) – «Подалі від відповідальності, безпосередньої участі у справі» [Білоноженко 2003: 321; Ужченко 1998: 93]. Прийменниково-іменне сполучення називає утаємничене, приховане від людського ока місце, де можна заховати щось чи когось, тобто там, де не видно;

в) **МІЖ КРАПЛЯМИ**: *Між краплями: чому Рада не може дійти згоди щодо закону про деокупацію Донбасу* (УМ. 17.01.2018). Даний вислів широко вживається у сучасній українській мові у значенні ‘щось приховане,

непомітне для ока'. Саме символічне значення *краплі* як чогось невеликого і стало основою для виникнення такого образного значення;

г) **МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ: ПДВ: між молотом і ковадлом** (СВ.29.01.2016); *Між молотом і ковадлом* (СВ. 7.10.2016); *Між молотом і ковадлом: тисячі греків вийшли на вулиці проти чергових реформ уряду* (УМ. 23.02.2017). Цей фразеологізм вживається для характеристики складної, навіть небезпечної ситуації. Його, на нашу думку, значення виникло на основі усвідомлення проблем, що можуть з'явитися у просторі між молотом і ковадлом. Саме тому вважаємо важливим актуалізацію просторових уявлень, хоча тут також задіяний і артефактний (предметний) код, адже *молот* і *ковадло* у багатьох культурах є символами важкої, трудомісткої праці, пов'язаної з фізичним напруженням.

г) **МІШОК: Пестицид у мішку: Україна ризикує стати полігоном для генетичних експериментів** (УМ. 02.03.2018). У цьому заголовку спостерігаємо один з варіантів фразеологізму *Купувати / купити kota в мішку*, що має значення «Придбати що-небудь, не бачачи й не знаючи його якостей» [Ужченко 1998: 77], який в авторській рецепції зазнав конструктивно-синтаксичних і лексичних змін. Власне, у заголовку вжито синтаксичну конструкцію «*Хто / що? у мішку*», яка й передає значення 'хтось / щось невідоме, незнане'. Як бачимо, уявлення про невідоме пов'язане з простором, що локалізований всередині мішка. Цікаво, що для українців символічне значення мішка насамперед пов'язане з багатством [Жайворонок 2006: 370]. Це значення й актуалізоване у заголовку *Що приваблює грошові мішки* (СВ. 13.08.2015). В аналізованому ж вище фразеологізмі мішок є символом темряви, невідомості.

Отже, використання у заголовках фразеологічних прецедентних феноменів ґрунтується на застосуванні мовно-культурних знаків, добре відомих українським мовцям. Унікальність кожної спільноти визначається здатністю її мови зберігати, відтворювати, створювати і передавати від покоління до покоління ті смисли, що визначають національну ментальність.

Використання таких добре знаних українській мовній спільноті кодів апелює до тих віддалених прошарків знань, що не вимагають додаткових зусиль для їх пригадування. Такі знання й складають основу когнітивної бази і вимагають свого подальшого вивчення.

Не менш помітним носієм і маркером національно-культурної інформації також є онімні прецедентні феномени, що є частотним явищем у мові газет. Уточнімо, що ПІ – це насамперед антропонім, тому ми окремо розглядаємо власні імена людей і власні імена топонімічних, гідронімічних та інших територіально-географічних реалій.

3.2.2. Національно марковані прецедентні імена

Одним із засобів експлікації національно-культурної маркованості будь-якої мовної одиниці у будь-якому комунікативно-дискурсивному просторі є оніми. Можливість їх бути носіями додаткової до денотативної інформації сьогодні є загальновизнаним фактом, що красномовно й переконливо доводять численні праці Є. О. Отіна, Ю. О. Карпенка, В. М. Калінкіна, А. С. Зеленько, О. Ю. Карпенко, О. П. Карпенко, М. М. Торчинського та ін. Питання національної маркованості прецедентних імен та їх місце у національній когнітивній базі вивчають також такі дослідники, як Т. В. Воробйова, О. А. Гапченко та ін.

Серед антропонімів, що використовують у заголовках ЗМК, особливу групу утворюють ті, що пов'язані з прецедентними особистостями (реальними чи віртуальними (літературними)), життя і вчинки яких мають для української національно-культурної спільноти певне значення і стали джерелом формування образно-оцінного значення ПІ, що актуалізує асоціативні зв'язки з його денотатом (цією прецедентною особистістю).

Національно маркованими є ПІ, що пов'язані з історичними, громадсько-політичними, соціально-культурними діячами – прецедентними особистостями, справи яких стали для українців еталоном мужності,

справедливості, стійкості або ж, навпаки, зрадництва, здирства, корупції, непослідовності та ін.

Враховуючи різні критерії, серед усієї сукупності національно маркованих ПІ ми можемо виокремити такі типи:

1) за синхронно-діахронним критерієм: а) *класичні ПІ*, що пройшли випробування часом, та б) сучасні *неопрецидентні імена*, прецидентний статус яких є актуальним для сучасних мовців у межах конкретних соціально-економічних і політичних умов;

2) за аксіологічним критерієм: а) *позитивнооцінні ПІ* та б) *негативнооцінні ПІ*, оцінні конотації яких відображають «суспільне осмислення історії й сучасності, що активується одиницями національної мови та фіксує новий етап розвитку її функціонально-стильової парадигми» [Коць 2019: 87];

3) за джерелом походження: а) *культурно-політичні ПІ*, денотатами яких є конкретні особи, що вплинули чи впливають на історико-політичний, соціально-економічний розвиток лінгвокультурної спільноти; б) *літературні ПІ*, пов'язані з творами художньої літератури, у текстах яких вони виявили важливі для мовців риси, узагальнене сприйняття яких і сформувало узагальнено-оцінне значення ПІ; в) *ідіоматичні ПІ*.

Найбільш частотними класичними національно маркованими прецидентними іменами виключно з позитивними для українців конотаціями є ПІ **Тарас** і **Великий Кобзар**. Наукове осмислення в сучасних дослідженнях їх функційних виявів у різних типах дискурсів може стати темою окремого огляду. Аналізований нами матеріал також демонструє приклади авторської рецепції цих ПІМО, пов'язаних з визначальною для українців особистістю Тараса Шевченка, наприклад: *Дорога до Тараса* (СВ. 21.01.2014); *Славні нащадки Великого Кобзаря* (СВ. 10.03.2016); *Тут з ними розмовляє сам Кобзар* (УК. 28.10.2014); *Княжна, яка полюбила Кобзаря* (УК. 28.07.2018); *Чистий Кобзар* (УМ. 10.03.2017) та ін. У рецепції сучасних журналістів ПІ **Тарас** і **Кобзар** мають винятково позитивні конотації, актуалізовані як

семантичними, так і синтаксичними особливостями заголовків, що розгортаються далі в текстах статей, присвячених вшануванню пам'яті Т. Г. Шевченка, виходу нових видань його творів: *дорога до ...; сам Кобзар, нащадки Великого Кобзаря, чистий Кобзар, полюбити Кобзаря* та ін.

Національно маркованими позитивнооцінними є також **Пі Довженко, Макаренко, В'ячеслав Чорновіл, Гонгадзе**, які використовують автори публікацій аналізованих ЗМК. Наприклад: *Довженко відомий і незвіданий* (СВ. 12.09.2014); *Вшанували В'ячеслава Чорновола* (СВ. 30.03.2018) та ін. Уживаючи у заголовках імена **Довженко, В'ячеслав Чорновіл, Гонгадзе**, автори-мовці апелюють до фонових знань читачів про денотатів, реальних особистостей, яким і присвячені статті.

Разом з прецедентним ім'ям автор актуалізує у свідомості мовців певний комплекс асоціацій. Так, заголовок *Гонгадзе: крапка не поставлена* (СВ. 24.03.2016) побудований на знаннях мовцями прецедентної ситуації, що склалася навколо трагічного вбивства у 2000 році українського журналіста грузинського походження Георгія Гонгадзе і складностях розслідування цього злочину. У вербальному оформленні заголовка знаходимо покликання до знань двох джерел прецедентності, що є одним з видів поліпрецедентності, а саме, по-перше, до соціально-політичної ситуації, що склалася навколо вбивства журналіста, по-друге – до ситуації, яку в заголовку експлікує прецедентне висловлення «*крапка не поставлена*», що є інтерпретацією фразеологізму-першоджерела *поставити крапку*: «**ставити / поставити крапку на чому**. Закінчувати, припиняти (перев. розмову)» [ФСУМ 1993, 2: 857]. Така контамінація прецедентних мовних одиниць, що апелюють до фонових знань з різних сфер людської діяльності, є досить характерною для заголовків українських ЗМК, що дозволяє нам говорити про поліпрецедентні заголовки (див. попередній розділ).

Натомість прізвище всесвітньовідомого педагога А. С. Макаренко, добре знаного українцями, має інше функціонально-прагматичне навантаження. Уживаючи його, автор статті активує узагальнено-оцінне

значення цього імені 'педагог-новатор' і розраховує на відповідне декодування цього значення читачем: *Куди там Макаренкові...* (СВ. 5.02.2016). Текст статті, у якій критично оцінено педагогічні методи гореноваторів з Тернопільського вищого професійного училища ресторанного сервісу і торгівлі, підтримує узагальнено-оцінне значення цього ПІ, актуалізуючи як його диференційні («*напрацювання педагога-новатора*»), так і периферійні ознаки («*методи виховання учнів*»).

Серед національно маркованих варто назвати і ПІ **Антонов**, першоджерелом якого є прецедентна особистість всесвітньовідомого авіаційного конструктора Олега Антонова, ім'я якого сьогодні носить авіаційне підприємство, якому присвячено текст публікації із поліпрецедентним заголовком «*Антонов*» *наш, вперед лети!* (СВ. 22.12.2015).

Національна маркованість згаданих ПІ обумовлена тією прецедентною, узагальнено-оцінною аурую, що супроводжує їх у комунікативно-дискурсивному використанні. Для сучасних українців прецедентні й оцінні конотації цих власних імен є результатом екстралінгвістичних, фонових знань, що супроводжують ці імена і впливають на їх декодування.

Негативнооцінними національно маркованими є переважно неопрецидентні імена, денотатами яких є політичні особистості, діяльність яких сформувала критичне ставлення до них в українському суспільстві. Такими серед виявлених нами у заголовках ЗМК окресленого періоду є ПІ **Азаров, Янукович, Гройсман, Гонгарева, Пшонка, Тимошенко, Царьов, Яресько** та ін.: *Навіть Азаров намагався...* (УМ. 17.05.2016); *Азіров і трупарня* (УМ. 05.10.2016); *А Гонтаревій добре* (СВ. 13.10.2015); *Список Гройсмана* (СВ. 7.04.2015); *Арсенал полтавського «міні-пшонки»* (СВ. 18.07.2014); *Упіймати Царьова!* (СВ.5.06.2014); *Дім, який збудував Царьов* (УМ. 05.06.2014); *Самі свого Януковича і трусять!* (СВ. 19.11.2015); *Яресько співає свої* (СВ. 10.09.2015); «*Тимошенко і Янукович – два чоботи з однієї пари*» (УМ. 14.08.2018) та ін.

Оцінка цих ПП пов'язана з інтерпретацією діяльності прецедентних особистостей – політиків, які упродовж окресленого відтинку часу виявляли активність в політичному, економічному, соціальному, культурному житті українського суспільства. Негативний аксіологічний контекст цих ПП актуалізують семантико-синтаксичні особливості заголовків. Так, у деяких заголовках ПП є частиною інших прецедентних висловлювань, що експлікують негативні конотації й таким чином підтримують негативні асоціації, що виникають у результаті вживання ПП як автором статті, так і читачами, як-от: *два чоботи з однієї пари* – «два чоботи – пара (на одну ногу). Схожі між собою якимись (перев. негативними) рисами, поглядами, становищем у суспільстві і т. ін.; варті один одного» [Білоноженко 2003 : 765; ФСУМ 1993, 2: 949]; *співати своєї* – «СПІВАТИ (вести) ТІЄЇ [Ж (самої, своєї)]. Повторювати сказане кимсь раніше» [Білоноженко 2003 : 681].

Негативнооцінний компонент значення ПП сумісний і з написанням власного імені з маленької літери та у множинній формі, що одночасно є також і показником ступеню його засвоєності мовцями. Такими є ПП:

міні-пшонка ← В. П. Пшонка – колишній Генеральний прокурор України за президентства В. Ф. Януковича, який для більшості свідомих українців став символом корупції, надмірної розкоші, здобутої нечесним шляхом. Заголовок *Арсенал полтавського «міні-пшонки»* (СВ. 18.07.2014) може мати однозначне декодування мовцями, для яких сучасні політичні події стали тлом їхнього життя;

царьови ← О. А. Царьов – народний депутат України 4, 5, 6, 7 скликань, колишній заступник голови фракції Партії регіонів у Верховній Раді 7 скликання, був виключений у 2014 році з партії, за ним тягнеться низка скандалів різного гатунку. У заголовку *Нащо здалися нам царьови?* (СВ. 30.04.2014) автор сподівається на розуміння українськими читачами негативного контексту, що створюється як формою риторичного запитання, так і множинною формою власного імені, написаного з маленької букви, що є ознакою найбільшого ступеню узагальнення, про що згадувалося раніше.

Національно маркованими для більшості українців є ПІ, для яких джерелом виникнення стали тексти української літератури. Аксиологічні конотації таких ПІ пов'язані з їх віртуальними прецедентними особистостями, описаними у текстах-першоджерелах, як, наприклад, власне ім'я **Солоха**. Воно стало прецедентним завдяки повісті М. В. Гоголя «Ніч перед Різдвом», поведінка і вчинки героїні якої сформували семантику цього ПІ. Вживаючи це ПІ у заголовку **Солоха наших днів** (СВ. 16.02.2018), автор розраховує на актуалізацію у свідомості мовців-читачів значення 'привабливої, винахідливої, жартівливої жінки-спокусниці, відьми'. Саме такою описав Солоху в повісті М.В. Гоголь, і саме такою сприймає автор статті свою героїню – старшину батальйону ЗСУ Олену Любинецьку.

Національно маркованими класичними літературними ПІ для більшості українців є імена **Охрім, Микита Кожум'яка, Fata morgana**, які ми виявили у таких заголовках: *За принципом Охримової свити* (СВ. 14.11.2013) ← байка Л.І. Глібова «Охримова свита» (1853); *«Микита Кожум'яка» завойовує світ* (СВ. 28.10.2016) ← один із богатирів-змієборців, герой давньоруських легенд, подвиги якого описав Олександр Олесь в однойменній драматичній казці, а також про якого розповідає сучасний мультфільм, створений українськими мільтиплікаторами.

Національна маркованість деяких прецедентних імен може бути заглибленою у фразеологізми, де вони отримують відповідні узагальнено-оцінні смисли. Про це йдеться, наприклад, у дисертаційному дослідженні Н. М. Пасік [2000]. Такими є ПІ у заголовках: а) *Як Пилип із конопель, або Що чекає нас після аврального підвищення мінімальної зарплати* (СВ. 1.11.2016) ← «вискочити (вистрибнути) як Пилип з конопель. Недоречно, недоладно або невчасно сказати що-небудь чи виступити з чимсь» [ФСУМ 1993, 1: 104]; б) *Чи по Сеньці шапка?* (УМ.16.03.2016) ← спостерігаємо двохвекторні асоціації, ініційовані власним іменем Сенька: насамперед, це ім'я є компонентом фразеологізму «по Сеньке и шапка», що входить до російського лінгвокультурного простору, і має значення «хто-небудь того і

гідний, що-небудь того і заслуговує» [Молотков 1968: 532], а також у свідомості українців виникають асоціації з прецедентною особистістю Арсенія Яценюка – політика, прем'єр-міністра України (2014–2016), юний вигляд якого іноді викликав запитання щодо його відповідності займаній посаді. Саме це значення актуалізовано в аналізованому заголовку.

Отже, національно марковані ПІ, пов'язані з українською національною культурою, насамперед є носіями і виразниками тих вартісних для української лінгвокультурної спільноти значень, що узагальнюють схвальне чи критичне ставлення суспільства до поведінкових, морально-етичних та ін. норм, експлікованих прецедентними іменами. Заголовки з такими ПІ виражають, перш за все, авторську, переважно, емоційну оцінку, далеку від раціональної, проте легко декодовану мовцями. Вживаючи національно марковані ПІ, автори апелюють не до об'єктивних рис того чи того феномену, а з їх допомогою висловлюють власне суб'єктивне ставлення до цих рис. Здатність ПІ бути засобом характеристики певного об'єкта та засобом експлікації суб'єктивної емотивної оцінки цього об'єкта мовцем, на думку Б. Д. Гудкова, визначає його функцію ціннісної шкали тієї чи тієї лінгвокультурної спільноти, що впливає на моделі соціальної поведінки членів цієї спільноти [Гудков 2003: 147, 158]. Виявлені у заголовках аналізованих видань ПІ є своєрідним «пантеоном “героїв” і “злочинців”» (характеристика Б.Д. Гудкова), актуальних для української лінгвокультурної спільноти.

3.2.3. Національно марковані прецедентні соціоніми

Самостійною групою, на нашу думку, є неопрецедентні мовні одиниці, що виникли як мовно-креативна реакція на суспільно-політичні події, що відбувалися в Україні у досліджуваний період, спричинивши появу нових, «антропологічних ідентичностей», які вимагали своєї номінації. Мова йде про такі узагальнено-оцінні неопрецедентні найменування, як **зелені**

чоловічки, кіборг, тітушки, укропи. Вони є різними за механізмом свого утворення, проте усі вони є прецедентними і пов'язаними з суспільно-політичними реаліями новітньої історії України. Оскільки вони називають групи людей або окремих осіб за їх соціально-психологічною, морально-етичною поведінкою в певних політичних умовах, ми пропонуємо слова цієї групи назвати соціонімами. Фіксуємо їх у таких заголовках:

зелені чоловічки – номінація, що в авторській рецепції українських журналістів має значення 'люди у військовій формі без ознак належності до будь-якої армії': *Знову «зелені чоловічки»?* (СВ. 16.07.2015); *«Зелені чоловічки» не пройдуть* (СВ. 1.12.2017); *Наодинці із «зеленими чоловічками»* (УК. 28.04.2017); *Путін непрямо визнав, що «зелені чоловічки» в Криму – його* (УМ. 13.03.2014); *Видимі «зелені чоловічки»* (УМ. 20.05.2015) та ін. В основі виникнення цієї номінації ми бачимо метафору – уподібнення за схожістю зовнішнього вигляду (зелений колір), за поведінкою (утаємниченість, непевність), за походженням (чужоземні – не наші) між представниками неземних цивілізацій, яких традиційно у живомовленні називають *«зеленими чоловічками»*, та військовими особами без розпізнавальних знаків, які з'являлися на території України від 2014 року;

кіборг – 'невмирущий захисник Донецького летовища, який виявив надлюдську силу у нерівному протистоянні з ворогом': *Дума про кіборгів* (СВ. 22.10.2015); *Незламні кіборги* (СВ. 19.01.2016); *Подвиг «кіборга»* (СВ. 22.01.2016); *Смерть «кіборга» на мирній території* (УМ. 12.05.2016); *«Кіборг» у білому халаті* (УМ. 24.01.2018); *Мальовані «Кіборги»* (УК. 22.02.2018) та ін. У прямому значенні ця лексема є складноскороченням від «кібернетичний організм», тобто біологічний організм з механічними або електронними компонентами, або напівлюдина-напівмашина, рідше напівтварина. Спочатку так називали супротивники українських бійців, які боронили летовище у м. Донецьк і яких вони ніяк не могли вибити з летовища. Для супротивника вони здавалися такими ж невмирущими, як і їх фантастичні прототипи. Ця прецедентна ситуація і вплинула на закріплення

за цим іменем узагальнено-оцінного значення, пов'язаного з мужньою поведінкою українських бійців. Саме це значення актуалізоване у заголовках статей і є для мовців національно-культурно конотованим;

тітушки – ‘особа спортивної статури, яка ховаючи своє обличчя, бере участь у незаконних акціях’. Таке найменування з’явилося у травні 2013 року і походить від прізвища спортсмена Вадима Тітушка. Ця прецедентна номінація набула широкої популярності з листопада 2013, в період Євромайдану, й активно функціонує у заголовках ЗМК: *Усупереч помилкам і «тітушкам»* (СВ. 27.10.2015); *На київські газові заправки занадилися «тітушки»* (УК. 25.03.2016); *Війна з «тітушками»* (УМ. 22.01.2014); *«Тітушки» повернулися* (УМ. 04.03.2016); *Анатолій Гриценко знайшов винуватців у нападі тітушок в Одесі* (УМ. 29.11.2018) та ін. Ця лексема є неопрецидентним ім’ям зі своїм джерелом походження, яке у свідомості сучасних мовців пов’язане з українським сьогоденням і є національно маркованим;

укроп – знаходимо це слово у таких заголовках: *«Укроп» і «кіборг» – символи незламності* (УК. 9.12.2014); *Укроп тримає порох сухим* (УМ. 10.09.2014) та ін. Значення цієї лексеми розтлумачують автори у своїх публікаціях. У першій статті наводяться слова глави держави, що «слова «кіборг», «укроп» сьогодні стали символами незламності українського духу, того, як українці вміють воювати, прикладом, на якому будуть формуватися покоління українських воїнів». У тексті другої статті автор також цитує слова Петра Порошенка, який, продемонструвавши шеврон із зображенням кропу та написом «УКРОП», сказав: «Нехай вони нас називають “укропами”. Тому що “УКРОП” розшифровується дуже просто – “Український опір”». Звичайно, це народна етимологія, яка задовольняє актуальні потреби свідомих українців, у рецепції яких відбулась етимологізація первинно принизливого, зверхнього етнотопоніму *укри* / *укропи* на зразок *хохол*, що вживали і вживають супротивники.

Отже, цю групу онімів ми також вважаємо національно маркованими прецедентними одиницями, що мають свою унікальну першоісторію, де укорінені узагальнено-оцінні, емоційно-експресивні, образно-метафоричні конотації. Будучи неопрецидентними одиницями ці найменування мають типові для них ознаки рухливості, що виявляються у потенційній можливості змінювати семантичні та оцінні компоненти значення.

3.2.4. Національно марковані прецедентні топоніми

Безсумнівно, у свідомості мовців українська лінгвокультура пов'язана з групою прецедентних онімів, що не тільки називають географічні, топографічні, гідронімічні та ін. реалії, що знаходяться територіально в Україні, а, перш за все, мають також історико-культурну, соціально-психологічну, емоційно-експресивну інформацію, важливу для представників української лінгвокультурної спільноти. Такі прецедентні мовні одиниці є ознакою публіцистичного дискурсу у цілому і часто трапляються у заголовках українськомовних ЗМК.

В аналізованому матеріалі ми знайшли такі національно марковані прецедентні оніми, що пов'язані з українською національною культурою, і їх поява у будь-якому дискурсі буде ініціювати відповідні асоціації.

Велику групу утворюють заголовки з топонімними компонентами. Насамперед, це географічні назви самої держави і українських міст: *Україна не підставлятиме щоку* (УК. 17.09.2016); *Україна і світ у вогні* (СВ. 5.03.2015); *Києву видніше...* (СВ. 30.07.2015); *У Києві підбили перші підсумки безвізу* (УК.22.07.2017); *Канів як український Давос* (УК.10.07.2018); *Для них і досі лунають дзвони Чорнобиля* (УК. 26.04.2016); *Куди нам подітися від Чорнобиля* (УК.26.04.2017); *Зачаровані Диканькою* (СВ. 3.01.2014); *Ходіння по муках у Тернополі* (СВ. 20.08.2015) та ін.

Серед топонімів особливо варто вказати неопределенні топоніми, що набули ознак прецедентності у зв'язку з конкретними ситуаціями, що відбувалися упродовж нещодавнього синхронного зрізу, як-от:

Співробітники «Миколаїв-облтеплоенерго» обіцяють влаштувати «другий Алчевськ» (УМ. 09.12.2016) ← 22 січня 2006 р. системи опалення в Алчевську (Луганська область) практично повністю заморозилися, що зумовило серйозні проблеми з опаленням житлових приміщень. Ця прецедентна ситуація і зафіксована в узагальнено-образному вживанні ойконіма Алчевськ з негативними оцінними конотаціями, які можуть бути декодованими читачами-українцями, свідками цієї трагедії, що мала широкий розголос у ЗМК;

Синдром Сартани (УК. 19.08.2015) ← Назва приміської зони Маріуполя, що у 2014, 2015 рр. сильно постраждала від обстрілів і бойових дій;

Цюрупинська Врадіївка (УМ. 15.01.2015); *Вбивство правозахисниці Ірини Ноздровської може спричинити нову Врадіївку* (УМ. 03.01.2018) ← ойконім, що є назвою населеного пункту, де відбулися масові протести проти бездіяльності правоохоронних органів із захисту прав громадян, стала для українців символом народного правосуддя та ін.

До групи національно маркованих топонімів, які у свідомості мовців виявляють співвіднесеність з українським національно-культурним простором, відносимо і топонім **Мінськ**, який вживаючись разом з порядковим маркером, викликає однозначні асоціації, пов'язані з переговорними процесами під час воєнних дій на Донбасі, місцем проведення якого стала столиця Білорусі. Так ми інтерпретуємо вживання цього топоніма у заголовках: *Мінськ-2: межа ціни* (УК. 11.02.2015); *Мінськ-3: що далі* (СВ. 23.07.2015); *Нормандський формат активізує мінський процес* (УК. 26.08.2015); *«Мінськ-3» народжується* (УМ.15.01.2016) та ін.

Наведені приклади лише частково ілюструють ті власні топонімічні назви, що вже без сумніву стали прецедентними (**Україна, Київ, Чорнобиль,**

Диканька), а також і ті, що виявляють ознаки прецедентності в конкретний синхронний відтинок часу (**Алчевськ, Сартани** та ін.), їх прецедентне майбутнє невідоме і може стати матеріалом для подальшого вивчення.

Серед власних назв населених пунктів окрему групу утворюють **історичні топоніми**, або **хрононіми**. Не вдаючись до функціонально-семантичних особливостей власних назв історично істотних відрізків часу або подій, які детально вивчають і класифікують О. Ю. Карпенко, М. М. Торчинський та ін., ми звернемо увагу на їх вживання як прецедентних мовних одиниць у заголовках ЗМК. Вони завдяки рецепції авторів публікацій отримують новий імпульс для функціонування, а також експлікують актуальність конкретних історичних періодів та подій для сучасних мовців. Крім того, семантико-синтаксичні особливості функціонування історичних топонімів як компонентів заголовків є, по-перше, доказом їх усталеного місця у когнітивній базі сучасних українських мовців, по-друге – доказом нетлінності їх національно-культурної значущості. Йдеться про такі історичні топоніми, як **Берестечко, Бабин Яр, Крути, Холодний Яр** та ін., які знаходимо у таких заголовках, як:

*Щоб не сталося нового **Берестечка**...* (УК. 3.07.2015) ← Битва під Берестечком (18 червня – 30 червня 1651);

*Вогонь **Холодного Яру*** (СВ. 15.04.2014); *Гарячі серця **Холодного Яру*** (СВ.26.04.2016); *На поклик **Холодного Яру*** (УК. 20.07.2018); *І повіє вогонь новий з **Холодного Яру**...* (УМ. 29.03.2017) ← історико-природний комплекс, утворений місцями, пов'язаними з боротьбою українського народу у XVIII ст., на п. XX ст. за незалежність;

Переяславська рада: від братання – до окупації (УК. 22.03.2014) ← військова рада, скликана гетьманом Богданом Хмельницьким у Переяславі 8 січня 1654 року. Назва міста, зафіксована у назві ради, стала символом невиправданих сподівань українського народу;

*Відлуння **Бабиного Яру** – у серцях мільйонів* (УК. 28.09.2016) ← місце трагедії років Другої світової війни, де безвинно були розстріляні мешканці

Києва, переважно євреї, назва місця злочину стала символом голокосту в Україні;

Крути вчать дивитися у майбутнє (УК. 30.01.2015); *Бій під Крутами не завершився* (УК. 27.01.2018); *"Історія переплітає долі Героїв Крут із сучасністю"* (УК. 30.01.2018); *Крути й «тітушки»* (УМ. 29.01.2014); *Міфологізація Крут: що насправді призвело до легендарного протистояння* (УМ. 20.03.2018) та ін. ← бій 29 січня 1918 р., що в національній пам'яті українців став символом безмежної відданості батьківщині та ін.

Від Злуки до розлуки (СВ. 21.01.2014) ← 22 січня 1919 р. на Софійському майдані в Києві відбулося проголошення універсалу про об'єднання УНР і ЗУНР у соборну Україну. Ця подія отримала назву Акт Злуки або Велика Злука, на честь якої сьогодні встановлено свято День соборності України.

Серед історичних подій ХХ століття, що закарбувалися у пам'яті українців, – штучно створений голод 1932–1933 років і голокост у роки Другої світової війни. Ці власні назви зустрічаємо у заголовках досліджуваних видань окресленого періоду, наприклад: *У Бабиному Яру буде меморіал Голокосту* (УК. 22.03.2017); *Меморіалу Голокосту вже обрали ділянку* (УК. 21.10.2017); *Щоб світ знав: не голод, а Голодомор* (УК. 28.11.2015); *Скільки українців загинуло під час Голодомору* (УК. 15.03.2016); *Голодомор зачепив своїм чорним крилом і Донбас* (УМ. 27.02.2014); *Під час голодомору загинуло майже вдвічі більше українців, ніж вважалося – нове дослідження* (УМ. 10.01.2018).

У заголовках ЗМК фіксуємо хрононіми, що ілюструють сторінки новітньої історії незалежної України і доля яких щодо присутності у когнітивній базі українців наступних поколінь поки що невідома. Проте їх прецедентність і їх місце у свідомості сучасних представників української лінгвокультурної спільноти очевидна, як-от, хрононім **Революція гідності** у заголовках: *Нахабство революції гідності* (УМ. 09.07.2015); *Революція*

гідності. Етап другий (УМ. 04.07.2017) *Досягнення Революції гідності стануть незворотними* (УК. 5.09.2018) та ін.

Національно маркованим є **гідронім Дніпро**, що у свідомості мовців різних національностей пов'язаний з українською національною культурою. Знаходимо його у заголовках: *І Дніпро, і кручі...* (СВ. 7.03.2018); *Ой, Дніпро, Дніпро...* (СВ. 27.03.2015); *Дніпро хоч і не реве, але стогне* (УК.9.07.2016); *Друге дихання «Голлівуду над Дніпром»* (УМ. 10.12.2014) та ін. Прослідковуємо, що в авторській рецепції цей гідронім часто викликає стійкі асоціації з прецедентним текстом Тараса Шевченка.

У когнітивній базі сучасних мовців національно маркованою прецедентною є також і назва однієї з вулиць Києва, де розташовується Національний банк України. Тому цей **годонім** як у рецепції авторів публікацій, так і у сприйнятті читачів асоціюється з керівництвом НБУ, як-от: *Павуки у... Банковій* (СВ. 12.02.2016); *Тука нагадує Банковій* (СВ. 17.12.2015); *Політ над гніздом на Банковій* (УМ. 09.12.2014) та ін.

До українського національно-культурного простору апелюють і назви регіонів, областей та ін., що територіально-географічно знаходяться в межах України. Їх наявність у заголовках викликає асоціації, пов'язані з українською культурою, наприклад: *На Тернопіллі з'явився «Український Єрусалим»* (УК. 7.09.2018); *Подільський Версаль* (СВ. 8.12.2015); *Блакитні каски для Донбасу* (УК. 22.02.2018); *Крим: було ваше, стало наше...* (СВ.20.03.2014); *Скажи мені, чий Крим, і я скажу, хто ти* (УК. 17.01.2015); *Тихо їдеши – далі від Криму будеш* (УМ. 29.05.2015); *Крим-то голий!* (УМ.25.11.2014) та ін.

Зауважимо, що в заголовках є чимало онімів, пов'язаних з різними національними культурами. Нас насамперед цікавлять ПМО, пов'язані з українською культурою та їх відображенням у свідомості сучасних мовців, тому в цьому розділі ми використовували заголовки, що ілюструють винятково зв'язок з українською національною культурою, залишаючи поза спеціальним аналізом заголовки на зразок *Придністров'я? Не вийде!*

(СВ.12.01.2016); У *Шенген* – з відбитками пальців (СВ. 9.07.2015); *Настанови від дядечка Барака* (УМ. 27.04.2016); *Чи буде екологічний Нюрнберг?* (УК. 16.06.2017); У Вірменії лідер протестів оголосив про початок «оксамитової революції» (УМ. 18.04.2018) та ін.

3.3. Підтвердження наявності прецедентних феноменів у національній когнітивній базі українців під час вільного і скерованого асоціативних експериментів

Вивчення національно-прецедентних для українців феноменів переважно зосереджується на визначенні їх функціонально-стилістичних чи комунікативно-прагматичних рис, у результаті чого здійснюється класифікація їх функціональних характеристик, визначаються джерела їх походження, про що почасти йшлося вище. Застосування ж сучасних асоціативних методик дозволяє залучати результати прямого звернення до представників певної лінгвокультурної спільноти, які володіють комплексом знань і уявлень, готові реагувати на прецедентні мовні одиниці-стимули, з метою вивчення особливостей «роботи» мовної свідомості особистості.

Ефективність лінгвокогнітивних досліджень із використанням експериментальних методик, застосованих до аналізу як психоментальних, так і лінгвальних явищ, доведена у працях О. О. Леонтєва, О. О. Залєвської, Ю. М. Караулова, Н. В. Уфимцевої, Л. Т. Масенко, О. І. Горошко, С. В. Мартінек, О. Ю. Карпенко, О. А. Гапченко Д. І. Терехової, Т. Є. Недашківської, О. В. Денисевич, В. Л. Шелудько, Н. М. Галунової та ін.

Сьогодні науковці застосовують різні методики проведення асоціативного експерименту: *вільний* асоціативний експеримент передбачає відповіді реципієнта на слово-стимул найпершою реакцією, яка й фіксується; *ланцюговий* асоціативний експеримент не обмежує респондентів кількістю можливих відповідей-реакцій на наданий стимул за певний відрізок часу, іноді його вважають, зокрема О. О. Леонтєв, варіантом вільного

асоціативного експерименту; *скерований* (спрямований / контрольований) асоціативний експеримент направляє пошук респондентів у пропоновані рамки (наприклад, відповідати словами виключно однієї частини мови чи на чітке запитання та ін.). Найпопулярнішим з названих є вільний експеримент. Так, методики комплексного аналізу даних, отриманих під час вільного асоціативного експерименту, дали можливість, наприклад, О.Ю. Карпенко окреслити загальномовні чи суб'єктивні, індивідуальні, компоненти оніма в ментальності етносу чи ментальному лексиконі особистості [Карпенко 2006, 2006а, 2010 та ін.]. О. А. Гапченко дослідила статус та особливості функціонування прецедентних імен в індивідуальному лексиконі білінгвальної особистості [Гапченко 2019 та ін.]. У цілому головним результатом застосування асоціативного експерименту є побудова асоціативно-вербальних мереж, конструювання асоціативних полів і створення тезаурусів.

Завдяки асоціативному експерименту можна виявити асоціації, сформовані у результаті пізнання людиною довкілля, на основі особистого життєвого досвіду, які утворюють індивідуальну картину світу особистості й можуть бути вербалізовані, а також асоціації, успадковані особистістю як результат колективного несвідомого, зосередженого у національній когнітивній базі й експлікованого як зв'язок між стимулом і першими реакціями на нього. Тому отримані реакції відображають як особистий життєвий досвід, так і мовний і соціальний досвід респондентів. Водночас частотність реакцій слугує тим чинником, що характеризує колективний компонент мовної свідомості і є засадою для обговорення компонентів когнітивної бази носіїв української лінгвокультури.

Зважаючи на частотність використання прецедентних одиниць у заголовках засобів масової комунікації, проведення психолінгвістичного експерименту є доцільним як допоміжного засобу визначення смислових компонентів заголовків, що визначають ефективність їх функціонування, експлікують підтвердження / спростування національно-мовного компонента

у смисловій структурі прецедентної одиниці, усвідомлюваного носіями конкретної лінгвокультури, та виявляють місце ПФ у когнітивній базі сучасних українців. Отже, асоціативний експеримент є тим засобом, за допомогою якого можна вербалізувати ті знаки мовної свідомості, що формують базові образи й уявлення мовців про довкілля, засвідчують глибину певних знань, пов'язаних з національно зумовленими образами, стереотипами, оцінками та ін.

Визнаючи асоціативний експеримент ефективним методом вияву й аналізу «психологічно реальних значень» [Гапченко 2008: 36], ставимо за мету на основі узагальнення отриманих у ході експерименту реакцій а) виявити співвіднесеність процесів кодування автором публікацій й декодування читачем культурно значущої в певному національно-мовному середовищі інформації, б) адекватності / неадекватності програмованих авторами смислів з тими, що існують у когнітивній базі мовців, а також в) визначити роль ПФ як маркера певної національно-мовної картини світу, виявивши асоціації, що експлікують національно марковані компоненти образів свідомості, якими оперують носії української лінгвокультури.

Асоціативні реакції, як і більшість дослідників услід за Ю. М. Карауловим, визнаємо репрезентаціями неусвідомлених прошарків образів свідомості. Образ свідомості об'єднує розумові та чуттєві знання і має багато зовнішніх проявів, одним з яких розглядають асоціативні реакції. Вони і є тим матеріально-вербальним проявом свідомості, що дозволить змодельовати асоціативне поле заголовка-стимулу з прецедентним компонентом. Гіпотетично експеримент повинен виявити ті особливі знання, що пов'язані у свідомості з тим чи тим прецедентним феноменом, зокрема прецедентним висловлюванням, прецедентним ім'ям чи номінацією, виявити смисли, ознаки, атрибути чи ін., що стоять за прецедентним феноменом у свідомості сучасного українця.

3.3.1. Умови проведення вільного і скерованого експериментів

Для участі в експерименті була відібрана група респондентів з типовими соціолінгвістичними рисами. Усього в експерименті взяли участь 384 особи, серед яких 132 особи чоловічої статі, 251 особа – жіночої, 1 особа залишила це запитання без відповіді. Вік респондентів – від 16 до 67 років, тобто охоплені різні вікові категорії, хоч і в різному процентному співвідношенні (див. Додаток 1). Найбільшою кількісною групою є респонденти віком 16-24 років, переважно це студенти університетів Києва, які навчаються за різними спеціальностями (філологи, економісти, менеджери і т.п.). Усі респонденти представляють різні регіони України, а також як контрольна група в експерименті брали участь іноземці (див. Додаток 2). Крім українців (94,01% учасників), в анкетуванні взяли участь євреї – 1,30% , кримські татари – 1,04%, німець – 0,52%, перс – 0,26%, деякі учасники написали подвійну національність, зокрема, араб-українець та українка-росіянка – по 0,26% кожний, на жаль, 2,34% респондентів поставили прочерк у цій графі (див. Додаток 3). Українська мова є рідною для 84,64% респондентів, російська мова – для 8,33%, обидві мови назвали рідними 4,17%, кримськотатарська мова – для 0,78%, перська – для 0,26%, як рідну мови назвали суржик 0,52% респондентів, не дали відповіді на запитання 1,30% інформантів. Майже 90% учасників анкетування знають хоча б одну іноземну мову, водночас 10,16% респондентів поставили прочерк у графі про знання іноземної мови.

Джерелами отримання новинної інформації для переважної частини учасників опитування були комбіновані джерела. Так, з 384 інформантів жоден не назвав своїм єдиним джерелом друковані версії газет чи журналів. Єдиними джерелами інформації визнали інтернет-джерела – 12,8%, усну комунікацію – 0,8%, телебачення – 0,3% респондентів. Більшість учасників експерименту (84,8%) назвали від двох до усіх можливих джерел, тобто і друковані видання, й інтернет-новини, і телебачення, й усну комунікацію. 1,3% анкет були без відповідей.

Учасникам анкетування було запропоновано письмово відреагувати на заголовки-стимули з прецедентними компонентами. Стимулами для експерименту стали заголовки українських ЗМК, що містять прецедентні феномени в оригінальній чи трансформованій формі, актуалізовані як мінімум у двох різних виданнях. Включення до стимулів неодноразово вживаних прецедентних мовних одиниць ми інтерпретували як чинник збільшення ступеня ймовірності їх упізнаваності, відомості серед представників української національно-мовної культури, якими, перш за все, є автори публікацій. Спочатку респондентам пропонувалося заповнити соціолінгвістичний питальник. Після чого упродовж контрольованого часу вони фіксували свої реакції на заголовки-стимули, записуючи свої асоціації у зв'язку з прочитаним щойно заголовком. Респонденти знали, що стимулами є заголовки періодичних українських видань. Вільний експеримент був зорієнтований на виявлення диференційних та інших ознак прецедентних феноменів, що входять до когнітивної бази сучасних мовців, та на конструювання асоціативного поля заголовка-стимулу й відображеності у ньому національно обумовлених компонентів. Інформанти були вільні у виборі кількості реакцій та виборі мовної форми вираження (одне слово, словосполучення або речення). Від кожного респондента одержано від 0 до 3 реакцій на кожний заголовок-стимул. Результатом вільного асоціативного експерименту стала 5441 реакція, отримана у 384 анкетах.

Мета скерованого експерименту полягала у виявленні ступеня зафіксованості у мовній свідомості носіїв української лінгвокультури національної маркованості прецедентних феноменів, що є компонентами заголовків-стимулів. Для цього від тих самих респондентів вимагалось зробити вибір пов'язаності заголовка-стимулу з тією чи тією національною культурою або кількома культурами, поставивши позначку в анкеті. Саме можливість зорієнтувати інформантів у необхідному для дослідження напрямі асоціативних потоків була визначальною у виборі також методики

скерованого експерименту. Результатом скерованого асоціативного експерименту виявилось 5953 відповіді.

Враховуючи те, що 1) за кожним прецедентним феноменом завжди стоїть «певне уявлення, загальне й обов'язкове для носіїв того чи того національно-культурного менталітету, або інваріант його сприйняття, який і робить усі апеляції до прецедентного феномена «прозорими», зрозумілими, конотативно забарвленими» [Красных 2003: 172], а також те, що 2) знання у когнітивній базі, насамперед, репрезентують такі вербальні феномени, як прецедентне ім'я та прецедентне висловлювання [там само: 239], ми передбачали виявити асоціації, що свідчать про типовість інформації, типовість знань, що зберігаються у когнітивній базі мовців і закодовані у прецедентних феноменах, адже адекватність інтерпретації текстової інформації медійної публікації автори безпосередньо пов'язують з декодувальною функцією прецедентних феноменів.

Вибір заголовків-стимулів ми здійснювали з урахуванням а) частотності використання ПФ як компонента заголовка, б) національної маркованості ПФ, в) трансформованості / оригінальності форми ПФ; г) належності до сфери-джерела. У результаті в анкету були включені дванадцять заголовків: *Закарпатська Атлантида* (СВ. 27.12.2017); *«Шерше ля» робочі місяця* (УМ. 17.02.2016); *Кози не винні* (УМ. 05.02.2014); *Максималізм «Попелюшки»* (УМ. 06.05.2014); *Майдан стояв. Міліція поїхала* (УК. 22.02.2014); *А президент проти* (СВ. 7.08.2018); *Жетон розбрату* (УК.8.10.2014); *Наша пісня гарна, нова...* (УК. 26.02.2014); *«Око» Кремля* (УМ. 02.02.2016); *Шукайте жінку!* (УМ. 18.07.2014); *І в кіборгів болять рани* (УМ. 26.01.2016); *«Титушки» на мільярд* (УМ. 25.03.2014).

3.3.2. Опис результатів вільного асоціативного експерименту

Зважаючи на відсутність єдиної методики аналізу асоціатів, їх єдиної класифікації, на що вказують Д. І. Терехова, О. І. Горошко, О. А. Гапченко та

ін., для опису реакцій на стимул-заголовок з прецедентним компонентом асоціативні реакції (асоціати, асоціації), зафіксовані в анкетах, ми класифікували відповідно до основних стратегій ідентифікації: синтезували смисли, які базуються на інваріанті сприйняття прецедентного висловлювання, реакції, що актуалізують індивідуальний чи національно-колективний досвід тощо.

Узагальнивши отримані асоціати-реакції на всі стимули, ми виокремили у структурі асоціативних полів такі асоціативно-сміслові зони: 1) реакції, що фіксують образи свідомості, які відображають уявлення мовців про сферу-джерело ПФ; 2) реакції, що фіксують образи свідомості, які відображають уявлення мовців про диференційні ознаки ПФ; 3) реакції, що фіксують образи свідомості, які відображають уявлення мовців про атрибутивні ознаки ПФ; 4) реакції, що фіксують образи свідомості, які відображають уявлення мовців про асоціативно-образні, смислові, оцінні чи інші зв'язки з іншими ментефактами національної когнітивної бази (тобто іншими ПФ); 5) реакції, що фіксують образи свідомості, які відображають індивідуальні уявлення мовців про ПФ як результат особистого досвіду пізнання довкілля (тобто ті образи свідомості, що репрезентують результати індивідуального пізнання фрагментів довкілля, представлені у когнітивній базі особистості). Закономірно, що кожна із зон по-різному представлена у структурі асоціативно-сміслового поля аналізованих заголовків-стимулів. Незважаючи на те, що дослідники можливості присутності у когнітивній базі інформації щодо першоджерела ПФ вказують на її наявність/відсутність в залежності від різних екстралінгвальних чинників, наприклад, залежно від місця проживання інформантів [див., напр.: Сереброва 2007: 47], проте, за нашими спостереженнями, зони 1 і 2 є обов'язковими – спостерігаємо їх в структурі асоціативних полів усіх аналізованих заголовків-стимулів. Зони 3, 4 і 5 є факультативними, оскільки не всі асоціативні поля обов'язково мають реакції, що відображають такі уявлення мовців.

Різноманітні за якостями заголовки-стимули дали цікаві результати. Почнімо із систематизації асоціацій, отриманих як реакція на заголовки-стимули з одним компонентом прецедентного походження, тобто такий заголовок можна схарактеризувати як **монопрецедентний заголовок**. Таким в анкеті, наприклад, є заголовок-стимул «*Наша пісня гарна, нова...*», що є прецедентним висловлюванням, сферою-джерелом якого є народна пісня «Був собі журавель», і який використано в різні роки у заголовках трьох аналізованих медійних видань «Урядовий кур'єр», «Сільські вісті», «Україна молода»: *Наша пісня гарна й нова, починаймо її знову* (СВ. 10.06.2016); *Наша пісня гарна й нова...* (УК. 26.02.2014); *Наша рада гарна й нова, починаєм її знову?* (УМ. 03.06.2014); *Наша пісня гарна й нова: у Грузії допускають відновлення дипвідносин із Росією* (УМ. 01.02.2017); *Наша пісня гарна, нова...* (УМ. 15.03.2017). Результатом анкетування стали 427 відповідей, якими є 398 асоціацій, отриманих у 355 анкетах (29 анкет – з нульовою реакцією). Асоціативне поле заголовка-стимулу представлене у Додатку 6. Найбільша частка отриманих асоціацій підтверджує прецедентність цього висловлювання, що є цитатою з народної пісні.

Реакції цієї асоціативно-сислової зони ми згрупували у дві підзони: а) ті, що експлікують уявлення про родо-видові ознаки сфери-джерела (11,94%, наприклад: *українська; пісня про Україну; колискова; пісня; національна культура* та ін.), та б) асоціації, пов'язані з уявленнями про першотекст (41,45%, наприклад: *починаймо її знову; починаємо знову; починайте її знову* та ін.). На хибну, неточну ідентифікацію сфери-джерела вказують реакції, що неточно називають першоджерело цього прецедентного висловлювання, зокрема такі, як *фольклор; танок; театр; вистави; українська народна пісня прислів'я* та ін. Непевність такого типу реакцій засвідчує закреслений варіант відповіді.

На наш погляд, зредукована форма рядків цієї народної пісні у заголовках спровокувала саме цей тип асоціацій, що є продовженням, смисловим завершенням цитованого фрагмента тексту. Мабуть, ці реакції є

доказом того, що в когнітивній базі мовців зберігається повний варіант цього прецедентного висловлювання, що є підтвердженням спостережень науковців про безпосереднє входження прецедентного висловлювання до когнітивної бази.

Прецедентне висловлювання, як і інші прецедентні феномени, є складним семіотичним знаком, сума значень компонентів якого на дорівнює тим смислам, тим знанням, носієм яких він є. Саме так ми інтерпретуємо асоціації, що відображають образи свідомості як уявлення мовців про значеннєву сутність цього висловлювання:

10,77% реакцій актуалізують значення 'багаторазова повторюваність одного й того самого', наприклад: *коли все знову повторюється (3); щось починається знову (3); все по-старому (2); повтор (2); повторюваність (3); все спочатку (3); повторення (2); починається все знову (2); циклічність (2); щось одне й те саме (2); але починай спочатку; все повторюється; все з початку; все починається знову; давно забута ситуація, яка знову повторюється; почати спочатку* та ін.;

7,02% реакцій актуалізують значення 'має позитивні якості, близька'. Такий смисл експлікує диференційні ознаки *пісні* як мовно-естетичного знака української національної культури, за визначенням С. Я. Єрмоленко. Такими ми вважаємо реакції: *солов'їна (4); краща (3); ще краща (2); і креативна (2); і мелодійна (2); популярна (2); ще краща буде; гармонічна; гучна; щось милозвучне; та чудова; ще гарніша; рідна; і приємна; люди оспівують свою землю; щось нове, що може сподобатись більшості* та ін.;

4,92% реакцій актуалізують значення 'довготривалість чогось незмінного, іноді хибного', наприклад: *щось дуже довго тягнеться; щось довготривале; багаторазові дурні вчинки; і нічого не змінилось; повторення помилок; про нудотину; нічого так не зміниться!; образ зануди* та ін.;

2,58% реакцій актуалізують значення 'те, що не відповідає правді, що драгує': *брехня (2); знову брехня; не розуміння; драгівливість; роздратовання; не вой; набридливість* та ін.;

Цікаво, що експлікація диференційних ознак аналізованого прецедентного висловлювання, якими ми, вслід за І. В. Захаренко, вважаємо актуалізовані ним смисли, іноді відбувається за допомогою синонімічних прецедентних висловлювань, наприклад, фразеологічного походження на зразок *товкти воду в ступі; тягти kota за хвоста*. Цікаво, що тут є і паралельні ПФ-реакції, наведені англійською і російською мовами: *Wind of Change; опять* 25. Серед ПФ-реакцій “українського” походження є такі, що, по-перше, пов’язані з прецедентною для українців особистістю Т. Г. Шевченка (ПВ *не вмере, не загине* (4); а також ПІ *Шевченко*), по-друге, з музичним мистецтвом України (ПІ *Ротару*, назва пісні популярного гурту *КАЗКА «Плакала»*, назва однієї з найулюбленіших українцями різдвяних щедрівок «*Щедрик*»). Такі ПФ-реакції займають 4,22% від загальної кількості отриманих реакцій на цей заголовок-стимул.

10,30% асоціацій відображають індивідуальні уявлення мовців про ПФ як результат особистого досвіду пізнання довкілля. У цій зоні виокремлюємо декілька асоціативно-смыслових груп асоціацій, а) пов’язаних із соціально-політичним життям України, як-от: *Україна* (2); *Майдан* (2); *Донбас*; *війна з Росією*; *реформи*; *українська політика*; *новий президент*, *нові проблеми*, *нові обіцянки*; *нова влада*; *протест*; *революція*; *менталітет*; *прихід до парламенту «старих» депутатів*; *український уряд*; *нова влада України*; *знову реконструкція Шулявського мосту* та ін.; б) суб’єктивно-оцінних, що експлікують індивідуальний досвід, як-от: *тупі шкільні прислів’ячка*, *які стидно не те що говорити, але і чути, і читати*; (*негативна асоціація зі школою*).

Таких реакцій небагато, але вони дозволяють констатувати динамічні процеси, що відбуваються у людській свідомості і є свідченням подальшого засвоєння ментефактів як частини національно-культурного компонента когнітивної бази сучасного українського мовця.

Зразком монопрецедентного заголовка-стимулу з трансформованим прецедентним феноменом є заголовок *Кози не винні* (УМ. 05.02.2014).

Заголовок є лексико-семантичним варіантом назви прецедентного тексту – новели М. Коцюбинського «Коні не винні». Твір є класикою української літератури, входить до програми з літератури для загальноосвітніх навчальних закладів, за його мотивами знято художній фільм, отже, він добре відомий українцям різного віку. Ця прецедентна назва як в оригінальному, так і в лексико-семантичних варіантах зустрічається в заголовках усіх аналізованих ЗМК: *Коні не винні* (СВ. 25.03.2016); (СВ. 12.07.2016); *Не коні винні* (СВ. 20.01.2017); *Виноград не винен* (СВ.7.09.2018); *Тарифи не винні* (УК. 4.02.2015); *Качки не винні* (УК. 22.04.2016); *Скандал у межах регламенту, або Школи не винні* (УК. 12.07.2017); *Бджоли не винні* (УК. 20.06.2018); *Антилопи не винні* (УМ. 03.06.2014); *Кури не винні* (УМ. 16.10.2014); *Вибори не винні* (УМ.31.10.2014); *Корови не винні* (УМ. 04.11.2015); *Солдати не винні: парад показав боєздатність армії* (УМ. 26.08.2016); *Пернаті не винні: у столиці невідомі отруїли близько 20 рідкісних птахів* (УМ. 17.03.2017). Результатом анкетування стали 439 відповідей, з яких 385 асоціацій, отриманих у 330 анкетах, та 54 анкети – з нульовою реакцією. Асоціативне поле заголовка-стимулу представлено у Додатку 7. Найбільша частка отриманих асоціацій підтверджує прецедентність цього висловлювання, що є назвою новели.

16,40% становлять реакції, що відображають уявлення мовців про сферу-джерело ПФ. Отримані асоціати свідчать, що у свідомості сучасних мовців лексико-семантичні заміни в оригінальній назві ПТ частково впливають на уявлення про джерело цього висловлювання. Так, запропонований варіант заголовка у рецепції учасників експерименту викликав асоціації, пов'язані з уявленнями про такі першоджерела, як першотекст (5,92%, наприклад: «*Коні не винні*» (12); *Коцюбинський* (8) та ін.), соціально-політична й господарська реальність (5,47%, наприклад: *село* (14); *ферма* (6); *політика* та ін.), а також деякими іншими хибними джерелами (5,01%, як-от: *фразеологізм* (7); *приказка* (4); *Біблія*; *книга «Алхімік» образ коз із неї*; *фільм* та ін.). Якщо не враховувати асоціації, що експлікують хибні

уявлення мовців про першоджерело, то інші асоціації цієї асоціативно-сміслової зони апелюють до сфер-джерел, запрограмованих адресантом повідомлення. Серед реакцій, пов'язаних з уявленнями про сферу-джерело, дві треті частини вірно проспективно визначили інформаційну програму тексту журналістської статті, а отже, вірно декодували задум автора. Це свідчить про місце прецедентного феномену у національній базі сучасних представників лінгвокультурної спільноти.

Асоціації, що репрезентують уявлення мовців про диференційні ознаки прецедентного висловлювання, ми згрупували в групи з такими значеннями:

'називання винного чи невинного' (34,39%), де є асоціації, а) що безпосередньо апелюють до першотексту, наприклад: *і коні теж (2); коні не винні; винні коні* та ін.; б) що обумовлені другим, варіативним компонентом прецедентного висловлювання, наприклад: *винні козли (7); винні люди (4); люди не винні (3); вовки винні (3); суспільство (2); винні всі інші (2); винна влада; депутати завжди вважають себе невинними; хороші дівчата не винні; народ не винний* та ін.;

'сільське господарство і труднощі чи злочини у ньому' (19,82%): *трава (7); поле (6); коза (6); молоко (5); кози (2); стадо кіз (2); гори (2); луг (2); сіно (2); тварини (2); роги (2); коза, яка їсть траву; чесні кози; полювання на кіз; кози не винні, бо їсти хотіли; ...що не дають молоко; що молока нема; подорожчання молочної продукції; молока в молоці нема; якісь проблеми з сільським господарством; неприємна ситуація з фермою; біда у селі; кози страждають через якісь дії людей* та ін.;

'пошук причетного до негативного вчинку чи злочину' (7,97%): *ніхто не винен (6); звинувачують невинного; шукаємо винного; випадкові люди не можуть бути винними; ситуація, коли людина намагається зняти відповідальність із себе; якась випадкова провина; вина не в інших людях, а в тобі; винуватих не знайдуть, а невинних покарають* та ін.;

'причина провини' (6,15%): *безвідповідальність (3); в чому? (2); чому?; бо вони неuki; бо вони не винні; недалекі люди не знають, що вони недалекі;*

вони не винні, бо дурні; відсутність фактичної і справжньої причини суперечки; лінощі; незнання; безнаказовість; правда; чесність та ін.;

‘біда, нещастя’ (5,92%): трагедія (2); скотобійня (2); катастрофа; проблеми; трагедія на фермі; забій кіз у великій кількості; пожежа на фермі кіз; злочин; крадіжка; маніпуляції; порушено кримінальний кодекс та ін.;

‘екологічні негаразди’ (2,96%): захищаємо природу, бо загинемо й самі; зникнення трави/рослинності; захист тварин; Яворівське озеро та ін.

Як і при експлікації уявлень, ініційованих монопрецедентним нетрансформованим заголовком-стимулом, так і у випадку з реакціями, викликаними заголовком-стимулом з трансформованим прецедентним феноменом, спостерігаємо реакції, що відображають уявлення мовців про асоціативно-образні, смислові, оцінні чи інші зв’язки з іншими ментефактами національної когнітивної бази, тобто відповіді респондентів – це інші прецедентні одиниці. Такі реакції складають 6,15% від усієї кількості отриманих відповідей. Наприклад: *моя хата скраю* (2); *не пойман – не вор* (2); *«не виноватая я»* (2); *цап-відбувайло* (2); *знайти крайнього*; *рожеві окуляри*; *собаки лають, караван іде* та ін. Такі реакції, на нашу думку, можна інтерпретувати як доказ пріоритетності смислового чинника "укладання" ментефактів усередині когнітивної бази.

4,56% асоціацій ілюструють індивідуальні уявлення респондентів, викликані заголовком-стимулом: *вино*; *рада за них*; *безглуздя*; *пішки*; *слово образа «коза»*; *нісенітниця*; *ну добре*; *то й не вини*; *ТСН розгулявся* та ін.

Таким чином, лексико-семантична заміна одного з компонентів прецедентного феномену, яка зумовлена комунікативно-прагматичними завданнями адресанта, не впливає на зміну диференційних ознак ПФ, а спрямовує їх у бік тематично-смислового вектора, заданого адресантом. Такі ж закономірності виявили й асоціації, отримані у результаті вільного асоціативного експерименту на заголовки-стимули *Жетон розбрату* (див. Додаток 12), *А президент проти* (див. Додаток 11), *«Шерше ля» робочі місця* (див. Додаток 15), *Майдан стояв. Міліція поїхала* (див. Додаток 13),

які утворені лексико-семантичною заміною одного з компонентів прецедентної одиниці.

Серед заголовків-стимулів є й **поліпрецедентні**, тобто ті, що сконструйовані поєднанням декількох ПФ, пов'язаних з декількома сферами-джерелами, або з прецедентним феноменом, що має декілька сфер-джерел. Звернімося до аналізу результатів вільного асоціативного експерименту з такими заголовками-стимулами.

Результати асоціативного експерименту, що дозволяють говорити про усвідомлення мовцями кожного смислового компонента з ознаками прецедентності у складі заголовка-стимулу, отримані на стимул *Закарпатська Атлантида* (СВ. 27.12.2017). У цілому зібрано 544 реакції, з яких 522 асоціації, що містяться у 362 анкетах, та 22 анкети з нульовими асоціаціями на цей стимул.

Прецедентний топонімний компонент цього заголовка **Атлантида** зустрічаємо також і у заголовках *Польсько-українська Атлантида* (УМ.02.12.2015); *Рябчукова Атлантида* (УМ. 20.07.2016); *Найбільше місто світу Джакарта ризикує стати новою Атлантидою* (УМ. 15.08.2018). Прецедентний топонім **Закарпаття** функціонує у складі заголовків *Закарпаття – другий фронт?* (УК. 15.07.2015), *Почули с-те, браття, як боролось Закарпаття* (УК. 16.03.2017), *Свято бурчака – це закарпатське божоле* (УК. 6.08.2014) та ін. Визначення сфери-джерела цього поліпрецедентного заголовка здійснено у попередньому розділі.

Узагальнення та систематизація компонентів асоціативного поля, отриманого у ході вільного асоціативного експерименту на заголовок-стимул *Закарпатська Атлантида*, виявили в його структурі два паралельних асоціативних субполя, утворених реакціями на кожний із прецедентних топонімів, що поєднані адресантом у заголовку. Ця закономірність відображена у структурі кожної з асоціативно-смислових зон (див. Додаток 8).

Так, асоціації, що апелюють до уявлень респондентів про сферу-джерело Птопоніма **Закарпаття**, дорівнюють 7,35%, ті, що актуалізують уявлення мовців про сферу-джерело Птопоніма **Атлантида**, становлять 2,76% від усієї кількості отриманих реакцій.

Серед диференційних ознак Птопонімів асоціації зафіксували ті, що пов'язані з обома прецедентними одиницями, зокрема такі як:

'гориста місцевість' (20,22%), наприклад: *Карпати (34); Говерла (8); закарпатські гори (6); а також гори (41); вершини гір (3); гори під водою (2); гірська місцевість та ін;*

'те, що сховане під водою' (10,48%): *ГЕС (11); Тербле-Ріська ГЕС (3); повінь (3); весняні повені (2); затоплене село через будівництво ГЕС; зникнення лісів на Закарпатті; Закарпаття йде під воду; а також потоп (3); затоплене (2); катастрофа; руїни, але пейзажні – гарні та ін.;*

'те, що пов'язане з холодом' (10,48%): *сніг на вершинах Карпат; льодовики на Закарпатті; засніжені вершини смереки; а також холод (20); сніг (10); зима (4); айсберг (3); лід (3); мороз (3); сніг в горах (2); крига; білий; льодовик; холодна морська вода; щось високе, холодне та ін.;*

'щось таємниче й вражаюче' (10,29%): *містичність закарпатських лісів; традиції (2); гуцули – надлюди; втрачена культура гуцулів; а також невідомість (2); чудо (2); щось неіснуюче (2); щось таємниче, фантастичне й омріяне та ін.;*

'водойма' (10,29%): *озеро Синевір (12); озеро (5); озеро в Закарпатті (2); океан посеред Закарпаття :); а також вода (6); океан (7); море (3); океан уздовж Європи та ін.;*

'невідома територія' (7,73%): *покинута село (2); загублене місце у Карпатах; а також великий простір не займаної території людиною; щось невідоме; те що важко знайти; та ін.;*

'те, що викликає захоплення своєю вічною чарівністю' (3,68%), наприклад: *прекрасне місце в Закарпатті; Ужгород і його краса; а також краса (2); щось гарне, красиве; вічна / не піде під воду; велич та ін.;*

‘територія з деревами і кущами’ (3,67%): *ліс (9); густий ліс; закарпатські ліси; а також природа (3); зелень; ліси; зимова країна, острів ялинок та ін.*

Цікавими є, на наш погляд, асоціації, що експлікують уявлення учасників експерименту щодо атрибутивних ознак аналізованих Птопонімів (2,76%). Так, такими, що пов’язані з Птопонімом **Закарпаття**, вважаємо такі реакції: *місто в горах; трембіта; мавки; смереки та ін.*, такими, що експлікують уявлення мовців щодо атрибутів Птопоніма **Атлантида**, такі: *споруди на дні озера; сакура; виноград та ін.*

2,39% асоціацій відображають асоціативні зв’язки з іншими прецедентними феноменами, що знаходяться у національній когнітивній базі і пов’язані з обома Птопонімами. Так, з Птопонімом **Закарпаття** пов’язані такі П, як **Августин Волошин; Захар Беркут та ін.ПФ;** з Птопонімом **Атлантида – Нью-Йорк (2); Зевс; Аквамен; Укр. П’ємонт; milka та ін.**

Враховуючи суб’єктивність інтерпретації отриманих асоціацій, а також очікувані припущення про перевагу асоціацій, пов’язаних з національно маркованим ПФ, все ж повинні констатувати відносну рівність отриманих реакцій щодо їх розподілу між прецедентними компонентами заголовка-стимулу: 45,59% асоціацій, пов’язаних з кожним Птопонімом. Частина асоціацій актуалізує обидва прецедентні компоненти заголовка-стимула, наприклад: *Атлантида зі смереками; русалка з трембітою; будинки у лісах; якийсь замок серед карпатських лісів та ін.*, або ж є індивідуальними асоціаціями, які важко пов’язати з тим чи тим Птопонімом, порівняймо: *Лубни краще; викладач; відокремлення; 2 курс; не в тому місці, не в той час; перший раз чую; авто; подорож та ін.*

Отже, отримані асоціації на поліпрецедентний заголовок-стимул, побудований комбінацією двох прецедентних одиниць, засвідчують, з одного боку, окремішність, паралельність місця кожного з ПФ у національній когнітивній базі, з другого – їх смислові відношення, що виражаються в існуванні паралельних синонімічно-антонімічних стосунків. Такі ж

закономірності виявляє аналогічний за будовою поліпрецедентний заголовок-стимул *Око Кремля* (див. Додаток 14).

Іншим варіантом заголовка-стимулу є такий, що у своїй лексико-семантичній структурі має **поліпрецедентний феномен** з декількома сферами-першоджерелами. Зазвичай така поліпрецедентна одиниця функціонує не як самостійний заголовок, а як один з лексико-семантичних компонентів, утворюючи разом з іншими єдину в номінативному аспекті одиницю, що проспективно називає й ідентифікує наступний текст публікації. Таким серед наших стимулів є заголовок *Максималізм «Попелюшки»* (УМ.06.05.2014), одним з лексичних компонентів якого є ПІ **Попелюшка**, яке зустрічаємо також у заголовках усіх трьох аналізованих видань: *Три горішки... не для Попелюшки* (СВ. 31.10.2017); *Попелюшка на рідних хвилях* (УК. 5.03.2016); *Бал для попелюшки* (УМ. 23.05.2014); *Китайська попелюшка: як дівчинка зі злиденної сім'ї стала найбагатшою жінкою світу* (УМ.29.08.2017). Зауважимо, що ПІ **Попелюшка** є універсальним прецедентним феноменом, що може, за спостереженнями науковців, набувати варіативні національні риси [див., напр.: Завьялова 2007].

У результаті вільного асоціативного експерименту ми отримали в цілому 451 реакцію. 315 анкет містили 382 асоціації, а 69 анкет залишилися з нульовими асоціаціями на цей стимул (Додаток 10). Усі отримані асоціації були розподілені за асоціативно-смісловими зонами.

Так, ми відібрали 15,08% реакцій, що презентують уявлення мовців про сферу-джерело заголовка-стимулу. Проаналізовані асоціації експлікують уявлення респондентів про зв'язок стимулу із 1) текстом літературної казки (наприклад: *казка (26); «Попелюшка» (9); сучасний твір (2); Шарль Перро; гарний кінець казки; казки іноді стають реальністю; детальний опис героїв історії, яка схожа на «Попелюшку»; література та ін.*); 2) мультфільмом (наприклад: *мультфільм (4); мультик (2); Дісней (2); фільм; Попелюшка з діснеєвського мультика та ін.*); 3) сферою науки (наприклад: *наука (2); течія філософії*); 4) іншими сферами (наприклад: *театр (2); телебачення і школа;*

балет; жанр; сучасність). Неодноманітність реакцій підтверджує, насамперед, поліпрецедентний характер ПІ Попелюшка (сфери-джерела «казка» і «мультфільм»), з якими суголосні також реакції *театр, балет, телебачення*). Водночас кількісно незначні реакції, що експлікують уявлення респондентів про зв'язок стимулу зі сферою науки, вказують на ще одну можливу сферу тематично-сислового розгортання тексту. Ця сфера була запрограмована автором уведенням додаткового лексичного компонента (*максималізм*). Утворена лексико-синтаксична конструкція заголовка стимулює адресата до саме таких асоціацій. Цей лексичний компонент також характеризує ПІ і певним чином зорієнтовує адресата в інтерпретації диференційних ознак добре відомої прецедентної особистості. Мабуть, це вплинуло на кількість і характер реакцій, що експлікують уявлення респондентів про риси Попелюшки, зумовлені її максималізмом, порівняємо:

'те, що є поза нормою' (13,97%): *перебільшення (6); перфекціонізм (3); юнацький максималізм (3); фемінізм (3); великі амбіції; Попелюшка, яка далеко не скромна, з амбіціями; Попелюшка з'їла вовка; карета не до 12, а до 1; не влізла в гарбуза?; все і зразу та ін.;*

'працьовитість жінки, яка займається хатніми справами' (9,09%): *раб (2); прибиральниця (2); нагла прибиральниця; господарка; прислуга; служанка; сирота, бджілка-трудівниця; надто працьовита; старанна людина; трудоголізм задарма та ін.;*

'позитивні моральні риси, чесноти' (7,98%): *наївність (9); благодійність (3); доброта (3); скромність (2); відвертість; прямота; занадто скромна та сором'язлива та ін.*

'поєднання протилежностей навіть за рахунок чуда' (4,66%): *змішується розкіш і бідність (2); уподібнення (2); загубити туфельку та не забрати її одразу - необдуманий вчинок; крайність дій; невідповідність амбіцій і реальності; спочатку все дуже погано, а потім якимсь чудом все чудово; перетворення та ін.;*

‘називання того, хто може бути таким’ (4,66%): *підлітки* (4); *дитинство* (3); *Попелюшка на максималках* (2); *мачуха* (2); *фея*; *королева*; *підліток*; *чиновники*; *відома людина*; *зірка* та ін.;

‘мрії про вирішення складної життєвої ситуації’ (3,99%): *вийти заміж за принца* (2); *принц на білому коні* (2); *прибирати повсюду і шукати принца*; *втікти на бал*; *і бал, і принц – інше не пропонувати*; *стати принцесою* та ін.;

‘зовнішньо приваблива дівчина’ (3,10%): *дівчина* (2); *юність* (2); *гарна дівчина*; *красива дівчина*; *проста дівчина*; *Попелюшка гарна* та ін.;

‘тонкі почуття, емоційність’ (2,66%): *відчуття*; *драматизм*; *емоції*; *страдання*; *сентименталізм*; *гумор*; *психологічний стан*; *романтичні поривання*; *плаче*; *нещастя* та ін.;

‘незвичний розмір ноги, проблеми із взуттям’ (2,22%): *підбори* (2); *нога не може бути такою маленькою, у порівнянні з іншими частинами тіла*; *велика туфелька*; *дискримінація великого розміру ноги* та ін.

‘особа жіночої статі з позитивними і сильними рисами характеру’ (2,22%): *жінка*; *сильна й незалежна жінка*; *неконфліктна людина*; *жінка з завищеними стандартами, самооцінкою*; *попелюшка все робить на повну* та ін.

Кількісні дані щодо переваги тих чи тих диференційних ознак ми схарактеризовуємо, з одного боку, як свідчення стабільності образів свідомості, що експлікують уявлення мовців про типові риси казкової героїні (працьовитість, доброчесність, краса, мрійливість, казкові перетворення), з другого – як здатність адресатів до адекватного реагування на модифіковані авторами ментефакти й переосмислення традиційно-типових рис прецедентної особистості. Так ми пояснюємо реакції, згруповані нами як такі, що схарактеризовують ‘те, що є поза нормою’ (13,97%). Вони говорять про рецепцію читача, його сприйняття авторського задуму, втіленого в поєднанні нового (*максималізм*) з добре знаним (*Попелюшка*).

6,65% отриманих реакцій експлікують образи свідомості респондентів, що пов’язані з актуалізацією атрибутивних ознак ПП Попелюшка. Тут ми

також спостерігаємо асоціації, що підтверджують комплексність сприйняття й осмислення інформації заголовка-стимулу. Поряд з традиційними атрибутами казкової героїні (*туфелька (5); хрустальна туфелька; 35 розмір ноги* та ін.), з'являються атрибути, що унаочнюють рецепцію мовців заголовка-стимулу в цілому, а саме: *кришталеві кросівки; розмір взуття 45* та ін. Проте кількісно переважають асоціації, пов'язані із стереотипними уявленнями про прецедентний денотат: *бал (4); гарбуз (3); карета, віник* та ін.

3,32% асоціацій експлікують зв'язок між прецедентними одиницями, що у когнітивній базі українців "займають" близькі, сусідні місця і підтверджують пріоритетність смислового принципу організації когнітивного простору, наприклад: *мінімалізм Івасика-Телесика; мінімалізм «Дюймовочки»; мінімалізм «Русалоньки»; кіт у чоботях; як мед, той ложкою; «из грязи в князи»; die young live forever; топ-модель Н. Водянова; Наталія Водянова; весілля принца у Великій Британії; Instagram* та ін. Примітно, що й тут реакції говорять про те, що рецепцією адресатів охоплений заголовок-стимул у цілому.

З образами свідомості, що актуалізують індивідуальну картину світу мовців, пов'язані 4,66% відсотків отриманих реакцій.

Важливо також зауважити наявність у кожній із тематичних груп, виділених і проаналізованих нами, реакцій, що актуалізують національно зумовлені образи свідомості. Такими ми вважаємо, наприклад, такі асоціації, як: *українські жінки їдуть працювати за кордон* ('працьовитість жінки, яка займається хатніми справами'); *укр. народ* ('називання того, хто може бути таким'); *Україна в ЄС (2)* ('мрії про вирішення складної життєвої ситуації'). Цю асоціацію можна розглядати як метафору, у якій політичні прагнення України стати повноправним членом ЄС порівнюються з мріями Попелюшки про прекрасне життя із принцом); *мінімалізм Івасика-Телесика; як мед, той ложкою; топ-модель Н. Водянова; Петро Олексійович* (інші ПФ, пов'язані з іншими національно обумовленими сферами-джерелами, як-от: казки, фразеологізми, сучасне суспільно-політичне життя) та ін.

Схожі закономірності виявлено і при узагальненні й систематизації результатів анкетування на заголовок-стимул *I в кіборгів болять рани* (див. Додаток 9). Один із лексичних компонентів заголовка є прецедентною номінацією **кіборг**, яка сьогодні для багатьох мовців має особливе значення і викликає відповідні асоціації, почасти зафіксовані експериментально.

Отже, результати вільного асоціативного експерименту продемонстрували наявність у національній когнітивній базі мовців (адресантів і адресатів) ментефактів, пов'язаних з різними сферами-джерелами. Здатність кодувати й адекватно декодувати комунікативно й прагматично обумовлену інформацію усіма учасниками комунікативного процесу, здійснюваного за посередництвом ЗМК, свідчить як про стереотипність знань, пов'язаних з прецедентними феноменами, так і про потенційну можливість їх інтерпретацій, національно, соціально, історико-політично аргументованих. Чинником, що сприяє появі національно, соціально, історико-політично обумовлених конотацій, є власне лексико-синтаксична модель заголовка.

3.3.3. Опис результатів скерованого асоціативного експерименту

Мета скерованого експерименту полягала у визначенні національно-культурної приналежності прецедентних одиниць як ментефактів, що зберігають насамперед культурну інформацію. Анкета включала заголовки-стимули з прецедентними феноменами, джерела яких можуть знаходитися в одній чи декількох різних мовно-національних культурах. Тому увага респондентів була спрямована у бік пошуку їхніх уявлень щодо відповідності стимулу пропонованим національним культурам, зокрема українській, російській, англійській, французькій, італійській, американській, східній, античній. Були також запропоновані такі варіанти, як «з багатьма культурами», «іншою» та «не знаю точно». Можливість визначення респондентами культурної зорієнтованості заголовка-стимулу аргументуємо

тим, що всі учасники опитування мають як мінімум середню освіту, володіють однією чи декількома іноземними мовами, а отже, хоча б у межах шкільної програми знайомі з текстами та культурою інших країн. 10,16 % респондентів поставили прочерк у відповіді на запитання анкети щодо володіння іноземною мовою, що ми розцінюємо як її незнання.

Відповіді респондентів систематизовано й узагальнено. У цілому було отримано 5953 відповіді у 324 анкетах. У 60 анкетах (1,01%) респонденти поставили прочерк на різні стимули.

Навіть прецедентні феномени, що за сферою-джерелом мають зв'язки з однією культурою, не дали стовідсоткових реакцій щодо їх національно-культурної зорієнтованості. Так, заголовок-стимул *Наша пісня гарна, нова...* отримав 7,01% реакцій від загальної кількості асоціацій від скерованого опитування. Переважна більшість респондентів, які визначили національно-культурний зв'язок, вказали на українську національно-культурну зорієнтованість цього стимулу – 72,90% від реакцій на аналізований стимул (А. П. – аналізуючи реакції на конкретний стимул, наводимо відсотки у межах асоціацій на цей стимул). Решта респондентів пов'язали це висловлювання з багатьма культурами – 8,63%, російською – 6,95%, не знали точно – 2,16%, та деякими іншими культурами. Такі кількісні дані цілком суголосні отриманим реакціям у ході вільного асоціативного експерименту, частина яких наведена російською мовою, зокрема реакції, що апелюють до уявлень про текст-першоджерело: *наша песня хороша, начинай сначала* (3); *«наша песня хороша, начинай сначала»; начинай сначала; «наша песня начинается сначала...»* - щось типу цього. Є також реакція англійською мовою, що експлікує зв'язок між різними прецедентними одиницями: *Wind of Change*.

Отже, отримані відповіді засвідчують, насамперед, стійку лінгвокультурну закріпленість цього ПФ за українською національною культурою. Відхилення ж від українськомовної культурної зорієнтованості аналізованого ПВ відповідають національно-мовному складу респондентів

(див. Додаток 3, Додаток 4), а також демонструють наявність схожих мовно-культурних феноменів у різних національних культурах і їх відображення відповідними образами свідомості у когнітивних базах представників лінгвокультурних спільнот.

Безсумнівні зв'язки з українською лінгвокультурою експлікують отримані відповіді на заголовки-стимули *Майдан стояв. Міліція поїхала* – 76,11%, *І в кіборгів болять рани* – 61,13%, *«Тітушки» на мільярд* – 60,47%, *Кози не винні* – 50,41%.

Серед заголовків-стимулів були два заголовки, побудовані на основі різних варіантів ПВ **Шукайте жінку**, джерелом якого є приказка «Шерше ля фам», яка належить одному з героїв роману Олександра Дюма «Могікани Парижу» (1854 р.). Один із заголовків дослівно відтворює цю прецедентну одиницю *Шукайте жінку!*, другий – є українською транслітерацією французького висловлювання *Cherchez la femme: «Шерше ля» робочі місця*. Отримані реакції доводять важливість мовної форми оформлення ПВ. Заголовок *Шукайте жінку!* визнали як такий, що пов'язаний з українською культурою – 25,59%, з французькою – 18,92%. Заголовок *«Шерше ля» робочі місця* визнали як такий, що пов'язаний з українською культурою – 17,52%, з французькою – 54,92%.

Зв'язок універсального прецедентного феномену з кількома національними культурами підтверджують, наприклад, відповіді на заголовок-стимул *Максималізм «Попелюшки»*. Найбільше учасників вказали на зв'язок цього заголовка з англійською культурою – 18,52%, багатьма культурами – 14,62%, українською – 13,65 %, французькою – 12,28%, американською – 9,36%. Навіть зважаючи на вплив визначення національно-культурних зв'язків смислу заголовка в цілому (саме цим чинником ми можемо пояснити значний відсоток вказівок на зв'язок з українською культурою), отримані відповіді є доказом універсальності ПІ Попелюшка.

Такими ж є і реакції на заголовок-стимул *Жетон розбрату*. Учасники експерименту вказали на зв'язок заголовка з українською – 34,6%,

російською – 17,8%, античною – 7,6%, багатьма – 10,2% культурами. 11% респондентів не змогли точно вказати на зв'язки з конкретними культурами.

Тобто поліпрецедентність феномену експлікують асоціації, що вказують на кілька сфер-джерел, універсальність прецедентного феномену виявляється у різних культурно зорієнтованих зв'язках цієї одиниці.

Причому у випадку, коли заголовок побудований поєднанням кількох ПФ, що пов'язані з різними національними культурами, отримані реакції підтверджують, що мовці розрізняють ці культурно-сміслові зв'язки. Саме про це свідчать отримані реакції на заголовок *Закарпатська Атлантида*. Цілком закономірно реакції респондентів розподілилися тут між українською – 59,66%, античною – 20,64% та багатьма – 5,82% культурами.

Висновки до розділу 3

У розділі ПФ розглянуто як ментефакт, що є національно-прецедентним і є носієм узагальнено-оцінних смислів, які виникають в межах конкретної лінгвокультури. Терміном *національно-прецедентний* позначено одну з диференційних ознак ПФ як лінгвокогнітивної одиниці. *Національно маркованими прецедентними феноменами* названо прецедентні мовні одиниці, що є частиною асоціативного тезаурусу мовців певної національно-культурної спільноти і комунікативно-дискурсивні ознаки яких пов'язані з експлікацією, з оживленням актуальних культуро- й оцінномістких елементів когнітивної бази представників конкретної лінгво-національної єдності, що здатні узагальнено-образно передавати культурооціннісну інформацію.

Поставивши за мету у цьому розділі визначити місце національно маркованих ПФ у когнітивній базі мовної особистості, що є представником української лінгвокультурної спільноти, та можливості ідентифікувати мовцями прецедентні феномени як явища конкретної (насамперед, української або чужої) чи кількох національних культур, було констатовано як їх активне вживання, так і ідентифікацію як національно маркованих прецедентних одиниць.

Результати аналізу зібраного матеріалу переконливо засвідчили здатність фразеологічних прецедентних феноменів актуалізувати мовно-культурні коди, релевантні українській лінгвокультурній спільноті. Незважаючи на оригінальну чи трансформовану форму функціонування прецедентного фразеологізму він залишається важливим посередником у передачі культурно значущої інформації у заголовках статей, експлікуючи не лише соматичний, біоморфний, просторовий та інші коди. Доведено, що використання таких добре знаних українській мовній спільноті кодів апелює до тих віддалених прошарків знань, що не вимагають додаткових зусиль для їх пригадування. Такі знання й складають основу когнітивної бази і вимагають свого подальшого вивчення.

Особливе національно-культурне навантаження виявлено в онімних прецедентних феноменах в аналізованих заголовках. Враховуючи різні критерії вивчення цієї групи прецедентних одиниць, диференційовано такі типи національно маркованих ПП:

1) за синхронно-діахронним критерієм: а) класичні ПП, що пройшли випробування часом, та б) сучасні неопрецедентні імена, прецедентний статус яких є актуальним для сучасних мовців у межах конкретних соціально-економічних і політичних умов;

2) за аксіологічним критерієм: а) позитивнооцінні ПП та б) негативнооцінні ПП;

3) за джерелом походження: а) культурно-політичні ПП, денотатами яких є конкретні особи, що вплинули чи впливають на історико-політичний, соціально-економічний розвиток лінгвокультурної спільноти; б) літературні ПП, пов'язані з творами художньої літератури, у текстах яких вони виявили важливі для мовців риси, узагальнене сприйняття яких і сформувало узагальнено-оцінне значення ПП; в) ідіоматичні ПП. Кожне з національно маркованих ПП може бути схарактеризоване за цими критеріями.

Встановлено, що національно маркованими для більшості українців є ПП, для яких джерелом виникнення стали реальні прецедентні особистості,

діяльність яких пов'язана із суспільно-політичним, культурним життям українського суспільства у різні відтинки часу, або віртуальні прецедентні особистості, описані в текстах-першоджерелах української літератури. Національно марковані ПП, пов'язані з українською національною культурою, насамперед є носіями і виразниками тих вартісних для української лінгвокультурної спільноти значень, що узагальнюють схвальне чи критичне ставлення суспільства до поведінкових, морально-етичних та ін. норм, експлікованих прецедентними іменами. Заголовки з такими ПП виражають авторську, переважно емоційну оцінку, далеку від раціональної, проте легко декодовану мовцями. Зафіксовано, що вживаючи національно марковані ПП, автори апелюють не до об'єктивних рис того чи того феномену, а з їх допомогою висловлюють власне суб'єктивне ставлення до цих рис. Виявлені у заголовках аналізованих видань ПП є своєрідним «пантеоном “героїв” і “зłodіїв”» (характеристика Б. Д. Гудкова), актуальних для української лінгвокультурної спільноти.

Серед неопрецедентних національно маркованих номінативних одиниць виявлено окрему групу онімів, яку названо соціонімами. Це неопрецедентні мовні одиниці, що виникли як мовно-креативна реакція на суспільно-політичні події, що відбувалися в Україні у досліджуваний період, спричинивши появу нових, «антропологічних ідентичностей». Соціонімом названо групу людей або окрему особу за їх соціально-психологічною, морально-етичною поведінкою в певних політичних умовах. Такими номінаціями є **зелені чоловічки, кіборг, тітушки, укропи**, що зафіксовані у заголовках й описані нами. Також у розділі вказано на їх національну маркованість і унікальну першоісторію, де укорінені узагальнено-оцінні, емоційно-експресивні, образно-метафоричні конотації. Ці найменування як неопрецедентні одиниці мають типову ознаку рухливості, що виявляється у потенційній можливості змінювати семантичні та оцінні компоненти значення.

У заголовках аналізованих видань окресленого періоду виявлено традиційну функційну активність топонімів, що не тільки називають географічні, топографічні, гідронімічні та ін. реалії, що знаходяться територіально в Україні, а, перш за все, мають також історико-культурну, соціально-психологічну, емоційно-експресивну інформацію, важливу для представників української лінгвокультурної спільноти. Такі прецедентні мовні одиниці є ознакою публіцистичного дискурсу в цілому і частотні у заголовках українськомовних ЗМК.

Важливо, що саме у публіцистичному дискурсі відбувається фіксація неопрецедентних топонімів, актуальних для лінгвокультурної спільноти сьогодні. Цей чинник надає особливого вартісного значення зафіксованим неопрецедентним топонімам, хрононімам, соціонімам та ін., які з часом можуть не лише змінити свої диференційні ознаки, а й втратити прецедентність, а отже, зникнути з національної когнітивної бази наступних поколінь українців.

Зважаючи на необхідність перевірки місця і значення ПФ у когнітивній базі сучасного мовця, ми провели асоціативний експеримент, у результаті якого були отримані реакції, що відображають як особистий життєвий досвід, так і мовний і соціальний досвід респондентів. Частотність отриманих реакцій слугує тим чинником, що схарактеризовує колективний компонент мовної свідомості і є засадою для обговорення компонентів когнітивної бази носіїв української лінгвокультури. Усього в експерименті взяли участь 384 респонденти, кожний з яких дав від 0 до 3 реакцій на кожний заголовок-стимул. Результатом вільного асоціативного експерименту стала 5441 реакція. Враховуючи допоміжний статус здійсненого опитування, що включало вільний і скерований експерименти, виявлено диференційні та інші ознаки прецедентних феноменів, що входять до когнітивної бази сучасних мовців, а також зконструювано асоціативне поле заголовка-стимулу, встановлено відображені у ньому національно зумовлені компоненти. У результаті скерованого експерименту зафіксовано усвідомлення національної

маркованості прецедентних феноменів носіями української лінгвокультури, незважаючи на різний характер і семантичну складність заголовків (монопрецедентні, поліпрецедентні заголовки, заголовки з поліпрецедентним(-и) феноменом(-ами)).

Отже, прецедентні феномени є важливою частиною національно-мовної картини світу. Збереження і примноження національно маркованих прецедентних феноменів можна вважати одним із завдань виховання національно свідомих мовців.

ВИСНОВКИ

Увага лінгвістів упродовж останніх десятиліть до вивчення феноменів мовної особистості, фонових знань, мовної картини світу, ментальності, а також до понять, що кваліфіковані в науковій літературі як прецедентні, є свідченням актуальності обраної для дослідження проблеми. Багатоаспектність підходів до аналізу прецедентного феномену є доказом як його наукової привабливості, так і складності.

Дослідження прецедентних феноменів, що є частиною когнітивної бази сучасних українців і зафіксованих упродовж 2014 – 2018 рр. у заголовках таких видань, як «Сільські вісті», «Україна молода», «Урядовий кур'єр», уможливило формулювання загальних висновків.

Застосований комплексний підхід, що поєднує лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний аспекти вивчення прецедентних феноменів, зафіксованих у певний період розвитку мовно-культурної спільноти, дозволив визначити її морально-етичні, соціально-економічні, історико-культурні та ін. пріоритети.

Аналіз сутності активно вживаних у когнітивно-дискурсних дослідженнях термінів *інтертекстуальність* і *прецедентність* мотивував спільність та відмінність їхніх ознак: по-перше, обидва явища репрезентують певну національну лінгвокультуру; по-друге, мають текстово-дискурсивне вираження; по-третє, вони пов'язані онтологічно, оскільки експлікують взаємодію між тим, що вже було, і тим, що є зараз. Тож поняття «інтертекстуальність» і «прецедентність» перетинаються на рівні текстів (усних чи письмових), що актуалізують смислові вузли, релевантні для мовців певної лінгвоспільноти і значущо вагомі у просторі та часі. Порівняння сучасних інтерпретацій цих понять, з одного боку, засвідчило їхню суттєву схожість як явищ, що а) пов'язують старе й нове знання, б) реалізуються у текстах, а також в) є виявом їхнього суб'єктивного начала (пов'язаного з автором, адресантом, творцем / читачем, адресатом,

сприймачем), з другого боку, виявило відмінності між ними як явищами а) різного рівня аналізу: текстового й когнітивного, б) до яких застосовуються різні методи та прийоми дослідження, в) різного ступеня лінгвокультурної значущості і, відповідно, різного характеру національно маркованої вартості, г) різної часово-просторової фіксованості. Однак пошуки критеріїв розрізнення інтертекстуальності та прецедентності потребують подальшого вивчення.

Прецедентність визначено як властивість людської свідомості використовувати у створюваних текстах вербальні та невербальні (паралінгвальні) знаки-символи (прецедентні феномени), що є носіями семантичної інформації, значущої для носіїв певної лінгвокультури у конкретний період її розвитку.

Основними компонентами, або одиницями, загального для усіх членів лінгвокультурної спільноти ядра знань і уявлень, у дисертації визнано *прецедентні феномени*: 1) добре відомі усім представникам національно-лінгвокультурної спільноти ментефакти, що мають надособистісний характер; 2) актуальні в когнітивному (пізнавальному і емоційному) плані; 3) постійно поновлювані в мові представників певної національно-лінгво-культурної спільноти.

Прецедентні феномени є ментефактами людської свідомості, а отже, предметом вивчення когнітивної лінгвістики, де вони отримали науково-теоретичне підґрунтя для наукового осягнення і методологічну базу для їх всебічного вивчення. Водночас багатовекторний аналіз прецедентних феноменів у різних напрямках сучасних лінгвістичних студій створив як фундамент для їх всебічного розгляду, так і спровокував деякі термінологічні неточності. Тенденція до виокремлення різних видів прецедентних одиниць залежно від завдань дослідження і аналізованого матеріалу стала аргументом необхідності розрізняти прецедентний феномен як ментефакт людської свідомості та прецедентну мовну одиницю як варіант його мовної репрезентації у різних дискурсах.

Прецедентними мовними одиницями у дисертаційному дослідженні названо такі мовні одиниці, які актуалізують / вербалізують прецедентний феномен (=прецедентну одиницю) у процесі комунікації і, крім власне лінгвальних ознак, є семіотично важливими знаками національної культури, носіями історико-культурних, побутово-релігійних, етнографічних, соціально-психологічних цінностей (стереотипів, кодів, символів) у межах або і за межами певного національно-культурного та часового / позачасового простору. У межах масмедійного дискурсу прецедентними мовними одиницями є переважно номінативні одиниці мовної системи з ознаками прецедентності.

Прецедентна мовна одиниця є лінгвальним засобом вираження прецедентного феномену – ментефакту, місцем буття якого є людська свідомість, про існування якого можна дізнатися з аналізу його актуалізації у процесі живомовлення чи на основі спеціальних психолінгвістичних експериментів.

Уведено термін *поліпрецедентність*, яким названо явище, сутність якого полягає в неодноразовому зв'язку з джерелами прецедентності, що виявляється як на рівні прецедентних феноменів, так і на рівні тексту (заголовка). Диференційовано дві форми поліпрецедентності: поліпрецедентний феномен (прецедентна мовна одиниця, що має не одне джерело походження) і поліпрецедентний заголовок (текст, побудований не з однієї прецедентної мовної одиниці).

Пошук і визначення сфери-джерела прецедентних феноменів, уживаних у різних дискурсах, є важливим як у когнітивному, так і у лінгвокультурологічному та лінгводидактичному аспектах. Визначення сфери-джерела певним чином характеризує мовну свідомість сучасних мовців, експлікуючи найбільш актуальні для них інформативні джерела, що зафіксовані у національній когнітивній базі представників окремої лінгвокультурної спільноти. Характеристика сфер-джерел у дисертації стала

засобом опису ментальності мовця в цілому (як автора, так і читача), як засіб встановлення їх лінгвокультурологічних цінностей і пріоритетів.

Представники однієї національно-культурної спільноти зазвичай вживають прецедентні мовні одиниці як готові семіотичні знаки з конкретною значущою (ідейно-, соціально-, історико-, культурно-, етнографічно- та ін.) оцінною інформацією, закріпленою у національній когнітивній базі.

За результатами аналізу зібраного матеріалу встановлено, що прецедентні феномени літературного походження, що функціонували в масмедійному дискурсі України 2014–2018 років, утворюють вагомий зріз прецедентних мовних одиниць.

Сфера «Література» є багатоструктурним феноменом, у результаті якісно-кількісного аналізу якого виокремлено *субсфери та зони-джерела походження*, що у свідомості мовців представлені прецедентними особистостями і прецедентними текстами, актуалізованими у комунікативно-дискурсивній реальності такими прецедентними мовними одиницями, як прецедентні імена, прецедентні цитати чи прецедентні висловлення, прецедентні ситуації.

У ході дослідження було виявлено, що сфера-джерело «Українська література» представлена чотирма субсферами: 1) Давня українська література; 2) Українська література XIX ст. – поч. XX ст.; 3) Українська література другої половини XX ст.; 4) Сучасна українська література. Прецедентні феномени зі сфери-джерела «Українська література» представлені 269 слововживаннями з 39 зон-джерел. Процентна частка кожної із субсфер серед прецедентних феноменів, що функціонують у газетних заголовках аналізованого періоду, є закономірною і відповідає кількості отриманих знань із літератури, усвідомлених українцями різних поколінь, а також знанням, актуалізованим у конкретних історико-культурних, соціально-економічних і політичних умовах суспільного життя в Україні.

За даними дослідження, зарубіжна література у прецедентних феноменах заголовків трьох українських засобів масової комунікації за досліджуваний період представлена творами, що охоплюють 96 зон-джерел, актуалізованих 457 слововживаннями різних за видами прецедентних феноменів.

Враховуючи різні лінгвогеографічні та лінгвокультулогічні чинники, у структурі сфери-джерела «Зарубіжна література» виділено й проаналізовано такі субсфери: 1) «Давня зарубіжна література»; 2) «Європейська та американська літератури»; 3) «Література близького зарубіжжя».

Як засвідчує проаналізований матеріал, на шпальтах газет використано значну кількість прецедентних феноменів літературного походження. Активізація смислів, породжених прецедентними феноменами, що становлять основу когнітивної бази українськомовних читачів, є результатом їх використання. Крім того, наявність прецедентних феноменів, сферою-джерелом яких є зарубіжна література (російська, американська, іспанська, англійська), свідчить про те, що серед прецедентних феноменів, що входять до когнітивної бази українськомовних читачів, є й такі, що виникли на основі текстів чужої культури. Відсутність будь-яких коментарів чи покликань на прецедентні феномени зі сфери-джерела «Зарубіжна література» є свідченням того, що учасники комунікації не сприймають їх такими, що потребують додаткових зусиль для декодування їхніх смислів. Навпаки, можна вважати їх універсальними прецедентними феноменами, що їх добре знають й українськомовні читачі.

Релігійність як архетипна ознака української нації нерозривно пов'язана з її духовністю. У проаналізованому матеріалі вона відображена у 224 заголовках, що апелюють до знань з релігійно-сакральної сфери, що пов'язані з біблійними і богословськими текстами. Рецепція релігійних цінностей характерна не лише для віруючих християн. Будь-яка освічена людина Homo educatus володіє загальнокультурним надбанням людства і використовує мовні символи, пов'язані з цим джерелом прецедентності.

Вагоме місце у національній когнітивній базі сучасних мовців займають прецедентні феномени, що мають фразеологічне та паремійне походження і утворюють «Фраземну сферу». Виникаючи, насамперед, як реакції мовців на довкілля, вербалізуючи інтерпретативно-суб'єктивне, оцінне ставлення мовців до усього, що оточує їх, фраземні одиниці в конденсованій формі зберігають від покоління до покоління морально-етичні норми, заковані у лаконічну (неоднослівну) вербальну конструкцію. У ході дослідження було підтверджено, що незважаючи на те, яку форму фразем використовують автори у заголовках, актуалізація тієї чи тієї прецедентної мовної одиниці зумовлена ідейно-тематичним змістом статті, комунікативно-прагматичним завданням, а також знаннями фраземного джерела прецедентності.

Зібраний матеріал також засвідчив активну рецепцію сучасними мовцями фольклорних текстів. У результаті аналізу структури сфери-джерела «Фольклор» виокремлено субсфери «Народні пісні», «Казки», «Ігри, загадки», «Анекдоти», «Народні свята, традиції». Фольклорні тексти виявили здатність бути джерелами прецедентності. Вони займають помітне місце у свідомості сучасних українців, стають посередниками у текстовій комунікації і уможливають актуалізацію глибинних етнокультурних прецедентних значень. При цьому вони також здійснюють взаємозв'язок на рівні колективних уявлень комунікантів як представників однієї лінгвокультурної спільноти.

Окрему сферу становить сформована й проаналізована «Історико-культурна інформація». У межах цієї сфери-джерела виокремлено субсфери «Вітчизняна історія», «Світова історія», «Вітчизняна культура», «Світова культура». Якісно-кількісний аналіз засвідчив приблизно рівномірне використання у заголовках прецедентних феноменів, пов'язаних із субсферами «Вітчизняна історія та культура» і «Світова історія та культура». Отримані дані експлікують не лише місце історичних знань у свідомості представників лінгвокультурної спільноти, а й їхню обізнаність і

небайдужість не лише до свого національного історичного минулого, а й до подій світової історії, частиною яких усвідомлюють себе українці.

Комунікативно-прагматичні особливості дискурсу засобів масової комунікації, зумовлені необхідністю реагувати й відображувати динамічні соціально-політичні рухи українського суспільства, створили умови для виникнення та фіксації феноменів, які в дисертаційному дослідженні визначено як неопрецедентні.

Неопрецедентними названо феномени, поява яких пов'язана з подіями новітньої історії, з актуальним сьогоденням, що й створює історико-культурне, політичне, соціально-економічне тло їхнього осмислення й умови експлікації мовцями. Частота вживання мовних одиниць, що мають стійкий логіко-семантичний зв'язок з конкретними прецедентами (особистістю, ситуацією, текстом, артефактом), але у процесі комунікативно-дискурсивної практики набувають образно-переносних, узагальнено-оцінних конотацій, сприяє виникненню у них тих диференційних ознак, що й забезпечують їх функціонування як прецедентних одиниць. Неопрецедентні феномени утворюють той рухомий прошарок одиниць з ознаками прецедентності, що можуть зберегти чи не зберегти ці ознаки у подальшій комунікації.

Спостережено, що саме сучасність в усіх її виявах є окремою сферою-джерелом для формування неопрецедентних феноменів. У структурі поля прецедентності цієї сфери визначено такі субсфери-джерела, як «Внутрішня суспільно-політична реальність» та «Міжнародна суспільно-політична реальність».

Закономірним результатом впливу на людську свідомість видів мистецтва, що засновані на аудіовізуальному сприйнятті інформації, є їх місце у системі знань, отриманих у такий спосіб, у свідомості мовної особистості. Кількісні підрахунки наявності прецедентних феноменів зі сфери-джерела «Аудіовізуальне мистецтво» та їх джерельно-тематична систематизація дали підстави для виокремлення усередині аналізованої

сфери таких субсфер, як «Кіномистецтво», «Пісенне мистецтво», «Мистецтво анімації», «Театральне і телевізійне мистецтво», «Реклама».

Поширення знань з різних галузей науки і техніки, їх доступність для пересічних громадян будь-якого віку, рівня освіти створює унікальні умови для підвищення рівня освіти й освіченості широкого кола населення. Такі умови розглянуто як чинник, що умотивовує мовців до реактуалізації отриманих спеціальних знань у різних комунікативних ситуаціях і дискурсах. Зібраний матеріал дозволив виокремити субсфери «Наукові знання» і «Спортивні знання», з можливою подальшою їх деталізацією.

Проведене дослідження засвідчило велику кількість матеріалу, що дав нам змогу виокремити 7 сфер-джерел прецедентності, а саме: «Література», «Фраземні джерела», «Фольклор», «Історико-культурна інформація», «Сучасність», «Аудіовізуальне мистецтво», «Спеціальні знання».

Широке використання різних джерел прецедентності у заголовках українських засобів масової комунікації, що функціонували в масмедійному дискурсі України 2014 – 2018 років (на матеріалі заголовків українських періодичних видань «Сільські вісті», «Україна молода» та «Урядовий кур'єр») виявляє всебічну обізнаність з багатьма сферами людського життя як авторів публікацій, так і читачів, уміння оперувати набутими знаннями та інтерпретувати їх.

У дисертації прецедентний феномен розглянуто як ментефакт, що є носієм національно-прецедентних і узагальнено-оцінних смислів. Терміном *національно-прецедентний* позначено одну з диференційних ознак лінгвокогнітивної одиниці – прецедентного феномену. *Національно маркованими прецедентними феноменами* названо прецедентні мовні одиниці, що є частиною асоціативного тезаурусу мовців певної національно-культурної спільноти і комунікативно-дискурсивні ознаки яких пов'язані з експлікацією, з оживленням актуальних культуро- й оцінністких елементів когнітивної бази представників конкретної лінгвонаціональної єдності, що здатні узагальнено-образно передавати культуроціннісну інформацію.

Виявлено актуалізацію релевантних українській лінгвокультурній спільноті мовно-культурних кодів за допомогою фразеологічних прецедентних феноменів. Їх функціонування в оригінальній чи трансформованій формі не впливає на здатність бути важливим у передаванні культурно значущої інформації заголовками статей, експлікуючи при цьому соматичний, біоморфний, просторовий та інші коди. Доведено, що використання таких добре знаних українській мовній спільноті кодів апелює до тих віддалених прошарків знань, що не потребують додаткових зусиль для їх пригадування. Такі знання й становлять основу когнітивної бази, привертаючи увагу до їх подальшого вивчення.

Різні критерії вивчення онімних прецедентних феноменів зумовили диференціацію таких типів національно маркованих прецедентних імен:

1) за синхронно-діахронним критерієм: а) класичні прецедентні імена, що пройшли випробування часом, та б) сучасні неопрецедентні імена, прецедентний статус яких є актуальним для сучасних мовців у межах конкретних соціально-економічних і політичних умов;

2) за аксіологічним критерієм: а) позитивнооцінні прецедентні імена та б) негативнооцінні прецедентні імена;

3) за джерелом походження: а) культурно-політичні прецедентні імена, денотатами яких є конкретні особи, що вплинули чи впливають на історико-політичний, соціально-економічний розвиток лінгвокультурної спільноти; б) літературні прецедентні імена, пов'язані з творами художньої літератури, де вони виявили важливі для мовців риси, узагальнене сприйняття яких і сформувало узагальнено-оцінне значення прецедентного імені; в) ідіоматичні прецедентні імена.

Встановлено, що національно маркованими є прецедентні імена, джерелом виникнення прецедентності яких стали: а) реальні прецедентні особистості, пов'язані із суспільно-політичним, культурним життям українського суспільства у різні відтинки часу, б) віртуальні прецедентні особистості, описані в текстах-першоджерелах української літератури.

Національно марковані прецедентні імена є носіями і виразниками тих вартісних для української лінгвокультурної спільноти значень, що узагальнюють схвальне чи критичне ставлення суспільства до поведінкових, морально-етичних та ін. норм, експлікованих прецедентними іменами. Зафіксовано, що вживаючи національно марковані прецедентні імена, автори апелюють не до об'єктивних рис того чи того феномену, а з їх допомогою висловлюють власне суб'єктивне ставлення до цих рис.

Диференційовано окрему групу неопрецидентних національно маркованих номінативних одиниць – *соціонімів*. Це неопрецидентні мовні одиниці, що виникли як мовно-креативна реакція на суспільно-політичні події, що відбувалися в Україні в досліджуваній період, спричинивши появу нових, «антропологічних ідентичностей». Соціонімом названо групу людей або окрему особу за їх соціально-психологічною, морально-етичною поведінкою в певних політичних умовах. Вказано також на їх національну маркованість і унікальну першоісторію, де укорінені узагальнено-оцінні, емоційно-експресивні, образно-метафоричні конотації.

У заголовках аналізованих видань окресленого періоду виявлено традиційну функційну активність топонімів, що не тільки називають географічні, топографічні, гідронімічні та ін. реалії, пов'язані з територією України, а, насамперед, передають історико-культурну, соціально-психологічну, емоційно-експресивну інформацію, важливу для представників української лінгвокультурної спільноти.

Проведений у дослідженні асоціативний експеримент дозволив визначити місце і значення прецедентного феномену у когнітивній базі сучасного мовця. Частотність отриманих реакцій слугує тим чинником, що характеризує колективний компонент мовної свідомості і є засадою для обговорення компонентів когнітивної бази носіїв української лінгвокультури.

Усього в експерименті взяли участь 384 респонденти, кожний з яких дав від 0 до 3 реакцій на кожний заголовок-стимул. Результатом вільного асоціативного експерименту стала 5441 реакція. Під час вільного і

скерованого експериментів виявлено диференційні та інші ознаки прецедентних феноменів, що входять до когнітивної бази сучасних мовців, а також сконструйовано асоціативне поле заголовка-стимулу, встановлено відображені в ньому національно зумовлені компоненти. У результаті скерованого експерименту зафіксовано усвідомлення національної маркованості прецедентних феноменів носіями української лінгвокультури, незважаючи на різний характер і семантичну складність заголовків (монопрецедентні, поліпрецедентні заголовки, заголовки з поліпрецедентним(-и) феноменом(-ами)).

Прецедентні феномени – важлива частина національно-мовної картини світу. Збереження і примноження національно маркованих прецедентних феноменів можна вважати одним із завдань виховання національно свідомих мовців.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні динаміки когнітивних і функційно-семантичних змін зібраних прецедентних феноменів масмедійного дискурсу України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Теоретична література

1. Адзинова А. А. Явление прецедентности в заглавиях креолизованных текстов (на материале языка глянцевого журналов) : автореф. дисс. ... канд. наук. Майкоп, 2007. 23 с.
2. Адзинова А. А. Отантропонимные заглавия-прецедентизмы в креолизованном тексте. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2017. Вып. 3 (202). С. 16 – 21.
3. Андрейченко О. І. Фразеологізми з соматичним компонентом у текстах політичних дискусій. *Культура народів Причорномор'я*. 2004. № 53. С. 7 – 11.
4. Аникина Э. М. Лингвокультурная специфика реализации интертекстуальности в дискурсе СМИ (на материале англо-американской прессы) : дис. ... канд. филол. наук. Уфа, 2004. С. 96 – 108.
5. Аникина Э. М. Интертекстуальность в дискурсе СМИ (на материале англо-американской прессы) : монография. Уфа, 2006. 99 с.
6. Артеменко Г. С. Структурно-семантичне моделювання фразеологізмів: логічне та алогічне : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2015. 20 с.
7. Артемьева П. С. Прецедентные феномены как выразительное средство: диалог культур в художественном тексте: дис. ... канд. филол. наук. Саратов, 2016. 163 с.
8. Астаф'єв О. Інтертекстуальність як літературна стратегія. *Дивослово*. 2000. № 2. С. 5 – 7.
9. Ахманова О. С., Гюббенет И. В. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема. *Вопросы языкознания*. 1977. № 3. С. 49 – 52.
10. Банникова С. В. Прецедентность как лингвокультурный феномен (на материале английских и русских текстов): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Тамбов, 2004. 24 с.

11. Банникова С. В. Особенности использования национально-маркированных прецедентных феноменов в англоязычном дискурсе. *Социально-экономические явления и процессы*. 2011. № 8 (30). С. 202 – 209.
12. Баранська Леся. Молитовні мотиви в прозі Марії Матіос (лінгвостилістичний аспект). *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія»*. 2016. Вип. 38. С. 313–319.
13. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Москва, 1989. 616 с.
14. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, 2007. 207 с.
15. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2016. 251 с.
16. Берестова А. А. Типологія прецедентних релігійних феноменів, репрезентованих у художній прозі Василя Шкляра. *Філологічні студії*. 2017. Вип. 16. С. 280 – 288.
17. Біловус Л. І. Інтертекстуальність як модус новаторства (на матеріалі творчості І. Світличного та В. Стуса): дис. ... канд. філол. наук. Тернопіль, 2003. 172 с.
18. Біловус Г. Г. Фразеологічна інтертекстуальність повістей Т.Г. Шевченка (на матеріалі українських перекладів кінця ХІХ - ХХ ст.): дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2012. 200 с.
19. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ ст.: дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2016. 191 с.
20. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2016а. 22 с.
21. Бойко О. О. Роль прецедентних висловлювань у сучасному українському фентезі (на матеріалі творів Дари Корній «Гонимарник» і Макса Фрая «Казки старого Вільнюса»). *Записки з українського мовознавства*. 2018. № 25. С. 97 – 105.

22. Борщ М. Прецедентні феномени в текстах електронних ЗМІ. *Філологічні студії*: зб. наук. ст. Одеса, 2016. Вип. 7. С. 23 – 26.
23. Боярских О. С. Прецедентные феномены со сферой-источником «Литература» в дискурсе российских печатных СМИ (2004 – 2007 гг.): дис. ... канд. филол. наук. Нижний Тагил, 2008. 230 с.
24. Бублик Т. Біблійні прецедентні феномени як вияв інтертекстуальності у текстах медитативних притч Е. де Мелло. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 56 – 62.
25. Важеніна О. Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала. автореф. дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2018. 19 с.
26. Вдовиченко Н. В. Вербально-когнітивна мережа *сором* в українській мові (на матеріалі лексикографічних джерел). *Вісник ОНУ. Серія : Філологія*. 2016. Т. 21, вип. 2 (14). С. 17 – 23.
27. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени як засіб вираження культурної континуальності у медіа дискурсі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ, 2009. Вип. 16. С. 132 – 139.
28. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі (на матеріалі часописів «Time» та «Newsweek»): дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2012. 220 с.
29. Великорода Ю. М. Становлення прецедентних імен та еволюція їх значення в американському медіадискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2016. Випуск 61. С. 231 – 233.
30. Венжинович Н. Ф. Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : дис. ... докт.філол. наук. Київ, 2018. 503 с.
31. Высоцкая И. В. О прецедентном знаке. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серія : История, филология*. 2012. Т. 11. Вып. 6. С. 134 – 141.

32. Віват Г. І. Концепція множинності інтертекстуального дискурсу у творчості поетів-дисидентів (І. Калинець, М. Руденко, І. Світличний, В. Стус) : автореф. дис ... доктора філол. наук. Київ, 2011. 38 с.
33. Вокальчук Г. М. Авторські лексичні новотвори, мотивовані прецедентними феноменами, у поетичному словнику ХХ століття. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. Т. XVII. На пошану проф. С. Я. Єрмоленко; за заг. ред. проф. П. П. Кононенка. К., 2007. С. 148 – 160.
34. Воробйова Т. В. Семантика прецедентних імен: національно-культурний компонент. *Мова і культура*. 2003. Вип. 6. С. 119 – 127.
35. Габідулліна А. Р. Парентеза в науково-популярному дискурсі. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології* : зб. наук. праць. За заг.ред. проф. В. А. Глущенко. Слов'янськ, 2016. Вип. 3. С. 152 – 160.
36. Габидулліна А. Р., Ляшенко Е. С. Прецедентные феномены из сферы «Спорт» в заголовках печатных СМИ. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2014. Т. 1 (6). С. 163 – 167.
37. Галунова Н. М., Васянович Є. А. Особливості функціонування концептів "мир" та "війна" у мовній свідомості дітей 9–13 років з урахуванням гендерного параметра. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. 2016. Вип. 75. С. 23 – 27.
38. Гапченко О. А. Фразеологічні одиниці як фрагмент національної мовної картини світу. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2008. № 19. С. 35 – 37.
39. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2011. Вип. 22. С. 31 – 34.

40. Гапченко О. А. Прецедентні імена в індивідуальному лексиконі білінгва. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII(59), Issue: 195, 2019 Apr. P. 15 – 19.
41. Гарбера І. В. Репрезентація соматичного коду культури концепту «Людина» (на матеріалі фразеології східностепових українських говірок). *Одеський лінгвістичний вісник*. Одеса, 2017. № 9. Т. 2. С. 69 – 73.
42. Гаценко І. О. Проблема дефініції фольклорної загадки. *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Серія «Філологічна». 2015. Вип. 51. С. 178 – 180.
43. Голубева Н. А. Слово. Текст. Дискурс. Прецедентные единицы. *Язык, коммуникация и социальная среда*. Вып. 7. Воронеж, 2007. С. 152 – 168.
44. Голубева Н. А. Отсылочность – когнитивная компонента прецедентных единиц. Нижний Новгород, 2009. 278 с.
45. Голубева Н. А. Когнитивный аспект прецедентных единиц. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2010. № 3 (024). С. 28 – 34.
46. Голубева Н. А. Грамматические прецедентные единицы в современном немецком языке : автореф. дис. ... докт. филол. наук. Нижний Новгород, 2010а. 41 с.
47. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков; Москва, 2001. 318 с.
48. Грек Л. В. Інтертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англійських перекладів української постмодерністської прози): автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2006. 18 с.
49. Гришаева Л. И. Прецедентные феномены как культурные скрепы (к типологии прецедентных феноменов). *Феномен прецедентности и преемственность культур*. Воронеж, 2004. С. 15 – 46.
50. Гудков Д. Б. Прецедентное имя и проблемы прецедентности. Москва, 1999. 152 с.
51. Гудков Д. Б. Межкультурная коммуникация. Лекционный курс для студентов РКИ. Москва, 2000. 120 с.

52. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. Москва, 2003. 288 с.
53. Гузак А. М. Біблія як прецедентний феномен та її роль у формуванні позитивного іміджу сучасного політичного лідера (на матеріалі промов американських президентів). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. № 8. С. 72 – 76.
54. Гурбанська С. О. Типологія оказіональних трансформацій стійких висловлювань в англійських та українських художніх текстах ХХ століття: автореферат дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 20 с.
55. Гурбанська С. О. Лінгвокультурологічний аспект вивчення інтертекстуальних фразеологізмів. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного пед. ун-ту*. Вип. 8. Кривий Ріг, 2012. С. 31 – 37.
56. Гурбанська С. О. Інтертекстуальність як маркер постмодерністського художнього дискурсу в контексті лінгвoseміотичних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 59. С. 60 – 63.
57. Гюббенет И. В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста. Москва, 1991. 205 с.
58. Дарвиш Р. Э., Ибрагим В. Ф. Литературные прецедентные имена в российской и египетской прессе. *Язык и культура*. 2014-а. Вып. 3 (27). С. 52 – 63.
59. Дарвиш Р. Э., Ибрагим В.Ф. Прецедентные имена со сферой-источником "политика" в российской и египетской прессе. *Политическая лингвистика*. 2014-б. № 1. С. 144 – 148.
60. Дейк ван Т. А. Дискурс и власть. Репрезентация доминирования в языке и коммуникации / Пер. с англ. Москва, 2013. 344 с.
61. Денисевич О. В. Вільний асоціативний експеримент як засіб дослідження особливостей формування мовної картини світу. *Психолінгвістика*. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип. 7. С. 92 – 97.

62. Денисевич О. В. Лексика реклами в структурі мовної картини світу українців : автореф. дис ... канд. філолог. наук. Луцьк, 2015 . 20 с.
63. Денисевич Олена. Типи вербальних зв'язків в асоціативних полях рекламної лексики. *Типологія та функції мовних одиниць* : наук. журн. Редкол. : Н. М. Костусяк та ін. Луцьк, 2016. № 1 (5). С. 41 – 51.
64. Дядечко Л. П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность: монография. Киев, 2002. 294 с.
65. Євтушина Т. О., Затворницька В. Ю. Прецедентні феномени політичного дискурсу (на прикладі промов Петра Порошенка). *Вісник ОНУ. Сер.: Філологія*. 2016. Т. 21, вип. 2 (14). С. 73 – 79.
66. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: Монографія. К. : НДІУ, 2007. 444 с.
67. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки в історії літературної мови. *Мовознавство*. 2007а. № 4-5. С.3-12.
68. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. 350 с.
69. Жаботинская С. А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2013. № 6. С. 47 – 76.
70. Жодані І. М. Емма Андіївська і Віра Вовк : тексти в контексті інтерсеміотики : монографія. Київ, 2007. 116 с.
71. Жуйкова М. В. Образна основа фразеологічних одиниць та проблема їх мовно-культурної реконструкції. *«Людина. Комп'ютер. Комунікація»* : зб. наук. праць. Львів, 2015. С. 157 – 161.
72. Жулинская А. С. Интертекстуальность как объект лингвистических исследований. *Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия «Филология»*. 2006. Т. 19 (58). №1. С. 71 – 74.
73. Завьялова К. В. Функционирование прецедентного текста и прецедентного имени: сказка «Золушка» в русской, американской, испанской

и венгерской лингвокультурах: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 2007. 26 с.

74. Захаренко И. В. Прецедентные высказывания и их функционирование в тексте. *Лингвокогнитивные проблемы межкультурной коммуникации*. Москва, 1997. С. 92 – 99.

75. Захаренко И. В., Красных В. В., Гудков Д. Б., Багаева Д. В. Прецедентное высказывание и прецедентное имя как символы прецедентных феноменов. *Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей*. Вып. 1. Москва, 1997. С. 82 – 103.

76. Захаренко И. В. О целесообразности использования термина «прецедентное высказывание». *Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей*. Ред. В.В. Красных, А.И. Изотов. Вып. 12. Москва, 2000. С. 46 – 53.

77. Зеленська А. Р. Прецедентні біблійні топоніми в сучасному публіцистичному дискурсі (на матеріалі статей на культурну тематику). *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство»*. 2013. № 11. Вип. 19. Т. 3. С.57–63.

78. Земская Е. А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет. *Поэтика. Стилистика. Язык и культура*. Москва, 1996. С. 157 – 168.

79. Зырянова И. П. Прецедентные феномены в заголовках российской и британской прессы (2005–2009 гг.): автореф. дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2010. 24 с.

80. Іванишин П. В. Теорія інтертекстуальності як інтерпретаційна стратегія ХХ ст.: методологічна верифікація. *Studia Ingardeniana*. Vol. III. Lublin, 2013. С. 31 – 35.

81. Ільченко О. А. Джерела виникнення інтертекстуальності в україномовних ЗМІ початку ХХІ ст. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2012. Випуск 11. URL : <https://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnalu/vipusk-11/dzherela-viniknennya-intertekstualnosti-v-ukrainomovnix-zmi-pochatku-xxi-st/> (дата звернення: 28.02.2019).

82. Казимиrowa И. А. Представление терминопольа прецедентности в словаре лингвистических терминов. *Edukacja dla Przyszłości. Tom VIII. Białystok, 2010. S. 143 – 150.*
83. Каламбет Я. І. Методика лінгвоконцептологічного вивчення прецедентних феноменів артурівського дискурсу. *Слов'янський збірник. Одеса, 2012. С. 141 – 144.*
84. Каламбет Я. І. Прецедентні оніми артурівського дискурсу: динаміка концептуалізації : автореф. ... канд. філол. наук. Львів, 2013. 20 с.
85. Каламбет Я. Прецедентні оніми артурівського дискурсу в процесах вторинної номінації. *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Філологія (мовознавство). 2014. Вип. 19. С. 297 – 301.*
86. Каламбет Я. І. Прецедентний типаж “KNIGHT OF THE ROUND TABLE”: динаміка концептуалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2015. № 19. Том 1. С. 57 – 59.*
87. Кальченко Тетяна. Прецедентні феномени біблійного походження в ліриці І. Римарука. *Культура слова. Вип. 77. Київ, 2012. С. 101 – 106.*
88. Кальченко Т. Ю. Образ Берестечка в ліриці І. Римарука як національно-прецедентний феномен. *Слов'янський збірник. Одеса, 2012а. № 17. С. 381 – 385.*
89. Кальченко Т. Ю. Національно-прецедентні феномени в поетичних текстах В. Герасим'юка: вербалізація елементів національної когнітивної бази. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія : Філологічні науки. Ніжин, 2013. Книга 4. С. 210 – 213.*
90. Кальченко Т. Ю. Семантико-аксіологічний аспект прецедентних феноменів історичного походження в ліриці І. Римарука і В. Герасим'юка. *Вісник Харківського нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2014. № 1107. Вип. 70. С. 15 – 18.*

91. Кальченко Т. Ю. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим'юка : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2015. 23 с.
92. Кальченко Т. Ю. Вербалізація елементів національної пам'яті в українській мовній картині світу (на матеріалі поетичного тексту). *Мова*. Одеса, 2016. № 25. С. 47 – 51.
93. Канашина С. В. Интернет-мем и прецедентный феномен. *Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin)*. 2018. 4 (193). С.122 – 127.
94. Караулов Ю. Н. Показатели национального менталитета в ассоциативно-вербальной сети. *Языковое сознание и образ мира: сб. статей*. Москва, 2000. С. 191 – 206.
95. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва, 2007. 264 с.
96. Карпенко О. Ю. Проблематика когнітивної ономастики : монографія. Одеса, 2006. 328 с.
97. Карпенко О. Ю. Асоціативний словник – шлях до сутності власної назви. *Ономастичні науки*. 2006а. № 1. С. 8 – 21.
98. Касім Г. Ю. Вживання національно прецедентних крилатих висловів та цитат у сучасних мас-медіа України. *Слов'янський збірник*. 2016. № 20. С. 204 – 218.
99. Киклевич А. Притяжение языка. Том 1 : Семантика. Лингвистика текста. Коммуникативная лингвистика. Olsztyn, 2007. 411 с.
100. Ковшова М.Л. Лингвокультурологический метод во фразеологии: Коды культуры: монография. Москва, 2013. 456 с.
101. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія : навч. посіб. Кривий Ріг, 2014. 349 с.
102. Колоїз Ж. В. Проект українського «Словника прецедентних феноменів». *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 16. С. 139 – 160.

103. Кондаков И. В. Антропология русской словесности: литературоцентризм. *Современные трансформации российской культуры* / отв. ред. И. В. Кондаков. Москва, 2005. С. 394 – 403.
104. Кондратенко Н. В. Прецедентні компоненти в заголовках публіцистичних текстів (на матеріалі газетних статей). *Мова і культура*. Київ, 2004. Вип. 7. Т. IV. Ч. 1. С. 162 – 166.
105. Корольова В. В. Прецедентні феномени в мові сучасної поезії. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 29. С. 8 – 10.
106. Косарев М. И. Прецедентные феномены со сферой-источником "Кино" в политической коммуникации Германии и США: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2008. 24 с.
107. Космеда Т., Халіман О. Явище прецедентності в аспекті граматики оцінки (на прикладі аналізу граматичного значення минулого часу). *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць. 2013. Вип. 26. С. 36–40.
108. Костомаров В. Г., Бурвикова Н. Д. Старые мехи и молодое вино. Из наблюдений над русским словоупотреблением конца XX века. Санкт-Петербург, 2001. 72 с.
109. Коць Т. А. «Україна» у вимірах прецедентних засобів мови. *Мова і міжкультурна комунікація*: зб.наук.пр. Полтава, 2019. Вип.2. С.78–87.
110. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Лінгвофраземна аксіологія: парадигмально-категорійний вимір : [монографія]. Вінниця, 2016. 410 с.
111. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Анатомо-фізіологічні показники цінності «здоров'я» у фраземіці: відхилення від норми. *Записки з українського мовознавства*. 2016а. № 23. С.25-32.
112. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Фраземна аксіологія: категоризація і рівнева структурованість : автореферат... д-ра філол. наук. Одеса, 2017. 35 с.
113. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Онімія ціннісної картини світу (на матеріалі української, російської, англійської та німецької фраземіки). *Записки з українського мовознавства*. 2017а. Том 1, № 24. С.67-73.

114. Красных В. В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований. *Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей*. Ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва, 1997. Вып. 2. С. 5 – 12.
115. Красных В. В. Когнитивная база vs культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (к вопросу о русской концептосфере). *Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей*. Ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва, 1997а. Вып. 1. С. 128 – 144.
116. Красных В. В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору). *Язык, сознание, коммуникация: Сб. статей*. Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва, 2001. Вып. 19. С. 5 – 9.
117. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. Москва, 2002. 284 с.
118. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? Москва, 2003. 375 с.
119. Кремнева А. В. Прецедентная плотность как одна из особенностей современного медиатекста. *Университетская филология – образованию: регулятивная природа коммуникации*. Под ред. Т. В. Чернышовой. Ч. 1. Барнаул, 2009. С. 74 – 79.
120. Кремнева А. В. Эволюция теории интертекстуальности в контексте меняющихся парадигм. *Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2014. Т. 12, вып. 1. С. 54 – 63.
121. Кримський С. Знання. *Філософський енциклопедичний словник*. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; редкол.: В. І. Шинкарук та ін. Київ, 2002. С. 228 – 229.
122. Кристева Ю. Слово, диалог и роман. *Французская семиотика: От структурализма к постструктурализму*. Москва, 2000. С. 427 – 457.
123. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики. Пер. с франц. Москва, 2004. 656 с.

124. Крутько Т. В. Прецедентні феномени у текстах англомовної реклами (на матеріалі банерної реклами). *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. 2011. № 5. С. 190 – 197.
125. Куза А. М. Українська релігійна фразеологія: особливості функціонування в сучасному мовному просторі: дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2016. 212 с.
126. Кузьмина Н. А. Интертекстуальность и прецедентность как базовые когнитивные категории медиадискурса. *Медиаскоп. Электронный научный журнал факультета журналистики МГУ им. М. В. Ломоносова*. 2011. Вып. №1: <http://www.mediascope.ru/node/755>
127. Культура русской речи : Энциклопедический словарь-справочник. Под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. Москва, 2003. 840 с.
128. Лавриненко О. О. Комунікативно-прагматичний потенціал алюзії в англійському та українському публіцистичному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 23 с.
129. Лазер-Паньків О. В. Особливості функціонування прецедентних антропонімів у давньогрецьких фразеологізмах. *Мовні і концептуальні картини світу* : наукове видання. Вип. 43, ч. 2. Київ, 2013. С. 265 – 270.
130. Лакофф Джордж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Пер. с англ. И. Б. Шатуновского. Москва, 2004. 792 с.
131. Латышева В. Л. Национальные прецедентные феномены как элементы ассоциативного тезауруса русского и французских языков (по данным экспериментального исследования). *Вестник Иркутского государственного лингвистического университета*. 2010. № 4 (12). С. 110 – 118.
132. Латышева В. Л. Характеристика прецедентных феноменов как ядерных элементов национального языкового сознания : на материале русского и французского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Иркутск, 2011. 19 с.

133. Левченко О. А. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів, 2005. 353 с.
134. Левченко О. А. Інтертекстуальність українського інтернет-дискурсу пореволюційного періоду. *Людина. Комп'ютер. Комунікація*: зб. наук. праць. За ред. О. П. Левченко. Львів, 2015. С. 60 – 65.
135. Луканинець Р. В. Античні міфологеми як одне із джерел прецедентних феноменів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2014. Вип. 43. С.168–170.
136. Макаров В. И. Фразеологизмы и прецедентные феномены как маркеры стереотипности восприятия. *Вестник Новгородского государственного университета*. 2013. № 73 (Т.1). С.59–62.
137. Максимчук В. В. Трансформація прецедентних висловлювань у сучасному футбольному дискурсі. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2017. Вип. 16. С. 367 – 377.
138. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну): Монографія. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2010. 488 с.
139. Маленко О. О. Культурні коди національного в парадигмі сучасного антропологічно орієнтованого мовознавства. *Мова. Наука. Культура* : зб. наук. пр. Харків, 2015. С. 283 – 291.
140. Мамич М. В. Лингвосоциокультурная интенция имени собственного в женском журнале. *Медиалингвистика*. 2014. № 2(5). С. 97 – 103.
141. Мартінек С. Структура когнітивної категорії крізь призму асоціативного експерименту (на матеріалі слов'янських мов). *Проблеми слов'янознавства*. 2012. Вип. 61. С. 76 – 85.
142. Масенко Л. Т. Антична назва в українській поетичній мові. *Мовознавство*. 1987. № 5. С. 55–61.
143. Маслова В. А. Homo lingualis в культурі. Москва, 2007. 319 с.

144. Медникова Ю. И., Калужная И. А. Прецедентные тексты и события как средство выражения негативной информации во французском и немецком медиадискурсе. Известия Волгоградского государственного педагогического университета. 2018. № 2. С. 151 – 155.
145. Мех Н. О. Біблійні тексти в культурній пам'яті українців. *Мова і культура*. (Науковий журнал). Київ, 2018. Вип. 21. Т. II (191). С. 17 – 23.
146. Михайлова О. Г. Аксіологічна ідентифікація античних міфотеонімів (за результатами асоціативного експерименту). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. Вип. 3. Київ, 2009. С. 217 – 222
147. Михайлова О. Г. Прецедентні висловлювання як мікроконтекст для античних міфотеонімів. *Studia linguistica*. Вип. 2. 2009а. С. 257–263.
148. Михайлова О. Г. Прецедентні імена з античних міфів в ономастичному просторі роману Ліни Костенко "Записки українського самашедшого. *Studia linguistica*. Вип. 5. 2011. С. 154–159.
149. Моисеенко Л. В. Применение концептуально-фреймовых моделей для интерпретации прецедентных единиц. *Перспективы глобального мира сквозь призму испанского языка и культуры: исследования и преподавание*. Доклады и тезисы IV междунар. науч. конф. Отв. ред. М. В. Ларионова. Москва, 2010. С. 265 – 269.
150. Моисеенко Л. В. Лингвокогнитивные основы теории прецедентности: автореф. дис. ... докт. филол. наук. Москва, 2015. 54 с.
151. Москвин В. П. Цитирование, аппликация, парафраз: к разграничению понятий. *Филологические науки*. 2002. № 1. С. 63 – 70.
152. Набока О. М. Біблеїзми з Євангелія від Матвія у мові та мовленні (на матеріалі англomовних словників та газетних текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2006. 18 с.
153. Найдюк О. В. Прецедентні знаки як складова частина дискурсу. *Перспективы разработки науки и техники-2006 : материалы II науч.-практич. конференции*. Днепропетровск, 2006. Т. 5. С. 53 – 55.

154. Найдюк О. В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 17 с.
155. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации: монография. Екатеринбург, 2007. 207 с.
156. Нахимова Е. А. О классификации и дифференциации видов прецедентных феноменов в политической коммуникации. *Политическая лингвистика*. 2018. № 1(67). С. 41 – 46.
157. Орлова Н. М. Библейский текст как прецедентный феномен: автореф. дис. ... докт.филол.наук. Саратов, 2010. 50 с.
158. Пальчевська О. С. Біблійні прецедентно мотивовані номінації «народної мови» ХІХ ст. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. 2018. № 4. С. 84 – 88.
159. Пасік Н. М. Власні назви в українській фразеології та пареміології : автореф. дис... канд. філол. наук. Київ, 2000. 20 с.
160. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу : діахронічний аспект : монографія. Суми, 2008. 208 с.
161. Петренко А. С. Історія як сфера-джерело прецедентних феноменів у мові українських ЗМК. *Ucrainica VIII: Současná Ukrajínistika: Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2020. С. 160 – 166.
162. Петренко А. С. Національно-прецедентне ім'я Лесі Українки у рецепції мовців. *Культура слова*. Київ, 2020. Вип. 93. С. 163 – 173.
163. Петренко А. С. Сучасність як джерело неопрецедентних феноменів українського медійного дискурсу. Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції (Дніпро, 12 – 13 квітня 2019 року). Дніпро: Ліра, 2019. С. 145 – 147.
164. Петренко А. С. Термінологічне уточнення базових понять прецедентності. *Українська мова*. Київ, 2019. 4(72). С. 112 – 121.

165. Петренко А. С. Універсальні та національні прецедентні феномени у заголовках українських медійних видань. *Культура слова*. Київ, 2019. Вип. 90. С. 165 – 175.
166. Петренко А. С. Фразеологічні прецедентні феномени у сучасних газетних заголовках як засоби виявлення мовно-культурного коду нації. *Мова і культура*. Київ, 2019. Випуск 22. Том III (198). С. 245 – 252.
167. Поліщук О. П., Свінціцька О. І. Інфосфера України: особливості мас-медійного дискурсу у контексті естетичної інформації. *Історія. Філософія. Релігієзнавство*. 2008. №2. С.56–59.
168. Полумисна О. О. Прецедентні феномени в публікаціях інтернет-видання «Українська правда». *Діалог: медіа-студії*. 2014. Вип. 18 – 19. С. 434 – 441.
169. Полумисна О. О. Прецедентні висловлювання в українських мас-медіа (на прикладі сайтів «Українська правда», «Дзеркало тижня», «Україна молода»). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2017. № 9. С. 6 – 20.
170. Пономаренко Л. Г. Біблія у сучасних друкованих нерелігійних ЗМІ (порівняльний аналіз ступеня її представлення у виданнях «Дзеркало тижня», «День», «Україна молода»). *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серія «Филология. Социальная коммуникация»*. Том 21 (60). 2008 г. №1. С.294–301.
171. Потєбня А. А. Мысль и язык. К., 1993. 192 с.
172. Приходько В. Б. Інтертекстуальність як проблема перекладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2017. №1 (13). С. 262 – 267.
173. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс : учеб. пособие. Москва, 2004. 224 с.
174. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности. Москва, 2008. 240 с.

175. Римар Н. Інтертекстуальність як спосіб побудови наративу художньої прози Ніни Бічуї. *Волинь філологічна: текст і контекст. Українська література як художній феномен* : зб. наук. пр. / упоряд. В. Г. Сірук. Луцьк, 2015. Вип. 19. С. 181 – 191.
176. Рослицька М. В. Прецедентне ім'я в політичному дискурсі: формально-семантичні ознаки і соціопрагматичний потенціал (на матеріалі промов президентів України, Польщі та Франції к.ХХ – поч. ХХІ ст.): дис. ... кандидата філол. наук. Львів, 2018. 357 с.
177. Рослицька М. В. Комунікація політичний лідер – суспільство: змістові, формальні та універсальні характеристики універсально-прецедентних імен. *Мова і суспільство*. 2019. Вип. 10. С. 164 – 170.
178. Рубцова С. Ю. Актуалізація прецедентних мифонимов в дискурсивном пространстве англійского языка (на примере прецедентных единиц “Apollo” / “Apollonian” и “Dionysus” / “Dionysian”). *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2019. Т. 12. Вып. 6. С. 169 – 174.
179. Рябініна О. К. Інтертекстуальність у дискурсі сучасної української преси: лінгвістичний аспект: автореф. дис ... канд. філол. наук. Харків, 2007. 19 с.
180. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь, 2013. 600 с.
181. Саліонович Л. М. Функціонування прецедентних текстів в епістолярному дискурсі І. Франка. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия "Филология. Социальные коммуникации"*. Т. 24 (63). 2011. № 2. Ч. 2. С. 456 – 461.
182. Самойлова Ю. В. О прецедентности и интертекстуальности (терминологический аспект). *Вестник Северо-Восточного государственного университета*. Магадан, 2014. Вып. 21. [Электронный ресурс] : http://vuzirossii.ru/publ/filologija_i_perevod/o_precedentnosti_i_intertekstualnosti_terminologicheskij_aspekt/44-1-0-4416

183. Сахарук І. Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Донецьк, 2011. Вип. 23. С. 197 – 203.
184. Сахарук Інна. Сфери-джерела прецедентності в текстах українських друкованих ЗМІ. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Донецьк, 2012. Вип. 25. С. 162 – 167.
185. Сахарук І.В. Прецедентні одиниці як засіб реалізації сугестії в українському медійному дискурсі. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету*: зб. наук. праць. Вип. 13. Кривий Ріг, 2015. С. 337 – 345.
186. Седакова И. А., Толстая С. М. Загадка. *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*: В 5 т. / Под общ. ред. Н. И. Толстого. Отв. ред. С. М. Толстая. Т. 2. М.: Международные отношения, 1999. С. 233-237.
187. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ – Черкаси, 2004. 276 с.
188. Селіванова О. Прецедентна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). *Філологічні студії*. Харків, 2009. С. 129 – 139.
189. Селіванова О. О. Сенсорний культурний код в українських фраземах. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2010. Том 13. № 2. С. 110 – 117.
190. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава, 2011. 844 с.
191. Сереброва С. Б. Роль прецедентных феноменов в структуре и функционировании языка масс-медиа в Украине. *Вісник СумДУ. Серія Філологія*. 2007. № 2. С. 45 – 48.
192. Сидоренко К. От крылатого слова к интертекстеме (межуровневая проекция). *Грани слова: сб. науч. статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко*. Москва, 2005. С. 143 – 148.
193. Сизонов Д. Ю. Нові семантичні відтінки літературної фразеології: "Чорна рада" П. Куліша. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2019. Вип. 39. С. 21 – 36.

194. Симбирцева Н. А. «Код культуры» как культурологическая категория. *Знание. Понимание. Умение*. 2016. № 1. С.157–167.
195. Синиця А. С. Асоціативний експеримент як метод вивчення прецедентного імені. Актуальні питання російської філології: теорія, методика, переклад: зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 10 – 11 квітня 2014 року). К.: Вид.центр КНЛУ, 2014. С. 120 – 122.
196. Синиця А. С. До питання розрізнення інтертекстуальності та прецедентності. *Ucrainica VIII: Současná Ukrajínistika: Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2018. С. 130 – 136.
197. Синиця А. С. Інтерпретація прецедентного імені в публіцистиці Олеса Гончара. *Культура слова*. Київ, 2018. Вип.88. С. 78 – 91.
198. Синиця А. С. Когнітивна база – ядро культурного простору. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2017. С. 154 – 157.
199. Синиця А. С. Літературні джерела прецедентності. *Культура слова*. Київ, 2017. Вип. 87. С. 234 – 245.
200. Синиця А. С. Прецедентність в колі актуальних напрямів сучасного мовознавства. Теоретичні й прикладні проблеми сучасної лінгвістики. *Слов'янськ*, 2017. Вип. 5. С. 119 – 127.
201. Синиця А. С. Прецедентність як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Сучасні слов'янські мови: традиції і сьогодення. Лінгвістичні студії молодих дослідників V: зб. наук. праць*. Оломоуць, 2014. С. 115 – 120.
202. Синиця А. С. Реалії сьогодення як джерело прецедентності. *Східнослов'янська філологія: від Нестора до сьогодення: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (Бахмут, 10 квітня 2018 року)*. Бахмут, 2018. С. 160 – 162.
203. Синиця А. С. Чи може бути сенс без смислу або смисл без сенсу? *Культура слова*. Київ, 2017. Вип.86. С. 185 – 194.
204. Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми і прецедентні феномени: зони перетину. *Лінгвістичні студії*. Випуск 31. Вінниця, 2016. С. 20 – 25.

205. Ситникова Е. В. Внутренний лексикон человека в психолингвистических исследованиях. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Вип.11. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. 2014. С.209-223.
206. Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери : монографія. Чернівці, 2008. 560 с.
207. Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові: автореф. ... д-ра філол. наук. Київ, 2009. 36 с.
208. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва, 2000. 128 с.
209. Слышкин Г. Г., Ефремова М. А. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа). Москва, 2004. 153 с.
210. Слухай Н. В. Основные направления осмысления культурно-языкового феномена «концепт» в современной русистике. *Русское слово в мировой культуре*. Материалы X конгресса МАПРЯЛ.: сб. докладов: в 2т. Т.1. Санкт-Петербург, 2003. С. 290 – 298.
211. Соловйова Т. Вимір вербалізованих типів прецедентних феноменів у теледебатах (на матеріалі дебатів П. Порошенка та В. Зеленського). *Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного пед. ун-ту*. Вип. 19. Кривий Ріг, 2019. С. 109 – 128.
212. Сприса О. Б. Власне ім'я як прецедент в енігматичному тексті (україно-арабомовні паралелі). *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : Філологічна. 2012. Вип. 26. С. 307 – 309.
213. Сприса О. Б. Лінгвокогнітивні аспекти прецедентності в енігматичному тексті (на матеріалі українських та арабських текстів кросвордів). *Східний світ*. 2013. № 1. С. 77 – 82.
214. Сприса О. Художня література як джерело прецедентності в енігматичному тексті (україно-арабомовні паралелі). *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2014. Випуск 61. С. 93 – 103.

215. Сунько Н. О. Інтертекстуальність та прецедентність як репрезентанти публіцистичного дискурсу (на матеріалі заголовків анломовних статей). *Вісник Житомирського державного університету. Випуск 58. Філологічні науки*. 2011. С. 208 – 212.
216. Сунько Н. О. Алюзія як маркер ієнтертекстуальності в англійськомовному газетному заголовку : дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2015. 227 с.
217. Супрун А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление. *Вопросы языкознания*. 1995. № 6. С. 17 – 29.
218. Сюта Г. М. Інтертекстуальність. *Українська мова. Енциклопедія* / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. Київ, 2007. С. 234.
219. Сюта Г. Адаптація понять інтертекстуальність, гіпертекстуальність у науковій парадигмі української лінгвостилістики. *Лінгвостилістика: об'єкт – стиль, мета, оцінка: Зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко* / Відп. ред. акад. НАН України В. Г. Скляренко. Київ, 2007. С. 218 – 224.
220. Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ, 2017. 384 с.
221. Сюта Г. М. Типологія і прагматика прецедентних висловлень у текстах української реклами. *Мова і міжкультурна комунікація: зб.наук.пр.* Полтава, 2019. Вип. 2. С. 99 – 207.
222. Тараненко О. О. Українсько-російські мовні контакти на сучасному етапі: притягування і відштовхування. II. Текстуальні вкраплення, прецедентні тексти мовою оригіналу. *Мовознавство*. 2010. № 4 – 5. С. 22 – 39.
223. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва, 1986. 143 с.
224. Телия В. Н. Фактор культуры и воспроизводимость фразеологизмов – знаков-микротекстов. *Сокровенные смыслы. Слово. Текст. Культура: Сб. статей в честь Н.Д. Арутюновой*. Москва, 2004. С. 674 – 684.

225. Терещенко А. В. К вопросу о семантике и особенностях функционирования прецедентных высказываний в современной глянцевої пресі (на матеріалі англійського і російського мов). *Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin)*. 2017. № 11 (188). С. 120 – 128.
226. Тележкіна О. О. Прецедентність мовно-естетичних символів національної культури в поетичному мовленні Дмитра Павличка. *Філологічні студії : науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 678 – 684.
227. Тележкіна Олеся. Прецедентні феномени у поетичному лінгвосвіті Юрія Андруховича: функційно-типологічні характеристики. *Acta Universitatis Wratislaviensis. No 3787. Studia Linguistica XXXVI*. Wrocław, 2017. С. 135 – 145.
228. Туова Р. Х. Феномен прецедентности в цикле романов Б. Акунина об Эрасте Фандорине: когнитивно-семантический и лингвокультурологический аспекты: дис. ... канд. филол. наук. Майкоп, 2017. 174 с.
229. Тупчій О. В. Образ Англії в російській мовній свідомості кінця XVI – першої половини XIX ст.: лінгвоімагологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2018. 22 с.
230. Тютенко А. А. Структура і функції алюзії в пресі Німеччини, Австрії та Швейцарії : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2000. 20 с.
231. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов. Москва, 2000. 280 с.
232. Феномен прецедентности и прецедентные феномены (Запись научной дискуссии, в которой принимали участие Сорокин Ю. А., Гудков Д. Б., Красных В. В., Вольская Н. П.). *Язык, сознание, коммуникация*: Сб. статей. Ред. В. В. Красных, А.И. Изотов. Москва, 1998. Вып. 4. С. 5 – 33.
233. Холмогорцева І. С. Діалогічні відношення жанру британської фольклорної п'єси : дис. ... канд. філол. Харків, 2016. 239 с.

234. Черкас Н. В. Мовно-стилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повоєнному американському романі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2004. 20 с.
235. Чікарькова М. Ю. Біблійний антропоцентризм та його роль у становленні європейської культури : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук. Сімферополь, 2011. 29 с.
236. Чорновол-Ткаченко Р. С. Прецедентний текст як основа інтертекстуальних взаємодій (на матеріалі казок Л. Керрола): автореф. дис. ... канд.філол. наук. Харків, 2008.
237. Чумак-Жунь И. И., Мальцева Г. Ю. Игровая направленность прецедентного текста в свете теории интертекстуальности. *Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки.* 2019. 38 (2). С. 253 – 262.
238. Шаповал М. О. Стратегії інтертекстуальності та гра свідомостей у сучасній українській драмі: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ, 2010. 36 с.
239. Шаповал М. О. Інтертекстуальність : історія, теорія, поетика : навч. посібник. Київ, 2013. 167 с.
240. Швець Я. Застосування термінів інтертекстуальність та інтертекст у сучасній комунікативній лінгвістиці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 195 – 197.
241. Шелудько В. Л. Мовна особистість сучасного українського державного службовця у професійному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2018. 20 с.
242. Шепель Ю. О. Прецедентні ім'я та його місце й роль у сучасній англійській рекламі (лінгвокультурологічний підхід). *Лінгвістика. Лінгвокультурологія.* 2019. №13. С. 219 – 235.
243. Шеховцова Т. А. Интертекстуальность литературного произведения. Харьков, 2014. 40 с.

244. Шмелев А. Д. “Нестандартные” употребления личных собственных имен в современной прессе. *Русское слово в языке, тексте и культурной среде*. Екатеринбург: “Арго”, 1997. С. 74–81.
245. Шумская Э. Н. Художественное кино как сфера-источник прецедентности в казахстанской массовой коммуникации. *Филология и литературоведение*. 2011. № 3 [Электронный ресурс]. URL: <http://philology.snauka.ru/2011/12/38> (дата звернення: 08.02.2019).
246. Шумская Э. Н. Прецедентность – реальность какого времени. *Филология и литературоведение*. 2012. № 7. [Электронный ресурс]. URL: <http://philology.snauka.ru/2012/07/300> (дата звернення: 08.02.2019).
247. Яцура О. П. Прецедентні імена поетичних і прозових творів Андрія Вознесенського та Євгена Євтушенка: монографія. Ніжин, 2011. 256 с.
248. Charaudeau P. L’argumentation dans une problématique d’influence. *Argumentation et Analyse du Discours* : ressource électronique. 2008. URL : <http://aad.revues.org/193>.
249. Charaudeau P. Dis-moi quel est ton corpus, je te dirai quelle est ta problématique revue. „Corpus”. 2009. n°8. P. 37–66.
250. Crystal D. *Begat the King James Bible and the English Language*. Oxford, 2010. 327 p.
251. Koffka K. *Principles of gestalt psychology*. 1999. URL : <https://books.google.com.ua>.
252. Noiriel G. *A quoi sert «l’identité nationale»*, Marseille 2007. 156 p.
253. Hirsch E. D. Jr. *The Theory behind the Dictionary of Cultural Literacy*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1988. 242 p.

II. Довідкова література

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бибик 2006** – Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / Упоряд. Бибик С.П., Сюта Г.М. За ред. С.Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 623 с.
- Білоноженко 2003** – Словник фразеологізмів української мови / уклад. В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк та ін. [відпов. ред. В.О. Винник]. К. : Наукова думка, 2003. 788 с.
- Жайворонок 2006** – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
- Коваль 1975** – Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. Афоризми. Літературні цитати, образні вислови. К. : «Вища школа», 1975. 334 с.
- Коваль 2001** – Коваль А.П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К.: Либідь, 2001. 312 с.
- Коломієць 1985** – Короткий словник перифраз / М. П. Коломієць, Є.С. Регушевський; за ред. М. М. Пилинського. Київ: Рад. шк., 1985. 151 с.
- Козовик 2006** – Словник античної мітології / Упоряд. Козовик І.Я., Пономарів О. Д. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2006. 312с.
- Лепта 2014** – Лепта библейской мудрости : библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / авторы-составители: Д. Балакова [и др.]. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2014. 208 с.
- Номис 1993** – Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. К.: Либідь, 1993. 768 с
- Серов 2005** – Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений: Более 4000 статей /Авт.-сост. В. Серов. 2-е изд. М.: Локид-Пресс, 2005. 880 с.
- Мишанич 1984** – Українські прислів'я та приказки / Упорядкування С. В. Мишанича, М. М. Пазяка. К.: «Дніпро», 1984. 391 с.
- Ужченко 1998** – Ужченко В. Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. Київ, 1998. 224 с.

Федоров 2009 – Психологія народної мудрості : Пареміологічний довідник. Тернопіль, 2009. 352 с.

ФСУМ 1993 – Фразеологічний словник української мови : В 2-х кн. / [В.М. Білоноженко, В.О. Винник, І.С. Гнатюк та ін. (уклад.)]. Київ: Наукова думка, 1993. Кн.1: А-Н. 528 с.; Кн.2: Н-Я. – С. 529-980.

Молотков 1968 – Фразеологический словарь русского языка / под ред. А.И. Молоткова. Москва: «Советская энциклопедия», 1968. 543 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Вік респондентів

<i>група до 25</i>			<i>група 26-40</i>			<i>група 40- 55</i>			<i>група 55+</i>		
вік	к-сть	%	вік	к-сть	%	вік	к-сть	%	вік	к-сть	%
16	3	0,78	26	2	0,52	40	3	0,78	55	1	0,26
17	172	44,79	27	1	0,26	42	1	0,26	56	1	0,26
18	75	19,53	28	4	1,04	43	1	0,26	58	1	0,26
19	26	6,78	29	2	0,52	45	2	0,52	60	3	0,78
20	32	8,34	31	1	0,26	47	2	0,52	65	2	0,52
21	22	5,74	33	1	0,26	50	1	0,26	66	1	0,26
22	5	1,3	35	2	0,52	54	1	0,26	67	3+3	1,56
23	1	0,26	37	3	0,78						
24	3	0,78	38	3	0,78						
	339	88,3 %		19	4,94%		11	2,86 %		15	3,9 %

ДОДАТОК 2

Місце народження

	Регіон	к-сть	%
1	Київ, обл.	163	42,45%
2	Вінниця, обл.	10	2,60%
3	Волинська обл.	6	1,56%
4	Дніпропетровська обл.	14	3,65%
5	Донецьк, обл.	13	3,39%
6	Житомир, обл.	23	5,99%
7	Закарпатська обл.	2	0,52%
8	Запоріжжя, обл.	8	2,08%
9	Івано-Франківська обл.	5	1,30%
10	Кіровоградська обл.	9	2,34%
11	Крим, обл..	6	1,56%
12	Львівська обл	6	1,56%
13	Луганська обл.	4	1,04%
14	Миколаїв, обл..	6	1,56%
15	Одеська обл.	6	1,56%
16	Полтавська обл.	21	5,47%

17	Рівненська обл.	12	3,13%
18	Сумська обл.	10	2,60%
20	Чернівецька обл.	2	0,52%
21	Чернігівська обл.	8	2,08%
22	Черкаська обл.	18	4,69%
23	Харків, обл.	2	0,52%
24	Херсонська обл.	2	0,52%
25	Хмельницька обл.	14	3,65%
УСЬОГО		376	97,92%
	Іноземці	8	2,08%
1	Мінеола (США)	1	
2	м. Петербург	1	
3	Нігерія	1	
4	Білорусь	1	
5	м. Кередж (Іран)	1	
6	Німеччина	1	
7	Узбекистан	1	
8	Ізраїль	1	
УСЬОГО		384	100 %

ДОДАТОК 3

Національність

	Національність	К-сть	%
1	Українець (-ка)	361	94,01%
2	Єврей (-ка)	5	1,30%
3	Кримські татари	4	1,04%
4	Німець(-ка)	2	0,52%
5	Перс	1	0,26%
6	Араб-українець	1	0,26%
7	Українка-росіянка	1	0,26%
8	Прочерк	9	2,34%
УСЬОГО		384	100,00%

ДОДАТОК 4

Рідна мова

№	Мова	К-сть	%
1	Укр.	325	84,64%
2	Рос.	32	8,33%
3	Укр., рос.	16	4,17%

4	Прочерк	5	1,30%
5	Суржик	2	0,52%
6	Кримськотатарська	3	0,78%
7	Персидська	1	0,26%
УСЬОГО		384	100,00%

Додаток 5

Знання іноземних мов

№	Мова	К-сть	%
1	Рос.	4	1,04%
2	Англ.	138	35,94%
3	Рос., англ., нім.	23	5,99%
4	Англ.,нім.,пол.	5	1,30%
5	Рос., англ.	65	16,93%
6	Англ.,нім.	53	13,80%
7	Англ., франц.	7	1,82%
8	Франц., англ., рос., пол.	1	0,26%
9	Англ., рос., ісп.	9	2,34%
10	Англ., ісп.	4	1,04%
11	Англ., фр., рос.	6	1,56%
12	Англ., італ., ісп.	1	0,26%
13	Рос., англ.,пол., кит.	1	0,26%
14	Англ., ісп., нім.	6	1,56%
15	Англ., пол.	7	1,82%
16	Англ., іврит	1	0,26%
17	Англ.,вірменська	1	0,26%
18	Англ.,білорус.	1	0,26%
19	Англ.,нім.,корейська	1	0,26%
20	Англ., турецьку	1	0,26%
21	Англ.,нім.,ідиш, рос.	1	0,26%
22	Англ.,чеська	1	0,26%
23	Болгарська, пол., англ., нім.	1	0,26%
24	Арабська	1	0,26%
25	Німецька	1	0,26%
26	Англ.,араб.	1	0,26%
27	Рос.,англ.,іврит	1	0,26%
28	Англ.,азербайджанська	1	0,26%
29	Франц.	1	0,26%

30	Англ., корейська	1	0,26%
31	Прочерк	39	10,16%
	УСЬОГО	384	100,00%

ДОДАТОК 6

Наша пісня гарна, нова... (427=398+29 б/а)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО	
<p><u>А) уявлення про родо-видові ознаки сфери-джерела:</u> пісня(5); українська (4); фольклор(3); українська пісня(2); українські народні пісні (2); чудова пісня(2); прислів'я (2); гімн (2); укр.літ.(2); ФОЛЬКЛОР; пісня про Україну; колискова; національна культура; народна пісня; кожна своя пісня гарна і нова; та різдвяна; заспіваймо її знову;...заспіваймо її; пісня знову; тупі шкільні прислів'ячка, які стидно не те що говорити, але і чути, і читати; українька народна пісня прислів'я; укр. популярне прислів'я; українські прислів'я та приказки; приказки; приказка; вираз; вислів; казка; починаймо її знову – приказка; гімн Січових стрільців; література; вірш; текст; українська народна творчість; дитяча гра;</p> <p><u>Б) асоціації, пов'язані з уявленнями про першотекст:</u> починаймо її знову (86); починаєм її знову (29); починай спочатку (23); починаєм знову (7); починаємо знову (6); починаємо все знову (3); починай з початку (3); тож почнімо її знову (2); ...починайте знову (2); починати спочатку (2); починаємо спочатку (2); починай с початку; починаймо її знову? (але можна і не її); починайте її знову; розпочинаймо її знову; ..починаємо все знову.(негативна асоціація зі школою); та не починай її; починай; наша песня хороша, начинай сначала (3); начинай сначала; «наша песня начинается сначала...» - щось типу цього; «наша песня хороша, начинай сначала»;</p>	<p>51=11,94%</p> <p>171=40,05%</p> <p>6=1,40%</p>
УСЬОГО реакцій зони 1	
228=53,40%	
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ	
<p>коли все знову повторюється (3); щось починається знову (3); все по-старому (2); повтор (2); повторюваність (3); все спочатку (3); повторення (2); починається все знову (2); циклічність (2); щось одне й те саме (2); але починай спочатку; все повторюється; все з початку; все починається знову; давно забута</p>	46=10,77%

<p>ситуація, яка знову повторюється; почати спочатку; повторюємо знову; повторюваність чогось неправильного; повторювання; повторення помилок історії; починається; не знання історії; повторення історії; певне попчаток; новий початок; хороший початок; і все спочатку!; і знову все спочатку; повторення якихось дій; все повторюється знову і знову; одне й те ж саме з дня у день; одне і те ж саме; щось дуже довго тягнеться; щось довготривале; багаторазові дурні вчинки; звучить усюди; круг; круговорот; нескінченність; це не скінчиться ніколи; і нічого не змінилось; пора змінювати мотив; помилки які повторюються; повторення помилок; про нудотину; безповоротні процеси; невдача; нічого не змінюється; нічого так не зміниться!; але це тільки зовні; нічого нового; нічого не міняється; образ зануди;</p>	21=4,92%
<p>брехня (2); знову брехня; не розуміння; не розуміння чогось; дратівливість; зміна устрою; роздратовання; не вой; набридливість; руйнування;</p>	11=2,58%
<p>солов'їна (4); краща (3); ще краща (2); ще краща буде; буде краща; буде краще; і креативна (2); і мелодійна (2); популярна (2); гармонічна; гучна; щось милозвучне; як стара; та чудова; ще гарніша; рідна; і приємна; люди оспівують свою землю; щось нове, що може сподобатись більшості; попередня; запишем ще одну;</p>	30=7,02%
УСЬОГО реакцій зони 2	
108=25,29%	
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ	
відсутні	
Зона 4. ІНШІ ПФ	
<p>...не вмре, не загине (4); ідемо по колу (2); наступати на одні й ті ж самі граблі; граблі; товкти воду в ступі; тягти kota за хвоста; опять 25; не вмре, не загине; «Білий дим»; Ротару; Шевченко; «Щедрик»; KAZKA «Плакала»; Wind of Change;</p>	18=4,22%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ	
<p>Україна (2); Майдан (2); Донбас; війна з Росією; вшановлення пам'яті; реформи; політика; українська політика; політики; новий президент, нові проблеми, нові обіцянки; нова влада; протест; революція; менталітет; вибори; прихід до парламенту «старих» депутатів; український уряд; народ патріотизм; нова влада України; гачі; знову реконструкція Шулявського мосту; людина, яка не тримає слово; співаючі дівчата; козак; танок; випивка; театр; вистави;</p>	44=10,30%

вечір, стіл; співи; люди відгукуються про нового президента після революції гідності; краса укр.мови; український костюм; весілля; школа (2); школа, коли з вуст вчительки звучить ця фраза; вчитель говорить цю фразу; пари; улюблена фраза батьків; друзі;	
Усього реакцій	398=93,21%
Без відповідей	29=6,79%
УСЬОГО	427=100%

ДОДАТОК 7

Кози не винні (439=385+54б/а)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО	
1) <u>новела М.Коцюбинського «Коні не винні»</u> "Коні не винні" (12); Коцюбинський (8); казка (2); коні не винні з новели Коцюбинського; Коцюбинський в гробу перевернувся; українська література; книжка;	26= 5,92%
2) <u>сучасність (політика, сільське господарство)</u> село (14); ферма (6); шотландське село; українське село; політика; екологія;	24= 5,47%
3) <u>інші джерела прецедентності</u> фразеологізм (7); приказка (4); не вираз (3); Біблія; книга "Алхімік" образ коз із неї; фільм; фразеологія; якийсь фразеологізм застарілий; прислів'я; перифразування; ізраїльська давня притча про козла відпущення;	22= 5,01%
Усього реакцій зони 1	
	72=16,40%
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ	
<u>називання винного чи невинного</u> (34,39%)	
1) і коні теж (2); коні не винні; винні коні; були коні – шляхетно, стали кози; ображені коні;	6= 1,37%
2) винні люди (4); люди не винні (3); люди (2); суспільство (2); винна влада; депутати завжди вважають себе невинними; депутат; депутати Верховної Ради; політики – кози?; метафора (невинна людина); уособлення людини чи тварини; працюють правоохоронні органи; чому хазяїн поганий; винен хазяїн; плоретаріат; робочій клас; бідні люди; добрі люди; погані люди; тупі люди; бабусі; народ не винний; поганий керівник; сам винен; хороші дівчата не винні; дівчата не винні; дівчата;винні козли (7); вовки винні (3); винні вовки (2); винні всі інші (2); винні усі інші; усі винні; винні ми; ми теж не винні; ви винні; а хто тоді винен?; а хто винен?; вовк; винен вовк; вовки самі; а вовки голодні; волки голодные; суд над козами; кози –	71= 16,17% (32= 7,29% + 39= 8,88%)

<p>беззахисні, вовки – винні; тварини не винні; вони не люди; винен отар; не вині; свині винні; винні корови; барани; свині; а воли так; козел участі не брав; осли також;</p>	
<p><u>‘сільське господарство і труднощі чи злочини у ньому’ (19,82%)</u> трава (7); поле (6); коза (6); молоко (5); кози (2); стадо кіз (2); гори (2); луг (2); сіно (2); тварини (2); роги (2); тварини, злочин; тваринництво; вони тварини; худоба; квіти; поле з козами; гори, повні говорящих кіз; не потрібно здирати з них шерсть; стадо кіз, що кудись біжить; коза, яка їсть траву; чесні кози; полювання на кіз; кози не винні, бо їсти хотіли; сільський туризм; стадо овець; коза на луку; звичайно, їм треба чистої трави!; пасовище з травою; стадо; вагани; мекання кіз; що дають молоко; ...що не дають молоко; що молока нема; подорожчання молочної продукції; молока в молоці нема; якісь проблеми з сільським господарством; неприємна ситуація з фермою; біда у селі; що їх молоко дещо неприємно пахне; що вони не стрикози; тому, що вони кози; в тому що вони кози; що так болото шукають; що їх сир теж смачний; в тому, що не вміють розмовляти; кози страждають через якісь дії людей; створення якихось об’єктів на пазбищі кіз; це неправда, кози винні; бідні кози; бідні тваринки; мирні створіння; пухнасті й невинні; ще і дуже винні; я теж так вважаю; так; вони хочуть їсти; вони хочуть пити; отпустили коз без присмотра;</p>	<p>87= 19,82%</p>
<p><u>‘пошук причетного до негативного вчинку чи злочину’ (7,97%)</u> ніхто не винен (6); звинувачують невинного; коли постраждав; захист невинуватих; непричетні до справи люди; шукаємо винного; не шукати винного; відвести підозри; перекладання провини на іншого; винен хтось інший; не винуватий від незнання; ворог не винен; звинувачення; образа; не знайти винуватих; хтось менш розвинутий не несе відповідальності за свої дії; це не я, це все він; неадекватні люди; люди, на яких «скидають» вину; звинувачення когось непричетного; бути у розпачі від невдачі; зроблено продумано, хитро (якесь кримінальне діло); випадкові люди не можуть бути винними; ніхто ні в чому не винен, але це не так; ситуація, коли людина намагається зняти відповідальність із себе; якась випадкова провина; вина не в інших людях, а в тобі; пошуки чогось; не перекладати вину на інших; винуватих не знайдуть, а невинних покарають;</p>	<p>35= 7,97%</p>
<p><u>‘причина провини’ (6,15%)</u> в чому? (2); чому?; бо вони неуки; бо вони не винні; недалеко люди не знають, що вони недалеко; люди, які не були в чомусь замішані, але їх все одно звинувачують; вони не винні, бо дурні; відсутність фактичної і справжньої причини суперечки;</p>	<p>27= 6,15%</p>

справедливість; безвідповідальність (3); беззахисні; безневинність; невинність; відповідальність; лінощі; не перекладати вину на інших; провина; незнання; безнаказовість; правда; чесність; наклеп; виправдання; підстава;		
<u>‘біда, нещастя’ (5,92%)</u> трагедія (2); скотобійня (2); катастрофа; проблеми; мілка проблема; трагедія на фермі; забій кіз у великій кількості; пожежа; пожежа на фермі кіз; злочин; крадіжка; маніпуляції; санітарія; проблеми з утриманням; сьогодні; злість; сарказм; іронія; брехня; недостача харчів; капуста; з’їли капусту; капуста зникла сама; порушено кримінальний кодекс;		26= 5,92%
<u>‘екологічні негаразди’ (2,96%)</u> захищаємо природу, бо загинемо й самі; зоозахисники; захист природи; зникнення трави/рослинності; захист тварин; вегетаріанці; заклик до невживання м’яса; сало; все легально; озеро, парк, ферма, ландшафт; сонце; полонина; Яворівське озеро;		13= 2,96%
Усього реакцій зони 2		265=60,36%
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ		
відсутні		–
Зона 4. ІНШІ ПФ		
не пойман – не вор (2); «не виноватая я» (2); цап-відбувайло (2); цап відбувайло; змішались разом коні, люди; козли відпущення; не шукати козла відпущення; О.Довженко "Цап-відбувайло"; Україна; «Хіба режуть воли...» Панас Мирний; хіба режуть воли; загнаних коней пристрілюють, чи не так?; собаки лають, караван іде; підставляти інших; моя хата скраю (2); моя хата скраю нічого не знаю; моя хата скраю - нічого не знаю; знайти крайнього; знайшли крайнього; не шукай крайнього; хто винний – невістка; винна невістка; рожеві окуляри;		27= 6,15%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ		
вино; рада за них; безглуздя; вишня; відлік; ну тут зрозуміло; Гуцульщина; пішки; це правда; буває; сам не дізнаюсь, не повірю; гуляти; Ізраїль та Росія; слово образа «коза»; нісенітниця; ну добре; то й не вини; ТСН розгулявся; яблуко;		20= 4,56%
Усього реакцій		385=87,70%
Без відповідей		54=12,30%
УСЬОГО		439=100%

ДОДАТОК 8

Закарпатська Атлантида (544=522+226/a)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО		
<p><u>А) ПТопонім Закарпаття (7,35%)</u> Закарпаття(11); Буковель(3); Україна(3); Ужгород(3); Вільшани(2); Ворохта(2); земний шар (2); Закарпатська область(2); територія Західної України(2); Закарпатська Україна; Івано-Франківськ; захід; захід України; Західна Україна; підкарпатська Русь; Тернопіль; місто Рахів; 2001; газета;</p>	<p><u>Б) ПТопонім Атлантида (2,76%)</u> твір(2); гарна назва твору; Атлантида(4); мультфільм «Атлантида»(3); міф(2); мультфільм; Дісней; казка;</p>	55= 10,11%
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ		
<u>‘те, що викликає захоплення своєю вічною чарівністю’</u>		
<p>прекрасне місце в Закарпатті; Ужгород і його краса; красиве Закарпаття; щось гарне в Закарпатті;</p>	<p>краса(2); щось гарне, красиве; красиві місця; блакитні очі; поле з квітів синього кольору; вічна/ не піде під воду; велич; свої чужі; дуже глибокий; другий світ; свобода; мрія; інша країна; країна образна назва;</p>	20= 3,68%
<u>‘невідома територія’</u>		
<p>покинута село(2); загублене місце у Карпатах; недоступне село на Закарпатті, або село, яке зникло; над розвинене втрачене місто/село на Закарпатті; завалило Закарпаття під снігом; місто чи село в Карпатах, яке знаходиться в дуже віддаленому місці; зникле село; заховане місто в горах; запущена глибинка; місце поховане в горах;</p>	<p>загублене місце(2); загублена(2); місце котрого не існує(2), міфічна локація; великий простір не займаної території людиною; країна або територія, що зникла, але може відродитися, бо її розшукають; місце, яке зараз неможливо дослідити; щось невідоме; те що важко знайти; місце, де не ходила нога людини; дуже далекі краї; зникнення; забута місцевість; не знайдена; зникла земля; недоступні частини землі; зникнувші місто; загиблі міста у підземних водах; Анклав; острів; материк; щось потеряне; віддалене/забуте місце; втрачена; далеко; далеке; далекий край; якесь віддалене місце, яке є давнім за походженням;</p>	42= 7,73%
<u>‘щось таємниче й вражаюче’</u>		

<p>сховища янтарю; містика(2); щось містичне; містичність закарпатських лісів; традиції(2); спадок; народ; гуцули в кожухах; заповідник; пам'ятка; гуцули(4); Гуцульщина; гуцули – надлюди; втрачена культура гуцулів; українці; вуйки, мадяри; бойки; русини; румуни; гуцульський атлантидець; етніка, давньоукраїнська культура; мовна;</p>	<p>скарби(4); невідомість(2); чудо(2); щось неіснуюче(2); неіснуюче явище; секрет; сховане; перлина; якесь місце; втрачений символ; таємничість; таємниця; дивна теорія; незвідане; недосяжне; недоступність; фальсифікація; щось цікаве і невідоме; щось таємниче, фантастичне й омріяне; чудесне, загадкове місце; місця, які ніхто не бачив; невідомий, таємний світ; щось незвичайне, майже неіснуюче, таємне;</p>	<p>56= 10,29%</p>
<p><u>‘те, що сховане під водою’</u></p>		
<p>повінь(3); весняні повені(2); повені; відстороненість Закарпаття як окремої території; зникнення лісів на Закарпатті; Закарпаття йде під воду; Закарпаття тоне; затонувши цивілізація; долина річки Тиса; затоплення; потонуло місто; була в Хусті, там казали про затоплене село :); затоплене село; зникнення села; села після потопу; утонуло; потопи навесні; затоплене повинню селище на Закарпатті; може зникнути; втрачена закарпатська земля; те, що зникло на території Закарпаття; не втрачимо Закарпаття!; ми Закарпаття, нас затопило; ГЕС(11); Теремле-Ріська ГЕС(3); затоплене село через будівництво ГЕС; через будівництво ГЕС на Закарпатті зникло під водою село; гідроелектростанція; під час будівництва ГЕС пішло під воду село;</p>	<p>потоп(3); затоплене(2); потонула?(2); затонувше місто; затоплене місто; зниклі місця; катастрофа; руїни, але пейзажні – гарні;</p>	<p>57= 10,48%</p>
<p><u>‘водойма’</u></p>		
<p>озеро Синевір (12); озеро(5); озеро в Закарпатті(2); озера; озеро біля лісу; озеро в</p>	<p>вода(6); океан(7); море(3); океан уздовж Європи; океан тихий; якась місцевість,</p>	<p>56= 10,29%</p>

горах; карпатські джерела; водопади; питна вода; річка гірська; ріка(2); водосховище; туман (2); океан посеред Закарпаття :); будівництво водосховища; Тиса; Сиваш;	можливо, де знаходиться водне середовище; сонце, море, пляж; Чорне море;	
<u>‘гориста місцевість’</u>		
Карпати(34); Говерла(8); закарпатські гори(6); невідомі місця Карпат; замерзлі гори Карпат; мальовничі гори Карпат узимку; зимові Карпати;	гори(41); вершини гір(3); гори під водою(2); гірська місцевість; підводні гори; гори й полонини; висока гора з замком під водою; затоплені гори; безлюдні гори; гори; сніжні засніжені гори; щось, що зникло високо в горах; гори біля океану; сині гори; гори Америки;	110= 20,22%
<u>‘те, що пов’язане з холодом’</u>		
сніг на вершинах Карпат; льодовики на Закарпатті; засніжені вершини смереки; лід на вершині гори; зелена зима;	холод(20); сніг(10); зима(4); айсберг(3); лід(3); мороз(3); сніг в горах(2); крига; білий; льодовик; холодна морська вода; щось високе, холодне; мерзлота; глобальне потепління;	57= 10,48%
<u>‘територія з деревами і кущами’</u>		
ліс(9); густий ліс; закарпатські ліси; дрімучі ліси; карпатські ліси; полонини;	природа(3); зелень; ліси; зимова країна, острів ялинок;	20= 3,67%
Усього реакцій зони 2		418=76,84%
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ		
Атлантида зі смереками; русалка з трембітою; будинки у лісах; якийсь замок серед карпатських лісів; зелений колір;		5= 0,92%
місто в горах; трембіта; трембіти; мавки; смереки; гриби; лелеки;	споруди на дні озера; сакура; виноград;	10= 1,84%
УСЬОГО		15=2,76%
Зона 4. ІНШІ ПФ		
Августин Волошин; Захар Беркут; пісня The Hardkiss Антарктида; містичні герої; Донбасс; Угорщина;	Нью-Йорк(2); Зевс; Атланти; Аквамен; Укр. П’ємонт; milka;	13= 2,39%
248=45,59%	248=45,59%	
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ		
база відпочинку(2); Атлантидська Закарпода; кафе «Сердоне»; Лубни краще; викладач; відокремлення; 2 курс;		21=

не в тому місці, не в той час; Несамовите; новини зі всього світу; звучить як назва фільму або оці дурні порівняння, типу Тернопіль нова Прага, Київ новий Берлін; мені пофіг, я з Карпат!; незрозуміле поняття; що це; що за х...ня?; перший раз чую; авто; подорож; відпочинок; розвиток;	3,86%
Усього асоціацій	522=95,96%
Без відповідей	22=4,04%
УСЬОГО	544=100%

ДОДАТОК 9

І в кіборгів болять рани (471=437+34ба)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО		
1) <u>Сучасність</u> війна(39); АТО(25); Донбас(10); Донецьк(6); Україна(4); Майдан(3); війна на Донбасі(3); бойові дії(3); революція гідності(2); війна на сході; війна на сході України; воїна; зболена Україна; окупація; схід(2); схід України; життя; 2014; лютий; події в аеропорту;		140= 29,72%
2) <u>Аудіо-візуальне мистецтво</u> а) фільм "Кіборги"(12); "Кіборги"; «Кіборги» Ахтема Сеїтаблаєва; Ахтем Сеїтаблаєв; «Кіборги: Герої не вмирають» фільм Ахтема Сеїтаблаєва; фільм; кіно; фільм про тварин; б) Термінатор(5); кіборг(2), в якого гарпун в животі; Арнольд Шварцнегер; старість Шварцнегера;		
3) <u>інші</u> вислів; вірш; укр літ; біологія; програма «Кіборги» по телебаченню;		
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ		
1 – 2а воїни АТО(5); військові(3); ветерани (2); герої; герої країни; герої АТО; ООС; бійці ООС (АТО); тому, що це люди з ато; ветерани ато мають пільги; патріоти; жертви; герой донбасу; кіборги захищали Донбас; люди с болісним досвідом; сильна людина; твердий ззовні, м'який всередині; якщо треба – знову воюватиму в інвалідному візку;	2б воїни(4); воїн(2); захисники(3); захисник; безстрашні воїни; війни; бійці; пожилий дід; непереможні;	40= 8,49%
захист аеропорту(2); захист донецького аеропорту(2); захист Донецького аеропорту укр. військовими;	захист(2);	7=1,49%

про незламність військових; аля ангелів; смертні; вразливі; стійкість; безвихідь, невдячність; повернення додому; кинуті напризволяще, жертва пропаганди і злочинної влади;	смерть(4); героїзм(2); невинуваті надії(2); загиблі і постраждали; складність; сила, витривалість, втома; втома; але йдуть до мети;	21= 4,46%
поранені кіборги; ранені солдати, думка яких не почута; душевні та фізичні; так(навіть душевні; в усіх військових; душевні рани (2); рани душевні; сердечні рани; серце; душа; старі рани; і голови болять; тяжке життя; у солдатів є серце; але заживуть; поранені люди, змучені; очі їх страждають; вони є теж напівлюди;	рана; поранене передпліччя; травматичність; но быстро заживають; рани болять у всіх; усі щось відчують; у всіх болять рани;	25= 5,31%
співчуття(3); сум(3); почуття(2); слабкість(2); страх; сумно; і сумно, і трагічно, проте це правда; правда життя; переживання; горе; шкода бійців; і серця їх мам; не ображайте людей; чуйність;	ні; з ким не буває; чіпляє; жаль; жалість;	25= 5,31%
повага(2); біль за Україну; біль від війни; дуже боляче; слава їм!; гордість за добровольців; допомога; хай їм Бог допомагає;	біль(11); кров(10); кровотеча; втрата кінцівок на війні; металеві кінцівки; фантомні болі; у кожного своя біль;	35= 7,43%
всі люди однакові (5); всі ми люди і у всіх є почуття (2); усі ми люди (2); плакати може будь-хто; і в суворих людей йдуть сльози; всі живі люди; всі ми люди, всі ми чоловіки; всі ми рівні; і найстриманіші, найсуворіші мають душу; усі ми люди з почуттями й відчуттями; якщо хтось не показує біль, це не значить, що йому не боляче; і героям буває тяжко; бо вони люди; бо вони теж люди; вони також люди; не існує незламних людей; і в людей теж; у наших бійців болять рани; і в сильних людей є вразливі місця; нехай лікуються;	теж люди (2); почуття є у всіх (2); рівноправність; роботи-люди; роботи-люди, які зроблені на 50% зі сталі, на 50% з плоті; вони є теж напівлюди; роботи теж щось відчують; усі мають почуття; не всі сильні; іноді буває боляче всім; кожному можна зробити боляче; ніхто не ідеальний;	38= 8,07%
всі/усі ми маємо почуття(2);	супергерої теж	21=

найсміливіші теж плачуть; люди не машини; люди не залізні; всі люди мають серце; усі живі люди; всі ми живемо однаковим життям; емоційність для всіх; усі люди вразливі; усі не бронейні; у кожного є душа; і у вас; немає сталених людей; кожен може страждати, проте не кожен – радіти;	потребують допомоги; сильним теж боляче; всі мають почуття; всі чутливі; в усіх є слабкі місця; у всіх болять;	4,46%
про людину, яка є дуже сильною фізично, але дух було зламано; ветерани АТО не ре живають турбуються про марність своїх подвигів; це люди, які помирають за наше майбутнє; навіть герої – люди з звичайними фізіологічн. болями; люди, яких вважають безстрашними, теж вмiють горювати; навіть у тих, кого ми вважаємо всесильними, є почуття; війна залишила великий слід на усіх наших життях; про укр. бійців на сх. України; за втрачений аеродром; все буває;	роботи (5); кіборги (роботи); робот; т-800; кров у робота; роботи і симуляція відчуттів; технології; думають майже як люди; кіборгів поки що не існує; знущання над роботами; технологічний розвиток людства; грудка заліза; але вони не відчувають; вони теж люди; залізні люди мають серце; кіберспорт; але у машин немає серця; вони теж щось почувають; нервові закінчення близько; кіборги – люди, а не роботи, люди з великої букви; що вже казати про людей; комп'ютерні технології; животиные;	37= 7,85%
УСЬОГО реакцій зони 2		249=52,87%
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ		
Донецький аеропорт (15); аеропорт(8); аеропорт «Донецьк»;	зброя; постріли; поле бою; поле після битви;	28= 5,95%
Зона 4. ІНШІ ПФ		
Джекi Чан; Сосюра; Вінниця; титани; «ніщо не забуто»; мультфільм «Скубі-Ду»; Червоний хрест допоможе; герої не вмирають; образ Прометей; не сипте сіль на рану;		10= 2,12%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ		
алкоголізм; логіки 0; щіро; не правда; спортинтернат; егор лох; це погано!; також; нове; научність;		10= 2,12%
Усього реакцій		437=92,78%
Без реакцій		34=7,22%
УСЬОГО		471=100%

ДОДАТОК 10
Максималізм «Попелюшки» (451=382+696/a)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО	
<p>1) <u>літературний твір</u> (49=10,86%) Казка (26); «Попелюшка» (9); Шарль Перро; Шарль Перро; Попелюшка – гарна казка; казки в нашому часі; казочка; мабуть, перечиталися шведських казок про Попелюшку-трансгендера; «Попелюшка» в ХХІ ст.; гарний кінець казки; риса характеру якоїсь дівчини з казки; казки іноді стають реальністю; детальний опис героїв історії, яка схожа на «Попелюшку»; сучасний твір (2); література;</p> <p>2) <u>мультиплікаційний фільм</u> (10=2,22%): мультфільм (4); мультик (2); Дісней (2); фільм; Попелюшка з діснеєвського мультика;</p> <p>3) <u>сфера науки</u> (3=0,67%): наука (2); течія філософії;</p> <p>4) <u>інші джерела</u> (6=1,33%): театр (2); балет; телебачення і школа; жанр; сучасність;</p>	<p>68= 15,08%</p>
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ	
<p><u>‘те, що є поза нормою’</u> перебільшення (6); перфекціонізм (3); юнацький максималізм (3); фемінізм (3); підлітковий максималізм (2); перебільшення щодо чогось; багато хочеться; максималізм; мінімалізм; максималізм = відраза; дівочий максималізм гарної дівчини; максималізм звичайної дівчини; скоріше мінімалізм; сарказм; великі амбіції; Попелюшка, яка далеко не скромна, з амбіціями; Попелюшка з’їла вовка; карета не до 12, а до 1; не влізла в гарбуза?; все і зразу; все і одразу; тут і зразу; потрібно завжди макс.викор. можливість; в її самовіддачі; ідеалізм; ідеалізація; все повинно бути ідеально; інфантильність; інфантилізм; псевдо діагноз; прикидатися; приховання; багатожонність; 45 емансипація; феміністичні рухи; пригнічення жінки; тиранія в сім’ї; перевищення робочої сили; 5 ідеал; прагнення до ідеалу; пошук чогось ідеального; хочеться все ідеалізувати; синдром відмінниці; комплекс відмінника; комплекс; безглуздя, комплекс Наполеона; погляд на життя; світосприйняття; імпресіонізм; кар’єра; 13</p>	<p>63= 13,97%</p>
<p><u>‘працьовитість жінки, яка займається хатніми справами’</u> раб (2); прибиральниця (2); нагла прибиральниця; господарка; прислуга; служанка; сирота, бджілка-трудівниця; надто працююча; тяга до роботи; дуже старанна, правильна людина; старанна людина; трудоголізм задарма; старанність; лінива;</p>	<p>41= 9,09%</p>

<p>працю всім; українські жінки їдуть працювати за кордон; прибирання; генеральне прибирання; уборка; людина, що постійно прибирає; прибирання жінкою вдома; хатні справи; посудомийка і пральна машина відсутні; тяжке прання; чистота; миття підлог; надмірна чистоплотність; сіяюча чистота; смачні плюшки; мало часу, багато роботи; багато працювати; через мірна праця; праця; працювати; треба зробити все-все; важка робота; застосування робочої сили (примусової) якнайбільше; коли людина бере на себе велику кількість роботи чи відповідальність;</p>	
<p><u>‘позитивні моральні риси, чесноти’</u> наївність (9); благодійність (3); доброта (3); скромність (2); благодійництво; відвертість; прямота; занадто скромна та сором’язлива; досвідченість; точність; довіряти всім; дуже сильна довірливість; принциповість; бажання; щось швидко, але якісно; знецінення як спосіб самоствердження; задовольняється малим; мені пощастить; недоторканість; чекати долі; безвихідність; безпорадність; помилки та воля;</p>	<p>36= 7,98%</p>
<p><u>‘поєднання протилежностей навіть за рахунок чуда’</u> змішується розкіш і бідність (2); уподібнення (2); біднота; розкіш вбрання; багатства; спочатку все дуже погано, а потім якимсь чудом все чудово; метафора?; перетворення; загубити туфельку та не забрати її одразу - необдуманий вчинок; крайність дій; невідповідність амбіцій і реальності; служниця вийшла заміж за олігарха; попелюшка-гот; Попелюшка топ-модель; банальна історія про еволюцію сільської доярки до мегаполісної кар’єристички; молода дівчина з глибинки; урбаністичне + сільське; дівчина, яка приїхала в місто з села для досягнення цілей; авантюра;</p>	<p>21= 4,66%</p>
<p><u>‘називання того, хто може бути таким’</u> підлітки (4); дитинство (3); Попелюшка на максималках (2); мачуха (2); фея; королева; підліток; чиновники; сучасна Попелюшка (в сучасних умовах); Попелюшкою бути нелегко; відома людина; зірка; як завжди; укр. народ;</p>	<p>21= 4,66%</p>
<p><u>‘мрії про вирішення складної життєвої ситуації’</u> вийти заміж за принца (2); принц на білому коні (2); Україна в ЄС (2); принц; вихід заміж за принца на білому коні, якого не існує; прибирати повсюду і шукати принца; чекати на принца, прислуговувати усім; «принц на голову не свалиться, работай»; допоміг їй вибратися з рук злої мачухи; втікти на бал; і бал, і принц – інше не пропонувати; стати принцесою; весілля; топ-модель; вільна від праці; хочу принца на білому коні; це захоплення саме принцем, могла чоловіка з народу знайти;</p>	<p>20= 4,43%</p>
<p><u>‘зовнішньо приваблива дівчина’</u></p>	<p>14=</p>

дівчина (2); юність (2); гарна дівчина; красива дівчина; принцеса; дівчинка у сукні; вдень одна, вночі друга; дуже вірить що знайде принца; це власне горе лише Попелюшки; проста дівчина; Попелюшка гарна;	3,10%
<u>‘тонкі почуття, емоційність’</u> відчуття; драматизм; емоції; страдання; сентименталізм; гумор; психологічний стан; яскраво; романтичні поривання; плаче; протест; нещастя;	12= 2,66%
<u>‘незвичний розмір ноги, проблеми із взуттям’</u> підбори (2); нога не може бути такою маленькою, у порівнянні з іншими частинами тіла; не налізла туфля; очень много туфель потеряла; каблучок; великі чоботи, смерть; велика туфелька; її маленька туфелька, яка нікому не налізла; дискримінація великого розміру ноги;	10= 2,22%
<u>‘особа жіночої статі з позитивними і сильними рисами характеру’</u> жінка; просто жінка; сильна жінка; сильна й незалежна жінка; неконфліктна людина; бути попереду; будь хто; жінка з завищеними стандартами, самооцінкою; висока самооцінка; попелюшка все робить на повну;	10= 2,22%
Усього реакцій зони 2 248=54,99%	
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ	
туфелька(5); бал(4); туфля(3); гарбуз (3); кришталь; кристалеві кросівки; хрустальна туфелька; хрусталь; взуття; чобіток; черевичок; розмір взуття 45; 35 розмір ноги; плаття; платье; замок; карета; велика карета; горішки; шишки; червоний колір; мітла; віник; гном;	30= 6,65%
Зона 4. ІНШІ ПФ	
мінімалізм «Дюймовочки»; мінімалізм Івасика-Телесика; мінімалізм «Русалоньки»; кіт у чоботях; червона шапочка; «Осіння казка»; як мед, той ложкою; «из грязи в князи»; не виносити бруд; die young live forever; топ-модель Н. Водянова; Наталія Водянова; весілля принца у Великій Британії; Instagram; Петро Олексійович;	15= 3,32%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ	
я зможу; я буду щаслива, бо я того варта!; я – обраниця; не будь як вона; хлопець Максим; Максим; я Макс; співачка, Ужгород; ці прекрасні заголовки. "Обожнюю" укр. медіа; попелюх; Росія і її; п'юре; визначення; безглуздість; нісенітниця; ага; скучно; и не только...; зато вже не наш вік; висока цінність твору; враження від вистави;	21= 4,66%
Усього реакцій	382=84,70%
Без відповідей	69=15,30%

УСЬОГО	451=100%
--------	----------

ДОДАТОК 11
А президент проти (432=384+486/а)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО	
<p>1) <u>сучасна політична ситуація</u>: політика(6); політика уряду; держава; Україна(3); Украшка:); Росія(3); країна(2); 2017 р.; 2013-2014.; Революція гідності; США; новини; політичні жарти;</p> <p>2) <u>мультиплікаційний фільм</u>: радянський мультфільм «А баба Яга проти»(5); Баба Яга против(3); Баба Яга(3); А Баба Яга проти; кадр з мультфільму; казка/казковий персонаж: «А Баба Яга против»; а Баба Яга против; баба, яка проти; Баба Яка теж була проти; баба яга у ступі; баба-яга;</p> <p>3) <u>інші джерела</u>: народні новотвори (фразеологія); якесь висловлювання;</p>	44= 10,18%
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ	
<p><u>‘проти кого або чого’</u> Народу(8); чого?(7); війни(5); ЄС(4); всіх(3); нас(3); корупції(2); закону(2); законопроект(2); останнє слово(2); Євросоюз(2); вступу в ЄС; ЕС; мене; нації; свого народу; народа; народу та його думок; нашої ідеї; свободи; свободи народу; волі; АТО; війни; закінчення війни (тому що вигідно); корупції, олігархів; бунту; хабарів; проти людей; людини; самотність; а язык ні; мова; не вигідно; законів, які направлені на людей; всього, що є здоровим глуздом; гумору у поганому настрої; «Рошену»; цукерок; проти шерсті; розбійників; проти всього «за», що раніше був старий президент; останнє слово за вожаком; головний проти; а головний проти цього рішення; вища сила проти; царь бунтує; аби по-моєму; безсилля головнокомандувача; думка народу неважлива; ситуативна коаліція, екс-влада, реванш, бунт; погіршення ситуації у країні; ситуація в країні; але війна не завершується; реальність; не посперечаєшся; вакханалія у ВР. Нічого нового; він все життя проти; завжди проти; людина яка проти завжди; як завжди;</p>	89= 20,60%
<p><u>‘ставлення керівника держави до народу та його проблем’</u> непорозуміння між президентом і парламентом; накладення заборон, коли президент не йде на поступки народу; зверхність президента над людьми; Янукович не підписав угоду з Євросоюзом; агітація під час виборів президента 2019 р.; економічні проблеми України; всі президенти проти українського народу; президент не бере до уваги думку</p>	11= 2,55%

народу; політика проти чогось; розбіжність думок президента та народу; розбіжності у поглядах верхівки влади і народу;	
‘акти, що є вираженням протидії та змін’ вето(6); закон(5); протест(5); імпічмент(4); Майдан(4); революція(3); мітинг(3); вибори(2); власна думка(2); заборона(2); рішення(2); недовіра; його рішення; рішення гаранта; закони, нововведення; його справа; наказ; відмова, великий чмос; он мало что решает; стаття; причина для Майдану; акція протесту; сварка; агресія; боротьба; суперечка; спротив; ні капітуляції; бунт; незгода з чимось; повстання; терор; суперечки; політичні міжусобиці; непокірність; опозиція; реформи;	65= 15,05%
‘характеристика позиції народу’ народ за(9); а народ «за»(5); люди – влада; народна позиція; народ ні; а ми за; а ми проти нього; а народ просить; і народ повстав; повинен і до народу прислухатись; дехто не згоден; люди теж проти; воля народу; невдоволений народ; голова – народ; зрада; злість; самостійність;	30= 6,94%
‘характеристика діючого президента’ Зеленський(21); Зелінський; Зеленського на майдан!; ЗЕ ЗА; Зеленський – клоун; дурний; злий президент; комік; клоун; недалекий; хуй він, <u>Зе</u> хуня!!!; Зе гівно!!!; невідповідність; Панк; президент Росія теж;	35= 8,10%
‘характеристика влади’ демократія(4); Верховна Рада(3); корупція(3); депутати(2); диктатура(2); парламент(2); «Демократія»; не демократія; чи є демократія?; диктатор; тоталітаризм; одноосібна влада; узурпація влади; накладайте вето; У нас три гілки влади; вибір; несправедливість; меншість; а парламент за; Кабінет Мінастрів; уряд; кабінет; правова система; слуга народу; влада проти; влада всім заважає; влада; і не тільки він; ну і хер з ним; і що; і що далі?; а його ніхто не питає; а хто його питає?; якщо проти, то на це є причини; а хто не проти нього; а я ні; я також; я теж проти президента;	48= 11,11%
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ	
ручка; зламана ручка; червоний знак;	3= 0,69%
Зона 4. ІНШІ ПФ	
Порошенко(14); Янукович(11); Ющенко(3); Кучма(2); «Вийди звідси, розбійник»(2); «Вийди атсюда, розбійник»; «Вийди отсюда, розбійник!»; вийди геть, розбійник; Айболить; «а судді хто»?; бджоли; Л.Кучма; Петро Олексійович Порошенко; Порохня; Яник; Янукович – мудак!;	53= 12,27%

Янукович.козел; Кучма/Ющенко/Яник/Порох/Зеля; Межигір'я; Пашинський; Яйценюк; «Я не лох»; «Я протистую!»; Трамп Дональд; Трамп; хліб усьому голова;	
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ	
без коментарів; все точно; який?!; наркоти; кафедра; соц. сети;	6= 1,40%
Усього реакцій	384=88,89%
Без відповідей	48=11,11
УСЬОГО	432=100%

ДОДАТОК 12
Жетон розбрату (447=383+64б/а)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО	
1) <u>внутрішні соціально-економічні обставини:</u> метро(89); київське метро(3); київський метрополітен; ситуація в київському метро;	94= 21,03%
2) <u>зовнішньополітичні обставини:</u> новини(3); політика(2); пропаганда(2);	7= 1,57%
3) <u>давньогрецький міф:</u> яблуко розбрату(12); яблуко(8); гр. міфологія(2); зерно розбрату; а яблуко що - з'їли?; антична культура; міф; фразеологізм; вислів з античності; афористичність; джерело; давня Греція; Греція;	32= 7,16%
4) <u>інші джерела:</u> казино; казино; покер;	3= 0,67%
Усього реакцій зони 1	136=30,43%
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ	
<u>'напружена ситуація в київському метро'</u>	
1) підвищення тарифів(6); метро за 8 грн(2); зміни в метро; заміна жетонів пластиковими картками; запровадження Е-квитка; скасовують жетони! користуємось картками; проїзд; (м)←—жетон; скасування жетонів у київському метрополітену; скасування проїзду за жетонами в метро та його наслідки; метро зі своїми безконтактними картками і відміною жетонів; у метро не продаватимуть жетони :(; складні ситуації в Київ; метрополітені; 1 в руки; тільки по одному жетону; вже нема жетонів; в метро відмінюють жетони; проїзний; всё, карточки!; тарифи на проїзд у метрополітені, виведення жетонів з обігу; жетон метро, за який всі б'ються; жетони не будуть використовуватись у метро; черга в метро, а ти спізнюєшся; один жетон на людину; коли на твоїй станції метро б'ються за останні жетони у продажу; нова система оплати проїзду в метро	52= 11,63 %

підійшла не всім; метро київське в час-пік; перехід з Театральної на Золоті Ворота у час пік; час пік; ранок; зранку в метро; жетон, який хочуть всі; підняті ціни на метро до 8 грн; подорожчання жетонів; підвищення цін для пільговиків; сварка за 8 грн; сварки в чергах (у метро); сварка через жетон метро; невирішене питання метрополітену; проблеми з жетонами метро; медаль розбрату на шиї, жовтого кольору; образ золоті монети з яблуком, яке підкидають догори. Монета рухається у повільній зйомці; турнікет; давка в метро; черги;			
<u>‘мотиви, дії, що викликають інші вчинки, дії’</u>			75= 16,78 %
1) сварка(14); суперечка(2); допомога(2); ссора; суперечки; бійка; бідність; братовбивство, сімейний конфлікт; робочий конфлікт; проблема; втрата; щось за що сваряться рідні люди; незгода; вендета; початок боротьби між рідними; заздрість; прикмета; нещастя; зіпсований настрої; віра в краще майбутнє; в пропасть; вигода; вступ у краще майбутнє; прохід у світ миру; дрібниця; дріб’язковість; надія; незручність; якийсь інцидент через жетон; =48	2) зрада(6); погано(5); війна (4); коли все пагано; неминуче; ворожнеча; конфлікт; зрадництво; =20	3) жіноче щастя; жетон розврату ; розврату ; спокуса; секс; чи розврату ; розлучає мося; =7	
<u>‘те, що є приводом, підставою’</u>			48= 10,74 %
1) гроші(10); підвищення цін(4); причина суперечки(2); причина сварки; привід сварки; протиріччя; дрібниця в сварці; те, що сварить; через щось сваряться; те що посварило друзів; щось, що сіє розбрат; не поділити щось; дрібниця за яку б’ються і йдуть по головам; причину завжди можна знайти; заржавів; те, що посварило два об’єкти; якась неузгодженість між кимось, що призвела до неминучого; жетон метро, за який між братами війна (дорогий дуже); жетон через який виникають конфлікти; хабар; долар по 8; ціни на комуналку; проїзд у метро; будь що; Балтика 9; =38	2) Крим(4); сварка через Крим; територі я Сходу; =6	3) прірва між богатим и та бідними ; майнові цінності ; гонор; проблем а ієрархії; =4	
<u>‘ініціатор чи учасник(и) протистояння’</u>			27= 6,04%
1) влада(2); сила; мер Кличко;	2) армія(2); поліція(2); між Росією		

Кличко; Клічко; ВР; парламент; депутати; столиця; хтось навмисно створює чвари; братів; наші українські церкви; соціальна група; =14	і Україною; зроблений росією; війна між Росією і Україною; Росія; Франція; армія, війна на Сході; жандарми; нескорені; козаки; =13	
антонімічне значення 'символ порозуміння'		4= 0,89%
1) поміч людям; талісман дружби;	2) трубка миру; автомат згоди;	
Усього реакцій зони 2		206=46,08%
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ		
1 жетон метро(5); жетон в київському метро(2); Kyiv Smart Cart(2); електронний квиток(2); Е-квиток(2); жетон для нового брата; поганий жетон; пластикові картки; електронні картки; картки; жетон і картка; мідний жетон; монетка; зелений; зелений колір; тролейбус; троллейбус; =25	3 вулиця Червоних ліхтарів в Амстерда мі; =1	4 гральний автомат(2); підкидан ня монети(2) ; =4
30= 6,71%		
Зона 4. ІНШІ ПФ		
скринька Пандори(2); камінь спотикання; Парис; Троянський кінь		5=1,12%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ		
брехня; дурниці; ЗНО; 101-st air borne; не знаю, що за «розбрати»; заголовок рубрики;		6=1,34%
Усього реакцій		383=85,68%
Без відповідей		64=14,32%
УСЬОГО		447=100%

ДОДАТОК 13

Майдан стояв. Міліція поїхала (477=439+386/a)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО	
1) <u>сучасна соціально-політична ситуація</u> Революція Гідності (33); революція (28); події на майдані (3); Помаранчева революція (2); Євромайдан 2014 р.(2); революція Майдану; Євро революція в Україні; =70 Україна (6); ситуація в Україні (2); Украшка:); =9 2014 р.(18); 2013-2014 рік (2); 2013 (2); 2012 (2); події 2014 року?; події в Києві 2014; лихий 2013 і 2014 роки; зима 2014; центр Києва у 2014 році; 2017 р.; =30 політика (5); новини; сюжет з новин державного телебачення;	119= 24,95%

<p>наша історія; минуле; пам'ять; =10</p> <p>2) <u>аудіо-візуальне мистецтво</u></p> <p>"цирк поїхав, клоуни лишилися"(5); цирк поїхав; клоуни лишилися; «Цирк уехал. Клоуны остались»; Цирк уехал, а клоуны остались; цирк уехал, клоун остался; нереробка фрази «цирк поїхав» нехай більше не приїжджає; =11</p> <p>3) <u>інші джерела</u></p> <p>привіз; фільм; вірш; прислів'я; =4</p>	<p>11= 2,31%</p> <p>4= 0,84%</p>
Усього реакцій зони 1	
134=28,1%	
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ	
<p><u>‘цінності боротьби’</u></p> <p>перемога (7); демократія (5); свобода (4); незламність (2); «Демократія»; відповідальність; віра; воля; воля за відсутності безпеки; влада геть!; незалежність; зростання духу народу; патріотизм; непохитність духу; витримка; свободи; відстоювана свобода; свободи народу; стоїцизм; і буде стояти!; байдужість/Перемога; перемога народу; боротьба; ми переможемо!; крик душі народу; за гідність; толерантність; незрушність Майдану під час його розгону; героїзм; спокій; все спокійно; зниження градусу; все спокійно, всі живі; і все стало добре;</p>	<p>48= 10,06%</p>
<p><u>‘місце протистояння’</u></p> <p>Майдан(19), забитий людьми; Київ(11); Майдан Незалежності(8); Хрещатик(3); Майдан 2014(2); Киев; Майдан. Анархія; образ брудного та занедбаного Майдану; криваві події на Майдані;</p>	<p>48= 10,06%</p>
<p><u>‘проти чого’</u></p> <p>байдужість(10); зрада(5); беззаконня(4); хаос(3); корупція(2); байдужість влади(2); безвідповідальність(2); безвідповідальність влади; байдужість до людей; бездіяльність; безкарність; без дійство, куди?; безнаказанність; безумність; проблеми; опущені руки; свавілля; метушня; усе пропало; трагедія Нації обман народу;</p>	<p>41= 8,6%</p>
<p><u>‘за що зневажають представників влади’</u></p> <p>несправедливість та неповага(3); пофігізм(2); байдужість міліції до подій, які відбуваються; міліція була підкупна; ну, міліція хоч десь рухається; зміна «міліції» на «поліцію»; «міліція» - радянське; міліція поїхала = ненадійність; халатність правоохоронних органів; а безлад лишився; подавляти; жорстке ставлення; неадекватна людина; завершення військових конфліктів; поліція приїхала; на базу; не поїхала!; а як же «Міліція з народом»?; але не приїхала; міліція діє; ситуація, картина «люди воюють з міліцією»; робота міліції як така; машина міліції від'їжджає; міліція поїхала, а так робити не</p>	<p>29= 6,08%</p>

треба; безсила поліція проти народного повстання; міліція? Поліція!;	
<u>‘форми і засоби протистояння’</u> мітинг(6); війна(4); бійка(2); бунт(2); спротив; протистояння; протест; розбій; агресія; інцидент; побиття; зброя; постріли; люди без діють, постріл; коктейль Молотова; розбійництво на вулиці; агітація під час виборів президента 2019 р.;	27= 5,66%
<u>‘те, що пов’язане з небезпекою’</u> біль(3); смерть(2); кровопролиття(2); безлад; біда; жертви; жорстокість; затори; непорядок; несправедливість; паніка; печаль; поранені; щось дуже страшне, як кровопролиття; погано все...; нерозбірливість; незвичайна подія; уху Булатова; справка Чернівці;	23= 4,82%
<u>‘зовнішні зміни, що не торкаються суті’</u> хтось залишився, а хтось остався; майдану нема, поліція залишилася; віче підтримали; продовження; продовження мітингу; невідповідність національної ідеї непорядності; важкі часи для українського народу; народ ніхто не переможе; ситуація не вирішена; ні капітуляції!; кінець; а всі залишились; а я остався; а що вони можуть ще зробити?; а ми просто дивились; щасливої дороги; порушення присяги; дарма; додому; як завжди;	20= 4,2%
<u>‘учасники протистояння з однієї сторони’</u> небесна сотня(3); герої Майдану; герої; сила народу; товпа людей; скупчення людей; люди налякані; Майдан й досі стоїть; сильні люди; народ/ єдність/ захист; сотня; «колона» на майдані; стелла; майданівці боролись до кінця; Яценюк;	17= 3,56%
<u>‘учасники протистояння з другої сторони’</u> влада(3); Янукович(3); Верховна рада; влада всім заважає; влада проти; люди – влада; влада та опозиція; держава не слідкує за станом держави; зрадофіли; втеча Януковича; йолка;	15= 3,14%
Усього реакцій зони 2 268=56,18	
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ	
Беркут(3); вогонь(2); тітушки(2); зима(2); вечір(2); метро(2); студенти; шини; щити; смог; дим; запах паленої гуми; вій сирен; сніг; темні холодні ночі; чорні куртки; чорні костюми;	24= 5,03%
Зона 4. ІНШІ ПФ	
А віз і досі там; собака гавкає, караван іде; міліція з народом; слава Україні!; кляуни не а вдома діти плачуть; пісня «злива»;	6= 1,26%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ	
антонімія; недолугі вислови «за 300»; це нас не стосується; я в дитинстві; бомжі; ого; гумор;	7= 1,47%
Усього реакцій	439=92,04%
Без відповідей	38=7,96%

УСЬОГО	477=100%
--------	----------

ДОДАТОК 14
«Око» Кремля (472= 436+36б/а)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО	
<p>1) <u>сучасна суспільно-політична ситуація</u> =26 пропаганда(8); політика(5); новини(5); ЗМІ(2); російська пропаганда; ЗМІ російські; політична газета; телевізор; телебачення; ТСН – програма на 1+1;</p> <p>2) <u>аудіо-візуальне мистецтво</u> =21 Око Саурана(9); «Володар перснів»(2); вежа з оком з «Володаря перснів»; червоне око з фільму «Володар перснів»; серіал «Розповідь Служниці»; «Кіборги»; глаз Саурана; око Саурана + Кремль; мордор; скеля; Башта; башня;</p> <p>3) <u>література</u> =7 Джордж Оруел «1984»; Орвел "1984"; роман Глуховського «Метро 2033/2034/2035»; «очі» з «Розповіді служниці» Маргарет Етвуд; большой брат следит за тобой (Олдрідж); Большой Брат; служба Великого брата;</p> <p>4) <u>морально-етична таємна організація</u> =2 масони; Масони(+малюнок);</p> <p>5) <u>інші джерела</u>: вираз</p>	57= 12,08%
Усього реакцій зони 1 57=12,08%	
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ	
<p><u>‘зовнішній ворог’</u> Путін(64); Росія(32); Москва(15); Кремль(7); російська влада(7); президент Росії(5); Кісільов(3); Кісільов(2); влада(2); В.В. Путін; Путин; Путін бачить все; П...н з лупою в руках; Путіна на вили; Володимир Володимирович; Володимир Володимирович Путін; пан Пуцькін; Медведев; Жириновський; Скабеева; всеосяжне око Медведева; Єдина Росія; кремлівське управління; Рашка :); рос. ТБ; ТБ; російські ток-шоу; вигнанець; головний спостерігач; правляча верхівка;</p>	158= 33,47%
<p><u>‘таємний співробітник органів розвідки, організації’</u> шпигун(12); ФСБ(5); агенти(4); КДБ(3); ворог(2); спецагент(2); шпіони(2); вороги; шпiон; шпiони; спецслужба; кроти; представники (підіслані) Росії в інших державах; журналісти; той, що слідкує; корисні ідіоти; підлі пронири; таємні агенти; хтось крайній; російські розвідники; деякі СБУшники; ГРУ; НКВД; засланець російський; підставні люди;</p>	48= 10,17%
<p><u>‘таємне збирання відомостей або викрадання матеріалів’</u> шпигунство(3); контроль(3); нагляд(3); розвідка(2); російська</p>	42= 8,9%

розвідка(2); спостереження(2); постійний нагляд; стежити; інформація; шпіонаж; стеження за кимось; спостерігання ворога; стежка; фіксація порушень; спостерігати; слідкує за тобою; під наглядом; бачити все і всюди; переслідування; в'язниця за мем; банити інтернет; заборона свободи слова; надзор; всюди; політичні міжусобиці; Кремль шпигує за нами; нагляд за політикою з боку російської влади; Кремль «просочився» у всі сфери життя; визначне місце в Кремлі; вихід з любої ситуації; таємна розробка яка шпигує за нами; Росія □ Україна; супутник;	
<u>‘око з надзвичайними можливостями все бачити, передбачати’</u> всевидяче око; велике око; підступне око; «всевидяче»; всевидюче; країна; все зримість; вождь; задовбало; око дракону; око, що все бачить і від нього не заховаєшся; стежить за всіма; всезнаючий; всебачучий; «око» злодія; людське око; все бачить; воно всюди; око; сліпе; третій глаз на броні; масштабність; могуте око; не спить;	24= 5,08%
<u>‘агресивність поведінки’</u> війна(2); ненавиджу!(2); бойові дії; верховенство; гібридна війна; агресор; влада (усе контролююча); мілітарність; тоталітаризм; снайпер; закон про "оскорбление власти"; жаль/протест; ненависть; ненависне; страх; допомога; нечисть; біль; дума; вибити; російська влада намагається влізти скрізь; заправляє;	24= 5,08%
<u>‘внутрішній ворог’</u> заправка(4); Партія регіонів(2); Янукович(2); Медведчук; Ганнопольській; Опозиційний блок; оточення Зеленського; президент; Зея; шоколадне око; Рошен; шоколад; ВРУ; «серце» України; проросійські сили в Україні; проросійські політики;	21= 4,45%
<u>‘лихі наміри’</u> націлено на Донбас(2); злочини; рука, що лізе до чорної кишені; зрада; зрадник; зрада з боку когось; 5 колона; обман своєї нації; агітація; джинса; масова інформація; розповідь; подорож; джерело; Крим наш; переговори;	17= 3,6%
Усього реакцій зони 2 334=70,75%	
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ	
1) Червона площа(3); червоний колір(2); головна пам'ятка(3); Мавзолей; Красна площа; центр міста; центр городу; місце; орел; годинник; зірка; 2-3) (о)-малюнок ока з бровою;	17= 3,6%
Зона 4. ІНШІ ПФ	

Петро І; «Совпадение? Не думаю!»; під ковпаком; закриває очі на проблеми; засланий козачок; «Рука» Москви; London Eye; «Колесо обозрения»;	8= 1,7%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ	
нісенітниця(3); брови киева; а так же ухо и нос...; синє око (зіниці); свиня і бруд; не хочу про це говорити; «розмножуватися треба»; АЗС; навіть не хочу знати; дякую богу що я Українець; боярин?!; не існує; Гачі; вікно; острів; озеро; озера; горизонт;	20= 4,24%
Усього реакцій	436=92,37%
Без відповідей	36=7,63%
УСЬОГО	472=100%

ДОДАТОК 15
«Шерше ля» робочі місця (445=370+75б/а)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО	
1) <u>зарубіжна культура</u> Франція(26); шерше ля фам(13); французька мова(6); фам(6); Париж(3); тупе змінення «шукайте жінку»(3); жінка(2); фам?; вислів у французькій мові; іншомовне слово; знайти – на франц.; шерше ля; шукайте жінку; шерше це шукаю; французьке поняття; шукати шарм; «Шерше сі» робочі місця; польська мова; якийсь западенський вираз; щось французьке; о, ви з Франції!; не знаю французької; щось французькою, не уявляю що це :); "Та камон"; 2) <u>література українська</u> : «Бджола і Шершень»; «бджола та шершень» - байка; 3) <u>інші джерела</u> : фільм; розповідь; суспільство; ті робочі місця, які зараз в Україні пісня «Нексі»;	82= 18,43%
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ	
<u>‘розшукування чого-небудь, насамперед роботи’</u> пошук роботи(14); шукати роботу(14); пошук(10); робота.ua(7); work.ua(3); шукати робочі місця(2); сайт з пошуку роботи(2); знаходити роботу; у пошуках; шукаємо щасливе життя; центр з пошуку роботи; шукайте роб.місця; люди в пошуках; влаштуватись на роботу; В пошуку себе; знайшли; центр зайнятості; хедхантер; hr-сайт; ринок праці; більше робочих місць; потрібно надати;	67= 15,06%
<u>‘стан, коли не у всіх є робота’</u> безробіття(13); відсутність робочих місць(3); роботи немає(2); скорочення робочих місць(2); безробітність; звільнення; біржа; біржа праці; немає; втрата; дефіцит; відсутність; проблеми на робочому ринку; мало робочих місць; недостатня кількість	44= 9,89%

робочих місць; закриття підприємств; нестача робочих місць; скрутна ситуація з робочими місцями; немає робочих місць; немає вільних вакансій; переповнення ринку; прощай, робота; прощавайте; прощавайте робочі місця; нічого робити; проблема випускників; пропали робочі місця; до побачення робота;	
<u>‘місце, де можна працювати’</u> офіс(7); завод(3); ферма(2); корпорація; заклад харчування; ресторан; мак; макдональдс; місто; «Вільна каса»; вільно; для студентів; в кінотеатрі; кіно; у приміському театрі; дешеві газети; кімната; ресторан «Шерше ля» шукає офіціантів;	27= 6,06%
<u>‘наявність справи, діла’</u> вільні робочі місця(8); робота(4); праця(2); вільні місця робочі; вакансія; вільні вакансії; робочі місця для працьовитих людей; робочі місця де не потрібно щось робити; місце де не потрібно багато працювати; знайшлись робочі місця, вакансії або зникли; козирне робоче місце; дуже багато робочих місць;	23= 5,17%
<u>‘умови при відсутності гідної роботи’</u> дешева робоча сила; з найкращими умовами; зміна кількості робочих місць; пов’язані з комунікацією; легковажність; обман; втома; як саме життя; бувай здоров; що-попало; неохайні робочі місця; тяжка робота; навантаження; відсутність відповідальності; дивний відділ кадрів; нестабільна робота; поганий стан економіки; поклик депутата; якась махінація; складність; відпочинок; свобода!;	22= 4,94%
<u>‘труд у Франції чи закордоном’</u> робота у Франції(3); еміграція(2); робота в французькій фірмі; французьке село; французький офіс; завод у Франції; емігрант; іміграція; відправитися на робоче місце в Польщі, Нім...; їдемо у Польщу; Італія; ЄС; Польща; українці шукають роботу в інших країнах; люди, які намагаються довести, що знають французьку мову, коли їдуть на заробітки; робота за кордоном; французи; французькі вулички і порти;	21= 4,72%
<u>‘гендерний аспект працевлаштування’</u> жінка – не коняка! Дайте їй спокій!; дискримінація; жінки; жінка теж людина; жінки на робочих місцях; гендерна рівність; робочі місця для жінок; дівчата – вперед!; дружба; любов; кохання; клубніка;	12= 2,7%
<u>‘учасники трудових відносин’</u> роботодавці; директор; бухгалтер; дослідник; слідчий; розповідь про звичайних робітників фабрик; бджілка на роботі; пролетаріат; суржик, працівники на якомусь заводі; перша зустріч на роботі;	10= 2,25%
<u>‘фінансові проблеми’</u> гроші(2); зарплатня(2); мала зарплатня; зарплата; мала	8= 1,79%

допоможе!; справжню!; І не пошкодуєте!; пектораль; жінчина the best спасет от всего!; міністр освіти; ВР; приходить на думку Ю.В. Тимошенко; та не голосуйте за популістів;	
<u>‘мотиви, причини пошуку’</u> любов (4); весілля (4); одруження (5); сім’я (2); свято; емоції; кохайте; закохатися в когось; кохання; кохайте жінку; шлюб; заміж; подружнє життя; родина; діти; з дітьми; продовження роду; проблеми народжуваності; сімейні проблеми; відносини;	31= 7,36%
<u>‘настанова, вказівка до дій’</u> наказ(2); розслідування(2); розшук(2); глузування; призив; прохання; заклик; заклик до щасливого життя; погрози; заклик до пошуку; заклик до зрілих чоловіків; та знайдете її; звичайно!; швидше; батькова порада; порада батьків та друзів; побажання; нав’язування; гасло; наказ плодитися; примус; нічого робити; послання для чоловіків; служба розшуку людей;	27= 6,41%
<u>‘жіночий погляд на питання’</u> шукайте чоловіка(4); чоловіка(4); заміж хочу; обов’язковість бути заміжнім; давай одружимося; на вінчання; впіймали чоловіка!; чоловіка також; шукаю чоловіка!; або а краще чоловіка; а знайшли чоловіка; бо чоловік сам прийде; кучерявий друг; а не пацана; шукайте хлопця; не ставайте геями; і чоловіка!; жінку знайти не так важко, як чоловіка;	24= 5,71%
<u>‘хто винен в негараздах’</u> фемінізм(3); сексизм(2); винна жінка; знову крайня; вина жінки у чомусь; у будь-яких негараздах шукайте жінку; вина; хто винен?; жінка усьому шия; В Україні ж був патріархат!; знову щось сексистське; неоднозначність;	15= 3,56%
Усього реакцій зони 2	
216=51,31%	
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ	
немає	
-	
Зона 4. ІНШІ ПФ	
Шерлок (2); Софіко Чіаурелі; хто шукає, той знайде; Одеса; тигр Юля; Катя Ганзюк; 8 березня;	8= 1,9%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ	
корабель; Оля 15 лет пошлая; цигане; поет; дебїли; мусульмани; розчарування; барон; сон; вилікуємо; бал;	11= 2,61%
Усього реакцій	367=87,17%
Без відповідей	54=12,83%
УСЬОГО	421=100%

ДОДАТОК 17
«Тітушки» на мільярд (433=376 + 576/a)

Зона 1. СФЕРА-ДЖЕРЕЛО		
<p>1) <u>соціально-політичне сьогодення</u> а) Майдан(36); війна(8); майдан(7); 2014 р.(5); Революція Гідності(5); Революція Гідність 2014 р.(4); Україна(4); революція(2); АТО(2); війна за краще; Украшка:); автомайдан; антимайдан; тітушки Майдану; 2013 р.; початок війни в Україні; події, новини минулих років (2014-2016 рр.); новини; політика; політичні новини; =84 б) Ілля Тітушка; Ілля Титушка;</p>	<p>2) <u>художній фільм</u> «Крихітка на мільйон»; назва фільму; фільм; серіал сучасний; фільм «Секс у великому місті»; =5</p>	<p>91= 21,02%</p>
Зона 2. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПФ		
<p><u>‘здатний заради грошей, користі на безчесні вчинки, зраду’</u></p>		<p>69= 15,94%</p>
<p>дорогі продажні люди(5); депутати(4); проплачені люди(3); політики(2); продажні особи, гроші(2); підкупні люди(2); проплачено(2); продажні люди на мітингах; тітушки, яким платять 200 грн; проплачені хлопці;); дорогі люди; дуже дорогі; люди, котрих найняли за малі гроші для вбивств; куплені; куплені люди; дорогі тілоохоронці; платня за людське життя; прас лістбrehня; люди, яким заплатили заради вигоди Порошенка; їм заплатили більше і вони пішли за іншу сторону; папери; партія регіонів; Партія Регіонів; продажні депутати; слуги народу; сепаратісти; сепаратісти; Верховна рада; недієздатна влада; нова схема рейдерства; американська поліція; поліція; люди за гроші зроблять все; =46 дуже продажні(2); продажність; продажна душа; підкуп;=5</p>	<p>жінки(2); дівчата на мільйон; жінка на мільйон; гарні жінки; жінки, які використовують багато грошей на красу; жінки також мають право на власну справу; дорогі повії; цінить жінок; один на мільярд або «женщина на мільйон»; дівчата, які знають собі ціну; селючки; =12 тітка; найкращі тітки; розповідь про тіток; бібушки; пампушки; =18</p>	
<p><u>‘той, хто захищає чужі інтереси не з переконання’</u></p>		<p>49= 11,32%</p>
<p>найманці(4); розбійники(4); бандити(3); погані люди(3); зрадники(2); вороги; російські тітушки; нацисти; не цінування</p>		

життя інших; гопніки елітні; відмінні гопніки; гопники; гопники (дуже гарні); хулігани; озброєні хлопчики; дуже цінна й небезпечна зброя; найманці; фізична сила проти сутичок; сильні тітушки; проплачені спортивні молодики; пацани на спортіку; злочинна група; багато ті тушок; багато «Тітушок»; велика група «тітушок»; велика масовка; чоткий паца; кошерні; ті тушки на кіл; молоді люди, що приймають участь у сутичках; маргінали; небезпечні; злодії; бидло; підбурювачі; посередність серед посередності; найкращі ті тушки, які вбивають своїх же!; українські протестувальники;	
<u>‘ставлення до тітушок’</u> зневага; відроза; сарказм; розруха; підлість; виключ винятковість; цінність; безглуздість; фейк; унікальність; ганьба!; забагато честі; знищити; охорона; темрява; красти досить!; кошмар!; незаконно; небезпечно; класні солдати; знають своє діло; поважаю; професіонали; професіонал; на фешені; робота; насміх; смішні люди; нещасливі люди; сміх і 95-ий квартал; насмішки; щастя; дуже смішно; шоу; створювати шум;	35= 8,08%
<u>‘ознаки недружніх, неприємних стосунків між будь-ким; чвари’</u> постріл(2); протести(2); провокації(2); провокації і придушення(2); несправедливість(2); розбрат(2); агресія; бомба; боротьба; заворушення; напад; війна; побиття; провокація; сутички; розгром; розбрат; розбірки; повстання; військові дії на Майдані; смерть; придушення мирних акцій протесту;	28= 6,47%
<u>‘міра їх вартості’</u> гроші(8); мільярд на тітушок(2); доллари; доларів; винагорода; їм заплатили; держ кошти; цінність «негідних» людей; грязні гроші; гроші правлять всім; гонорари тітушкам; дорогоцінні; купили балаклави занадто дорого;	21= 4,85%
<u>‘вартість чогось чи когось’</u> на мільйон чогось поганого; по сто тисяч тітушок на мільярд населення; щось роздута і велике; а люди на трільйон; а пенсіонери на 200 грн; і я на мільярд; але на щастя їх меншість; люди на мільярд; років; 100 000 тітушок по 1000 грн кожний; наші гроші викинуті проти нас; скільки грошей пішло на оплату «тітушок»?; досить прибуткова професія; лакшері ті тушки; повернення сім’ї після отримання грошей; те, що награвував Пшонка; дешевле...; дороге місто;	18= 4,16%
<u>‘причини появи’</u> корупція(5); зрада(4); корупція у Верховній Раді; свавілля; беззаконня; безлад; спекуляція; пошуки; вкрасили; обман; злочин;	18= 4,16%
<u>‘зовнішні та кількісні ознаки’</u> натовп людей в спортивних костюмах; люди у спортивній	7= 1,62%

формі; хлопці у балаклавах; чоловіки в чорних великих пуховиках; багато чоловіків у бронежелетах; люди з палками; злі озброєні люди проти волелюбного мирного населення;	
Усього реакцій зони 2	245=56,6%
Зона 3. АТРИБУТИВНІ ОЗНАКИ ПФ	
спортивні штани; спортивні костюми; спортивний одяг; балаклава; автобус; поле; більярд; зима; боулінг;	підбори; 10=2,31%
Зона 4. ІНШІ ПФ	
Янукович(7); Янукович Віктор Федорович; Янукович ні...; Коза Ностра; прас за «зелених чоловічків»; зелені чоловічки; зелені чоловічки; Кличко?; Сорос, Луценко, Заліщук; Сергій Курченко; Софія Київська; Слава Україні; Донецьк; Донбас; Мальдиви; жадібність не порок; не все золото що блищить;	23=5,31%
Зона 5. ІНДИВІДУАЛЬНІ АСОЦІАЦІЇ	
нісенітниця; что за бред?); дуже дивний вираз; нічого не приходить в голову; 100% невдале використання; нічого не хочу писати; папа знає про що тут пишеться, я – ні;	7=1,6%
Усього реакцій	376=86,84%
Без відповідей	57=13,16%
УСЬОГО	433=100%

ДОДАТОК 18

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Петренко А. С. Історія як сфера-джерело прецедентних феноменів у мові українських ЗМК. *Ucrainica VIII: Současná Ukrajínistika: Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2020. С. 160 – 166.
2. Петренко А. С. Національно-прецедентне ім'я Лесі Українки у рецепції мовців. *Культура слова*. Київ, 2020. Вип. 93. С. 163 – 173.
3. Петренко А. С. Сучасність як джерело неопрецедентних феноменів українського медійного дискурсу. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах: матеріали ІХ Міжнародної наукової конференції (Дніпро, 12 – 13 квітня 2019 року)*. Дніпро: Ліра, 2019. С. 145 – 147.
4. Петренко А. С. Термінологічне уточнення базових понять прецедентності. *Українська мова*. Київ, 2019. 4(72). С. 112 – 121.
5. Петренко А. С. Універсальні та національні прецедентні феномени у заголовках українських медійних видань. *Культура слова*. Київ, 2019. Вип. 90. С. 165 – 175.

6. Петренко А. С. Фразеологічні прецедентні феномени у сучасних газетних заголовках як засоби виявлення мовно-культурного коду нації. *Мова і культура*. Київ, 2019. Випуск 22. Том III (198). С. 245 – 252.
7. Синиця А. С. Асоціативний експеримент як метод вивчення прецедентного імені. *Актуальні питання російської філології: теорія, методика, переклад*: зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції (Київ, 10 – 11 квітня 2014 року). К.: Вид.центр КНЛУ, 2014. С. 120 – 122.
8. Синиця А. С. До питання розрізнення інтертекстуальності та прецедентності. *Ucrainica VIII: Současna Ukrajinstika: Problémy jazyka, literatury a kultury*. Olomouc, 2018. С. 130 – 136.
9. Синиця А. С. Інтерпретація прецедентного імені в публіцистиці Олеса Гончара. *Культура слова*. Київ, 2018. Вип.88. С. 78 – 91.
10. Синиця А. С. Когнітивна база – ядро культурного простору. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ, 2017. С. 154 – 157.
11. Синиця А. С. Літературні джерела прецедентності. *Культура слова*. Київ, 2017. Вип. 87. С. 234 – 245.
12. Синиця А. С. Прецедентність в колі актуальних напрямів сучасного мовознавства. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної лінгвістики*. Слов'янськ, 2017. Вип. 5. С. 119 – 127.
13. Синиця А. С. Прецедентність як ключове поняття когнітивної лінгвістики. *Сучасні слов'янські мови: традиції і сьогодення. Лінгвістичні студії молодих дослідників V*: зб. наук. праць. Оломоуць, 2014. С. 115 – 120.
14. Синиця А. С. Реалії сьогодення як джерело прецедентності. *Східнослов'янська філологія: від Нестора до сьогодення*: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (Бахмут, 10 квітня 2018 року). Бахмут, 2018. С. 160 – 162.
15. Синиця А. С. Чи може бути сенс без смислу або смисл без сенсу? *Культура слова*. Київ, 2017. Вип.86. С. 185 – 194.